

**T.C.**  
**MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**TARİH ANABİLİM DALI**  
**YAKINÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE YAYIMLANAN MİZAH**  
**DERGİLERİNDE SOSYO-EKONOMİK, SİYASÎ VE**  
**KÜLTÜREL YANSIMALAR**

**Şehriban AKSOY**

**Danışman**  
**Prof. Dr. Keziban ACAR KAPLAN**

**MANİSA-2019**

**T.C.**  
**MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**


**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**TARİH ANABİLİM DALI**  
**YAKINÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE YAYIMLANAN MİZAH**  
**DERGİLERİNDE SOSYO-EKONOMİK, SİYASÎ VE**  
**KÜLTÜREL YANSIMALAR**

**Şehriban AKSOY**

**Danışman**  
**Prof. Dr. Keziban ACAR KAPLAN**

**MANİSA-2019**

	<p style="text-align: center;">T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p> <p style="text-align: center;">DOKTORA EĞİTİMİ FORMLARI</p> <p style="text-align: center;">Tez Savunma Sınavı Tutanağı</p>	Doküman Kodu	FRDR-031
		Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2-/28/02/2018
		Sayfa	1/1

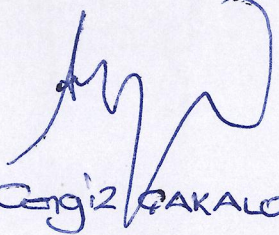

### TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 08/08/2019 tarih ve 28/16 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından “Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi” uyarınca Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Şehriban AKSOY’un; “**II. Meşrutiyet Döneminde İzmir’de Yayımlanan Mizah Dergilerinde Sosyo-Ekonomik, Siyasî Ve Kültürel Yansımalar**” konulu tezi incelenmiş ve aday 23.08.2019 tarihinde saat 10:30’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna  OY BİRLİĞİ   
DÜZELTME yapılmasına \*  OY ÇOKLUĞU   
RED edilmesine \*\*  ile karar verilmiştir.

BAŞKAN  
Prof. Dr. Keziban Acar Kaya

ÜYE  ÜYE 

Doç. Dr. Cengiz ÇAKALOĞLU Doç. Dr. Serife ÇALIN

**Evet** **Hayır**

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

\* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.  
\*\* Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan  
Enstitü Sekreteri

Onaylayan  
Enstitü Müdürü

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR’DE YAYIMLANAN MİZAH DERGİLERİNDE SOSYO-EKONOMİK, SİYASÎ VE KÜLTÜREL YANSIMALAR” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

Şehriban AKSOY

İmza

## ÖZET

### II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE YAYIMLANAN MİZAH DERGİLERİNDE SOSYO-EKONOMİK, SİYASÎ VE KÜLTÜREL YANSIMALAR

II. Meşrutiyet'in (1908) ilanı, Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır çünkü bu dönemde Anayasanın ilanı, Meclis'in yeniden toplanması, seçimlerin yapılması, İstibdat Dönemi'nin sona ermesi, kadın hakları, işçi hareketleri, basın özgürlüğünün gelmesi gibi siyasî ve sosyal gelişmeler olmuştur. Özellikle İstibdat Dönemi'nin getirdiği baskı ve yasakların kalkmasıyla gelen basın özgürlüğünün bir sonucu olarak II. Abdülhamit Dönemi'nde (1876-1909) yayımlanmadan önce sansüre giden gazeteler ilk kez sansürsüz olarak okurlarıyla buluşmuştur. Bu dönemde önceden yasaklı olan kelimeler kullanılmaya başlanılmış ve fikirler özgürce kaleme alınmıştır. Bu özgürlük ortamı dönemin mizah dergilerine de yansımış ve ülkenin farklı yerlerinde çıkan dergilerde dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerini yansıtan karikatürler, resimler ve yazılar yer almıştır.

Bu dergilerin en çok yayımlandığı yerlerden birisi de İzmir'dir. *Edep Yahu, Tokmak, Zeybek, Kukuruk, Neşter, İbiş, İğne, Efe* II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de yayımlanan dergilerdi. Bu tez çalışması II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909) ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) meydana gelen siyasî sosyal ve ekonomik gelişmelerin İzmir'de yayımlanan ve yukarıda bahsi geçen mizah dergilerinde nasıl ele alındığını ve bu dergilere nasıl yansıdığını analiz etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet, İzmir, Basın, Mizah dergileri

## ABSTRACT

Proclamation of the Second Constitutional Era (1908) was a turning point in the Ottoman history because during this era, Abdulhamid reopened the parliament, announced elections and thus ended in a way his own absolute rule. In addition, during this time, there were some developments in women's rights movement, workers' rights, press freedom, etc. Because of freedom of press, many newspapers and even some specific words or expressions that Abdulhamid banned began to appear in pages. This freedom of press was apparent also in comic papers and journals.

This thesis aims to show and analyze how comic papers, published in Izmir during the Second Constitutional Era (1908-1918) viewed and described some important developments in political, cultural, social and economic life of that time. The most important of those papers were *Edep Yahu*, *Tokmak*, *Zeybek*, *Kukuruk*, *Neşter*, *İbiş*, *İğne* and *Efe*.

**Key Words:** Abdülhamid II, Second Constitutional Era, İzmir, press, comicpapers/journals.

## ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet Dönemi; (1908-1918) hürriyet, eşitlik, adalet, anayasa ve seçim gibi terimleri tekrardan gündeme getirmiş, dönemin basını bu terimlerden payını alarak tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. Otuz yıldır susan ve düşündüklerini kaleme alıp çizemeyen basında II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyetle adeta şölen yaşanmıştır. Bu dönemde birçok gazete ve dergi piyasaya çıkmış ve hepsi de dönemin önemli gelişmeleri hakkında yazıp çizmişlerdir. Sansürden nasibini alan mizah da en şaşıklı dönemini yaşamıştır. Bu dönemde birçok mizah dergisi yayımlanmıştır ve bunların önemli bir kısmı İzmir'de basılan mizah dergileridir. Haftalık olarak okuyucularıyla buluşan bu mizah dergileri; karikatür çizimleri, fıkraları, şiirleri, hikâyeleri ile dönemin siyasî ekonomik ve sosyal olaylarını eleştirmeleri açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de yayımlanan mizah dergilerinin o dönemdeki siyasî ekonomik sosyal ve kültürel gelişmeleri nasıl değerlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde ilk başvuru eserleri olarak, Ö. Faruk Huyugüzel'e ait, tez konumuzu oluşturan mizah dergileri hakkında önemli teknik bilgiler sunan, *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu* ve Turgut Çeviker'in *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)* başlıklı kitapları önemlidir. Ayrıca, Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu ve Muhammed Hızarcı tarafından hazırlanan, *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar* bu tezde ele alınan dergiler hakkında bilgi vermesi açısından mühimdir.

II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Dergileri hakkında kısa teknik ve genel bilgiler veren ve çalışmamızda yol gösteren bu önemli eserler dışında, spesifik olarak II. Meşrutiyet Dönemi İzmir'de yayımlanan mizah dergilerini ele alan iki önemli makale bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şerife Çağın tarafından, 2010 yılında kaleme alınan, "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Çıkmış Olan Mizah Gazeteleri-Edep Yahu" başlıklı makaledir. Çalışma, İzmir'de çıkan mizah dergileriyle ilgili olup, meseleye *Edep Yahu* isimli derginin dönemi nasıl ele aldığı açısından bakmaktadır. Çalışma, İzmir'de basılan mizah dergileri hakkında nitelik ve nicelik bakımından bilgi sunması, *Edep Yahu* dergisinin içeriği ve bu derginin dönemin gelişmelerini ve

İzmir’de olup bitenleri nasıl eleştirdiği hakkında kısa kesitler vermesi açısından önemlidir. İkincisi ise Murat Yılmaz tarafından 2018 yılında kaleme alınan “II. Meşrutiyet Devri İzmir Basınında Mizah: Kukuruk ve Neşter Örneği” başlıklı bir çalışmadır. Makale, *Kukuruk* ve *Neşter* adlı mizah dergileri hakkında içerik bakımından geniş bilgiler sunmaktadır. Bu önemli katkılarına rağmen, iki çalışma da, sadece belirli dergileri ele alması ve diğerlerini dışarıda bırakması açısından bizim tez çalışmamızdan farklıdır.

*II. Meşrutiyet Döneminde İzmir’de Yayımlanan Mizah Dergilerinde Sosyo-Ekonomik, Siyasî ve Kültürel Yansımalar* adlı bu tez çalışmamız ise bu konudaki eksikliği gidermek ve literatüre katkıda bulunmak amacındadır.

Tezimizde ana kaynağı teşkil eden ve analiz edeceğimiz dergiler: *Edep Yahu*, (1908-1909) *Tokmak*, (Mayıs 1910-Ekim 1910) *Kukuruk*, (29 Ağustos 1908-19 Eylül 1908) *Neşter*, (10 Nisan1909-Haziran 1909)*Dellal*, (1909-1909) *Zeybek*, (1918-1918) *Efe*, (13 Nisan1919-15 Mayıs 1919) *İbiş*, (1908-1909) ve *İğne*’dir (18 Şubat 1910-Ağustos 1910).

Bu kaynakları esas alan tez çalışmamız üç bölümden oluşacaktır. Tezin giriş bölümünde II. Meşrutiyet’in önemi, neden ve nasıl ilan edildiği, II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı Devleti’nin siyasî, sosyal, ekonomik yapısı ve 1876-1908 yıllarında Avrupa’daki siyasî durum hakkında bilgiler verilecektir.

Birinci bölümde II. Meşrutiyet’in ilanı ve II. Meşrutiyet’in ilanını hazırlayan koşullar ile II. Meşrutiyet’in siyasî, ekonomik, sosyal sonuçları, 1908-1918 yıllarında İzmir ve son olarak ise bu bölümde1908-1918 yılları arasındaki basın yayın gazete ve dergileri ele alınacaktır.

İkinci Bölümde, İzmir’de yayımlanan mizah dergilerine göre Meşrutiyet Dönemi ile 1908-1918 yıllarında İzmir’deki siyasî gelişmeler ve bu siyasi gelişmelerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşama etkisi analiz edilecektir.

Üçüncü Bölümde, İzmir’de yayımlanan mizah dergilerine göre Meşrutiyet Dönemi ile 1908-1918 yıllarında İzmir’deki ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam hakkında bilgi verilecektir

Sonuç bölümünde ise İzmir’de yayımlanan mizah dergilerine II. Meşrutiyet Dönemi’nin yansımaları ve söz konusu dergiler hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu çalışma sırasında yardım ve desteğini benden esirgemeyen çok kişi oldu. Başta tez çalışmamın her aşamasında değerli fikir ve tavsiyeleriyle hep yanımda



olan, bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. Keziban Acar Kaplan olmak üzere desteklerini gördüğüm herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamın kaynak tedarikinde Başbakanlık Osmanlı arşivi, Bayezid Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Collection, İslam araştırmaları Merkezi (İSAM), Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, İzmir Milli Kütüphane, Ege Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane çalışanlarına gösterdikleri iyi niyet ve yardımlarından dolayı müteşekkirim. Son olarak destekleri ve her türlü fedakârlıklarıyla her zaman yanımda olan aile üyelerime minnettarım.

Şehriban AKSOY-Manisa, 2019

## İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET .....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ .....	vi
İÇİNDEKİLER .....	ix
KISALTMALAR.....	xi
RESİMLER LİSTESİ .....	xii
EKLER LİSTESİ .....	xiii
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM.....	16
İKİNCİ ABDÜLHAMİT VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ GELİŞMELERİ .....	16
1.1.Siyasî Gelişmeler .....	16
1.1.1.Ekonomik Gelişmeler .....	23
1.1.2.Sosyal Gelişmeler .....	29
1.1.3.Basın .....	37
1.1.4 Basın ve Siyaset .....	42
1.1.5.Mizah Basını .....	45
1.1.6.İzmir Basını.....	46
II. BÖLÜM .....	55
İZMİR MİZAH DERGİLERİNDE II. ABDÜLHAMİT VE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASİ GELİŞMELERİ .....	55
2.1. Abdülhamit Dönemi Siyasî Gelişmelerin Yansımaları.....	55
2.1.1 İzmir Mizah Dergilerinde İstibdat ve Abdülhamit İmgesi .....	55
2.1.2 Abdülhamit ve Yönetimi.....	56
2.1.3Abdülhamit'in Kişiliği ve Fiziksel Özellikleri.....	68
2.1.4Abdülhamit'in Serveti.....	75
2.1.5 Abdülhamit'in Hal'i ve Sürgünü.....	76
2.1.6. Sultan V. Mehmet Reşat'ın Tahta Geçmesi .....	81
2.2. II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Gelişmelerin Yansımaları.....	83
2.2.1. II. Meşrutiyet ve Hürriyet .....	83
2.2.2. Girit Meselesi.....	86
2.2.3. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İlhakı .....	93
2.2.4. 1908 Kasım-Aralık Seçimlerine Dair Değerlendirmeler .....	98
2.2.5. 31 Mart Vakası.....	106
III. BÖLÜM.....	114

İZMİR MİZAH DERGİLERİNDE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM .....	114
3.1. Ekonomik Durumun Yansımaları .....	114
3.1.1. Ekonomik Sıkıntılar ve Nedenleri.....	114
3.2. Sosyal ve Kültürel Gelişmelerin Yansımaları.....	121
3.2.1. Toplumsal Sorunlara Dair Değerlendirmeler.....	121
3.2.2. Eğitime Dair Değerlendirmeler.....	123
3.2.3. Sosyal ve Kültürel Gelişmelere Dair Değerlendirmeler .....	126
3.2.4. Basına Yönelik Değerlendirmeler.....	131
3.2.5. İzmir’de Çıkan Mizah Dergilerinde İzmir’e Dair Haberler ve Değerlendirmeler ..	140
3.2.6. Belediye Hizmetleri (Aydınlatma, Ulaşım, Temizlik vs.) ve Sorunlarına Dair Değerlendirmeler .....	143
3.2.7. Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Yaşamla İlgili Değerlendirmeler .....	156
SONUÇ .....	162
KAYNAKÇA.....	168

## KISALTMALAR

<b>ITC</b>	İttihat Terakki Cemiyeti
<b>AÜHFD</b>	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
<b>C.</b>	Cilt
<b>TÜBAR</b>	Türklük Bilimi Araştırmaları
<b>ÇTTAD</b>	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi
<b>OTAM</b>	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
<b>C.Ü.</b>	Cumhuriyet Üniversitesi
<b>SBF</b>	Siyasal Bilgiler Fakültesi
<b>TAED</b>	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
<b>S.</b>	Sayfa
<b>SS.</b>	Sayfa Sayısı
<b>Bkz.</b>	Bakınız
<b>TOD</b>	Tarih Okulu Dergisi
<b>Çev.</b>	Çeviren
<b>Vol.</b>	Volume

## RESİMLER LİSTESİ

<b>Resim 1:</b> Akrep İzzet Paşa'nın Kasası.....	56
<b>Resim 2:</b> Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın Öğle Yemeği.....	58
<b>Resim 3:</b> İstibdada Doğru .....	68
<b>Resim 4:</b> Son Manevra Acaba Boğulacak mı?.....	69
<b>Resim 5:</b> Sultan V. Mehmed Reşad.....	81
<b>Resim 6:</b> Zeki Paşa Harbiye Mektebi'nde.....	84
<b>Resim 7:</b> Girit Hakkında.....	89
<b>Resim 8:</b> Elinde Meşale Tutan Bir Zeybek İle Karşısında Bir Efe.....	92
<b>Resim 9:</b> Hırsızlara şer'an kat'-ı yed lazım gelir.....	109
<b>Resim 10:</b> Hürriyet Verilmez Alınır.....	111
<b>Resim 11:</b> Kuvvetinizi Tanıdınız mı?.....	112
<b>Resim 12:</b> Rüşvet.....	118
<b>Resim 13:</b> Zeybeklerin Cümbüşü.....	123
<b>Resim 14:</b> Mahkemelerimizde Seçilmiş Üyeler.....	130
<b>Resim 15:</b> Öldürülen Basın.....	137
<b>Resim 16:</b> Basın Aleyhindeki Yeni Kanun.....	137
<b>Resim 17:</b> İzmir'in Beş Vakti.....	144
<b>Resim 18:</b> Gemiler.....	145
<b>Resim 19:</b> Kilise Kanunu .....	159

## EKLER LİSTESİ

**EK 1:** *Edep Yahu*, sayı 1.

**EK 2:** *Neşter*, sayı 1.

**EK 3:** *Zeybek*, sayı 4.

**EK 4:** *Kukuruk*, sayı 3.

**EK 5:** *İbiş*, sayı 8.

**EK 6:** *Tokmak*, sayı 20.

**EK 7:** *İğne*, sayı 18.



## GİRİŞ

II. Meşrutiyet'in ilanı demokratikleşme yolunda önemli bir basamak olmuştur. Çünkü halkın hemen her kesimini rahatsız eden istibdat dönemi bitmiş ve Jön Türkler de bunun öncüsü olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı yalnız siyasî değil, sosyal yaşamda da ciddi değişikliklere yol açmıştır. Özellikle milliyetçilik, millî dil, düşünce ve edebiyat fikirlerinin oluşması ve Türk çağdaşlaşması açısından önem teşkil etmektedir.<sup>1</sup>

### II. Meşrutiyet'in İlanını Hazırlayan Koşullar

II. Meşrutiyet'i hazırlayan koşullar içinde siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmeler yer almıştır. Ancak bunların dışında en temel ve önemli sebep I. Meşrutiyet'in tam olarak uygulanamadan kaldırılması olmuştur.<sup>2</sup>

Bilindiği üzere 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmış; Sırbistan, Romanya ve Karadağ gibi önemli toprak parçaları Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Bulgar prensliği kurulmuş, Kars, Ardahan ve Batum Rusya'nın; Eflak ve Boğdan ise Avusturya'nın eline geçmiş ve Makedonya'nın Osmanlı Devleti'ne bırakılması kararlaştırılmıştır.<sup>3</sup>

Söz konusu savaş, yasaların katılaştırılmasına neden olmuş ve basına uygulanan sansürü de artırmıştır. Savaşın başında gazetelerin sütunlarını Osmanlı Devleti'nin başarıları süslerken, savaşın kaybedilmesiyle işler değişmiş, basın üzerindeki denetim sıkılaştırılmıştır. İlk siyasî mizah dergisi olan *Diyoben*'i yayımlayan Teodor Kasap yazdığı yazılar yüzünden hapse atılmış, Meclis süresiz feshedilmiştir. Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti'nin etkisiyle gazeteler üzerindeki baskı artmış, Dışişlerinde de Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. 1880 yılında siyasî dergiler dışındaki dergilere de sansür konulmuştur. 1881 yılında ise Encümen-i Teftiş ve Muayene kurulurken, Maarif Nezareti'nde, basın üzerindeki denetimi sağlamak üzere Tetkik-i Müellefat Komisyonu görevlendirilmiştir.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Naci Şahin, *Osmanlı Ermenileri ve II. Meşrutiyet*, Çizgi Kitabevi 2015, Konya, s. 11-13.

<sup>2</sup> Eyüp Baş, "Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin II. Meşrutiyet'i Hazırlayan Sebepleri Tahlili," *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı/No. 1, Haziran 2014, Makale 1-21, s.1.

<sup>3</sup> Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, 1789-1980*, İmaj Yayınevi, 2009, Yedinci Baskı, Ankara, s.36.

<sup>4</sup> Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, İstanbul, s.94-99.

İstibdat yönetimi Osmanlı topraklarında yaşayan herkese ağır gelmeye başlamıştır. Bazı gazetelerin ve hatta sözcüklerin yasaklanması, iki-üç kişi bir araya gelince şüpheli ya da suçlu olarak algılanması, kişisel hak ve özgürlükleri kısıtlayan önemli sebepler olmuştur. Bir şehirden başka bir şehre ve Avrupa ülkelerine gidişler de zorlaşmıştır. Sarayın memurlara ve sonrasında halka kadar inen güvensizliği ve jurnalcılık, insanların birbirine olan güvenini yerle bir etmiştir. Jurnalcilerden korkan halk suskunluğa, düşündüğünün aksini söylemeye alışmış ve bu da yalancılığı beraberinde getirmiş, toplumda güvensizlik kol gezer olmuştur.<sup>5</sup>

İkinci bölümde de görüleceği üzere ele aldığımız dergilerde yasaklar, sansür, jurnalcılık gibi kavramlara sıkça yer verilmiş ve halkın bu durumlardan duyduğu rahatsızlık; fıkra, düzyazı, şiir ve karikatürle ifade edilmiştir. Özellikle basın üzerindeki sansür eleştirilmiştir.

Tüm bunların yanında bilgiye ulaşmanın engellenmesi de hoşnutsuzluk yaratmıştır. II. Abdülhamit döneminde Batı'dan yayılan özgürlük fikri, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Abdülhak Hamit gibi aydınlar tarafından tarih yoluyla genç nesillere aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak mekteplerden tarih dersi neredeyse çıkarılmıştır. Bu da konuşabilme, düşünme ve düşündüğünü ifade etme güçlüğü yaşayan bir toplum modelini oluşturmuştur.<sup>6</sup>

Bunların yanında ekonomik sıkıntılar da II. Meşrutiyet'in ilanında önemli bir rol oynamıştır. 1853-56 Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması'yla gelen "İslahat Fermanı," Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına yol açmıştır. Giderlerin dengesiz bir şekilde artması ve maliyenin bozulmasına neden olmuştur. Devlet içte ve dışta borçlanmaya gitmiş ancak sonrasında bu borçların faizini bile ödeyemez hale gelmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ise bu mali krizi iyiden iyiye artırmıştır. Rumeli savaş alanı olduğu için oradan da gelir sağlanamamış, buna ilaveten savaş masrafları ile daha da bozulan ekonomi sonucu Osmanlı bütçesi dibe vurmuştur. Bu mali krizden en çok etkilenenler maaşlı memurlar olmuştur. Bu mali sıkıntı da Yıldız Sarayı'nın masraflarının da etkisi olmuştur. Bunun sonucunda, 1881 yılında Duyun-u Umumiye kurulmuştur.<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> Baş, s. 5-6.

<sup>6</sup> Baş, s. 7-9.

<sup>7</sup> Baş, s. 10-14.



II. Meşrutiyet'i oluşturan koşullar aslında daha Abdülaziz döneminde (1861-1876) başlamıştır. Dönemin gençleri özgürlük isteğinde bulunmuş, sadrazamlardan duydukları rahatsızlığı ve şikâyetleri dile getirmişlerdir. Abdülaziz böyle bir harekete izin vermemiştir. Yeni Osmanlı denilen ve Namık Kemal'in de yer aldığı bu grup, manifestolar yayınlasa da yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda ilk gerçek ve başarılı örgütlenme Jön Türk hareketi olmuştur. Jön Türkler, asker ve memurlardan oluştuğu için başarı sağlamıştır.<sup>8</sup>

Fransızca bir terim olan Jön Türk, 1860'larda kendini "Yeni Osmanlılar" olarak tanıtan ve sosyo-politik cemiyet ilişkisini ifade eden gruba Avrupalılar tarafından verilen bir isim olmuştur.<sup>9</sup> Jön Türkler, ülkenin çöküşünün farkına varmışlar ve çöküşün önüne geçmek için kanuni ve hukuki haklar istemişlerdir. Padişahın diktası, ekonomik zayıflık, azınlık örgütleri ve istibdat, en çok işaret ettikleri sorunlar olmuştur.<sup>10</sup> Jön Türk grubuyla ideolojik bağ kuran en önemli grup ise 1895 yılında oluşan İttihat Terakki Cemiyeti idi. İlk oluşumu 1889 yılında dönemin tıp fakültesinde (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) kurulan İttihad-i Osmanî idi. Liderleri Arnavut İbrahim Temo, İshak Sükûti, Kürt Abdullah Cevdet ve Çerkez Mehmet Reşit'ti. Entelektüel, memur, dini kurum üyeleri, etnik ya da dini sebeplerden isteyerek ya da zorla sürgüne gidenler grubun içinde yer almışlardır. *Meşveret* gazetesini yayınlayan Ahmet Rıza (Paris'te gönüllü sürgün) 1895'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncüsü olmuştur. 1897 yılına kadar *Mizan*'ın yayıncısı Murat Bey Cenevre'de Örgüt öncülüğünü üstlenmiştir. Bir süre sonra öncülüğü yeniden Ahmet Rıza devralmıştır. Âdem-i Merkeziyetçiliği savunan Padişahın kız kardeşinin oğlu Prens Sabahattin ise bu örgütün karşısında yer almıştır.<sup>11</sup>

Ele aldığımız dergilerde Jön Türkler ile İttihat ve Terakki kavramlarına sıkça rastlamaktayız. İkinci bölümde de görüleceği üzere, bu konu, özellikle *Edep Yahu*' da çok fazla ele alınmıştır. Çünkü *Edep Yahu* her sayısında "Gazeteler Ne Diyor başlığı" altında dönemin diğer gazetelerinden önemli kesitler sunarak hepsine kendi üslubunca cevaplar vermiştir.

<sup>8</sup> İlber Ortaylı, İsmail Küçükkaya, *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)*, Timaş Yayınları, 2012,1.Baskı, İstanbul, s. 37.

<sup>9</sup> Metin Heper, *Dünden Bugüne Türkiye Tarih Politika Toplum ve Kültür*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016,1.Baskı, İstanbul, s. 33.

<sup>10</sup> Ortaylı ve Küçükkaya, s. 38.

<sup>11</sup> Heper, s. 33-35.

Jön Türkler ve İttihatçılar arasında önemli bir fark vardı. Jön Türkler sorunlara Avrupalılarla uzlaşma içinde bir yaklaşımla bakarken, İttihatçılar, sorunun tabandan kaynaklandığını düşünmüşlerdir. Sorunun çözümü için halktan destek beklemişler ancak halk beklentilere cevap vermeyince destek için basına yönelmişlerdir.<sup>12</sup> İttihat Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılına kadar oluşum süreci içinde Jön Türkler, çoğunluğu yurtdışında olan birçok yayın organı çıkarmışlardır. Birbirleriyle bir çatışma bir uzlaşma içinde olmuşlardır. Ahmet Rıza'nın *Meşveret*, Mizancı Murat grubu, Abdullah Cevdet'in *İçtihat*'ı, Tunalı Hilmi ve arkadaşlarının *Osmanlı'sı* ve Prens Sabahattin'in *Teşebbüs-ü Şahsi* ve *Âdem-i Merkeziyet* örgütü bu kanatlar arasında yerini almıştır. Bunlardan en önemlileri sayılan Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin, kurtuluşun padişah değiştirmek ya da yasayı ilan etmekten daha derin olduğunun bilincinde olmuşlardır. Jön Türk hareketi başlarda aydın muhalefeti iken sonradan subay darbeciliğine dönüşmüştür. Bu dönüşümde Makedonya'nın elden gideceği endişesi etkili olmuştur.<sup>13</sup>

İkinci bölümde de görüleceği üzere, ele aldığımız dergiler Anayasa'nın ilanı, Meşrutiyet, Milliyetçilik ve eşitlik gibi kavramlar üzerinde sıkça durmuşlar bu yolla kurtuluşun sağlanacağını, İttihat ve Terakki Yönetiminin siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel tüm sorunlara çözüm olacağını savunmuşlardır. Padişahın yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik karikatür, fıkra ve şiirlerle sürekli dile getirilmiştir.

19. yüzyılda Avrupa'da büyüyen milliyetçilik, Osmanlı topraklarını da etkisi altına almıştır. Bunda Osmanlı'yı bölmek isteyen Avrupa devletlerinin politikalarının büyük etkisi olmuştur. Eğitim sistemiyle milliyetçilik fikrini yaymak, borçlarla Osmanlı maliyesini çökertmek, isyana meyilli bölgelerde reform talep ederek Osmanlı'yı kolayca parçalama amacı gütmüşlerdir. Bunda başarılı da olmuşlardır. Azınlıklar artık dini kimlikleri yerine milli kimliklerini ön plana çıkarmışlardır. Bu durum karşısında İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri, modernleşme çerçevesinde anayasa ile güvence altına alınmış haklar ve eşitliği temel alan bir Osmanlı vatandaşı kimliği oluşturarak, devletin çöküşüne engel olacaklarına inanmışlardır.<sup>14</sup>

---

<sup>12</sup> Orhan Koloğlu, *Osmanlı'da Kamuoyu*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, İstanbul, s. 183.

<sup>13</sup> Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)*, Cem Yayınevi, 1997, 5. Basım, İstanbul, s. 28-29.

<sup>14</sup> İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme," *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, s. 213-214.

Ayrıca, maaşların geç ödenmesi ve terhislerin geciktirilmesi ve vergilerin gelir düzeyine göre alınmaması, ordu içinde gittikçe büyüyen bir memnuniyetsizliğe yol açmış ve 1906-1908 yılları arasında çıkan vergi isyanları devleti zor durumda bırakmıştır. Bunlar ve bunların yanı sıra 1905-1906 yıllarında Rusya ve İran'da yaşanan devrim hareketleri de Meşrutiyet'in ilanında etkili olmuştur.<sup>15</sup>

Bu sorunlar genel itibariyle toplumun önemli bir kısmını etkilemesine rağmen, 1908 devrimi esas itibariyle aydın-subay iş birliği ile başarılmıştır. Çünkü Osmanlı yönetimi ve geleneği "ul'u-l emre itaat" (İslam toplumunda üst yöneticilere itaat etme) anlayışına dayanıyordu ve bu da halkın topluca hareket etmesine ve tabi demokrasiye engel bir durum oluşturunuyordu.<sup>16</sup> II. Meşrutiyet'in ilanını hızlandıran bir diğer önemli etken de Reval Görüşmeleri olmuştur.<sup>17</sup> 9-10 Haziran 1908'de İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola Makedonya'da uygulanacak reform projesini ele almak amacıyla Reval'de bir görüşme yapmışlardır. Her iki tarafın da mutabakata vardığı bu görüşme Batı basınında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karar verildiği görüşme olarak yer almıştır.<sup>18</sup> Bu gelişmeler üzerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti, ya hemen harekete geçecek ya da saray tarafından yok edilecekti. II. Meşrutiyet'in ilanı temmuz ayının ilk günlerinde isyan şeklinde ortaya çıkmıştır.<sup>19</sup>

Resneli Niyazi, 3 Temmuz'da yüzlerce asker ve Arnavut kökenli sivillerle dağa çıkmış ve bu başkaldırı ile hareket başlamıştır. Saraya Meşrutiyet'i ilan edilmesi için sürekli telgraflar yollanmıştır. Zorla da olsa meşrutiyetin ilanını gerçekleştireceklerini bildirmişlerdir. İsyanı bastırmak için gönderilen Şemsi Paşa öldürülmüştür. Sarayda büyük yankı uyandıran bu olay üzerine<sup>20</sup> Müşir Osman Paşa komutanlığında isyanı bastırmak üzere isyan bölgesine gönderilmiş ancak o da isyanı çıkaranlar tarafından kaçırılmış ve Niyazi Bey'in isyan eden birlikleri arasına götürülmüştür.<sup>21</sup> Bu sırada Firzovik'te Avusturyalılara karşı olaylar çıkaran Arnavutları dağıtmak için gönderilen Kosova Jandarma Komutanı Galip Bey de, İttihatçı olduğu için Firzovik olaylarını Arnavutlar arasında etkin bir propaganda yaparak cemiyet lehinde kullanmıştır. İsyanlılar tarafından 21 Temmuz 1908'de bir

<sup>15</sup> Birecikli, s. 213-214.

<sup>16</sup> Şahin, s. 11.

<sup>17</sup> Odile Moreav, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri Yeni Düzenin İnsanları ve Fikirleri(1826-1914)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2010, 1. Baskı, İstanbul, s. 172.

<sup>18</sup> Mithat Aydın, "II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere", *BELGİ* Sayı (Kış 2011/1) s. 16-17.

<sup>19</sup> Moreav, s.172.

<sup>20</sup> Birecikli, s. 214-216.

<sup>21</sup> Moreav, s. 172.

telgrafla padişahın Anayasa'yı ilan etmesi istenmiş ancak padişah İzmir'den Makedonya'ya isyancılar üzerine birlikler göndererek bu isteğe olumlu bakmadığını göstermiştir. Gönderilen birlikteki askerler de cemiyete katılınca çaresiz kalan padişah Meşrutiyet'i ilan etmiştir.<sup>22</sup>

### **A. 1908 Öncesi Osmanlı Devleti'nin Siyasî Ekonomik ve Sosyal Durumu ve II. Meşrutiyetin İlanı**

II. Meşrutiyet öncesi dönemin, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslim ve Gayrimüslim halkın siyasî, ekonomik ve sosyal konularda şikâyet ettikleri bir dönem olduğu söylenebilir. Bahsedeceğimiz üzere incelediğimiz mizah dergileri de Meşrutiyet öncesi dönemde, bu alanlarda yaşanan sıkıntıları işlemiştir. İstibdat döneminin verdiği huzursuzluk, memnuniyetsizlik, ekonomik sıkıntılar ve anayasa isteği gibi konular, dönemin mizah dergilerinde sıkça yer almıştır. Hem tezimizin asıl konusu olan II. Meşrutiyet Dönemi İzmir'inde çıkan mizah dergilerinin işlediği konulardan olduğu için, hem de II. Meşrutiyetin ilanı ve sonrasındaki gelişmelerin daha iyi anlaşılması açısından II. Meşrutiyet öncesinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik ve sosyal durum hakkında genel bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

#### **Siyasi Durum**

II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı en önemli siyasî sorunlar veya konular, aşağıda biraz daha ayrıntılı biçimde açıklanacağı üzere, 1875'te başlayan Balkan Krizi, onun bir sonucu olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Panislamizm gibi gelişmelerdir.

5 Haziran 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz intihar edince tahta Abdülaziz'in yeğeni Sultan Murat çıkarılmak istenmiştir. Ancak Murat sağlık probleminden dolayı tahta geçemeyecek durumdaydı. Bunun üzerine tahta Abdülaziz'in yeğeni II. Abdülhamit getirilmiştir. Sultan Murat Çırağan Sarayı'na götürülmüş ve otuz yıl burada yaşamıştır. Bu dönemde Balkanlardaki vaziyet daha da kötü bir hal almıştı. Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ancak sonra vazgeçmişti. Ruslar Bulgar Slavlarını desteklerken,<sup>23</sup> İngiltere de Balkanlardaki tansiyonu düşürmeye

<sup>22</sup> Birecikli, s. 216-217.

<sup>23</sup> Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 2013, 28. Baskı, İstanbul, s.116-119; Panislavizm politikası aslında I. Petro dönemine rast gelmektedir. Rusya'nın bu dönemde

çalışıyordu. İngiltere bunun için bir konferans toplanmasını önermiş ve 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da bir konferans toplanmıştır. Konferanstaki delegelerin, Osmanlı delegesinden Kanun-i Esasi'nin ilan edildiğini duymaları büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Rusya bunun üzerine 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır.<sup>24</sup>

Savaş sonunda 3 Mart 1877'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bir de, Tuna ile Ege Denizi arasında kalan Osmanlı toprakları, Kosova ve Manastır'ın tamamı ile Batı Trakya ile Selanik'in bir kısmını içeren Büyük bir Bulgaristan kurulması kabul edilmiştir. Bu madde, Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmekteydi. Ancak Rusya'ya Balkanlar ve Asya'da geniş haklar tanıyan bu antlaşmayı başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletleri kabul etmediler. Onların isteği üzerine Haziran 1878'de Berlin'de toplanan konferans sonunda imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile Rusya'nın yayılmasının önüne geçmek istediler ve başardılar da. Çünkü bu anlaşmaya göre Bulgaristan üç bölüme ayrılacaktı. Bosna-Hersek Osmanlı denetiminde olacak, Romanya Sırbistan Karadağ yine bağımsız olacak, Sırbistan ve Karadağ'ın toprak kazançları azaltılacaktı. Ancak Rusya Kars, Ardahan ve Batum da dâhil Asya'daki çıkarlarını koruyacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti Ermeniler lehine reformlar yapacaktı.<sup>25</sup>

Yaşanan tüm bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nde Meclis'in ve 1876'da ilan edilen Meşrutiyet'in sonunu hazırlamıştır. 93 Harbi olarak tarihe geçen Osmanlı-Rus Savaşı üzerine Padişah Meşrutiyet'i rafa kaldırdığını duyurmuştur.<sup>26</sup> Bu Meşrutiyet rejiminin sona erdiğinin ve Anayasa kaldırılmasa bile ülkenin mutlak bir yönetimle idare edileceğinin göstergesiydi.<sup>27</sup>

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bir diğer sonucu, II. Abdülhamit'in dönemine damga vuracak Panislamizm'in ortaya çıkışına etki etmesidir. Özellikle

---

açık ve sıcak denizlere inmek için politikalar üretmesi ile ortaya çıkmıştır. II. Katerina'nın uyguladığı Karadeniz'e inmek ve Kırım'ı alıp sahte bir Yunan Devleti kurarak Osmanlı devletine son vermek olan Grek Projesi bu politikanın ön hazırlığı olmuştur. Rusya'nın Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmesiyle de bu politika Rusya'nın en önemli silahı haline gelmiştir. Bkz. Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2008, Sayı 21, SS. 123-139, s. 124-125.

<sup>24</sup> Zürcher, s. 116-119.

<sup>25</sup> Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Nobel Yayın, 2004, 1. Basım, s. 213-124.

<sup>26</sup> Hamza Altın, *II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını*, Grafiker Yayınları, 2014, 1. Baskı, Ankara, s. 36.

<sup>27</sup> Zürcher, s. 122.

19. yüzyılda güçlenen Helen, Cermen ve Slav ulusçu akımlarına karşı II. Abdülhamit Panislamizm görüşünü savunmuş ve bu politika ile devleti parçalanmaktan kurtaracağına inanmıştır. Bu sebeple de özellikle iç politikada başka düşüncelere izin vermemiştir. Almanya ise bu görüşü kendi çıkarları açısından desteklemeyi doğru bulmuştur.<sup>28</sup>

Abdülhamit, genel olarak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve gücünü korumak için Avrupalı devletler arasındaki kargaşadan faydalanmaya çalışmış ve bir anlamda denge siyasetini gütmüştür. Bu bağlamda, Almanya, Osmanlı Devleti için özellikle İngiltere ve Fransa'ya karşı önemli bir müttefik olarak öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti, bir yandan Alman ekonomisi ve tekniğinden faydalanmayı amaçlamış; diğer yandan da Rusya'nın izlediği Panslavist politikaya karşı Müslüman topluluklar ile bağları güçlendirmeye çalışarak devletin birlik ve bütünlüğünü koruyan tek ve en önemli silah olarak gördüğü Panislamist politikasını uygulamıştır. Abdülhamit'in Endonezya'daki Müslümanlara diplomatik yollarla yardım etmesi, Filipinler'deki Müslümanları sükûnete davet etmesi, Çin'deki Müslümanlarla ilgilenmesi bu politika doğrultusunda atılmış adımlardır. Abdülhamit'in halifelik sıfatını kullanarak uyguladığı Panislamist politika oldukça başarılı olmuş ve bu durum Avrupa devletleri tarafından Hristiyan topluluklara eşit davranılmadığı iddiasının tekrarlanmasına ve bu devletlerin bunu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalelerini arttırmalarına neden olmuştur.<sup>29</sup>

Bu özel nedenler dışında, II. Abdülhamid'in Panislamizm politikasının genel nedeni, Avrupalı devletlerin Osmanlı'yı parçalamak isteğiydi. II. Abdülhamit Emperyalizm, Liberalizm, Milliyetçilik ve Meşrutiyet gibi kavramlara karşı halifelik unvan ve sembollerini kullanarak Müslüman dayanışmasını güçlendirmeyi ve bir İslam birliği oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, 1901-1908 yıl aralığında gönüllü Müslümanların katkılarıyla kurulmuş olan ve Hacıları Mekke'ye ulaştırmak amacıyla yapılan Şam- Medine arasındaki Hicaz demiryolu bu dönem Panislamizm düşüncesinin en önemli sembolüydü.<sup>30</sup>

---

<sup>28</sup> Oral Sander, *Ankara'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, 6. Baskı, İmge Kitabevi, s. 272.

<sup>29</sup> Mahmut Bolat, "I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, Sayı 1, 2014, s. 21-22.

<sup>30</sup> Mustafa Güçlü, "Cumhuriyet Dönemi Süreli Yayınlarda Ali Suavi İle İlgili Yayımlanan Makalelerin Değerlendirilmesi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Bahar 2013, 11(2), 169-184, s. 1-2.

Rusya ise Panislavist politikalarına paralel olarak Balkanlara yönelik politikalarına 1877-1878 Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. 1880'lerde ve 1890'larda Balkanlardaki nüfuzunu artırma amacını, Berlin Antlaşması ile bir kısmının bağımsız olmasına vesile olduğu ve kendi güdümünde uydu bir devlet olacağını ümit ettiği Bulgaristan aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak Bulgaristan, Rusya'nın beklediği devlet olmak niyetinde değildi. O da kendince büyük bir devlet olmak ve bunun için önce Doğu Rumeli ile birleşmek amacındaydı.<sup>31</sup>

Ayrıca Balkanlarda bir de bağımsızlığını çok daha önce kazanmış ve bu dönemde büyümeye çalışan Yunanistan vardı. Bu bağlamda, Girit Rumlarının Epitropi cemiyetinin faaliyetleri ve Yunanistan'ın Girit Rumlarını kışkırtmaları, Avrupa devletlerinin Girit'e Hristiyan vali atanması ve genel af yönündeki istekleri Balkanları iyice karıştırmıştır. Yunanistan, bu ortamdaki istifade edip, Girit'teki isyanı bahane ederek adaya savaş gemisi göndermiştir. Bunun üzerine<sup>32</sup> Osmanlı Devleti 17 Nisan 1897 tarihinde Yunanistan'a karşı savaş ilan etmiş ve Osmanlı Devleti savaş sonucunda savaş tazminatı dışında hiçbir kazanç sağlayamamıştır. Hatta 21 Aralık 1898'de, Prens Yorgi, Girit'in idaresine el koymuştur ve 1899 yılında toplanan Kurucu Meclis, Giritli hukukçu Venizelos tarafından hazırlanan anayasayı kabul etmiştir.<sup>33</sup>

Bu dönemde, Doğu'daki durum da Balkanlardan farklı değildi. Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere, Fransa ve Rusya gibi emperyalist devletlerin desteğini alan Ermeniler Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için çalışmalarına hız vermişler; sürekli karışıklıklar çıkarmaya başlamışlardır. II. Abdülhamit, her fırsatta Ermenilerin bu isteklerine boyun eğmeyeceğini belirtmiş ve bunun sonucunda 21 Temmuz 1905'de yapılacak suikast girişiminin hedefi olmuştur.<sup>34</sup> Suikast girişimi başarısız olmuş ancak II. Abdülhamit'in jurnalcilere verdiği önemin artmasına ve suikast kelimesinin her yerde yasaklanmasına etki etmiştir.<sup>35</sup>

---

<sup>31</sup> Acar, s. 226-227

<sup>32</sup> İbrahim Serbestoğlu, "1897 Türk- Yunan Savaşı'nda Ecnebinin zararlarının Tazmini meselesi", *OTAM*, 34/Güz 2013, SS.223-243, s.226-227.

<sup>33</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri(1876-1907)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1988, Üçüncü Baskı, Ankara, s.116-125.

<sup>34</sup> Fahri Maden, *II. Abdülhamit Dönemi, Tarihi Kitabevi Yayınları*, Haziran 2014, 1. Baskı, İstanbul s.104-107.

<sup>35</sup> Nurdan İpek Şeber, "Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamit'e Karşı Planlanan Suikâstler," *Türkiye Mecmuası*, C. 22/Bahar, 2012, s. 36.

## Sosyal ve Ekonomik Durum

II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik durumuna incelediğimiz mizah dergilerinde bolca yer verilmiş ve özellikle istibdadın verdiği sıkıntı, şüphe ve korku, ekonomik sıkıntıların halkı nasıl etkilediği kısa hikâyelerle, fıkralarla, şiirlerle anlatılmaya çalışılmıştır. Bu nedendir ki sosyal ve ekonomik durum başlığı altında o dönemin sosyo-ekonomik yapısı hakkında genel bir bilgi verilecektir

Siyasî sorunlar dışında, ekonomik durum da çok iç açıcı değildi. 1873 ve 75 yılları arasında yaşanan tarım bunalımı ülkeyi derin bir ekonomik bunalıma itmişti. Devlet dış borçlanmaya gitmiş ve bu borçlar artarak Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılmaz bir duruma itmişti. II. Abdülhamit zamanında affedilerek 1879'da Dâhiliye Nazırlığına getirilen eski Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın ülkenin iflas ettiğini çok net bir şekilde açıklaması da durumun vahametini gözler önüne seriyordu.<sup>36</sup>

Osmanlı Devleti ilk borçlanmayı 1854 yılında yapmış ve 1876 yılında borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Ödemeleri durduran Osmanlı Devleti çözümü Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan anlaşmada bulmuştur. Buna göre Osmanlı gelir kaynaklarından (tütün, içki, tuz, balıkçılık gibi) bazı vergiler Duyun-u Umumiye'nin (Borçlar İdaresi) denetimine verilecekti. Ancak bundan sonra durum değişmemiş aksine yeni alınan borçlarla anapara ve faiz miktarlarında artış görülmüş ve 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya olan borcu daha da artmıştır. Osmanlı bu durumu önlemek için denge siyasetine başvurmuş ve Avrupa Devletleri'ne ödünler vermiştir.<sup>37</sup>

Ekonomik durumun ve krizin bir diğer nedeni de 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Osmanlı topraklarına yapılan göçlerdi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisi Osmanlı Devleti açısından yalnızca toprak kaybı değildi. Çok sayıda Müslüman hayatını yitirmiş ve hayatta kalanların çoğu da göçe başlamıştı. Bu savaş sonrasında Balkanlar ve Kafkasya'da kaybedilen topraklarda yaşayan Müslümanlar akınlar halinde Osmanlı topraklarına göç etmiş ve bu durum hem göç edenler hem de Osmanlı Devleti açısından sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Yolculuk sırasında güvenlik sorunu ve sonrasında iskân sırasında yaşanan barınma, beslenme,

---

<sup>36</sup> Sander, s. 278.

<sup>37</sup> Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, 2017, 11. Baskı, İstanbul, s. 230-233.



giyinme, ısınma gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, bu koşullarda bile, ekonomisi çok kötü durumda olmasına rağmen iskân için masraflardan kaçmamıştır.<sup>38</sup>

Anadolu'ya göçler iki bölümde olmuştur. İlki 1853-56 yıllarındaki Kırım Savaşı sonrası, ikincisi ise 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasıdır.<sup>39</sup> 1856 yılından sonraki göçler kitle göçleri şeklinde iken, 1878 yılından sonrakiler kitle göçlerinin devamı niteliğinde, seyrek ama uzun zamana yayılan göçlerdi. 1783'ten sonra göç edenler Kırım'ı geri alma ümidinden dolayı Romanya'ya yerleştirilmiş ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bu ümit de tükenmiştir. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Dobruca Romanya'ya bırakılmış, Rusya Basarabya'nın kendisine bırakılması şartıyla Romanya'nın bağımsızlığını tanımıştır. İdaresi değişen bu topraklarda Türk-Müslümanlar artık ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeye, bölgeye Rumenler yerleştirilmeye, Rusya'nın da desteğiyle Gayrimüslimler Türklere eziyet etmeye başlamıştır. Bütün bunlar üzerine, siyasî hakları da elinden alınan Türkler, 1877'de göçlerine devam etmişler, 1886'ya kadar Dobruca'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir.<sup>40</sup>

Ayrıca, Berlin Antlaşması'ndan sonra Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiştir. İşgali müteakip dönemde, gördükleri baskıdan dolayı Boşnak Müslümanlar da Osmanlı Devlet'ine göçe başlamışlardır. Sırbistan'dan da göç eden Müslümanlar olmuştur. Ayrıca, 21 Kasım 1898'de Girit'in özerk bir yapıya bürünmesiyle, buradan da önemli sayıda Müslüman halk Osmanlı topraklarına göç etmiştir.<sup>41</sup>

Göçler Osmanlı Devleti'nde bireysel, toplumsal ve yönetsel açıdan önemli sonuçlar doğurmuştur.<sup>42</sup> Kafkasya'dan göç edenler Osmanlı topraklarına gelince adaptasyon sorunu yaşamışlar ve yerli halka uyum sağlamakta zorlanmışlardır. Çerkezler direnişçi yapılarından dolayı yerli halkla sürekli bir çatışma halinde olmuşlar, ayrıca giriştikleri gasp, adam öldürme gibi eylemlerle halkın şikâyetlerine

---

<sup>38</sup> Mehmet Demirtaş, "Osmanlı'ya Gelen Kırım ve Kafkasya Göçmenlerinin Sorunları", *Bilig* BAHAR 2011/SAYI 57, 17-44, s. 18-38.

<sup>39</sup> Sevinç Qasımova, "19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri Sorunları ve Sonuçları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. IV, Sayı VIII, Aralık, MMXVII, s. 605.

<sup>40</sup> Hacı Murat Arabacı, "1783'ten II. Dünya Savaşına Kadar Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri ve Sonuçları)", 38. *İCANAS Kongresi*, 10-15 Eylül 2007, Ankara, s. 236.

<sup>41</sup> Sezer Arslan, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları", *Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Haziran, 2008, s. 51.

<sup>42</sup> Arabacı, s. 236.

sebepler olmuşlar ve asayiş sorununu ortaya çıkarmışlardır. Artık durumdan iyice rahatsız olan yerli halk göç etme isteğinde bulunmuştur. Çerkezlerin bu davranışlarından Anadolu'da yolculuk yapan ve ticaretle uğraşan kimseler de zarar görmüşlerdir.<sup>43</sup> İkinci bölümde de görüleceği üzere, ele aldığımız dergilerde özellikle eşkıyalık toplumsal karışıklık gibi konular üzerinde durulmuş, özellikle *Zeybek*, bu durumu şiirlerle açık bir şekilde ifade etmiştir.

Osmanlı Devleti göçlere dini, milli ve insani nedenlerden dolayı ılımlı bir biçimde yaklaşmıştır. Bu göçlerle gelen halkın ülkeye asker ihtiyacı, tarım gibi alanlarda yarar sağlayacağını düşünmüştür. Muhacirler Osmanlı topraklarına yerleştirilirken muhacirlerin istekleri de göz önünde bulundurulmuş, akraba ya da yakını olanlar, akraba ve yakınları yanında iskân edilmiştir. Göçlerin artarak devam etmesiyle devlet de kendince tedbirler alma gereği duymuş ve 1860 yılında Muhacirin Komisyon'unu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti muhacirlere konut, ev eşyası, toprak, tarım aletleri ve iâşe vermiş. Muhacirlerin buldukları bölgelerde mektep ve medreseler açmıştır. Başlarda iktisat, asayiş, toplum düzeni ve huzuru açısından sorunlar oluştuysa da bu göçlerin uzun vadede Osmanlı Devleti'ne tarımsal üretimin artması, asker ihtiyacının giderilmesi ve Anadolu'nun Türk ve Müslüman nüfusunu artırması yönünden kazanç sağladığı söylenebilir.<sup>44</sup>

II. Abdülhamit, ayrıca Panislamizm politikası gereği Müslümanlara her konuda destek ve yardımcı olmuş ve elinden geleni yapmıştır. Göçlerin artmasıyla durumla bizzat kendisi ilgilenmiştir. Çünkü bu göçler onun İslam birliği politikası ve İslam halifesinin gereğini yapması açısından çok önemliydi. Ancak bu göçler içinde Kafkasya'dan gelen göçlere ilgisi II. Abdülhamit'in Kafkaslarla olan akrabalık bağı ile açıklanabilir. II. Abdülhamit'in annesi bir Çerkez kızıydı ve Çerkezler sarayda önemli görevlere getirilmiştir. Sadrazamlık makamına getirilen Ahmet Hamdi Paşa ve Tunuslu Hayrettin Paşa önde gelen Çerkez Sadrazamlardandır. Ayrıca göç esnasında Kafkaslara iyi koşullarda gelmeleri için de her türlü yardım ve destek sağlanmıştır.<sup>45</sup>

Osmanlı Devleti'nin siyasî, sosyo-ekonomik durumu dışında, Avrupa Devletleri'nin genel durumu da II. Meşrutiyet öncesinde ve sonrasında mizah dergilerinde yer bulmuşlardır. Bu nedenle, mizah dergilerinde Avrupa Devletleri'yle

---

<sup>43</sup> Qasımova, s. 606-617.

<sup>44</sup> Arabacı, s. 237-239.

<sup>45</sup> Qasımova, s.6 11.

ilgili yazıların ve karikatürlerin daha iyi anlaşılması için o dönemde bu devletlerin genel durumu hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

### **Avrupa Devletlerindeki Genel Siyasî Durum**

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde yaşayanlar kadar, Avrupa devletlerinde yaşayanların da ilgisini çekmiştir. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilanından önce Avrupa devletleri güçlenmiş ve elde ettikleri güç sayesinde Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmış, topraklarını sövmürmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda savaşlar yapmışlar ve ardından yaptıkları barışlarla ittifak oluşturmuşlardır. Avrupa devletleri güçlendikçe Osmanlı Devleti siyasî, ekonomik ve sosyal alanda zayıflamış ve buna paralel olarak denge siyaseti uygulayarak ayakta kalmaya çalışmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerden uzaklaşıp Almanya ile yaklaşması bunun en belirgin örneğini oluşturmaktadır. Yine bu dönemdeki Osmanlı-Rus yaklaşması da sözü geçen dergilerde yerini almıştır. Bu yüzdendir ki II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin dış politikasında önemli bir yer tutan, dönemin güçlü dünya devletlerinin durumlarına ve politikalarına bir göz atmak faydalı olacaktır.

Yeni Emperyalizm<sup>46</sup> çağında, söz konusu devletler hâkimiyetlerini sömürgecilik ve bu sömürgeleri koruma politikası üzerine kurmuşlardı. 20. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde bütün ülkeler sömürgelerini çoğaltmış ve bu sömürgeler aralarındaki rekabetin kaynağı halini almıştı. Çünkü sömürge demek hammadde kaynağı ve buna bağlı üretilen malların pazarlanacağı yeni alanlar demektir. Ancak Almanya ve İtalya gibi sonradan sömürgecilik yarışına giren devletler diğer devletlerde panik yaratmış ve rekabeti iyice artırmıştır. Almanya'nın Bağdat demiryolları projesini üstlenmesi, Afrika ve Uzak Asya'da sömürgeler elde etmesi,

---

<sup>46</sup> Sömürgecilik, bir ülkenin kendi sınırları dışında bulunan bölgelerde hakimiyet kurmasıdır. Emperyalizm ise özellikle Avrupa'nın önemli devletlerinin 19. yüzyılın ikinci yarısında diğer kıtalara yayılmasıdır. 1870'lerden sonraki süreç "Emperyalizm Çağı" olarak adlandırılmıştır. Özellikle 1870-1914 yılları arasındaki sömürgecilik faaliyetlerine "Yeni Emperyalizm" adı verilmiştir. Bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918'e*, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1994, s.165. Yeni emperyalizm David Harvey'e göre ise eski emperyalizmin farklı yer ve zamanda ortaya çıkmış halidir. Eski emperyalizmin tekrarıdır. Bkz. Menaf Turan, "David Harvey'e Göre Yeni Emperyalizm: Gücün Ülkesel ve Kapitalist Mantıkları Arasındaki Diyalektik İlişki", *Mülkiye*, C.XXX, Sayı 250, s. 197-203; Hubert Deschamps, *Sömürgeciliğin Sonu*, (Çev., J. ve F. Orsan), Yükselen Matbaası, İstanbul, 1965, s. 13-14.

başta İngiltere olmak üzere Fransa, Japonya ve Rusya'yı endişelendirmişti. Avrupalı devletlerin sömürge çılgınlığından Afrika toprakları da nasibini fazlasıyla almıştı.<sup>47</sup>

Fransa 1830 yılında Cezayir'i işgal etmiş ve böylece Tunus'a yakın bir bölgeyi idaresine almıştı. Yeni Emperyalizm çağında ise 12 Mayıs 1881'de Tunus'u işgal etmiştir. İngiltere ise aynı dönemde Mısır'ı işgal etmiştir. Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın harcamaları İngiltere ve Fransa'ya borçlanmasına yol açmış ve borçlarını ödeyemez hale gelince görevinden alınıp yerine oğlu Tefvik Paşa getirilmiştir. Bu dönemde de karışıklıklar devam etmiş ve 15 Eylül 1882'de İngiltere, borçlarının ödenmediği gerekçesiyle Mısır'ı işgal etmiştir.<sup>48</sup> İngiltere Mısır'dan sonra gözünü Sudan'a dikmiş, ilk girişimini 1885 yılında yaptıysa da başarı sağlayamamıştır. 1885 Osmanlı-İngiltere (Mısır-Sudan) arasında yapılan antlaşmayla İngiltere Sudan'ı geçici olarak işgal ettiğini, düzen kurulunca çekileceğini dile getirmiştir. Aslında amacı orada kalıcı olmaktı çünkü Sudan'ı ele geçirirse Doğu Afrika ile Güney Afrika arasındaki sömürge bağlantısını sağlamış olacaktı. Bu amaçla 1896 yılında işgale başlayan İngiltere 1898 Omdurman Savaşı'yla işgalini tamamlamış, 1899 yılında Mısır ile imzaladığı Condominium Antlaşması'yla da Sudan'ın idari sorumluluğunu üzerine almıştır.<sup>49</sup>

Görüldüğü üzere İngiltere Afrika'da kuzey-güney yönlü bir ilerleme sağlarken, Fransa ise doğu-batı yönlü bir sömürge siyaseti seyretmiştir. Ancak her iki ülkenin de aynı anda Sudan'a girmesi ve ayrıca her ikisinin de Güneydoğu Asya'da (Hindi Çini) kendilerine sömürge oluşturmak istemeleri aralarında bir sorunun doğmasına ve gerginliği tırmanmasına neden olmuştur.<sup>50</sup>

Fransa, İngiltere ile yarışırken politik davranmak zorunda olduğunun, Almanya'ya karşı güçlü olabilmek için İngiltere gibi denizde ve karada güçlü bir devletle arasını iyi tutması gerektiğinin farkındaydı. Bu yüzden 8 Nisan 1904 tarihinde İngiltere ile "Etente Cordiale" adıyla bilinen bir dostluk antlaşması imzaladı. Böylece Almanya karşısında İngiltere gibi güçlü bir devletin yanında yer almış oldu.<sup>51</sup>

---

<sup>47</sup> Sertif Demir, "20. Ve 21. Yüzyılların başlangıç dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi", *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, Yaz 2012, s. 209-210.

<sup>48</sup> Karal, s. 82-98.

<sup>49</sup> Abdullah Özdağ, "Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali (1896-1898)", *OTAM* 42/Güz 2017, 117-147, s.125-142.

<sup>50</sup> Fahir Armaoğlu, *20.yy Siyasi Tarihi (cilt 1-2: 1994-1995)*, Alkım Yayınevi,13.Baskı, Ankara-İstanbul, s. 31-33.

<sup>51</sup>Armaoğlu, s. 33-34.

Aynı dönemlerde yaşanan Rus-Japon Savaşı (1904-1905) ise ileride oluşacak olan Rusya-İngiltere yakınlaşmasına vesile oldu çünkü Rusya bu savaşta Japonya'nın arkasında İngiltere gibi kuvvetli bir devletin varlığına şahitlik etti. İşte 1907 yılında Reval şehrinde yapılan Rus-İngiliz Antlaşması bu farkındalığın ve Rusya'nın İngiltere ile işbirliği çabasının bir sonucuydu. Bu antlaşma ile Rusya, İngiltere'yi Hindistan konusunda baskı altına almaktan vazgeçmiş oluyordu. Önce Fransa-İngiltere, sonra Rusya-İngiltere anlaşması ve en nihayetinde Rusya-Fransa anlaşmasıyla, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'na gidecek ilk ittifak bloğu oluşmuştur. Almanya ise oluşan bu üçlü ittifakın karşısında önlem olarak silahlanma yoluna giderek gücünü arttırmayı hedeflemiştir. Bunu haber alan diğer ülkeler de silahlanmaya gidince, dünyada bir silahlanma yarışı patlak vermiş ve bu durum I. Dünya Savaşı'na yol açan sebeplerden birini oluşturmuştur.<sup>52</sup>

Dönemin güçlü sömürgeci devletleri uluslararası ilişkilerinin başarısını güçlü devlet olmak üzerine oturtmuşlardı. Zayıf olan devletler ise güçlü devletlerin yanında görünerek ya da onlarla hareket ederek varlığını sürdürmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti de güçlü devlet olma koşulunu sömürge çokluğunun belirlediği, rekabete dayalı bir siyasî düzende ayakta kalabilmek için çareyi bu güçlü devletlerin yanında görünmekte ve ittifaklarına dâhil olmakta bulmuştur.<sup>53</sup>

II. Abdülhamit İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin gerçek niyetlerini anlayınca, bu ittifaklar ve denge politikası kapsamında Almanya yanlısı bir politika izlemeyi tercih etmiştir ve Reval Görüşmelerine kadar bu denge politikasını sürdürmeyi başarmıştır. Osmanlı Devleti bu yakınlaşmayla Almanya'dan askeri, teknik ve eğitim gibi alanların yanında Panislamizm politikasında da destek görmüştür.<sup>54</sup>

Tezimizde incelediğimiz mizah dergileri, bu ittifaklar ve denge politikası bağlamında en çok Rus-Osmanlı dostluğuna ve Makedonya meselesi üzerinden Avrupalı Devletlerin Osmanlı topraklarını nasıl paylaştığı konusuna gönderme yapmışlardır. Özellikle *Edep Yahu*, *Tokmak*, *Neşter*, Osmanlı-Avusturya ve Osmanlı-(Rum)Yunanistan ilişkilerine değinmişlerdir.

---

<sup>52</sup> Armaoğlu, s. 34-37.

<sup>53</sup> Demir, s. 209

<sup>54</sup> *Osmanlı Ansiklopedisi*, c 12, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, Ankara, s. 236.

## I.BÖLÜM

### İKİNCİ ABDÜLHAMİT VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ GELİŞMELERİ

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde halkın uzun zamandır beklediği, arzuladığı bir gelişmeydi. Müteakip bölümde ayrıntılı bir biçimde sunulacağı üzere, II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de çıkan mizah dergileri de II. Meşrutiyet'in ilanına sayfalarında fazlaca yer vermişler, onu bir “kurtuluş” ve “yeni bir başlangıç” olarak tasvir etmişlerdir. Bu tanımlamaların nedeni, II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan değişim ve gelişmelerdir. Bu nedenle, bu bölümde, II. Meşrutiyet Dönemi gelişmeleri ve Meşrutiyet'in sonuçları ele alınacaktır.

#### 1.1. Siyasî Gelişmeler

II. Meşrutiyet'in ilanı siyasî, sosyal ve ekonomik birçok değişime yol açmıştır. Osmanlı Devleti açısından önemli olan bu değişimler siyasî gelişmelerden başlanarak sırasıyla ele alınmıştır. İncelediğimiz mizah dergileri siyasî gelişmelere fazlaca yer vermiştir. İkinci bölümde de görüleceği üzere, siyasî konulara hemen her dergi yer verse de en çok *Edep Yahu*, *Tokmak* ve *Neşter* değinmiştir.

Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik'te bir toplantı düzenlemiştir. İTC üyesi olan Mustafa Kemal Bey (Atatürk), yaptığı konuşmasında cemiyetin siyasi bir partiye dönüşmesini, din-devlet işlerinin ayrılmasını, ordunun siyasetten uzak durmasını, cemiyet içinde eşitliğin olmasını ve gizli hizipliğin, üstünlüğün olmamasını savunmuştur. II. Meşrutiyet ile sorunların bitmediğini, bunun bir inkılâp değil, sadece bir ihtilal başlangıcı olduğunu vurgulamıştır. Bazı kişiler Mustafa Kemal'i Cumhuriyetçi olmakla suçlamıştır. Mustafa Kemal'in savunduğu düşüncelerden sadece cemiyetin fırkaya dönüşmesi geçekleşmiştir.<sup>55</sup> Bu eksiklerine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilanını sağlayarak, Osmanlı tarihinde yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra, basın aracılığıyla seçim yapılacağını ve Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılacağını duyurmuştur. II. Meşrutiyet'in ilk seçimleri Türkler ve Türk olmayan unsurlar arasında

---

<sup>55</sup> Şahin, s. 26.

gerçekleşmiştir. Türkleri İTC ve Âdem-i Merkeziyetçi Ahrar Fırkası, karşı unsurları da Rumlar temsil etmiştir. Seçimler İntihab-ı Mebusan (Mebus Seçimi Kanunu) çerçevesinde yapılmıştır. Seçimler iki dereceli yapılmış ve bir günden fazla sürmüştür. Günlerce süren seçimlerin sonunda 17 Aralık 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilk parlamentosu, Padişah II. Abdülhamit tarafından açılmıştır. Yeni açılan Meclis'te Türk mebusları, diğer unsurlardan sayıca daha az varlık göstermişlerdir.<sup>56</sup>

Meşrutiyet'in ilanı ile meşruti monarşi kurulmuş, hükümet sadece halk tarafından seçilmiş meclise karşı sorumlu olmuş ve sivil-askeri bürokrasi güç, siyasal süreçten dışlanmaya çalışılmıştır. Mutlakiyet, meşrutiyete dönüşmüş, meclisin kabineyi düşürmesi kolaylaşmış, kabinenin meclisi feshetmesi zorlaşmıştır. Yeni uygulamaya göre, artık parlamento yalnızca kabinenin güvenoyu alamamasıyla feshedilebilecek ve 3 ay içinde seçimler yapılabilecekti. Kabine artık padişaha karşı değil, meclise karşı sorumlu olacaktı. Oluşturulan bu demokratik sistemle padişahın 1876 Anayasası'ndaki yetkileri de daraltılmıştır.<sup>57</sup>

İTC, 1908-1909 yılları arasında iki muhalefetle uğraşmıştır. Bunlardan ilki Ahrar Fırkası idi. Aydın, Doğu Rumeli, Halep, Hersek, Kosova, Kıbrıs valiliklerinde bulunan, hem II. Abdülhamit hem de V. Mehmet Reşat dönemlerinde sadrazamlık yapmış olan Kamil Paşa'nın, Ahrar Fırkası yanında yer alması üzerine İTC, Kamil Paşa'yı sadrazamlıktan almış ve yerine Hüseyin Hilmi Paşa'yı getirmiştir. Bu yaşananlar muhalefetin basın saldırısını başlatmış ve İTC yayınları da buna aynı şekilde karşılık vermişlerdir. Ardından 6 Nisan 1909'da Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve cenazesinde İTC aleyhine propagandalar yapılması gerginliği iyice artırmıştır.<sup>58</sup>

Diğer muhalefet ise muhafazakâr kesimden gelmiştir. Özellikle Nakşibendî Şeyhi Vahdeti'nin *Volkan* gazetesi etrafında faal olan bu grup, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni örgütleyip, 13 Nisan 1909 tarihinde çok sayıda softayla meclis binasına yürümüştür. Temelinde şeriatın geri getirilmesi yatan ve tarihe 31 Mart Olayı diye geçen Nisan 1909 karşı devrimi, İTC safında büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Birçok ittihatçı bu beklenmedik ve korku yaratan olay karşısında yurt dışına kaçmıştır. Kalan İttihatçılar ise karmaşaya son vermek ve ortalığı yatıştırmak için şeriatın

---

<sup>56</sup> Şahin, s. 24-26.

<sup>57</sup> Birecikli, s. 213-218.

<sup>58</sup> Zürcher, s. 149.

korunacağı yönünde bir açıklama yapmıştır. 31 Mart Olayı sonucunda, İTC İstanbul'dan sürülmüş ancak Makedonya'daki etkinliğini korumuş ve buradan karşı tedbirler olarak isyancılara karşı askeri bir harekât başlatmıştır.<sup>59</sup>

Bu askerî harekât için oluşturulan Hareket Ordusu, 3. Ordunun düzenli birlikleri, takviye kuvvet olan Arnavutlar ve 1908 Devrimi kahramanlarından Niyazi Bey'in gönüllü birliklerinden oluşuyordu. Makedonya'dan yola çıkarak İstanbul yakınlarına gelen Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu, 24 Nisan sabahı İstanbul'u işgal etmiş ve İTC yine kontrolü ele geçirmiştir. Sıkıyönetim altında kurulan iki askeri mahkemede Derviş Vahdeti de dâhil birçok isyancı yargılanıp idam edilmiş, birçok Ahrar önderi tutuklanmıştır. Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilmiş, Selanik'e sürgüne gönderilmiş, yerine Abdülhamit'in kardeşi V. Mehmet Reşat getirilmiştir.<sup>60</sup>

31 Mart Vakasını müteakip dönemde etkinliği azaltılan muhalefet, daha sonraki dönemde yine etkin hale gelmiştir. 1909-1911 yıllarında yeni partiler kurmuşlardır. Bu partilerden öne çıkanlar, 1909'da Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye fırkası, 1910 Ahali Fırkası, 1911'de Hizbi Cedid, 1910'da İştirak Dergisini çıkaran sosyalist Hüseyin Hilmi'nin kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası idi.<sup>61</sup>

Muhalefetin sesini duyurmasına izin veren bu siyasi ortam, içte uygulanan partizan politikayla bastırılmaya çalışılsa da muhalefetin büyümesine engel olamamış, dışarıda uyguladığı tavizci politika da muhalefeti güçlendirmiştir. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi, Arnavutların bağımsızlık için isyan etmesi ile Meclis-i Mebusan feshedilmiş ve yeniden seçimlere gidilmiştir. Bu sıralarda muhalefet Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kurmuştur. Söz konusu parti, muhafazakâr ve liberallerin yoğun olarak katıldığı bir parti olmuş, kuruluşundan yirmi gün sonra girdiği İstanbul mebus seçiminde, İstanbul'daki İTC adayını yenmiştir. Muhalefetin İTC'ye karşı güçlendiğinin göstergesi olan, fırkanın bu başarısı İttihatçıları oldukça korkutmuştur. Bu korku, İTC'nin 1912 ilkbaharındaki seçimde şiddet ve gözdağı

---

<sup>59</sup> Zürcher, s.1 49-150.

<sup>60</sup> Orhan Örs, "Kuruluşunda Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 51, Bahar 2013,SS.679-716, s. 704-706.

<sup>61</sup> Örs, s. 704-706.



kullanmasına ve seçimi biraz da böyle kazanmasına; bu yüzden de bu seçimlerin tarihe “sopalı seçim” diye geçmesine neden olmuştur.<sup>62</sup>

İstanbul’da bunlar yaşanırken, 1910 yılında Kosova’nın merkezi Üsküp’teki Arnavutlar arasında özerklik isteğinden dolayı ayaklanmalar başlamıştır. İTC bu isyanı bastırmak için Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Piyade Taburu’nu göndermiş ancak bu şiddet yanlısı tutum karışıklığı artırmakla kalmamış, Müslüman Arnavutları kaybetmeye sebep olacak şekilde endişeye sebep olmuştur. İTC bu durumu düzeltmek adına ve bölgedeki halkı devlete ısındırmak amaçlı Sultan Reşat’ın katılacağı üç haftalık Rumeli seyahat programı düzenlemiştir. Sultan V. Mehmet Reşat bu ayaklanmaları sonlandırmak amaçlı 5 Haziran 1911 tarihinde Dolmabahçe rıhtımından hareket etmiş Selanik Manastır Üsküp gibi önemli şehirler ziyaret edilmiştir.<sup>63</sup> O tarihlerde yankı uyandıran bu seyahat isyanların sona ermesinde pek de etkili olmamıştır. Diğer bir isyan da Yemen’de çıkmıştır. İmam Yahya önderliğindeki isyanda çokça kayıplar olmuş, isyan sonucunda Osmanlı, Yemen’deki hâkimiyetini devam ettirmiş ancak bu, sözde bir hâkimiyet olarak kalmıştır.<sup>64</sup>

Aynı yıllarda İtalyanlar da Trablusgarp’ı işgal etmiştir. Osmanlı Devleti, İtalyanlarla yapılan savaşı kaybetmiş ve Trablusgarp ile On iki Ada elden çıkmıştır. Aynı dönemde Balkanlarda da sorunlar baş göstermiştir. Sırbistan Bulgaristan’la, Yunanistan da Bulgaristan’la anlaşma yapmış, Karadağ da Sırbistan’la ittifak içine girmiştir. 1912 Ekim’inde müttefik Balkan Devletleri Makedonya’da ıslahat içerikli bir ültimatı Osmanlı Hükümeti’ne yollamışlar, hükümetin ültimatı reddetmesiyle de Karadağ 8 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. Böylece I. Balkan Savaşı (8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913) başlamıştır. Savaşı kaybeden Osmanlı Devleti Arnavutluk’un bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır.<sup>65</sup>

Tüm bu olaylar yaşanırken İTC’nin ileri gelenlerinden Harbiye Nazırı (1881-1922) Enver Paşa ve Dâhiliye Nazırı ve Sadrazamı (1874-1921) Talat Paşa yönetimindeki grup da hükümeti devirme planları yapmaktaydılar. Nitekim 13 Aralık 1912’de toplanmaya başlayan Londra Konferansı sonunda imzalanan 30

---

<sup>62</sup> Örs, s. 707.

<sup>63</sup> Kemalettin Kuzucu, “Balkanlarda Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati,” *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi(TURKSOSBİLDER)*, C. 02, Sayı 02, 2017, s. 1-39, s. 4-8.

<sup>64</sup> Zürcher, s. 160-161.

<sup>65</sup> Zürcher, s. 162-163.

Mayıs 1913'de Londra Antlaşması ile büyük devletlerin Edirne'yi Bulgaristan'a verilmesini istemeleri, İttihatçıların darbe girişiminin parti çıkarları için değil de vatan sevgisi için yaptıklarına bir gerekçe oluşturmuştur. İttihatçılar, 23 Ocak'ta bir darbe girişiminde bulunmuşlar, Edirne için büyük bir kalabalık toplayarak, toplantı halindeki kabine odasını basmışlar, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı vurup, kabine üyelerini esir almışlardır. Sadrazam Kamil Paşa'yı istifaya zorlamışlar ve yeni bir kabine kurarak, sadrazamlığa ve Harbiye Nazırlığına Mahmut Şevket Paşa'yı getirmişlerdir.<sup>66</sup>

Aynı dönemde, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ arasındaki anlaşmazlık, 16 Haziran 1913'te İkinci Balkan Savaşı'nı başlatmış ve savaş sırasında Osmanlı Devleti, Edirne'yi geri almıştır. Bulgarlar, 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak Edirne'yi Osmanlı Devleti'ne bırakmıştır. Bu kazanca rağmen, genel anlamda Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları ile büyük bir kayba uğramış, Avrupa'daki topraklarının neredeyse tamamını yitirmiş ve Meriç'i sınır olarak kabul etmek zorunda kalmıştır.<sup>67</sup>

Balkan Savaşlarından bir yıl sonra Osmanlı kendini yeni bir savaşın eşiğinde bulmuş, Birinci Dünya Savaşı ile karşı karşıya gelmişlerdir. İttihatçılar savaşta yalnız kalmaktansa bir ittifak içinde olmak gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu amaçla Bahriye Nazırı Cemal Paşa (d. 6 Mayıs 1872-ö. 21 Temmuz 1922), İngiltere ve Fransa ile görüşmelere başlamış ancak söz konusu devletlerden yakınlık görememiştir. Bu durumda söz konusu devletlerin çıkar hesapları etkili olmuştur. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Enver Paşa Almanya'ya ittifak teklifinde bulunmuş, Alman İmparatoru II. Wilhelm de bu teklife olumlu yanıt vermiştir. Nitekim 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile Talat Paşa, Enver Paşa, Sadrazam Sait Halim Paşa ve Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey'in bildiği gizli bir antlaşma yapılmıştır. Adı geçen Osmanlı devlet adamları savaşı Almanya'nın kazanacağını düşünmüş ama yanılmışlardır.<sup>68</sup>

Aynı dönemde Ermeniler Doğu Anadolu'da ayaklanma çıkarmışlar, bölge halkına zarar verip Rus birliklerine destek olmuşlardır. Hatta Rus ordusunda asker olarak görev almışlardır. Ermenilerin hem cephe gerisinde hem de Rus ordusuyla birlikte Osmanlı birliklerine ve bölge halkına zarar vermesini önlemek amacıyla,

---

<sup>66</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. V, Ankara, s. 335.

<sup>67</sup> Örs, s. 712.

<sup>68</sup> Zürcher, s. 170.

1915 yılında Ermenilerin güney Suriye'ye göç ettirilmelerini kabul eden Tehcir Kanunu verilmiş ve uygulanmıştır.<sup>69</sup> Tehcir Kanununa göre Ermenilerin Suriye dışında Erzurum, Van, Bitlis'e, Halep'in merkezi hariç Belen Cısr-i Şuğur ve Antakya dâhilindeki köy ve kasabalar, Maraş'ın merkezi hariç Maraş Sancağı, Adana, Sis (Kozan) ve Mersin şehirlerinin merkezi hariç Adana Mersin Kozan ve Cebal-i Bereket Sancaklarına tehcir edilmeleri öngörülmüştür.<sup>70</sup> Tehcir yolculuğu esnasında yolda ölen Ermeniler olmuş ve bu durum günümüzde de devam eden Ermeni Soykırımını iddialarını doğurmuştur.<sup>71</sup>

Aynı yıllarda, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarına ve birliklerine saldırıları artmış, ancak Çanakkale Cephesi'nde Osmanlı Devleti lehine başarı sağlanmıştır. Burada başarısız olan İngilizler, Hicaz cephesinde görece başarı sağlamışlardır. Mekke Şerifini isyana teşvik etmişler ve başarmışlardır. Rusya'da ise Ekim 1917'de, Osmanlı Devleti açısından olumlu sonuçlar doğuracak Bolşevik Devrimi gerçekleşmiştir. Evdeki devrim üzerine, Ruslar Doğu Anadolu'yu boşaltmayı kabul etmiştir. Dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa, savaş sırasında ve hatta sonrasında Orta Asya'daki Türk bölgeleri bir çatı altında toplayan imparatorluk fikri doğrultusunda hareket etmiştir. Bu fikir doğrultusunda Eylül 1918'de Osmanlı askerleri Azerbaycan'ı işgal etmiş ancak Osmanlı birlikleri Bakü'ye girdiğinde, savaş çoktan kaybedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaştaki müttefiklerinden Almanya, Fransa'dan çekilmiş, diğer müttefiki Bulgaristan ise İngiliz-Fransız ordusuna yenilmiş ve teslim olmuştur. Savaşı kaybeden Osmanlı Devleti ise 30 Ekim 1928'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.<sup>72</sup>

Ülke genelinde görülen bu siyasi gelişmelerin İzmir'de de yansımaları olmuş ve bu dönemde İzmir'de yayımlanan mizah dergilerinde yer bulmuştur. Bu nedenle II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'deki siyasi atmosfere de bakmakta yarar vardır.

Meşrutiyet'in ilanı İzmir'de büyük sevinç gösterilerine sahne olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni İzmir'de temsil edenler toplumu ırk ve mezhep olarak ayırmadan eşit şekilde yönetmeye gayret etmiş, Yalılar'daki Karantina İskelesi'nde yalılar kulübü, Karşıyaka Eşrefpaşa, Tilkilik, İkiçeşmelik ve Beyler sokağında şehir kulüpleri açmıştır. Ancak Rumların bir kısmı Etnik-i Eterya Cemiyeti, Ermenilerin

<sup>69</sup> İlber Ortaylı, Erol Şadi Erdinç, *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğunda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İnkılâp Kitabevi, 2016, İstanbul, s. 85-89.

<sup>70</sup> Hacer Çelik, "Ermeni Tehciri ve Tehcir'den Dönen Ermenilerin İskân Sorunu", *ÇTTAD*, VII/16-17, 2008, Bahar-Güz) s. 143-163.

<sup>71</sup> Ortaylı-Erdinç, s. 85-89.

<sup>72</sup> Zürcher, s. 180-184.

bir kısmı ise Taşnak ve Hınçak gibi cemiyetlerin entrikalarına bağlı olmayı seçerek gizli niyetlerini ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Bu hareketliliğe paralel olarak meşrutiyetin ilanı sonrası yapılan ilk seçimler de İzmir’de büyük bir ilgi görmüştür. İttihat ve Terakki’den İzmir Mebus adayı olarak Halil Seyit, Mansurizade Said, Tokadizade Şekip ve Müftü Said Efendi gösterilmiş, Rumlardan ise Amanolidi Efendi gösterilmiştir. Ancak Rumlar bu ismi istemeyince Karolidi Efendi’yi aday göstermiş ve seçim süreci boyunca bu rekabet bazı sorunlara sebep olmuştur. Sonuç olarak İttihat ve Terakki’den Amonilidi Efendi mebus olmuş ve meclise girmiştir.<sup>73</sup>

30 Haziran 1909’da çıkarılan Tensikat Kanunu (memur ve hâkimlerin hal ve hareketlerinin tatbik edilip, istihdamlarına devam ya da kadro dışı bırakılmasını içeren kanun)<sup>74</sup> ile İttihat ve Terakki, Abdülhamit döneminin siyasi ve bürokratik kadrolarını tasfiye etmiştir. Siyasi ve bürokratik kadrolarda başlayan süreç, sivil ve askeri kadrolarda devam etmiş ve son olarak memurların tasfiyesine kadar varmıştır. Özellikle Journaller bir bir ayıklanıp sürgüne gönderilmiştir. 30 yılını dolduranlar emekli edilmiş, açığa alınanlara da mazuliyet (azledilme, açıkta kalma) maaşı verilmiştir. Journalcılık yapan ya da görevini kötüye kullananlara tazminat verilmemiştir. Siyasi yönlerini bahsettiğimiz kanun müteakip bölümde de bahsedeceğimiz üzere bazı ekonomik sorunlara yol açmıştır. Bu yüzden hem siyasi hem de ekonomik boyutları olan kanun<sup>75</sup> İzmir’de de uygulanmıştır. Abdülhamit dönemi kadrolarındaki işini kötüye kullanan ve hafiyelik yapan memurlar İzmir halkının da rahatsız olduğu bir durum olmuştur. Halkın da liyakatli kişilerin başa geçmesini istemesi ile yeni kadrolar oluşturulmuştur.<sup>76</sup> Memur ve hâkimlerin liyakat usulüne uymayan uygunsuz hal ve tavırları, incelediğimiz dergilerde de çok yakınılan ve şikâyet edilen bir durum olmuştur. Bu yakınma ve şikâyetler şiirler ve düz yazılarla dile getirilmiştir

Bu dönemde İzmir’i ilgilendiren ve bu yüzden dergilerde yer bulan konulardan biri de bölgedeki eşkıyalık hareketleriydi. Vali Mahmut Muhtar Paşa eşkıyalık sorununa son vermek için idari, hukuki ve siyasî alanda sert tedbirlere

<sup>73</sup> M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 48-49

<sup>74</sup> Said Olgun, “Mahmut Muhtar Paşa’nın Aydın Valiliği (1909-1910)”, *Tarih Okulu Dergisi TOD*, Haziran 2015, Yıl 8, sayı XXI, s. 234.

<sup>75</sup> Nursel Manav, II. “Meşrutiyet’e Abdülhamit Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2, Sayı/Issue: 1 Haziran/June 2017, s. 240-260.

<sup>76</sup> Olgun, s. 234

başvurmuştur.<sup>77</sup> Ancak bu tedbirler işe yaramayınca sürekli vali değişikliği yoluna gidilmiştir.<sup>78</sup> Bu yıllarda öne çıkan eşkıyalardan biri de Çakırcalı Mehmet Efe idi. Halkın korku içinde yaşamasına yol açan Çakırcalı'ninkine benzer eşkıyalık hareketleri esasen Osmanlı Devleti'nde 14. yüzyılda başlamış ve 16. yüzyılda artış göstermiştir. 17. yüzyılda ise büyük bir sorun haline gelmiştir. Ekonominin bozulması, merkezi otoritenin zayıflaması, nüfus artışı gibi sebeplerden dolayı yersiz yurtsuz insanlar eşkıya olmuşlardır.<sup>79</sup> İzmir'e sıkıntı veren Çakırcalı Mehmet Efe olayı benzer nedenlerden çıkmış ve İzmir'i siyasi ve toplumsal açıdan sıkıntıya sokan bir hadise olarak özellikle *Edep Yahu* ve *Zeybek*'te işlenen gelişmelerden olmuştur.

Bahsi geçen bu önemli siyasî ve askerî gelişmelerin yanı sıra, II. Meşrutiyet Dönemi'nde, tezin konusu olan dergilerde de ele alınan bazı ekonomik gelişmeler görülmüştür. Ancak bu gelişmeler, dergilerde Meşrutiyet'in ilanı, seçimler, savaşlar, kaybedilen topraklar, siyasi partiler kadar ilgi görmemiş ve işlenmemiştir.

### 1.1.1. Ekonomik Gelişmeler

II. Meşrutiyet Dönemi'nde görülen ekonomik gelişmeler veya sorunlar, aslında çok daha öncesinde başlayan bazı gelişmelerin sonucuydu. Esasen, Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan itibaren mali sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Bütçe açıklarıyla başlayan ekonomik sıkıntılar, fetihlerin azalması ve savaş giderlerinin artmasıyla iyice büyümüştü. Devlet bu sorunlara çözüm olarak yüksek faizle borçlanmaya gitmiş ve bu borçların faizini bile ödeyemez duruma gelmişti. Daha önce bahsedildiği üzere, borçlarını, 1881'de kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi aracılığıyla ödeme yoluna gitmişti. Ancak Duyun-u Umumiye ile Osmanlı Devleti mali denetimini Batılı güçlerin eline bırakmış ve bağımsız bir şekilde iktisadi politikalar uygulamaktan mahrum kalmıştır.<sup>80</sup>

Avrupalıların mali emperyalizminin bir sonucu olan Duyun-u Umumiye sayesinde, bu yönetimde yer alan ülkeler, sadece tütün vb. ürünlerin gelirlerine doğrudan el koymakla kalmamışlar, aynı zamanda Doğu Rumeli ve Bulgaristan vergilerine, Kıbrıs gelir fazlasına, gümrük vergilerine, temettü (gelir) vergisine, tuz

---

<sup>77</sup> Olgun, s. 236.

<sup>78</sup> Serap Tabak, "İzmir'de II. Meşrutiyet Dönemi'nin Başlarında İç Siyaset," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C./Vol. XX, Sayı /Number 2, Aralık/December 2005, s. 129.

<sup>79</sup> Türkan Gözütok, "Eşkıyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin Türk Edebiyatına İzdüşümü", *Türkbilig*, 2011/21. s. 52.

<sup>80</sup> Abdülkadir Buluş, Birol Mercan, "Son Dönem Osmanlı İktisat Politikaları," *Liberal Düşünce*, Güz 2002, s. 252.

ve tekel ürünlerine de el koymuşlardır. Osmanlı topraklarında banka, elektrik santrali, sigorta şirketleri kurmuşlar ve böylece yaptıkları bu yatırımlarla Osmanlı ekonomisini kontrol eder hale gelmişlerdir.<sup>81</sup> Bu tür yatırımlar, II. Meşrutiyet Dönemi'nde de devam etmiştir.<sup>82</sup> Bunda, sadece devam eden Düyun-u Umumiye idaresi değil, ayrıca İttihatçıların liberal ekonomi politikalarının da önemli bir etkisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ticarete hâkim grup her zaman Gayrimüslim halk olmuştur. Gayrimüslimler ve yabancılar liberal ekonomi ile daha da güçlü hale gelmişlerdir. İttihatçılar bu durumu düzeltmek için yabancı sermayeyi özendirme çalışmalarına başlamış ve bunda başarılı da olmuşlardır. 1908-1913 yılları arasında yabancı sermayeyle kurulan anonim şirketlerdeki artış bu durumu doğrulamıştır. Ancak II. Meşrutiyet liberalizminden zarar görenler de olmuştur. Serbest rekabet Müslüman zanaatkarların zarara uğramasına ve mesleklerini sonlandırmalarına yol açmıştır. Bu durumun oluşmasında loncaların kaldırılması da etkili olmuştur.<sup>83</sup>

Ancak İttihatçılar, Gayrimüslimler karşısında iyice zayıflayan yerli burjuvaziyi güçlendirmek için bazı tedbirler almaktan da geri kalmamışlardır. Örneğin, işçi eylemleri ve grevlerine karşı çıkarılan 9 Ağustos 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu<sup>84</sup> ile yerli burjuvazinin durumunu düzeltmeye çalışmışlardır. Fakat bunun gibi çabalara rağmen 1908-1914 yılları arasında ekonominin hala Gayrimüslimlerin elinde olduğu görülmektedir. Bu durum Birinci Dünya Savaşı ile düzelme göstermiştir. İTC yerli burjuvazi oluşturmak için “Milli İktisat” ve “İktisadi Uyanış” adlı politikalar ortaya koymuştur.<sup>85</sup>

Tüm bu gelişmeler Türk milliyetçiliğinin ilerlemesine de ortam hazırlamıştır. Ekonomide Müslüman-Türk unsurların öne çıkarılması yönünde izlenen politikalarla, Müslüman-Türk unsurların artık yalnızca askerlik, memuriyet gibi alanlara değil, iktisatla ilgili alanlara da yönelerek ekonomik kalkınmayı sağlaması ve milli iktisadı gerçekleştirmesi hedeflenmiştir. Sermaye birikimi konusunda ise

---

<sup>81</sup> Ali Yasin Kalabak, “Osmanlı'nın Son Döneminin Sosyo Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm,” *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ISSN:2148-3043/ Nisan 2014/ Yıl: 14, Sayı: 27, s. 317.

<sup>82</sup> Buluş, Mercan, s. 252.

<sup>83</sup> Arzu Varlı, Murat Koraltürk, “II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, C. 9, s. 128-129.

<sup>84</sup> Tatil-i Eşgal Kanunu (9 Ağustos 1909), sendika kurmayı yasaklayan ve önceden kurulmuş olan sendikaları da 8. Maddesi uyarınca fesheden, ayrıca grevleri de engelleyen bir kanundu. Bkz. Cem Doğan, “Türk İş Hukuku ve Uzlaştırma Kurulunun Girişi: Tatil-i Eşgal Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 282.

<sup>85</sup> Kalabak, s. 318.

borçlanma yerine tasarruf öne çıkarılmıştır ancak bu yöntem öngörülen sermaye birikimini sağlayamamıştır.<sup>86</sup>

20. yüzyılda dünyanın ekonomisini, Sanayi Devrimi'nin en önemli sonucu olan fabrikasyon üretimin artışı belirlemiştir. Bu üretim anlayışı Avrupa devletleri açısından kazançlı bir durumken, el emeğine dayalı üretim yapan zanaatkarların bulunduğu Osmanlı ekonomisi açısından zararlı bir gelişme olmuştur. Avrupa'nın açık pazarı haline gelen Osmanlı Devleti bu durumu aşmak adına sanayileşmeye gitse de hiçbir zaman Avrupa sanayisiyle baş edebilecek duruma gelememiştir.<sup>87</sup> Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile kapitülasyonları kaldırmak için yavaştan görüşmeler yapsa da bu konuda etkili bir sonuç alamamıştır.<sup>88</sup>

Siyasi gelişmelerde de bahsettiğimiz üzere Tensikat Kanunu kapsamında gerçekleşen emeklilik yaşının indirilmesi ve mecburi emeklilik, mazuliyet maaşının ödenmesi, maaş ödenen kişi sayısının artmasına yol açmıştır. Sandıkların gelir-gider dengesi bozulmuş ve bu durumu düzeltmek için hazineden para aktarılmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmeler ülke ekonomisini sıkıntıya sokmuştur.<sup>89</sup> Bunların yanında Cavit Bey'in askerî masraflar konusunda ciddi önlemler alamaması da Osmanlı Devleti'nde borçlanma ihtiyacını doğurmuştur. Osmanlı Devleti borç para için önce Fransa ve İngiltere'nin kapısını çalmış ama zaten borçlu olduğu bu devletlerden daha fazlası için destek alamamıştır. Tam bu esnada Deutsche Bankası, Almanya'nın koşulsuz ve şartsız borç vereceğini bildirerek araya girmiş, bu durum İstanbul'da Almanlar hakkında olumlu düşünceler oluşmasına neden olmuştur.<sup>90</sup> Netice itibariyle, Osmanlı Devleti, Almanya'dan 11 milyon altın borç almıştır ve bu Osmanlı ekonomisinin biraz nefes almasını sağlamış ve Osmanlı-Almanya siyasi yakınlaşmasında da etkili olmuştur.<sup>91</sup> İTC, artan ekonomik sorunlar karşısında, borç para almakla kalmamış, ayrıca ekonomiye çok daha fazla müdahale etme yoluna gitmiş; bunun için de 19. yüzyıl Alman sanayileşmesini model alan bir milli iktisat politikası oluşturmuştur.<sup>92</sup>

---

<sup>86</sup> Varlı, Murat, s. 129.

<sup>87</sup> Hüseyin Vehbi İmamoğlu, "XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Dönüşüm ve Siyasi Bloklaşma", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Karabük Üniversitesi*, Yıl: 2016, Cilt:6, Sayı:1, s. 114.

<sup>88</sup> Zürcher, s. 188.

<sup>89</sup> Manav, s. 258.

<sup>90</sup> Zürcher, s. 189-190.

<sup>91</sup> Murat Özyüksel, "İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi", *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:38 ( Mart 2008), s.261.

<sup>92</sup> Zürcher, s. 189-190.

Bu son bilgiler, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ekonomik anlamda işbirliği içine girdiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu iktisadi yakınlık, Osmanlı ile Almanya arasında siyasî bir yakınlığı da getirmiştir. Osmanlı, kendisini paylaşma arzusuyla hareket eden Avrupa devletlerine karşı tek başına karşı koyamayacağından, denge politikası kapsamında Almanya ile hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu tercihe ilaveten, İttihat ve Terakki yönetiminin Almanya yanlısı bir tutum içinde olması ve Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'nı Almanya'nın kazanacağına dair itimadı, 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman ittifak anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.<sup>93</sup>

Osmanlı Devleti'nin genelinde bu ekonomik gelişmeler yaşanırken incelediğimiz dergilerin çıkış yeri olan İzmir'de de ekonomik ve ticari anlamda önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Esasen İzmir 17. yüzyıldan itibaren bir uluslararası ithalat ve ihracat şehri idi. 1688'deki büyük deprem ve sonrasında görülen büyük yangında Türk mahallelerinin neredeyse tamamı yok olmuşsa da, müteakip yıllarda İzmir toparlanmayı başarmıştır. Bu anlamda özellikle 19. yüzyıl önemlidir.<sup>94</sup>

19. yüzyılın getirdiği kapitalist düzen Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına almış, İzmir de Avrupa'ya açılan en önemli liman, ticaret ve kültür özellikleriyle İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehir olmuştur. Etnik nüfusuyla dikkat çeken İzmir, aynı zamanda çok uluslu bir şehir görünümü kazanmıştır. İthalat ve ihracatta ecnebler ve gayri Müslimler öne çıkarken, Türkler sadece perakende kısmında aktif olabilmişler; sonuç itibarıyla İzmir'de ticari hayata Rum, Ermeni ve Yahudi esnaf damga vurmuştur. Ancak yerli gayr-i Müslim tüccarlara ve esnafa ve bunların ekonomideki baskın rolüne rağmen, bu dönemde havagazı, rıhtım, demiryolu, okul, hastane gibi alanlardaki yatırımların çoğu yabancı sermayeyle gerçekleştirilmiştir. Bunlar dışında örneğin İngilizler halı ticaretini denetimlerine almışlardır. Ayrıca buharla çalışan bir kâğıt fabrikası kurulmuştur. Başlangıçta bu fabrika ülke ihtiyacını karşılayacak derecede üretim yapmış ancak teknolojik yenilenme olmayınca 10-15 yıldan sonra kapanmıştır.<sup>95</sup>

---

<sup>93</sup> İmamoğlu, s. 115-123.

<sup>94</sup> Arıkan, s. 13.

<sup>95</sup> Arıkan, s. 13.



Ayrıca bu dönemde İzmir’de, ticaret hacmi gittikçe büyüyen ve hinterlanda sahip bir il olarak hinterlandı nakliye sorunu baş göstermiştir. Bu sorunun çözümü için rıhtım inşası ve demiryollarının döşenmesi yoluna gidilmiştir.<sup>96</sup>

II. Meşrutiyet dönemi İzmir’inde yukarıda bahsi geçen ekonomik gelişmeler yaşanırken, ulusal bazı olayların etkisiyle ekonomik sıkıntılar da görülmüştür. Bu gelişmelerden biri de 1908’de Avusturya Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhakı ve akabinde Osmanlı topraklarında başlayan ve Avusturya’ya uygulanan boykottur. Bu boykot süresince Osmanlı tüccarları, Avusturya ile ticari ilişkilerini kesmişler, Avusturya’dan hiçbir mal almamışlardır.

1908 yılında Avusturya’nın Bosna Hersek’i kendi topraklarına katması Osmanlı için sürpriz bir durum olmuştur. Osmanlı Devleti’nin hazırlıksız yakalandığı bu durum, halk tarafından önce protestolarla karşılanmış, sonrasında daha da şiddetlenerek boykotaj hareketlerine dönüşmüştür. Bu durum İttihat ve Terakkinin de işine gelmiştir. Boykotaj sayesinde bir yandan dış güçlere gövde gösterisi yapmış, bir yandan da içteki muhalifleri bu yolla bastırmıştır. İttihat ve Terakki’ye bu konuda en iyi büyük destek, 1906 yılından beri II. Abdülhamit’in yaptırımlarıyla hakları elinden alınan liman işçileri olmuştur. İTC’nin yayın organı olan *Tanin* gazetesi de yayımladığı Avusturya’dan mal alınmamasına işaret eden cümlelerle boykotajın şiddetlenmesine yol açmıştır. Avusturya kadar Osmanlı’yı da olumsuz etkileyen boykotaj, baştaki şiddetini yitirince İTC örgütlenmeyi güçlendirmek amaçlı boykotaj sendikası oluşturmuştur. Avusturya, boykotaja son vermek için bazen Osmanlı Devleti’ne sert uyarılarda bulunmuştur. Sadrazam Kamil Paşa bunun üzerine 28 Kasım tarihinde yayımladığı genelgeyle Avusturya mallarına engel koyulmamasını belirtmiş ancak liman işçileri bu genelgeyi dikkate almamışlardır. İzmir liman işçileri de 7 Aralık tarihinde yaptıkları grev ve gösterilerle Boykotaja destek vermişlerdir. Ayrıca boykotaj, Trabzon liman işçilerince de desteklenmiştir.<sup>97</sup>

Benzer şekilde Girit İsyanı nedeniyle yaşanan boykot da hem Osmanlı hem de İzmir ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Girit meselesi sebebiyle Yunanistan’a uygulanan ve liman işçilerinin önderi olduğu, 1911 yılının Ocak ayında ortaya çıkan ve Hacı David Vapur Kumpanyasına uygulanan boykotun merkezi İzmir olmuştur. Aslında boykot, İskenderun limanında, tamamen farklı bir nedenle başlamıştır.

---

<sup>96</sup> Olgun, s. 228-229.

<sup>97</sup> Mehmet Emin Elmacı, “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri”, *Kebikeç*, Sayı 5. 1997, s. 155-159.

İstanbul-Beyrut hattında yolcu taşıyan Hacı David Kumpanyasına bağlı New Jersey adlı gemi çoğunluğu tezkere almış ve asker olan 40-50 yolcu ile Beyrut'tan İstanbul'a yola çıkmış, ancak kötü hava şartlarından dolayı iskelelere planlanan zaman diliminde ulaşamamış ve İskenderun limanında kalmıştır. Bu durum özellikle tezkere almış askerleri huzursuz etmiştir. Yolcular ekonomik sorunlarla karşılaşacakları endişesine kapılıp, Mülazım Ali Saib Bey'den geminin kaptanı İzmirli Vasilaki ile görüşmesini istemişlerdir. Mülazım Ali Saib Bey kaptandan diğer küçük limanlara uğrayıp zaman harcamadan direk Mersin limanına geçmesini yahut paralarının iade edilip başka bir gemiye aktararak yolculuklarının devamının sağlanmasını istemiş ancak kaptan bu isteği reddetmiştir. O sırada gemiye Amerikan Viskonsolosluğu (yardımcı konsolos) da üstlenen Amerikan Vapurlarının İskenderun acentesi Priştiani gelmiştir. Gemi görevlilerinin yolcular arasındaki askerlere kırıcı laflar söylemesi üzerine yolculardan birinin Viskonsolosu göğsünden itmesiyle çoğunluğu Rum olan gemi mürettebatı yolculara saldırmış ve karışıklık yaşanmıştır. Mülazım Ali Bey hapsedilmiştir. 17 Ocak 1911 tarihinde gerçekleşen bu olay, bütün limanlarda boykota neden olmuştur. Gemi Amerikan bandıralı olmasına rağmen çoğunluğu Rum veya Yunanlı mürettebatın Türk asker ve yolcularına uyguladıkları şiddet, Girit meselesinden dolayı kızgın olan halkın milli duygularını incitmiş ve onları harekete geçirmiştir. Sonrasında Bosna-Hersek'in ve Bulgaristan'ın kaybı ile hareket çok daha yaygın hale gelmiştir. Vapur İzmir'e geldiğinde, vapuru, boykotaja dâhil olmuş çok sayıda insan karşılamıştır. Buradaki boykotun öncüleri de yine liman işçileri ve hamallar olmuştur. Boykottan dolayı, gemilerde yükleme ve boşaltma işlemleri yapılmamıştır. Boykotun Amerikan patentli Singer Dikiş Fabrikası Şirketi'ne de sıçraması ekonomiyi olumsuz etkileyen en önemli gelişmelerden olmuştur. Ancak boykotun boyutu Amerikan mallarına boykot şekline dönüşmemiş ve Amerikan ilişkilerini kötü etkilememiştir.<sup>98</sup>

Boykot meselesi ve özellikle Avusturya ve Yunanistan'a yönelik boykotlar ve bunun ekonomideki olumsuz yansımaları ele aldığımız dergilerde sıkça bahsedilen konular olmuşlardır. Müteakip bölümde de görüleceği üzere özellikle *Edep Yahu*, *Neşter* ve *Tokmak* dergileri bu konulara değinmişlerdir.

Boykot hareketleri, Tensikat Kanunu ve Duyun-u Umumiye kapsamında bazı ürünlere el konulması gibi gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni ekonomik sıkıntıya

---

<sup>98</sup> Osman Köse, "Osmanlı-Amerikan İlişkilerinde Bir Kriz: Hacı David Vapur Kumpanyası Boykotu (1911)", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. LXVIII, Ağustos 2004, Sayı: 252, s. 7-12.

sokmuştur. Bununla birlikte, böyle bir dönemde, Hicaz Demiryolunun inşası gibi bazı olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Demiryolu, Osmanlı Devleti'nin kendi bütçesiyle yapmaya çalıştığı ancak ekonomisinin kötü olması sebebiyle, Müslüman halktan destek aldığı bir projeydi. Hem yukarıda bahsi geçen ekonomik sorunlar, hem de ekonomideki yeşil vadilerden biri olan Hicaz Demiryolu projesi, müteakip bölümde de görüleceği üzere, başta *Edep Yahu* olmak üzere dönemin İzmir mizah dergilerine konu olmuşlardır.

### 1.1.2. Sosyal Gelişmeler

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birtakım sosyal değişimler de meydana gelmiştir. İşçi hareketleri ve grevler, Avusturya mallarının boykotu, savaşlar sonucunda, özellikle Balkanlar'dan Anadolu'ya yapılan göçler, eğitim faaliyetlerindeki artış ve ilkler, adli alandaki değişimler ve Feminizm veya kadın hareketleri bu anlamda görülen başlıca gelişmelerdi.

Bunlardan ilki, Osmanlı Devleti'nin değişik şehirlerinde görülen grevlerdi. II. Meşrutiyet'in ilanının getirdiği sevinç çok fazla devam etmemiş, büyük umutlarla başlayan Meşrutiyet girişimi, devam eden ekonomik sorunlar nedeniyle yerini hayal kırıklığına bırakmıştır. Bunun sonucunda Selanik, Üsküp ve Manastır'da grevler başlamış ve bunlar İstanbul'a kadar sıçramıştır. Demiryolları, tramvay, deniz yolları ve diğer işkollarında çalışan işçiler birçok yerde grev başlatmışlardır.<sup>99</sup>

Genel olarak bu tür grevlerin büyük kısmı örgütsüz olarak çıkmıştır. Kentlerde birbirini izleyen işçi grevlerinin en temel sebebi, ekonomik sıkıntı olmuştur. İşçiler, maaşlarının artırılmasını ve çalışma saatlerinin düzeltilmesini istemişler ve II. Meşrutiyet ile sorunlarının çözümleneceğini ummuşlardır. Aslında işçiler grevi son çare olarak görmüşler, bu yüzden önce işverenlerine taleplerini içeren dilekçeler sunmuşlardır. Bu dilekçelere cevap olarak kendilerine verilen sözlere inanıp işlerine devam etmişler, ancak sözler yerine getirilmeyince, greve gitme kararı almışlardır. İlk grev demiryollarında başlamış, daha sonra tramvay, havagazı, reji, tütün, sigara kâğıdı, deri, şeker, fırın ve tuğla sektörlerinde görülmüştür. Gittikçe yayılan işçi hareketleri, zaten ekonomisi kötü olan Osmanlı

---

<sup>99</sup> Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi(1868-1938)*, Ege Üniversitesi Yayınları, Bornova-İzmir, 2006, s. 75.

Devleti'ni daha da sıkıntılı bir durumun içine sokmuştur. Grevler İstanbul ve Rumeli'den sonra Anadolu'ya ve Arap ülkelerine de yayılmıştır.<sup>100</sup>

Grevler yüzünden devlet sosyal ve ekonomik bir çıkmaza girmiştir. Halk hizmet alamamış, ürünler zamanında yetiştirilememiş, özellikle demiryolu grevleriyle ulaşımın aksaması ürünlerin bozulup çürümesine, tüccarların zarara uğramasına, ticaretin zarar görmesine yol açmıştır. İşçi ve memurların eylemleri haberleşmeyi de olumsuz etkilemiş ve bu, basını meşgul eden konu olarak gündeme oturmuştur. Basın, işçilerin ücretlerinin düşüklüğü ve çalışma saatlerinin zorluğuna değinerek grevlere destek vermiştir. Ancak aynı basın, grevlerin yayılması ve uzaması ile olumsuz bir tutum içine girmiştir. İşçiler işverenlere ve devlete tepkilerini, işi yavaşlatma veya iş bırakma şeklinde göstermişlerdir. Talepleri kabul edilen işçiler, işlerine devam ederken, talepleri kabul edilmeyenlerden işi saldırıya kadar götürenler olmuştur. İşçiler grevleri boyunca amaçlarının siyasî olmadığını belirtmişler ve hükümeti zor durumda bırakmak istemediklerini vurgulamışlardır.<sup>101</sup>

Hükümet, 8 Ekim 1908 tarihinde çıkarılan “Tatil-i Eşgal Kanun-ı Muvakkat-ı Yasası”<sup>102</sup> ile grevlerin önüne geçmek istemiş ve kısmen başarı sağlamıştır. Bu yasanın çıkarılmasında batılı şirketlerin belirgin bir etkisi olmuştur. Grevler sebebiyle devlet, şirket ve küçük yerli işletmeler büyük zarara uğramıştır. Bu da beraberinde “Tatil-i Eşgal Kanunu'nun yürürlüğe girmesini getirmiştir. (9Ağustos 1909) 31 Mart Olayının getirdiği sıkıyönetim ve Bâb-ı Âli Baskınından sonraki tek parti döneminin başlaması ile işçiler 1918 yılına kadar örgütlenememiş ve grev yapamamışlardır. İşçiler “Tatil-i Eşgal Kanunu'na sessiz kalmamışlardır. Grev haklarının ellerinden alındığını vurgulayarak tepkilerini göstermişler ve Selanik'te düzenledikleri büyük mitingde “Tatil-i Eşgal Kanunu” aleyhinde konuşmalar yapmışlar ve sendika kurmaktan söz etmişlerdir. Ancak yasa, işçilerin hem grev hem de sendika kurma haklarını ellerinden almıştır. Öncelikle, uzlaşma yolu denenip, uzlaşma koşullarının oybirliği ile kararlaştırılmasına karşın greve gidilmesine karşı

<sup>100</sup> Taner Aslan, “II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme,” *OTAM*, 25/ Bahar 2009, s. 45-47.

<sup>101</sup> Aslan, s. 48-52

<sup>102</sup> Tatil-i Eşgal Kanun-ı Muvakkat-ı Yasası, 9 Ağustos 1909 da kabul edilmiştir. Bu kanunla kamu hizmeti gören tüm kurumlarda grev yasaklanması ve sendikaların feshedilmesi kararlaştırılmıştır. Grevlerin hızını kesmeyi hedefleyen bu yasa, amacına ulaşmış ve grevlerin sayısında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Bu kanun, işçiler için haklarını arayacakları sendikalardan yoksun kalmaları ve bu yüzden onları sıkıntıya düşüren bir yasaydı. Ancak bu yasaya rağmen işçiler az da olsa grevlere devam etmişler ve sonraki dönemlerdeki işçi hakları için çaba sarf etmişlerdir. Bkz. Umut Karabulut-Ömer Faruk Özkul, “II. Meşrutiyet'in İlanından Tatil-i Eşgal Kanunu'na (1909) Osmanlı Payitahtında İşçi Hareketleri”, *BELGİ*, Sayı 14 (Yaz 2017/II), s. 576-577.

çıkılmıştır. Sendika kurma hakkı yasak olduğu için işçiler ne sendika kurabilmiş ne de grev yapabilmişlerdir. Ancak yasaya rağmen ve biraz da bu yasaya tepki olarak, 1909-12 yıllarında otuz üç grev görülmüştür.<sup>103</sup>

II. Meşrutiyet’le görülen diğer bir sosyal gelişme de Avusturya’ya karşı başlatılan boykot olmuştur. Avusturya-Macaristan 1878 Berlin Antlaşması’yla Bosna- Hersek’i Osmanlı hükümlerinin korunması kaydıyla işgal etmiş, 1908 yılında da kendi topraklarına katmıştır. Osmanlı, Bosna-Hersek üzerindeki tüm haklarını kaybetmiş ve bu durum Osmanlı Devleti’nde Avusturya Macaristan’a karşı diplomatik ve toplumsal bir tepkiye neden olmuştur. 8 Ekim 1908’de İstanbul’da Harbiye Nezareti’nin önünde toplanan halk, Avusturyalıların dükkânlarından alışverişini engellemişler ve Avusturya gemilerinden malların boşaltılmasına karşı çıkmışlardır.<sup>104</sup>

1908 yılında Avusturya-Macaristan’dan ithal edilen ticari mallara uygulanan bu boykottan Avusturya olumsuz yönde etkilenmiştir. Birçok fabrika kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, üretim azlığı başlamış, işten çıkarmalar görülmüş ve Avusturya Osmanlı pazarını kaybetme noktasına gelmiştir.<sup>105</sup> Osmanlı Devleti’nin uğradığı siyasî zararı mali açıdan telafi eden bu boykot, Avusturya kadar, Avusturya mallarını ithal eden Rum ve Ermenileri de kötü etkilemiştir.<sup>106</sup> Bu durum Avusturya’da endişe yaratmış ve hemen diplomatik girişimler başlatarak, boykota son verilmesine çalışmıştır. Bu çabalar sonucunda imzalanan 26 Şubat 1909 tarihindeki protokol ile Avusturya kendisine verilen kapitülasyonlardan taviz verecek olsa da Osmanlı ile ticari ilişkilerine devam etme imkânı bulduğu için mutlu olmuştur. Ancak iki ülke arasındaki siyasî mesafe ve gerginlik buna rağmen devam etmiştir. Avusturya-Macaristan’ın Balkan Savaşlarında Bulgaristan’ın Edirne’yi işgaline ses çıkarmaması ve Bulgaristan lehinde bir tavır takınması bu gerginliğin iyice belirgin bir hal almasına yol açmıştır.<sup>107</sup>

II. Meşrutiyet Dönemi’nde öne çıkan hem ekonomik hem sosyal boyutları olan diğer bir gelişme, savaşlarla birlikte yaşanan göçler olmuştur. Osmanlı Devleti toprak kaybettikçe yoğun bir göç hareketine maruz kalmış ve bu durum ekonomik

<sup>103</sup> Aslan, s. 53-58.

<sup>104</sup> Tobias Heinzelmann, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 29.

<sup>105</sup> Bilge Karbi, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan Askeri Yardımlarına Bir Örnek: Osmanlı Birliklerinin Galiçya Cephesine Gönderilmesi Kararı Etrafındaki Tartışmalar”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl 14, Bahar 2016, Sayı 20, s.194.

<sup>106</sup> Zürcher, s. 160.

<sup>107</sup> Karbi, s. 194.

sıkıntılarla boğuşan devleti sağlık ve iskân gibi sıkıntılarla karşı karşıya getirmiştir. Göçlerle gelen halkın yerli halkla kaynaşmasının zorluğundan mütevellit bazı sosyal çatışmalara ve sıkıntılara da sebep olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti göçlerle gelen halkı ekonomiye, askerliğe katkı sağlayacak şekilde yönlendirerek, bu durumu lehine çevirmeye çalışmıştır.

Savaşlar 1910'lardan beri halkın kanıksadığı bir durum haline gelmiş, kaybedilen topraklardan gelen göçler konut sıkıntısını doğurmuş ve bu insanlar bir süreliğine de olsa gecekondularda yaşamışlardır. Bu muhacirler arasında tifo ve kolera gibi hastalıklar baş göstermiştir. Bunu 1910 yılında Tarsus'ta görülen sığır vebası, 1911 yılında baş gösteren kolera izlemiştir. Koleranın öldürücü bir hastalık olup olmadığı basında tartışma konusu olmuştur. Bunun yanı sıra, verem, veba, amipli dizanteri, lekeli humma, frengi ve bel soğukluğu önemli ve öldürücü hastalıklar, hem sıhhi hem de toplumsal bir mesele haline gelmiştir. Bu hastalıkların önlenmesi için bir sosyal politika geliştirilmemiş olması da sıkıntı yaratmıştır.<sup>108</sup> Tezimizde ele aldığımız dergiler, göçlerle birlikte artan ekonomik sorunlar sonucunda, evlerin ve mezarlıkların yıkılması, eşkıyalık, asayiş gibi konulara yer vermişlerdir. Ayrıca söz konusu dergilerde az da olsa hastalıklardan bahsedilmiştir. Örneğin; *Neşter*, verem ve vebanın kötü hastalıklar olduğuna vurgu yapmıştır. *Zeybek* ise frengi hastalığı ve bu hastalık karşısında insanların çaresizliğini konu edinmiştir.

1908-1918 yılları arasında öne çıkan bir diğer önemli sosyal gelişme, eğitim faaliyetlerindeki artışı. II. bölümde de görüleceği gibi ele aldığımız mizah gazeteleri Osmanlı eğitiminin nasıl olduğunu, öğretmen öğrenci ilişkilerini, ne tür dersler verildiğini, fıkralar ve karşılıklı konuşmalarla geçen hikâyeler yoluyla aktarmışlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi, genel itibariyle eğitim üzerine düşünülen ve tartışılan ve birçok yeniliğe imza atılan bir dönem olmuştur. 'Milli Terbiye' ifadesinin slogan haline geldiği bu dönemde, ulusal eğitim ön plana çıkmış, vatan sevgisinin aşılmasına önem verilmiştir. Milli kavramı sırasıyla önce Osmanlıcılık, sonra İslam milleti ve son olarak Türk-İslam anlayışı anlamlarında kullanılmış ve öğrencilere aktarılmıştır. Öğrencilere, özgürlük, vatan, hak, hukuk öğretilmiş, Balkan

---

<sup>108</sup> Mustafa Oral, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim," Ankara Üniversitesi, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 47, Bahar 2011, s. 587-588.

Savaşları'ndan sonra önemini yavaştan yitiren Osmanlılık yerini Ulusalcılığa bırakmıştır.<sup>109</sup>

Ayrıca, okullar dinin etkisinden uzak özgür bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmış, sıbyan okulları mahalle mekteplerine dönüştürülmüş, eğitim reformu Batılılaşma ve çağdaşlaşma temellerine oturtulmuştur. Bununla birlikte merkezi otoriteye itaat, sadakat uyandırmak için dini ve ahlaki dersler de uygulanmıştır. Dinine, vatanına bağlı, çalışkan bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır.<sup>110</sup>

Bunun yanı sıra, eğitimde bazı ilkler yaşanmıştır. Örneğin, okul öncesi eğitime önem verilmiş, Anadolu'nun bazı illerinde anaokulları açılmıştır. Ayrıca ilköğretim parasız ve 6 yıl olmuş, Türkçe zorunlu dil haline getirilmiştir. Kız çocuklarının eğitimi, köylerde eğitim, iş eğitimine dayalı okullar da eğitim politikaları arasında yerini almıştır. Mesleki ve teknik okulların açılması konusunda girişimler de olmuştur. 1909'da Polis Okulu, 1914'de Darülbeydiye, (konservatuar) 1917 Orman Ameliyat Mektebi, 1910 da çıkarılan yasada Medari-i İlmiyye Nizamnamesi ile dini eğitim yanında müfredatta, matematik, geometri, fizik ve kimya derslerine de yer verilmiştir. Profesyonel öğretmen tipi oluşturmak amaçlanmış ve militer-ulusçuluk eğitimin içeriği belirlenmiştir.<sup>111</sup>

Diğer bir yenilik adliye alanında olmuştur. 1911'de Şeriye Mahkemeleri'nin yargı şeklini düzenleyen bir yasa yürürlüğe girmiştir. Aile hukuku şeriatın nüfuzunda kalmış, 1913'te Alman yasasını esas alan miras yasası oluşturulmuştur. Ayrıca vakıfları yönetmek için de yeni bir Evkaf Nezareti oluşturulmuştur. Laikleşmenin esas alındığı adliye sisteminde ulemanın konumu zayıflatılmış, Şeyhülislam 1916'da kabineden çıkarılmış, 1917 yılında ise etki alanı sınırlandırılmıştır. Yine aynı yıl Şeriye Mahkemeleri Adliye Nezareti'nin denetimine verilmiştir.<sup>112</sup> Bunlara ek olarak, adliye bütçesine ayrılan pay artırılmış, dış ülkelere öğrenci yollanmış, yabancı uzmanlara üst makamlar verilmiş, teşkilat yönetmelik ve tüzükler kaleme alınmış, ilk hukuk dergisi çıkarılmış ve baro kurulmuştur.<sup>113</sup>

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ve eşitlik ortamı Osmanlı Feminizminin ekonomik kültürel ve toplumsal alanlarda kendini göstermesine de olanak

---

<sup>109</sup> Nurhayat Çelebi, H. Tezer Asan, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimi ve İnsan Birey Yetiştirme Paradigma Analizi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2014, C. 3, s. 264-267.

<sup>110</sup> Çelebi-Asan, s. 264-265.

<sup>111</sup> Çelebi-Asan, s. 265.

<sup>112</sup> Zürcher, s. 185-186.

<sup>113</sup> Erkan Tural, "II. Meşrutiyet Döneminde Adliye ve Mezahip Nezareti'nde Bürokratik Reform", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2008, c. 57, Sayı. 2, s. 251.

sağlamıştır. Fikir özgürlüğü içinde en çok tartışılan konu kadınların toplumsal alandaki yeri olmuştur.<sup>114</sup> II. Meşrutiyet Dönemi boyunca kadının toplumdaki yerinin iyileştirilmesi konusuna büyük önem verilmiştir. Kadın, geleneksel rolü dışına çıkartılarak özgürleşmesi ve toplumsallaşması amaçlanmıştır. Aile konusuna önem verilmiş, milli aile düşüncesi önem kazanmıştır. 1917 yılında “Hukuk-ı Aile Kararnamesi” ile aile hukuku ve kadınların hukuki statüsü düzenlenmiştir. Nişanlanmaya yeni hukuksal bir boyut kazandırılmış, evliliğe yaş sınırı gelmiş, kızların küçük yaşta evlenmemesinin önüne geçilmiş, kızlar için on yedi erkekler için on sekiz yaş sınır kabul edilmiştir.<sup>115</sup> Kanunlarda Alman yasasını model alarak oluşturulan miras yasasıyla birlikte, evlilik akdinin belediye nikâhı ile olması kararlaştırılmıştır. Erkeklerin ikinci bir evliliği yapması için ilk eşinin rıza göstermesi gerekliliği de kanunlara eklenen maddeler arasında yerini almıştır.<sup>116</sup> Böylece evlilik dini olmaktan çıkarılmıştır.<sup>117</sup>

Ayrıca kadınların eğitimi için kurumlar açılmıştır. 1913’de bugünkü adıyla İstanbul Kız Lisesi olan İstanbul İnas Lisesi açılmış, kadınlar yükseköğrenim de görmeye başlamışlardır. 1914’de Darülfünun ’da dersler verilmiş, yine bu yılda ayrı bir İnas Darülfünun kurulmuştur. 1915 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesinde kızlı erkekli eğitim verilmiş, 1917 yılında kızlar için güzel sanatlar ve konservatuar, terzilik, hemşirelik ve ticari derslerin verildiği okullar açılmıştır. İlk kez yurtdışına eğitim amaçlı kız öğrenciler yollanmıştır. İnas Darülfünun kız öğretmen okuluna bağlanmış ve matematik, edebiyat gibi derler verilerek öğretmen yetiştirme amacı güdülmüştür.<sup>118</sup>

II. Meşrutiyet Dönemi’nde kadınlar iş yaşamında da daha aktif hale gelmişlerdir. Devam eden savaşlar sebebiyle erkeklerin yerini kadınlar doldurmuş, hastane, posta idaresi, tek el idaresi, laboratuvar, yol yapımı, maden işçiliği, atölye ve sokak temizliği gibi işlerde kadınlar aktifleşmiştir. Bedra Osman Hanım, ilk kadın devlet memuru olarak 1913 yılında çalışmaya başlamıştır. Bunların dışında kadınlar

---

<sup>114</sup> Nilüfer Özcan Demir, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, sayı 2, s. 109.

<sup>115</sup> Ahmet Özkiraz, Nazan Arslanel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak,” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C. 3, No 1, 2011, s. 3-5.

<sup>116</sup> Birecikli, s. 219.

<sup>117</sup> Özkiraz, Arslanel, s. 4.

<sup>118</sup> Özkiraz, Arslanel, s. 4.



gıda, dokuma, kereste, sigara, sabun, matbaacılık ve kimyasal ürünler ile ilgili sektörlerde boy göstermişlerdir.<sup>119</sup>

Kadınlar siyasette de aktifleşmişlerdir. İTC partinin kadın kollarını faal hale getirmiş, İTC kadın kolları kadınlara yönelik konferanslar vermiş, derneklerin kurulmasını desteklemiştir. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti gibi bu tür dernekler, II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadını aktif hayatın içine dâhil eden en önemli vasıta olarak işlev görmüşlerdir. Ayrıca bu dönemde, kadınların durumu İslamcı, Batıcı ve Türkçü aydınların tartışma konusu olmuştur. İslamcı görüş, kadın hareketlerini Batı taklidi olarak değerlendirirken, Batıcılar tarihin içerisinde kadınların asıl haklarının elinden alındığı görüşünü savunmuştur. Türkçüler ise, iktisadi ilerleme ve toplumsal değişim için kadınların sosyal hayata atılmasının şart olduğunu savunmuşlardır.<sup>120</sup>

Son olarak kadınlar askeri alanda da varlık göstermişlerdir. Gönüllü olarak askere alınmışlar, İstanbul'da Birinci Ordunun oluşturduğu Birinci Kadın İşçi Taburunda faaliyetlerde bulunmuşlar, hizmet vermişlerdir. Kadınlar, erkek gibi nöbet tutup, sekiz saat çalışmışlar, yalnızca askeri talim yapmamışlardır. Bu dönemde Suriye'de Cemal Paşa'nın öncülüğünde Dördüncü Ordu içinde Kadın Amele Taburu oluşturulmuş ve bu tabur Çukurova'da o yılların pamuk hasadını gerçekleştirmiştir.<sup>121</sup>

Ulusal düzeyde siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik alanda görülen bu gelişmeler, bu tezde incelediğimiz mizah dergilerinin basıldığı İzmir'de de öyle ya da böyle yansıma bulmuş ve bu dergilerdeki makale, şiir ve karikatürlere konu olmuşlardır. Bu yüzden mizah dergilerini değerlendirmeye geçmeden önce II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'deki genel durum hakkında da bilgi vermekte yarar vardır.

İzmir'de önemli yatırımlarıyla ticari ayrıcalığı elinde tutmuş olan gayrimüslimler, aynı ayrıcalığı kültürel alanda da göstermişlerdir. Zengin gayrimüslim çocukları kız ve erkek okullarında okuma ve hatta Avrupa'da öğrenim

---

<sup>119</sup> Özkiraz-Arslanel, s. 4-5.

<sup>120</sup> Özkiraz-Arslanel, s. 5-9.

<sup>121</sup> Demir, s. 112.

görme imkânına sahipken, Türkler ise sadece Rüştiye adı verilen mektepte yüzeysel bir eğitimle karşı karşıya kalmıştır.<sup>122</sup>

İzmir’de 1885 yılında Valilik yapan Halil Rıfat Paşa zamanında beşer sınıflı ilk mektep bulunmaktaydı. 1880 yılında valiliğe atanan ve valiliği 9 ay 13 gün süren Mithat Paşa zamanında ise kimsesiz çocukların kaldığı ıslahhane (Sanatlar Mektebi) ve Defterdar Kadri Bey’in teşvikiyle açılan Mekteb-i Terakki adlı mektep vardı. Rumların ilk mektep, Ayafotini Kilisesi ve Evangili adında eğitim amaçlı kurumları bulunmaktaydı. Ermenilerin Mekitarist adlı mektepleri, Yahudilerin Alyans İsrailit, Frenklerin ise Frerler ve Propaganda adlı mektepleri vardı. Gayrimüslimlerin okullarında farklı olarak ticaret ve sanat dersleri de veriliyordu. Ticaret de gayrimüslimlerin elindeydi. Fırıncılık, kasaplık, aktarlık, manifaturacılık, kunduracılık gibi mesleklerde de gayrimüslimler öne çıkmaktaydı.<sup>123</sup>

İzmir kültür hayatında tiyatro yönünden de canlı bir şehir olmuştur. İzmirli gençler profesyonel tiyatro sanatçılarının önderliğinde temsil heyetleri kurarak sosyal ve siyasi içerikli oyunlar sergilemişlerdir. İzmir’in kültürel kimliğinde musiki ve resim de önemli bir yer tutmuştur. Opera ve operet kumpanyaları yapılmış ve bu gösterilerde İzmirli müzisyenler de yer almıştır.<sup>124</sup>

Kütüphane ve kıraathaneler de İzmir için önemli birer kültür merkezi olmuştur. Hisar ve Kestanepazarı Camisi vakıf kitaplıkları, Giritli Ali Refet Efendi’nin Beyler Sokağı’ndaki Özel kitaplık ve İzmir Milli Kütüphanesi dönemin İzmir’inde bilim ve kültür merkezi olmuşlardır. Kıraathaneler de İzmir aydınlarının bir araya gelip fikir ve sanat ürettiği yerlerdendi. Beyler Sokağındaki Ömer Lütfi Efendi’nin askeri kıraathanesi bunların en çok öne çıkanlarındandı.<sup>125</sup>

İzmir, eğitim ve ekonomi yaşamı dışında, modernleşmenin bazı izlerini taşımasıyla da dikkat çeken bir şehirdi. Bu bağlamda özellikle kılık kıyafetle ilgili düzenlemeler öne çıkmıştır. Vali Hasan Fehmi Paşa (1892-1895) zamanında dizlikli, donlu ve şalvarlı köylülerin İzmir’e girmesi yasaklanmıştır. Bunlar dışında vagon levhalarının düzenlenmesi, Urla yolunun tamiri gibi konulara da önem verilmiştir.<sup>126</sup> Tezimizde ele aldığımız dergilerden *Edep Yahu*, özellikle Urla yolunun yapımı konusuna yer vermiştir.

---

<sup>122</sup> Arıkan, s. 15-16.

<sup>123</sup> Dursun, s. 2-3.

<sup>124</sup> Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri üzerine Araştırmalar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2004, Birinci Basım, İzmir, s. 26-29.

<sup>125</sup> Huyugüzel, s. 26-29.

<sup>126</sup> Dursun, s. 6-10.

Bunlar dışında, daha önce bahsi geçtiği üzere, boykot meselesi de İzmir'i meşgul eden konulardan biri olmuştur. 10 Ekim 1908 günü sabah saat 8 de Hükümet Konağı'nın önünde toplanan halk, Avusturya mallarını tüketmeyeceklerini, fes takmayacaklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca kayıkçıların Bulgaristan ve Avusturya vapurlarına uğramamaları, tüccarların ve halkın Avusturya vapurlarını kullanmamaları, Avusturya bankalarından paralarını çekmeleri, sigorta şirketlerine sigorta yaptırmamaları, postanelerine mektup vermemeleri ve Kramer Gazinosu'na gitmemeleri gerektiğini duyurmuşlardır. Bunun üzerine, İzmir halkı fesleri çıkarmış, yerine kalpakları takmışlardır. İzmir'deki boykotlara Müslüman ve Ermeniler destek verirken, Rumlar fazla destek göstermemişlerdir.<sup>127</sup>

Buraya kadar sunulan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerin önemli bir kısmı, hem ulusal düzey hem de yerel İzmir bağlamında, İzmir'de çıkan dergilere konu olmuşlardır. Müteakip bölümlerde bunların nasıl ele alındığı analiz edilecektir. Ancak bunu yapmadan önce, bu dergiler de dâhil tüm basılı eserlerde nelerin yayınlanıp yayınlanmayacağını belirleyen, hükümetin basın politikalarına bir göz atmakta fayda vardır.

### 1.1.3. Basın

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde görülen ilk gazete Fransız Büyükelçiliğinin matbaasında Fransız Devrimi'nin amaçlarını, yeniliklerini Osmanlı Devleti'nde yaşayan Fransızlara yaymak için, Fransız elçisi (ön adı konusunda bilgi yok) Vermainac tarafından 1795'de iki haftada bir çıkarılan, 6-8 sayfalık *Bulletin des Nouvelles* adlı Fransızca bir gazeteydi. Gazetenin kapanmasının ardından diğer bir elçilik görevlisi Aubert Dubayet tarafından 1796'da çıkarılan *Gazette Française de Constantinople* ülkede çıkarılan ikinci gazete olmuştur. Ancak bu da Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgaliyle kapatılmıştır. Daha sonra bunları İzmir'de çıkarılmaya başlayan Fransız gazeteleri *Le Spactetaur Oriental* (1824-1828) ve *Courrier de Smyrne* (1828-1829) takip etmiştir. Bu gazeteleri çıkaran Fransız Alexandre Blacque Padişah II. Mahmut'un dikkatini çekmiş ve İstanbul'a çağırılmıştır. Kendisine II. Mahmut tarafından yarı resmi olan ve Bab-ı Ali'nin görüş ve politikalarını ortaya koymayı amaçlayan *Le Moniteur Ottoman* adlı gazetenin çıkarılması görevi verilmiştir. Tüm bu yabancı gazetelerin Osmanlı halkında olumlu tepkiler görmesi

---

<sup>127</sup> Tabak, s. 119-120.

üzerine II. Mahmut yaptığı yenilikleri halkına aracısız olarak sunmak amacıyla Türkçe gazete çıkarmayı düşünmüştür. Padişahın buyruğuyla Beyazıt'ta bir matbaanın kurulması ve müdürlüğüne Sait Efendi'nin getirilmesiyle 1 Kasım 1831'de yayımlanan *Takvim-i Vakayi*, ilk Türkçe gazete o tarihe geçmiştir. Daha sonra ise devletin resmî gazetesi kimliği ile yayın hayatına devam etmiştir.<sup>128</sup>

İkinci Türkçe gazete ise 1 Ağustos 1840 tarihinde İstanbul'da yaşayan İngiliz Tüccar William Churchill tarafından çıkarılan *Ceride-i Havadis* gazetesiydi. Özel sermaye ile kurulan ilk gazete olma özelliğini de taşıyan gazete, yayımlandığı ilk yıllarda çok satılamamış, maddi sıkıntılar yüzünden yayımlarına ara vermiş ancak hükümetin verdiği ödenekle yayın hayatına devam etmiştir. William Churchill 1853 Kırım Savaşı'nda İngiltere'ye gitmiş ve oradan yolladığı birinci el haberleri derlediği *Ruzname-i Ceride-i Havadis* ekiyle gazetenin tirajında artış sağlamıştır. Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde ise Agâh Efendi tarafından 1 Ekim 1860 tarihinde ilk yerli özel sermaye ile çıkarılan Türkçe gazete olma özelliğine sahip *Tercüman-ı Ahval* yayın hayatına girmiştir.<sup>129</sup>

Basında önemli bir yeri olan Jön Türklere ait gazetelere bakacak olursak, söz konusu gazetelerin hem yurt içinde hem de yurt dışında çıktığı görülür. Abdülaziz döneminde (1865-1876), Ali Suavi'nin 1867 yılında Londra'da çıkarmış olduğu *Muhbir* yurt dışında yayınlanan ilk Türk gazetesi olarak tarihe geçmiştir. Bunu yazar kadrosunda Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yer aldığı 1868 yılında Londra'da çıkan *Hürriyet* takip etmiştir. Sonrasında yine Ali Suavi'nin 1869'da Paris'te çıkardığı *Ulûm* dergisi görülmüştür. 1870 yılına gelindiğinde ise Hüseyin Vasfi Paşa ile Mehmet Bey'in Cenevre'de çıkarttıkları *İnkılâp* yer almıştır.<sup>130</sup>

İttihat ve Terakki'nin kurulmasıyla İngiltere, Fransa, Avusturya, İsviçre, Belçika Bulgaristan Romanya, İtalya Yunanistan Kıbrıs, Mısır, Amerika ve Brezilya gibi ülkelerde de gazeteler çıkmıştır. 1895 yılında Ahmet Rıza Bey'in Paris'te çıkardığı *Meşveret*, 1896'da Tunalı Hilmi'nin Cenevre'de çıkardığı *Ezan*, 1897'de Mizancı Murat Bey'in Kahire ve Cenevre'de bastırıldığı *Mizan* ve 1897 yılında İshak Sükûti ile Abdullah Cevdet'in kurdukları *Osmanlı* gazeteleri en önemli Jön Türk gazeteleridir.<sup>131</sup>

---

<sup>128</sup> Suat Gezgin, *Gazeteciliğin Türkiye'deki Serüveni (Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim)*, Eğitim Kitabevi, 2008, Konya, s. 16.

<sup>129</sup> Gezgin, s. 16.

<sup>130</sup> Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, Birinci Basım: Kasım, 2003, İstanbul, s. 40-42.

<sup>131</sup> Topuz, s. 42-43.

Abdülhamit dönemi, basın açısından yenilikçi ama aynı zamanda baskıcı bir dönem olmuştur. II. Abdülhamit basının gelişmesini başta desteklemişken, sonradan basına kısıtlamalar ve sansürler getirmiştir. Bu durum II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmiştir. II. Abdülhamit döneminde Ahmet İhsan (Tokgöz), *Servet-i Fünun* dergisi ile dergicilik alanında isim yapmıştır. Sultandan aldığı maddi yardımlarla Avrupa'dan yeni makine ve ustalar getirmiş, Avrupa kalitesiyle ölçülür dergi çıkarmıştır. 1893 Şikago Uluslararası Fuarı'nda ödül almıştır. Derginin yazar kadrosuna daha sonra Recaizade, Halit Ziya ve Tefik Fikret gibi ünlü isimler katılmış ve böylece *Servet-i Fünun*, dönemin en önemli sanat ve edebiyat dergisi haline gelmiştir. Dergi, 1897 yılındaki Osmanlı-Yunan Savaşı'na, Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in Kudüs gezisine ve Hicaz Demiryollarına ait aktüel fotoğraflarıyla basın fotoğrafçılığının da öncüsü olmuştur. Eşit kalitedeki *Malumat* dergisi yazarlarının iyi olmaması sebebiyle aynı başarıyı sağlayamamıştır. Tekdüzelikten kurtulmak ve daha fazla okuyucu yakalamak adına fotoğraf eklemeleri yapılmış, Avrupa dillerinden öyküler çevrilmiş, yeni baskı ve dizgi makineleri getirilmiştir.<sup>132</sup>

Siyasî konular yasak olduğu için dergileri daha çok edebi tartışmalar süslemiştir. Osmanlı basını Avrupa politikalarını saygıyla eleştirmiş, tarafsız bir basın anlayışı takip etmiştir. İslam haberleri, savunma niteliği taşımış ve İslam'ın önemini vurgulamıştır. İç basını istediği gibi şekillendiren II. Abdülhamit, dış basın konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. Halka yasakladığı dış basını kendisi sürekli takip etmiş, yazılanlara anında cevaplar vererek, Avrupa basınına zayıf tarafını göstermiş ve onların kendisiyle daha çok uğraşmasına sebep olmuştur.<sup>133</sup>

Padişah halkı dış basından uzak tuttuğunu düşünse de halk sürgün basınları takip etmiştir. Bu sürgün basınlar, reform, parlamento anayasa içerikli olup, Ali Şefkati'nin *İstikbal*, Ahmet Rıza'nın *Meşveret*, *Şura-ı Ümmet*, *Osmanlı*, *Terakki Türk* gazeteleri gibi Jön Türk yayınları, bağımsızlık, Osmanlı'dan ayrılma amacı içerikli olup, Arap, Rum, Ermeni, Arnavutlar tarafından çıkarılan bazı azınlık gazetelerinden müteşekkildi. Abdülhamit'in basın idaresinin en önemli görevi sürgün yayınlarını ülke içine sokmamak ve bu yayınların halkın eline geçmesini önlemek olmuştur. Diplomatlar bu yabancı basınları bulup şantajla susturmaya çalışmış, böylece "sansür

<sup>132</sup> Orhan Koloğlu *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, 1992, 1. Basım, İstanbul, s. 46-52.

<sup>133</sup> Koloğlu, s. 46-50.

şantaj basın'' mesleği bile oluşmuştur. Avrupa II. Abdülhamit'in bu tutumunu alaycı bir şekilde eleştirmiştir.<sup>134</sup>

Dış basının Osmanlı ve Türk kavramları ile Abdülhamit'in şahsına yaptığı saldırıda, emperyalizmin sonucu olan Osmanlı'yı paylaşma amacı olduğu kadar II. Abdülhamit'in basında izlediği yanlış politika da etkili olmuştur. Hafiyeliğe verilen aşırı önem, hafiyeliği meslek haline getirmiştir ve toplum, yasak kelimelerden korkan, tartışmadan uzak, içine kapanık bir hale gelmiştir. Önceden saygınlığı olan jurnallik yani ihbarcılık dedikoduculukla eşdeğer olmuş ve dürüst namuslu kadrolar yerini bunlara bırakmıştır. Kitaplar yakılmış, yayınlar yok edilmiş ve her şeyin altında muzırlık aranır olmuştur. İstanbul basınının merkezi iken bu özelliğini kaybetmiştir.<sup>135</sup>

Jurnalcılık ve hafiyelik, incelediğimiz dergilerde fıkralarla ve karakterler üzerinden karşılıklı konuşmalarla ele alınmıştır. II. Abdülhamit'in eleştirilmekten çekinmesi, kendisiyle ilgili bir şeyler yazıldığında duyduğu rahatsızlık, yasakladığı kelimelerin bazıları dergilerde en çok işlenen konular arasındadır. Bu nedendir ki basın başlığı altında sansür konusuna biraz daha geniş bir biçimde yer verilecektir.

II. Meşrutiyetin ilanı öncesi, sansür Osmanlı basınına en çok rahatsız eden konulardan biriydi. Düzenli şekilde çıkan gazeteler bile sansürün ürkütücü etkisindeydi, cesur yazılar yazılamaz hale gelmişti. Sultan V. Murat'ın (30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876) adının ağza alınması bile yasaktı. Ancak bunlara rağmen gazeteler yine de modernleşmeye katkı sağlamayı başarmışlardır. Bu dönemde kitap ve dergiler de gazeteler kadar önem kazanmıştır. Abdülhamit'in ilk yıllarındaki basımevi sayısı tüm baskı ve sansüre rağmen her yıl artış göstermiştir. Kitap basımındaki sansür, kitap sayısının artışına mâni olamamıştır. Bu kitapların alanını bilim, fen dil, gramer, roman, şiir, tiyatro, kanun ve yönetmelikler oluşturmuştur. Din bu alanların içinde en az yüzdeler dilime sahipti.<sup>136</sup>

Basında hükümet yanlısı gazete veya dergiler olduğu gibi, muhalif basın da vardı. *Tercüman-ı Ahval* Abdülhamit döneminin en önemli gazetelerinden biriydi. Bu gazetenin kurucusu olan Ahmet Mithat'ın Abdülhamit rejimiyle olan derin bağı, Türk aydınları arasında nefret uyandırmıştır. Diğer bir yayın organı olan *Servet-i Fünun* dergisi, Avrupa'nın özellikle Fransa'nın kültürel ve entelektüel yapısını Türk

---

<sup>134</sup> Koloğlu, s. 47-51.

<sup>135</sup> Koloğlu, s. 51-52.

<sup>136</sup> Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, Ankara s. 185-192.

okurlara aşılamaı amaçlayan ve bunu da en iyi yapan gazetelerden biriydi. Dergiyi çıkararı Ahmet İhsan Tokgöz ve başyazarı da Tefvik Fikret idi. *Edebiyat-ı Cedide* ise hükümet yanlısı bir gazete olup, yazılarında Arapça ve Farsça sözcüklere bolca yer vermiştir. Dönemin bir diğer önemli gazetesi *Mizan* ise cesur bir gazetecilik örneği sergilemiştir. Türk süreli yayınları Fransa, İsviçre, İngiltere, Mısır ve diğer ülkelerde çok fazla sayıda yayınlanmıştır. Bu süreli yayınlar Türk okurlarına da yeni düşünme biçimleri ve düşünceler sunmuştur.<sup>137</sup>

Meşrutiyet'in ilanından önce hem baskı altında olup hem de bir şekilde gelişme gösteren basın-yayın faaliyetleri, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte daha da artmıştır. Bunda sansüre son verilmesinin önemli bir payı vardı. Bu dönemde gazete ve dergilerde en çok işlenen, ele alınan konu, Meşrutiyet'in getirdiği seçim konusu idi. Öyle ki gazeteler artık siyasî grupların fikirlerini rahatlıkla ulaştırabildiği bir yer olmuş ve bu durum basını siyasî gerginliğin beşliği haline getirmiştir. Seçim dışında basını meşgul eden diğer kavramlar ise meşrutiyet, hürriyet ve eşitlikti. Dönemin sansürden sorumlu Bakanı Ebul Mukbil Kemal 1908 yılında görevinden alınmış, yerine ilk Matbuat Müdürü olarak Mehmet Tefvik Bey getirilmiştir.<sup>138</sup>

II. Meşrutiyet Dönemi'nde basının bir diğer önemli özelliği de kadınlara yönelik yayınlardaki artışı. Bunda feminizmin ön plana çıkmasının önemli bir payı vardı. Çocuklara yönelik yayınlar da artış göstermiş, Ziya Gökalp'in *Masallar ve Destanlar* kitabı önemli kitaplar arasında yerini almıştır. Edebî tartışmalar sıkça görülmüş olup, özellikle harp edebiyatı yaygınlaşmıştır. Savaşlar, yenilgiler gazetelerin bulmaca kısımlarına bile yansımıştır.<sup>139</sup>

Basında en çok göze çarpan diğer bir gelişme de mensur şiir ve hikâyenin bolluğu idi. Bunun yanı sıra, resimli süreli yayınlar artmış ve resimli dergi gazete bir kalite göstergesi haline gelmiştir. Mizahi süreli yayınların sayısında da artış görülmüştür. Dizgi ve baskılar daha kaliteli hale gelmiştir.<sup>140</sup>

II. Meşrutiyet'in başında basında yaşanan bu olumlu gelişmeler ve özgür, sansürsüz dönem, 9 Nisan 1909'da patlak veren 31 Mart Olayı ile gölgelenmiştir. Bu tarihten sonra basına karşı baskıcı bir tutum başlamıştır. Esasen genel olarak Osmanlı basını hemen her dönemde yönetimin hâkimiyeti altında gelişmiştir. Batıdaki

<sup>137</sup> Lewis, s. 185-192.

<sup>138</sup> Ayşe Güher Gülaçar, "II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü," *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, yıl/vol 3, s. 112-11.

<sup>139</sup> Nazım H. Polat, "II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rübap Dergisi", *TÜBAR-XIV-/2003-Güz*, s. 25-37.

<sup>140</sup> Polat, s. 25-37.

gazetecilik sivillerin öncülüğünde başlamışken, Osmanlı'da *Takvim-i Vekayi* adlı ilk gazetenin II. Mahmut tarafından çıkarılması bunun en güzel örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>141</sup>

Devlet çıkardığı yasalarla basını sık sık düzenleme ve sınırlarını belirleme gereği hissetmiştir. Osmanlı Devleti'nde basınla ilgili ilk yasal düzenleme, 1856 yılında padişah iradesi ile ikinci düzenleme ise 1857'deki Basmahane Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. 1864 yılında çıkarılan Matbuat Nizamnamesi 1852'de III. Napolyon tarafından basını sıkı bir denetim altında tutmak için hazırlanan Fransız Basın Yasası'ndan çevrilerek 1905 yılına kadar kullanılan 35 maddelik bir Nizamname olmuştur. 27 Mart 1867 tarihli hükümete karşı düşünceleri önlemek amaçlı çıkarılan Kanunname-i Ali, yeteri kadar özgür olmayan basının özgürlüğünü daha da kısıtlamıştır. Aslında Osmanlı'da ilk basın özgürlüğü I. Meşrutiyet'le başlamış ancak II. Abdülhamit'in 1877-78 Osmanlı-Rus Savaş hazırlığını bahane edip, Kanun-i Esasi'yi yok saymakla basın özgürlüğünü baltalayan İstibdat dönemini de başlatmıştır. Bu dönemde basın Padişah'ın hastalığından bile bahsedemez olmuş, "ha, infilak, kıtal, (vuruşma), sosyalizm, grev, Bosna, Hersek, Kıbrıs, Yıldız, büyük burun ve tahtakurusu (tahtın kurusun manasına gelebileceği için) gibi kelimeleri kullanamaz hale gelmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile basına özgürlük gelse de İttihat ve Terakki'nin ilerleyen yıllarında basın üzerinde baskısı yeniden başlamıştır. Hatta durum siyasal nedenlerle gazetecilerin öldürülmesine kadar varmıştır. Sonuç itibarıyla basın her iki dönemde de tam anlamıyla özgür olamamıştır.<sup>142</sup>

#### **1.1.4 Basın ve Siyaset**

Sürelî yayınlar çıktıkları her devirde içinde buldukları dönemden etkilenirken, bir yandan da dönemini etkileyen en önemli iletişim aracı olmuştur. İttihat ve Terakki yönetiminde ise bu durum daha belirgin bir hal almıştır. Bu siyasi karmaşa içinde sürelî yayınlar da taraf haline gelmiştir. Bu bağlamda basın ve siyaset hep iç içe olmuştur. İncelediğimiz dergiler Meşrutiyet yanlısı bir politika izlemiş ve Abdülhamit'i ağır bir biçimde eleştirmiştir. Tezimizi oluşturan söz konusu dergiler bu dönemdeki diğer gazetelerden alıntılar yapmışlar ve karşıt fikirdeki gazetelere

---

<sup>141</sup> Murat Özgen, *Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları* ve İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, İstanbul, s. 10-16.

<sup>142</sup> Özgen, s. 10-16.



kendi görüşleri doğrultusunda cevap vermekten çekinmemişlerdir. Bu nedenle dönemin gazetelerine ve siyasî duruşlarına bakmak gerekmektedir.

Daha önce bahsedildiği üzere, II. Meşrutiyet'in ilanıyla değişen siyasetle birlikte basın rejimi de değişmiştir. Süreli yayınların adedinde büyük artış görülmüştür. Bu artış süreli yayınların tirajında ve okur hacminde de görülmüştür. Diğer değişim ise süreli yayınlara rahatça ulaşabilme konusunda olmuştur. Önceden süreli yayınlara ulaşmak zorken, II. Meşrutiyet ile neredeyse süreli yayın çıkmayan hiç bir şehir kalmamıştır. Son olarak da basında tür ve içerik bakımından gözle görülür bir zenginlik yaşanmıştır. 24 Temmuz günü İstanbul'da sadece dört gazete (*İkdam, Sabah, Saadet, Tercüman-ı Hakikat*) çıkarken, II. Meşrutiyet ile *Servet-i Fünun, Tanin, Yeni Gazete, Mizan, Serbesti, Osmanlı, Millet* ve *Yeni Tasvir-i Efkâr* gibi yayın hayatına farklı bakışlar sunan gazeteler çıkmıştır. Farklı siyasî partiler, gruplar ve dernekler kendi yayın organlarını çıkarmışlardır. Rumeli'de ise *Silah, Süngü ve Kurşun* gibi sert bir dille yazılan ve şiddet yanlısı gazeteler çıkmıştır.<sup>143</sup>

II. Meşrutiyet'in ilk dokuz ayı kurlsız ve kaotik geçmiştir. Bu dönemde uydurma haberler ve gazetelerin kişisel çıkarlar için kullanılması olağan hale gelmiştir. Bu sebepten Meclis'te Basın Kanunu tasarısı tartışılmaya başlanmış, bu kanunun tartışılması bile basın özgürlüğü bitecek endişesi ile büyük mitinglere sebep olmuştur. Siyasî kampaşmalar da basının en belirgin özelliği haline gelmiştir. İttihatçılar ve karşıtları şeklinde bir saflaşma meydana gelmiştir. İş, gazeteci cinayetlerine kadar varmıştır. *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi 7 Nisan 1909'da öldürülmüş ve basın tarihinin ilk şehidi olarak tarihe geçmiştir. Bu olaydan bir hafta sonra basının da büyük payı olan 31 Mart Olayı gerçekleşmiştir.<sup>144</sup>

Bu isyan, basın açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. İsyân sırasında birçok ittihatçı gazete yağmalanmış ve gazeteciler kaçmak yahut saklanmak zorunda kalmıştır. Artık basın hürriyeti kalmamıştır. İsyân bastırıldıktan sonra askeri sıkıyönetim başlamış ve birçok süreli yayın cezalandırılmıştır. *Volkan* gazetesi de bunlardan biri olmuştur. Sahibi Derviş Vahdeti, idam edilmiştir. Sansür ve yayın kapatmalar yeniden başlamış, Matbuat Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. İttihatçılar ya da muhalifler iktidardayken karşıt yayınları kapatma yönünde politikalar izlemişlerdir. Siyasî nitelikli gazeteci cinayetlerinde artış görülmüştür. Hasan

<sup>143</sup> Korkmaz Alemdar, *II. Meşrutiyet'te Kitle İletişimi (1908-1918) Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın*, C.1, Gazeteciler Cemiyeti, Ankara 2017, s. 14-15.

<sup>144</sup> Alemdar, s. 18-19.

Fehmi'nin ardından 1910 yılında *Sada-yı Millet* başyazarı Ahmet Samim, 1911'de ise *Mizan ve Serbesti* gazetelerinin yazarı Zeki Bey öldürülmüş ve failleri bulunamamıştır ancak İttihat ve Terakki hep suçlanan taraf olmuştur.<sup>145</sup> Meşrutiyet döneminde öldürülen bir diğer gazeteci de *Silah* gazetesinin sahibi Hasan Tahsin (Silahçı Tahsin) idi. Önceleri İttihatçı olan Hasan Tahsin sonradan İttihatçıların bazı politikalarına karşı çıkmış bir gazeteci idi.<sup>146</sup>

İttihat ve Terakki'ye doğrudan bağlı gazeteler Selanik'te çıkan İttihat ve Terakki, Hürriyet, Rumeli ile İstanbul'da çıkan *Tanin* ve *Şüra-yı Ümmet*'tir. *Tasvir-i Efkâr* ve *Tercüman-ı Hakikat* ise bağımsız ancak İTC yanlısıydılar. *İstiklal, Hak, Hadisat* ve *Vakit* ise İTC eğilimli gazetelerdi. Mizah gazetelerinden *Kalem, Karagöz, Haftalık Şüra-yı Ümmet* ile Türkçülere ait olan *Türk Yurdu, Yeni Mecmua* ve *İslam Mecmuası* İTC'yi desteklemekteydi. Ayrıca *Bomba, Süngü, Silah* da İTC'yi destekleyenler arasındaydı. Muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyenler ise *İkdam, Yeni İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Tanzimat Tesisat, Şehrak, Hemrak, Darbe, Alemdar, Müsavat, (İzmir) Zafer, (Kastamonu) El-Kays, (Şam) ve Tarık (Trabzon)* gazeteleriydi.<sup>147</sup>

Osmanlı ve âdem-i merkezîyetçi Ahrar Fırkasını destekleyen gazeteler ise *İkdam, Sabah, Yeni Gazete, Volkan, Sada-yı Millet ve Serbesti* idi. İttihatçı Muhammedi Fırkası (Fırka-ı Muhammediye) Kurucuları Derviş Vahdeti ve Said-i Kürdi'dir. Partiyi destekleyen gazete ise İslamcı bir gazete olan *Volkan*'dı. Gazete ayrıca Kamil Paşa ve İngiliz taraftarıydı. Bir diğer siyasi teşekkül ise Hüseyin Hilmi tarafından kurulmuş Osmanlı Sosyalist Fırkası idi. Fırkanın yayın organı ise Paris şubesindeki Refik Nevzat tarafından çıkarılan *Beşeriyet* gazetesi idi. Bunlar dışında, İttihat ve Terakki karşıtı olan Ahali fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası ve Mutedil Hürriyet Deveran fırkaları vardı ve bunların hepsi zaman içinde Hürriyet ve İtilaf fırkasına katılmışlardır. Osmanlı İslahatı Esasiye fırkası ise İttihat ve Terakki mensubu Şerif Paşa tarafından 1909 yılında oluşturulmuştur.<sup>148</sup>

Bu siyasi ortamda, tezimizde inceleyeceğimiz dergiler hem Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki özgürlükten hem de müteakip yıllardaki baskıcı ve kontrolcü yaklaşımdan nasibini almıştır. Bununla birlikte mizah dergilerinin hala ülkede

<sup>145</sup> Alemdar, s. 18-19.

<sup>146</sup> Berna Akyüz Sizgen, "Silahçı Tahsin'in Girid Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)*, 59, Erzurum, 2017, s. 205-206.

<sup>147</sup> Mevhibe Savaş, *İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki ve Basın*, Ankara 1998, s. 21.

<sup>148</sup> Savaş, s. 10-11.

yaşanan birçok konuya eleştirel bir tutumla yaklaştığını ve siyasetten, sosyal yaşama ve ekonomik sorunlara kadar birçok gelişmeye yer verdiğini söylemek mümkündür.

### 1.1.5.Mizah Basını

Mizah basını ile ilgili bilgi vermeden önce mizahın tanımını yapmak gerekmektedir. Mizahı, anlatılmak istenen düşünceyi yazı ve çizgilerle ya da konuşmalarla ifade etme şekli olarak tanımlayabiliriz. Mizah, duyguları en etkili biçimde dile getirme araçlarından biridir. Çünkü mizah sayesinde yazar zekâsı ile bilgisini harmanlayarak anlatmak istediği düşünceyi yarı ciddi bir biçimde sunar. Mizahın en güçlü yardımcısı karikatür ise yazarın anlatmak istediği fikir ya da kişinin en belirgin özelliğini ön plana çıkararak, anlatılmak istenen düşünceye vurgu yapar. Karikatürü bir resim sanatı gibi düşünmemek gerekir. Karikatür, ayrıntısız ama en belirgin olanı ön plana çıkaran bir çizim sanatı olarak tanımlanabilir. Anlatılmak istenen komik ve düşündürücü bir şekilde sunulduğu için diğer ifade biçimlerine göre daha geniş bir etkisi olduğu gerçektir.<sup>149</sup> Tezimizde incelediğimiz mizah dergileri de dönemini karikatür, konuşma, yazı ve fıkralarla ele almıştır. Örneğin *Tokmak* dergisi daha çok karikatürlere yer verirken, *Edep Yahu* ise neredeyse hiç karikatür kullanmayıp, dönemi, daha çok düz yazı, karşılıklı konuşma ve fıkralarla hicvetmiştir.

Bir konuyu doğrudan vermekle mizahla vermek arasındaki en belirgin farkı, verilmek istenenin okuyucuya direkt, etkili, kolay anlaşılır ve akılda kalıcı biri biçimde sunulması olarak tanımlayabiliriz. 1909 yılından sonra basına gelen sansür ele aldığımız dergilerde pek caydırıcı olmamıştır çünkü dergiler, anlatmak istediklerini cesur bir tavırla kaleme almaya devam etmişlerdir. Ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarına karikatür, fıkra, karşılıklı konuşmalar ve şiirlerle değinmişler ve eleştirmişlerdir. Haklının, ezilenin yanında olduklarını da korkusuzca dile getirmişlerdir. Bu sebeptendir ki mizah dergilerini diğer süreli yayınlardan ayırmamız gerekmektedir.

II. Meşrutiyet basınının en renkli, en canlı, en cesaretli yayın yapan kesimi mizah dergi ve gazeteleri olmuştur. Bu yayınlar günlük hayatın tüm konularına

---

<sup>149</sup> Zeynep Burcu Şahin, "Karikatür ve ifade özgürlüğü," *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, C./Vol 10, Sayı/Issue:17, Mart/March 2019, s. 2210-2217.

değınmişler, dolayısıyla halka dokunabilmişlerdir. Günlük her olayı mizah olarak sayfalarına taşımışlar ve okuyucu ile çok yakın bir iletişim yakalamışlardır.<sup>150</sup>

Daha önce değındığımız üzere, II. Meşrutiyet'in ilanıyla en çok patlama mizah basınında olmuştur. Mizah yayınları dört bölümde incelenmiştir. Bunlardan ilki geleneksel mizah dergi ve gazeteleridir. Bu dergiler halk mizahçılarını ve seyirlik oyun tiplerinin adlarını kullanmışlardır. Bu yayınlar Tanzimat döneminin izlerini taşımaktadır. Karikatürler en önemli malzeme olmuş, yazı kadar karikatüre yer verme yarışı bu dergi ve gazetelerin belirleyici özelliğı olmuştur. Bu yayınlar *Karagöz* (1908) *Nekregü* (1908), *Zuhuri* (1908), *Tasvir-i Hayal* (1908), *Hacivat* (1908), *Geveze* (1908), *Nekregü ile Pişekâr* (1909), *Eşref* (1909), *Hayal-i Cedid* (1910), *Cadaloz* (1911) *Baba Himmet* (1911), *Köylü* (1913), *Feylesof* (1914), *Nasrettin Hoca* (Tarihsiz) idi.<sup>151</sup>

Batılı modern mizah dergi ve gazeteleri ise yenilikçi bir yol izlemişlerdir. Bu dönem dergilerin en önemli temsilcisi Celal Esat (Arseven)ve Salah Cimcoz'un 1908'de kurduğı *Kalem* idi. Onun yarattığı en önemli fark, o güne kadar dergilerdeki çizimlere resim gözüyle bakılırken *Kalem*'in ilk kez karikatür sözcüğünü kullanması idi. Karikatürü tarihsel ve işlevsel açıdan da çıkış yazısında kullanarak büyük bir yenilik yapmıştır. *Kalem* dışında *Cem* (1912), *Boşboğaz ile Güllabi* (1908), *Dalkavuk* (1908), *Davul* (1908), *Laklak* (1909), *Kartal* (1909), *Kara Sinan* (1911,) *Karikatür*, (1914), *Hande* (1916), *Diken* (1918) dergileri vardı.<sup>152</sup>

Materyalist düşüncenin öncüsü Baha Tevfik'in yayımladığı *Eşek* de bu türün öncülerindendi. Sert bir dil ve yergi yazı ve karikatürler, derginin en belirleyici özellikleriydi. *Kibar* (1910), *Alafranga* (1910), *El Malum* (1910), *Eşek/2* (1910) ve *Yuha* (Tarihsiz) yayımlanan diğer dergilerdi. Bunlar dışında tek sayılık risaleler olan "El Üfürük" (1908), "Resimli Tonton Risalesi" (1908), "Mahkûm" (1908), "El Üfürük'e Zeylan Körük" (Tarihsiz), "Çıngırak" (Tarihsiz) bulunmaktaydı.<sup>153</sup>

### 1.1.6.İzmir Basını

Ülke genelinde basında yaşanan bu renklilik ve canlılık, ele aldığımız dergilerin yurdu olan İzmir'e de yansımıştır. Ülkenin diğer önemli şehirlerinde

<sup>150</sup> Mehmet Bozaslan, "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Gazeteciliğine Bir Örnek: Eşek Gazetesi," *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2016, C. 2, Sayı 3, s. 159.

<sup>151</sup> Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Adam Yayınları, 1908, Birinci Basım, İstanbul, s. 17-18.

<sup>152</sup> Çeviker, s. 20.

<sup>153</sup> Çeviker, s. 22-25.

olduğu gibi İzmir de hem dönemin gelişmelerini hem de İzmir ile ilgili gelişmeleri çıkardığı dergi ve gazetelere yansıtmiş, basının gelişimine hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır.

İzmir’de Tanzimat’a kadar bir Türk matbaası kurulmamıştır. Osmanlı topraklarındaki ilk matbaayı Yahudiler kurmuştur. Türkçe kitaplar bile gayrimüslim matbaasından çıkmıştır. Bu durum 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesinin kurulmasına kadar sürmüştür. Bu Nizamname ile diğer vilayetlerde de matbaa açılması uygun görülmüştür. Böylece 1868 yılında Aydın matbaası kurulmuştur.<sup>154</sup> Aydın matbaasından sonra *Ahenk*, *Hizmet*, *Şems*, *Keşişyan*, *Marifet*, *Mizanülhukuk* ve *Bilgi* önemli matbaalar arasında yerini almıştır.<sup>155</sup>

İzmir’de daha 17. yüzyılda Yahudilere ait matbaada İspanyolca eserler basılmıştı. Çok kozmopolit bir yapıya sahip olan İzmir’in düşünce özgürlüğüne sahip olmasından dolayı Osmanlı tarihinde ilk devamlı gazete İzmir’de basılmıştır. Bu gazeteler Türkçe gazeteler olmayıp Fransızların çıkardıkları *Le Spactetaur Oriental* (1824-1828) ve *Courrier de Smyrne* (1828-1829) idi. Daha önce bahsedildiği üzere, Alexandre Blacque adlı bir Fransız tarafından çıkarılan bu gazeteler basın hayatını hareketlendirme açısından önemli olmuşlardır. 1839 yılından 1853 yılına kadar gazete sayısının artmasında İzmir’de açılan kâğıt fabrikasının da çok büyük etkisi olmuştur.<sup>156</sup>

İstanbul’dan bile eski bir basın tarihine sahip olan İzmir’de 1824 yılında *Lesmyineen* adlı Fransızca bir gazetenin çıktığını görmekteyiz. İlk Rumca gazete olan *Filos ton Neon* 1831 yılında çıkmıştır. İlk Türkçe gazete ise Mehmet Salim’in 1869 yılında çıkardığı *Aydın* gazetesidir. Mehmet Salim 1872 yılında da yarı resmi *Devir* Gazetesi’ni çıkarmıştır. Mehmet Salim *Devir* gazetesinde çok cesur bir yayın politikası izlemiştir. 1875 yılına gelindiğinde *Kara Sinan* adlı ilk Türkçe mizah gazetesi çıkmıştır.<sup>157</sup>

Ayrıca 1877’de *İzmir* gazetesi yayımlanmış ancak çok sürmeden kapanmıştır. 1880 yılında ise İzmir’de iki Fransızca, beş Rumca, bir Ermenice, bir İspanyolca gazete yayımlanmıştır.<sup>158</sup> 1884 yılında da ilk edebiyat dergisi olan *Nevruz* İzmir

---

<sup>154</sup> Arıkan, s. 15-17.

<sup>155</sup> Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları(1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, Birinci Baskı, Ankara, s. 4-7.

<sup>156</sup> Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası,1974, Bornova-İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları No: 38, s. 109-110.

<sup>157</sup> Huyugüzel, s. 4-7.

<sup>158</sup> Baykara, s. 110-111.

halkıyla buluşmuştur.<sup>159</sup> 1886 yılında Halit Ziya, Tevfik Nevzat<sup>160</sup> ve Bıçakçızade Hakkı tarafından *Hizmet* gazetesi kurulmuştur. 1896 yılında Tevfik Nevzat'ın *Ahenk* ve Bıçakçızade Hakkı'nın *İzmir* gazeteleri yayımlanmıştır. 1898 yılına gelindiğinde ise bunlara *Terakki*, *Şule-i Edep* ve *Muktebes* katılmıştır.<sup>161</sup> İzmir'de yetişen İştirakçi Hilmi lakaplı Hüseyin Hilmi İstanbul'daki sosyalist hareketlerde önemli rol oynamış ve 1908 yılında İzmir'de Osmanlı Devleti'nin ilk sosyalist gazetesi olan *Gave* adlı gazeteyi çıkarmıştır.<sup>162</sup>

Basın konusundaki bu gelişmeler, II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı tüm ülkeyi sevince boğduğu gibi İzmir'de de benzer tepkilere yol açmıştır. İzmir halkı Karataş ve Kordon'da Meşrutiyet lehine gösteriler düzenleyerek bu özgürlüğü kutlamışlardır. Halk ordu ve İttihat Terakki'yi sloganlarıyla göklere çıkarmışlardır. Bu bayram havası elbette İzmir basınına da yansımıştır. *Ahenk* gazetesi II. Meşrutiyet'in ilan edildiğinden bahsetmiş, Kanun-i Esasi'nin bütün metnini yayınlamıştır.<sup>163</sup>

Bu olumlu hava, İzmir basınında özellikle mizah dergilerinin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Bu süreli yayınlar arasında en uzun ömürlü olanı *Edep Yahu* idi (1908-1909). Diğerleri ise *Tokmak*, (Mayıs 1910-Ekim 1910) *Kukuruk*, (29 Ağustos 1908-19 Eylül 1908) *Neşter*, (10 Nisan 1909-Haziran 1909) *Dellal*, (1909-1909), *Zeybek* (1918-1918), *Efe* (13 Nisan 1919-15 Mayıs 1919), *İbiş* (1908-1909) ve *İğne* (18 Şubat 1910-Ağustos 1910) idi.<sup>164</sup>

Tezimizde incelediğimiz bu mizah dergileri birçok şiir, gazel, hikâye ve yazılara da yer vermiştir. Ancak dergiler değerlendirilirken bu tez çalışmasında sadece konumuzla ilgili, siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal içerikli kısımlar ele alınmış, bunlar dışında kalan, aşk, doğa, konu dışı şaka ve fıkralar gibi bölümlere hiç

<sup>159</sup> Huyugüzel, s.5.

<sup>160</sup> Tevfik Nevzat, Abdülhamit dönemi İnkılapçı hareketlerin liderlerinden ve ilk Jön Türklerindendi. Aynı zamanda, *Hizmet* ve *Ahenk* gazetesinin kurucusu ve yazarıydı. 1864 (H.1281) İzmir İkiçeşmelik'te doğmuştur. Muhasebeci ve öğretmenlik mesleklerinden sonra avukatlık yapmış, sonrasında ise Tevfik Nevzat ve Şürekâsı adlı bir şirket kurmuştur. Bıçakçızade Hakkı ve Halit Ziya ile İzmir'in ilk edebi dergisi *Nevruz*'u çıkarmıştır. Müteakip yıllarda önce *Hizmet* adlı gazeteyi sonra da *Ahenk* gazetesini yayımlamıştır. Sonrasında Bitlis'e sürgün edilmiştir. Fransa'nın kendisine nişan vermesinden dolayı Abdülhamit tarafından affedilmiş, İzmir'e dönmüş ve burada üçüncü kez *Hizmet*'i çıkarmıştır. Sonra, Şair Eşref ve Hafız İsmail ile birlikte tutuklanmış ve İstanbul'a götürülmüştür. İstanbul'dan da Adana Hapishanesi'ne nakledilmiştir. Cezasının bitmesine altı ay kala kendini kuyuya atarak intihar etmiştir. Bkz. Huyugüzel, s. 573-575.

<sup>161</sup> Baykara, s. 110.

<sup>162</sup> Huyugüzel, s. 4-7.

<sup>163</sup> Günver Güneş, "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı", *OTAM*, 2005, 18 (18), s.153.

<sup>164</sup> Şerife Çağın, "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Çıkmış Olan Mizah Gazeteleri-EDEB YAHU-", *TÜBAR-XXVIII-/2010-Güz*, s. 118-120.

değinilmemiştir. Söz konusu, tezimizle ilgili yazı, şiir, şarkı, karikatür vb. kısımların analizine geçmeden, tezimizde ele aldığımız bu mizah dergileri hakkında bazı teknik bilgiler vermekte fayda vardır. Hemen hemen aynı dönemde çıkmalarına rağmen, dergilerin dönemi ele alış biçimleri ve teknik bakımından farklılık sergilemektedirler.

Bunlardan *Edep Yahu* (16 Ekim1908 -4 Aralık 1909) tarihleri arasında yayın hayatını sürdürmüş, haftada bir çıkan bir mizah dergisiydi. İmtiyaz sahibi Zeytinoğlu Mehmet Remzi,<sup>165</sup> Sorumlu Müdür Taşlızâde Hasan Rüştü<sup>166</sup> ve Başyazarı Şair Eşref<sup>167</sup> idi. Toplamda elli altı sayı çıkmıştır.<sup>168</sup> Tezimizde 13. Sayısı hariç, 1'den 21'e adar bütün sayıları, ayrıca 22. sayısı hariç, 21'den 36. sayıya kadar olan tüm sayıları ve son olarak 38. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 52. Ve 56. sayıları olmak üzere toplam 44 sayısı kullanılmıştır. Dört sayfa olarak çıkan dergi, karikatüre pek yer vermemiştir Önemli bir yergi dergisidir. Genelde düz yazı hikâye bilmece diğer

<sup>165</sup> *Edep Yahu*'nun İmtiyaz sahibi olan Mehmet Remzi Zeytinoğlu, Bektaşî tarikatı şairlerinden Emine Beyza Hanımın (Emine Bacı) kardeşidir. Bkz. Hilmi Yücebaş, *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*, Dilek Yayınevi, Üçüncü Baskı, İstanbul-1984, s.211

<sup>166</sup> Hasan Rüştü Ermenek'te doğmuş, Konya'da medrese eğitimi almış, sonra İstanbul'a geçmiş, Arap ve Fars edebiyatı dersleri almıştır. Bursa'da *Nülüfer* ve *Resimli Gazete* adlı dergilerde şiirleri çıkmış, Abdülhamit hakkında yazdığı yazılar yüzünden Mekteb-i Mülkiye'nin son sınıfında tutuklanmıştır. Cezası bittikten sonra şiirleri yüzünden İzmir'e sürgün edilmiş, İdadi ve Sanayi mektebinde öğretmenlik yapmıştır. Midilli, Akhisar ve Konya'da da öğretmenlik yapmıştır. 1936'da Konya'da zatürreeden ölmüştür. Hasan Rüştü, *Şule-i Edep* ve *Ahenk*'te, II. Meşrutiyet'ten sonra ise *İstikbal*, *Hizmet*, *İttihat*, *Edep Yahu*, *İmdat*'ta yazmıştır. Bkz. Huyugüzel, s.198-200.

<sup>167</sup> Şair Eşref (1847-22 Mayıs 1922), 1847 yılında Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe Nahiyesi'nde dünyaya gelmiş, Manisa'da Hatuniye medresesinde Arabi ve Farsi okumuş ve ilk olarak Manisa Sancağı Tahrirat Kalemi'nde memuriyet stajına başlamıştır. Sonrasında Turgutlu Kasabası tahrirat kâtipliğine geçmiş, sonrasında ise Akçahisar mal müdürlüğüne tayin olmuştur. Bunu Alaşehir mal müdürlüğü takip etmiştir. 3 ay kadar kaymakamlığa vekâlet etmiş, 1878 yılında istifa edip kaymakamlık sınavına girmiş ve kaymakam olmuştur. Görevi sırasında yönetimi ve devlet büyüklerini hicvettiği için doğuya tayin edilmiştir. 1879'da Fatsa Kazası kaymakamlığına,1882'de Diyarbakır'a bağlı Çapakçur kaymakamlığına sonrasında ise Ünye kaymakamlığı ve devamında Tirebolu kaymakamlığına atanmıştır. 1890 yılında Elazığ vilayetine bağlı Akçadağ kazası kaymakamlığına atanmıştır. Ancak Şair Eşref Siirt sancağına bağlı Garzan kaymakamlığına gitmiş ve bu doğudaki son görevi olmuştur. Sonrasında Aydın vilayetine geçmiş ve Aydın Garbi Karaağaç(Acıpayam), Denizli Buldan, Saruhan Sancağına bağlı Kula kaymakamlığı, Kırkağaç kaymakamlığında görev almıştır. Bkz. Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, 2007, İstanbul, s.37-61. İzmir'de iken Mekteb-i Hukuk talebelerinden Mehmet Ali Takiyettin namında biri tarafından ihbar edilerek, polisler tarafından tutuklanmıştır. Hafız İsmail ve Tevfik Nevzat ile birlikte İstanbul'a gönderilmiş, bir yıl hapis yattıktan sonra Mısır'a gitmiş ve dört yıl kadar burada kalmıştır. Ardından Paris ve Kıbrıs'a geçmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a gelmiş ve Adana Valiliğine atanmıştır. 1922'de ise memleketi Kırkağaç'ta hayata gözlerini yummuştur. Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, Üçüncü basım, 1988, İstanbul, s. 333. İlk şiirini otuz yaşında yazdığı bilinen Şair Eşref, *Deccal* (13 Aralık 1904), *İstipdat* (1 Temmuz 1906), *Şah ve Padişah* (15 Aralık 1906), *Hasbihal* (1 Şubat 1908), *İran'da Yangın Var* (22 Haziran 1908) gibi eserlere imza atmıştır. Eylül 1908'den itibaren *Ahenk*, *Hizmet*, *Köylü* ve *İttihat* gibi gazetelerde şiirleri çıkmıştır. Ayrıca 17 Mart 1909'da İstanbul'da çıkmaya başlayan *Eşref (Musavver Eşref)*'in başyazarlığını yapmıştır. Ekim 1908-Mayıs 1909 arasında ise *Edep Yahu*'da şiirleri yayımlanmıştır. Bkz. Huyugüzel, s.137-139.

<sup>168</sup> Ö. Faruk Huyugüzel, *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir 1996, s. 50.

gazetelerden önemli kesitlerle okurlarına hizmet vermiştir. Bu dergiler içinde en önemli ve uzun ömürlü olanıdır.<sup>169</sup>

*Edep Yahu*'nun yazar kadrosu: Mehmet Eşref, M. Sait, Ahmet Cemil,<sup>170</sup> Sait Saim, Halil Edip, Hafız İsmail,<sup>171</sup> Mehmet Rıfki, Mithat Cemal (Kuntay), Fuat Cemal, H. Tahsin, N. Vedat, Vahdeti Hafidi (torunu) Suut, Fahrettin, Atinalı Ziya, Galvesli Hayri, Naci, K.N, M.Ş, *İbiş*, *Edep Yahu*, *İnsaf Yahu*'dur.<sup>172</sup>

15. sayısına kadar *Edep Yahu* klişesinin altında şu dörtlük görülmektedir.

*Aransın hakkı varsa her kimin kimde mahâkimde  
Demem sair refikanımla mizana Edep Yahu  
Hükümet bundan evvel etti matbuatı çırçıplak  
Kusura bakmasınlar çıktı meydana Edep Yahu.*<sup>173</sup>

15. sayıdan sonra bu dörtlüğün yerine *Edep bir tac imiş nur-i Hüdâdan/Giy ol taci emin ol her beladan* beyti almıştır. 26. sayıya baktığımızda sorumlu müdürün Müderriszâde Mehmet Kamil, 27.sayıda ise Mehmet Remzi olduğunu görmekteyiz. Başmuharrirde de değişiklik yapılmış ve Hafız İsmail görevi devralmıştır. Ancak bu da uzun sürmemiş. 32. sayıda Ahmet Cemil, 44. sayıda Nüzhet Hatifi olarak değişiklik göstermiştir. 52. sayıda ise Mehmet Said, Başmuharrir olmuştur. Sorumlu müdür olarak da Osman Nuri ismi görülür. Derginin 46. Sayıdan itibaren eksik sayıları olduğu için diğer değişiklikler hakkında yorum yapamıyoruz. Ama genel olarak hükümet yanlısı değildir, muhalif bir yapıdadır diyebiliriz. “Edep yahu”

<sup>169</sup> Çeviker, s. 153.

<sup>170</sup> Ahmet Cemil (1880-1920) II. Meşrutiyet Dönemi'nde ün yapmış, şiir ve mizah yazarıdır. İzmirlidir. İlk ve orta eğitimini İzmir'de tamamlamış, sonra İstanbul'da Mekteb-i Hukuka devam etmiştir. Meşrutiyet'ten sonra vilayetteki görevini bırakıp basın hayatına dâhil olmuştur. Daha sonra sırasıyla *İstikbal* ve *İbiş*'i çıkarmıştır. *İbiş*'ten ayrılıp tekrar memurluğa dönmüştür. İlk eserleri, *Mecmua-i Edebiye*'de ve *İzmir* gazetesinde çıkmıştır. Buradaki eserlerini *Gülzar-ı Şebab* adıyla kitap haline getirmiştir. *Edep Yahu* dergisinde şiirleri yayımlanmış ve 1909'dan itibaren *Edep Yahu*'nun İdare müdürü ve muharriri olmuştur. Bkz. Huyugüzel, s. 31-33.

<sup>171</sup> Hafız İsmail(1874-Ağustos 1930), Sultan Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine tanıklık etmiş İzmirli bir yazardır. Muhalif tutumu ağır basan yazar, 150'liklere dâhil edilmiş siyasi mahkûmlar arasındadır. Küçük yaşta yetim kalan Hafız İsmail, eğitimini aile büyüklerinin desteğiyle tamamlamış, ardından Arapça, Farsça ve Fransızcaya aşinalığı sayesinde İzmir, Fethiye, Foça, Kandıye'deki (Girit) özel ve resmi okullarda öğretmenlik yapmıştır. Müteakip dönemde İstanbul'a geçerek *Musavver Terakki*'nin başyazarlığını yapmıştır. Ardından İzmir'deki *Hizmet* gazetesinde yazmaya başlamış ve bu dergi kapanınca *Ahenk*'te geçmiştir. 1902 yılında *Hizmet*'in sahibi Tevfik Nevzat ve Şair Eşref ile tutuklanarak İstanbul'a sevk edilmiştir. Ardından *İttihat* ve *Terakki Cemiyeti*'ne katılmış ve sonrasında *İttihat* gazetesinde başyazarlık yapmıştır. Sonrasında *Edep Yahu*'da yazmaya başlamış ve Şair Eşref *Edep Yahu*'dan ayrılınca o, başyazar olmuştur. 1909'da da *Edep Yahu*'dan ayrılmıştır. Bkz. Huyugüzel, s. 267-269.

<sup>172</sup> Çeviker, s. 153.

<sup>173</sup> *Edep Yahu*, sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).



klişesi altında, dönemin yanlışlarını eleştirmiştir. Nelere “edep yahu” diyeceğini Mukaddime başlıklı uzun bir yazıyla ortaya koymuştur. Bu mukaddime şöyledir:

*Zamanımızda bu Edep Yahu'nun mahall-i tatbiki pek çoktur. Ez-cümle hürriyeti; alacağını alıp borcunu vermemek zannedenlere Edep Yahu!*

*Haddini bilmeden meb'ûs namzedi çıkanlara, namzedlilerin ehliyetlileri varken inadına yapar gibi ehliyetsizlerin Üzerine rey veren ve ârâ-yumûmiyyeyi kâğıt paçavrası gibi parçalayan müntehib-i sânilere de maa'a't-takbîh edep yahu denilir.*

*Her ihtiyaç bitmiş de yalnız iki mesele kalmış gibi diyâneti elde âlet ederek tesettür-i nisvân meselesiyle uğraşan ve halkı birbirine düşürmek için münafıklık eden vâ'izlere, gazetecilere dahi maa'a't-teshîr edep yahu denilir.*

*Esbak Bahriye Nâzırı Celâl Paşa Tophane Müşrîri Zeki Paşa bâbalarını gözetmezler aç bırakırlar 'canım bunlar sizin sebab-i hayâtınızdır niçin bakmıyorsunuz' denildikçe 'bâbalarımız zevklerini icrâ esnâsında sâ'ika-yı tesâdüfle biz de dünyâya gelmişiz biz onları infak ve i'âşeye mecbur değiliz' dedikleri vakit edep yahu! denilir.*

*Tecessüs alamadıkları için hizmet ve betâ'etle muamele gören ve sırtmış köpek gibi âmirlerinin yüzüne atılan me'mûrlara.*

*Eshâb-ı masâlihın resmen davet olunduğu vakitten ancak iki üç saat sonra toplanıp işe başlayan ve vaktin 'adem-i müsâ'adesine mebnî işleri vakt-i âhara ta'lik ederek hukuk-ı ibâdî mahkemelerde süründüren mahkeme heyetlerine de edep yahu! denilir.*

*Menâfi-i vatan uğrunda kemâl-i germî ile çalışmağı bırakıp da ara sıra cingar çıkarak birbirine saldıran gazetecilere edep yahu! Denilir.<sup>174</sup>*

Bu yazı örneğinden de anlaşılacağı gibi *Edep Yahu*, adaletsizliğe, yalancılığa, dini siyasete alet edenlere, devlet dairelerinde işini düzgün yapmayan ve halkı mağdur eden memurlara, layık olmadığı halde milletvekili olanlara, işini layıkıyla yapmayan gazetecilere “edep yahu” diyerek yanlışlara dur demeye çalışmıştır.

“Mesleğimiz” başlığı altında tarz ve usullerini açıklamıştır. Hareket noktalarının rumuzlu sözler, şiirler olsa da düşüncelerinin hedefinin ciddiyet olduğunu belirtmiştir. Mizah olsa da yine edep ve ciddiyetin öncelikli olduğunu öne çıkarmıştır. Okuyucularını da, her dediklerini şaka zannedip istiflerini bozmama ve şakayı gerçek zannedip darılmamaları konusunda uyarmıştır. Haber alma ve araştırma vasıtalarının telsiz telgraf, sessiz fonograf, hayâli fotoğraf gibi icatlar olduğunu ve hiçbir gerçeği gizlemeden halka ulaştıracaklarına da vurgu yapmıştır.<sup>175</sup>

<sup>174</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

<sup>175</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

*Tokmak* (Mayıs 1910-Ekim 1910) dergisinin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Emin<sup>176</sup> idi. Yirmi sayı çıkmıştır ancak çoğu sayısına ulaşamamaktadır. Tezimizde ise sadece 15. ve 20. sayıları kullanılmıştır. *Tokmak*'ın yazıları imzasızdır. Karikatürcüsü ise Zeki, imzasız olarak geçmektedir. Gazete “siyasi, hezeli musavver Osmanlı gazetesidir” (siyasi, resimli Osmanlı mizah gazetesidir.) ibaresi ile haftada bir okuyucusuyla buluşmuştur.<sup>177</sup> *Tokmak*, sayfalarında M(Kaf), Laf Ebesi, Silah, Komşu Kedisi gibi imzalara yer vermiştir.<sup>178</sup>

İmtiyaz sahibi, yazan ve çizeni Kadızâde Hüseyin Rifat<sup>179</sup> olan *Kukuruk* (29 Ağustos 1908-19 Eylül 1908) dergisi, “Haftada bir defa cumartesi günleri neşrolunur eğlence gazetesidir” ibaresiyle yayımlanmıştır. Dört sayı çıkmış olan gazete, parlak bir yayın hayatı sürdürememiştir.<sup>180</sup> Bu tez çalışmasında 1. 2. 3. ve 4. sayıları olmak üzere yayınlanmış tüm sayıları kullanılmıştır. Dergi, isminin anlamını “Kukuruk kelimesinin aslı Fransızca horoz manasında olan “kuk” imiş, alaturka “kurruk” suyuyla vaftiz edilmiş; “Kukuruk” olmuş!”<sup>181</sup> şeklinde açıklamıştır. Dergi ilk sayısında, “Artık meydan bizim, biz de varız” diyerek yayın hayatına başladığını duyurmuştur. “Beynimizin üstüne örtülen kefenleri yırttık. Gözümüze çekilen perdeleri attık, ardımıza vurulan kilitleri kırdık. Göreceğiz ama ne görürsek söyleyeceğiz!” diyerek cesur ve korkusuz olacağını vurgulamıştır. Karikatürlere oldukça çok yer vermiş olan dergi, muhalif yapısıyla dikkat çekmiştir. Dönemin yanlışlarını özellikle karikatür yoluyla eleştirmiştir.<sup>182</sup> Karikatürlerinde Rumca kısa açıklamalara yer vermiştir.<sup>183</sup>

*Neşter* (10 Nisan1909-Haziran 1909)'in müdürü Emin Zeki idi. “Tebaa-i beşeriyenin selamet-i mestûresini teşrih tahlil eder haftalık mizah gazetesidir” (İnsan tabiatında bulunan ve gizlenen yanlışlıkları çıkarıp tahlil eden haftalık mizah

<sup>176</sup> Mehmet Emin *Tokmak* dergisinin İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürüdür. İzmir'deki çalışma hayatının ardından dışişlerine girmiştir. *Kara Sinan*'da ve *Aydın* gazetesinde yazılar yazmıştır. Bkz. Huyugüzel, s. 329-330.

<sup>177</sup> Çeviker, s. 181.

<sup>178</sup> Çağın, s. 119.

<sup>179</sup> Hüseyin Rifat (1878-1953), İzmir'de doğmuş, eğitimini İzmir'de tamamlamıştır. *Hizmet*'te çalışmaya başlamış, Tevfik Nevzat ve arkadaşları sürgün edilince, İstanbul'da Darülfünun eczacılık bölümüne kaydolmuştur. Yunanistan'da bulunmuş, sonrasında İzmir'e dönmüş eczacılık yapmış ve nihayetinde basına dönmüştür.1908'de *Kukuruk*'u, ardından *Dellal*'i çıkarmıştır. 1914'de *İlham* adlı edebiyat dergisini yayımlamıştır. 1919'da ise *Deccal* adlı mizah gazetesini çıkarmaya başlamıştır. *Hizmet* ve *Köylü*'de yazıları yayımlanmıştır. Bkz. Huyugüzel, s. 241-244.

<sup>180</sup> Huyugüzel, s. 55.

<sup>181</sup> *Kukuruk*, Sayı: 3, 15 Şaban1326-30 Ağustos 1324 (12 Eylül 1908).

<sup>182</sup> *Kukuruk*, Sayı: 1, 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324(29 Ağustos 1908).

<sup>183</sup> Murat Yılmaz, “II. Meşrutiyet Devri İzmir Basınında Mizah: Kukuruk ve Neşter Örneği,” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/2, 2018, s. 548.

gazetesidir) ibaresiyle çıkmıştır. Toplamda dokuz sayı çıkmıştır.<sup>184</sup> Tezimizde ise sadece 1. 3. ve 6. sayıları kullanılmıştır. Diğer sayılarına ulaşamamıştır. Her sayısı sekiz sayfadan oluşmaktadır. *Neşter* hemen her sayfasında gördüğümüz karikatürlerin açıklamalarında Fransızca kısa cümlelere de yer vermiştir.<sup>185</sup> Sayfalarında karikatüre de sıkça yer ayırmıştır. Genel olarak muhalif bir yayın hayatı sürdürmüştür.<sup>186</sup>

*Dellal*, (1909-1909) İkinci Meşrutiyet döneminde İzmir’de çıkan bir dergi olmasına karşın, hiçbir sayısına erişilememiştir. Ancak Kadızade Hüseyin Rifat tarafından çıkarıldığı bilinmektedir.<sup>187</sup>

Sahib-i İmtiyaz Fazıl, sorumlu müdür ve Başyazarı Kantarağasıoğlu Ömer Selahattin olan *Zeybek* (1918-1918) ise kısa süreli çıkmış yayınlardandır. “Şimdilik haftada bir çıkar, ciddi ve mizah her silahı atar, resimli (barışmaz avam) zeybek gazetesidir” ifadesiyle yayın hayatını sürdürmüştür. İdarehane ve matbaa Kemeraltı Marifet Matbaasıdır. Yazıhanesi ise Bozdağ’ın Kırklar Sivrisi’dir. Daha sonra Efe adını almış ve bir ara Manisa’da da çıkmıştır.<sup>188</sup> Efeliği yücelten yazılar yayımlamıştır. “Kahpe Deli” imzasıyla yazılarını kaleme almıştır. Yalnızca dört sayı çıkmıştır. Tezimizde ise temin edebildiğimiz 1. ve 4. sayıları kullanılmıştır. Diğer sayılarına önsözde belirttiğimiz ve araştırma yaptığımız hiçbir kütüphanede ulaşamamıştır. İzmir’in işgali sırasında Yunan kuvvetlerinin tahribi sonucu dergi kapanmıştır. Hem *Zeybek* hem de devamı olan *Efe*, zeybek, efe, Türkçülük ve halkçılık gibi kavramları ön plana çıkaran tipler kullanmışlardır.<sup>189</sup>

13 Nisan 1919-15 Mayıs 1919 tarihleri arasında yayımlanan ve Ömer Selahattin’in *Zeybek* dergisinin devamı niteliğinde günlük olarak çıkardığı *Efe*’nin müdürü Karaosmanoğlu Abbas Efe idi.<sup>190</sup> Yukarıda bahsedildiği üzere, Yunan kuvvetlerinin tahribi sonucu kapatılmıştır. Bu esnada yazarın evrakları ve eserleri de yok edilmiştir. *Efe* de halkçı ve Türkçü yapısıyla dikkatleri üzerine çekmiştir.<sup>191</sup>

*İbiş* (1908-1909) dergisinin imtiyaz sahibi ise Ahmet Cemil, Müdürü Mahmut Tahir’dir. “Şimdilik perşembe günleri yayımlanır, gülünç Osmanlı gazetesidir” ibaresiyle her hafta perşembe neşredilen derginin Başyazarı İbiş, baş muhatabı da

---

<sup>184</sup> Huyugüzel, s. 57.

<sup>185</sup> Yılmaz, s. 548.

<sup>186</sup> *Neşter*, 23 Nisan 1909.

<sup>187</sup> Huyugüzel, s. 49.

<sup>188</sup> Huyugüzel, s. 61.

<sup>189</sup> Çağın, s. 120.

<sup>190</sup> Huyugüzel, s. 50.

<sup>191</sup> Çağın, s. 120.

Memiş'tir. 24 sayı çıkmıştır. Tezimizde 5 ve 7. sayısı hariç, 1'den 13'e kadar bütün sayıları incelenmiş, ancak 5 ve 7. sayılarında, konumuzla ilgili ciddi bir veriye ulaşamadığı için hiç kullanılmamıştır. Bu dergi, daha çok eğlendirme amacıyla kuru mizah yaptığı için derginin sayılarında konumuzla ilgili pek fazla veri bulunamamıştır.<sup>192</sup>

18 Şubat 1910'dan Ağustos 1910'a kadar kısa bir yayın hayatı olan *İğne*, İzmirli Ömer Lütfi Abdullah Feyzi tarafından çıkarılmıştır. İzmir'de haftalık olarak "Millet ve vatan için çalışır ve her şeyden bahseder, mizah gazetesidir" ibaresiyle çıkmıştır. Yazıları imzasız olup, görebildiğimiz tek sayısında ise karikatür yoktur. Toplamda 18 sayı çıkmıştır. Ancak bu tez çalışmasında sadece temin edilebilen 9. ve 18. Sayıları kullanılmıştır.<sup>193</sup>

Hakkında genel bilgiler verdiğimiz bu dergiler, mizahı kullanmak suretiyle hem II. Meşrutiyet öncesi hem de sonrası dönemde meydana gelen gelişmelerle ilgili birçok eleştiri ve değerlendirmeler yapmışlardır. Müteakip bölüm, bu eleştiri ve değerlendirmeyi sunmayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

---

<sup>192</sup> Çeviker, s. 156.

<sup>193</sup> Çeviker, s. 170.

## II. BÖLÜM

### İZMİR MİZAH DERGİLERİNDE II. ABDÜLHAMİT VE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SİYASÎ GELİŞMELERİ

Tezimizin bu bölümünde II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir mizah dergilerinde siyasî, ekonomik ve sosyal gelişmeler ele alınacaktır. Ele aldığımız dergiler en çok siyasî gelişmelere yer vermişlerdir. Özellikle seçimler ve mebus adaylarıyla ilgili birçok fıkra ve muhavere dergilerde yerini almıştır. Mebusların nasıl olması gerektiği kadar, halkın da seçimler konusunda nasıl davranması gerektiğiyle ilgili mesajlar verilmiştir. Bunun yanında Meşrutiyet'in ilanıyla gelen anayasa, meclis, dergilerde tartışılan konular arasında yerini almıştır. II. Abdülhamit'in tahttan indirilişi ve Mehmet Reşat'ın tahta geçişi de dergilerde yer verilen konular arasındadır. Girit ve Bosna-Hersek gibi siyasî olaylar ise daha çok Rum halkı ile ilişkiler ve boykot bağlamında dergilere yansımıştır.

#### **2.1. Abdülhamit Dönemi Siyasî Gelişmelerin Yansımaları**

Giriş bölümünde geniş bir biçimde sunduğumuz gibi, II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de çıkan mizah dergileri, II. Meşrutiyet'in ilanıyla dergi sayfalarında, anayasa, meclis ve özgürlük gibi kavramları işlemişlerdir. Ancak II. Meşrutiyet'le sıkça görülmeye başlayan bu kavramların önemini vurgulamak için II. Meşrutiyet öncesi dönemi de işlemişlerdir. Bu bağlamda özellikle istibdat, sansür ve II. Abdülhamit'e yoğun eleştiriler yapmışlardır.

##### **2.1.1 İzmir Mizah Dergilerinde İstibdat ve Abdülhamit İmgesi**

İzmir'de çıkan mizah dergilerine yansıdığı kadarıyla, Abdülhamit demek, istibdat demek, istibdat demek Abdülhamit demektir. Bu nedenle bu bölümde mizah dergilerinin bu ikisine bakışı birlikte verilecektir.

Mizah dergilerinde istibdat sadece baskı içeren bir yönetim biçimi değil, birçok olumsuzluğun özdeşleştirildiği bir kavram olarak öne çıkar. Hatta basın, Meşrutiyet'in ilanından sonra bile istibdadın geri geleceğine dair bir endişe duyduğu görülür. Bunlara dair değerlendirmeler bu bölümde hem konu hem de tarih sırası gözetilecek biçimde sunulmuş ve analiz edilmiştir.

### 2.1.2 Abdülhamit ve Yönetimi

Abdülhamit yönetimi denince akla ilk gelen şey baskı ve sansürün hüküm sürdüğü istibdattır. Kendini her alanda hissettiren sansür ve baskı dergilerde çokça ele alınmıştır. Bu baskı rejiminin en önemli sembolleri ise ya Abdülhamit'e yakın olup, onun yönetimi süresince zenginleşmiş Arap İzzet veya adı yolsuzluğa karışmış Hasan Paşa gibi bürokratlar ya da sıklıkla Abdülhamit'in özellikle muhaliflerini takip ve kontrol etmek için kullandığı hafiyelerdir. Bu iki konu dışında, doğrudan baskıcı yönetimini ele alan yazılar ve karikatürler de yayımlanmıştır. Bu başlık altında bu konulara dair örnekler sunulacak ve değerlendirilecektir.

*Örneğin, Kukuruk* 16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908) tarihli 1. sayısında yer verdiği bir karikatürde (Resim 1), Abdülhamit'in en güvendiği isimlerden ve Mabeyn İkinci kâtibi olan Arap (Akrep) İzzet Holo Paşa'yı ve onun üzerinden Abdülhamit yönetimini eleştirmiştir:



**Resim 1:** Akrep İzzet Paşa'nın Kasası

**Kaynak:** *Kukuruk*, Sayı:1, 16 Ağustos 1324(29 Ağustos 1908)

Karikatürdeki yazılar sırasıyla:

Birinci resim: *Köylerde Hicaz şimendiferine iâne toplanması*

İkinci resim: *Paraların Akrep İzzet Paşa'ya teslimi*

Üçüncü resim: *Akrep İzzet Paşa'nın kasası*

Dördüncü resim: *Şimendifer (Heyamola) ile gidiyor.*<sup>194</sup>

Görüleceği üzere, karikatür dört farklı resimden oluşmaktadır. Bu resimlerde, İzzet Paşa'nın demiryolu için (muhtemelen kastedilen Hicaz Demiryolu) halktan toplanan

<sup>194</sup> *Kukuruk*, Sayı:1, 16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908).

paraları kendi cebine attığı ileri sürülmektedir. Böylece, daha önce başka karikatürlerde bahsi geçtiği üzere, hem yolsuzluk hem de Abdülhamit'in buna bulaşanlara yönetiminde yer vermesi eleştirilmektedir. Arap İzzet (d. Şam – 1924 Mısır), Abdülhamit'in en yakını olarak bilinen Osmanlı veziridir. Babası Şam eşrafından Holo Paşa'dır. Arap İzzet iyi bir eğitim görmüştür. İstanbul'a gelince saray hizmetine girmiş ve kısa sürede Abdülhamit'in en yakınlarından biri olmuş ve Mabeyn İkinci Kâtipliğine getirilmiştir. Padişahın bağışları ve yabancı şirketlerle münasebetleri sonucu büyük bir servet edinmiştir. Yabancı şirketlerden rüşvet almakla suçlanmış ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile yurtdışına kaçmış ve Mısır'da ölmüştür.<sup>195</sup>

*Edep Yahu* da 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908) tarihli 1. Sayısında, Arap İzzet'i eleştirmiş ve onun da diğerleri gibi görevini hakkıyla yerine getirmediği gibi, yolsuzluğa bulaştığını ileri sürmüştür. Yukarıda açıklandığı üzere, Abdülhamit'in en yakınlarından olan Arap İzzet, II. Meşrutiyet'in ilanı ile firar etmiştir ve bu firar ve Paşa'ya yönelik eleştiriler, dergide iki kişi arasındaki bir konuşma üzerinden sunulmuştur. Konuşmada Arap İzzet'in saraydan ayrılırken eli boş çıkmadığı, büyük bir servetle kaçtığı dile getirilmiştir:

***Kıt'a***

*Kalınadı bizde esâretten eser,  
Eylerez lütfâ vesîle îcâd!  
Bundan âlâ mı olur hürriyet  
Bir Arab etdi hükûmet âzâd!...*<sup>196</sup>

Şiirde, Abdülhamit'e yakınlığıyla bilinen ve büyük bir zenginlik elde etmiş olan Arap İzzet'in yurt dışına kaçışı, Abdülhamit döneminin sonu, olarak kabul edilmiş ve bu "hükümet bir Arab azad etti" cümlesiyle alaycı bir biçimde ele alınmıştır.

Dönemin mizah dergilerinde Rum isyanının çıkmasından da, bu sorunun Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak şekilde büyümesinden de isyana gerektiği zaman, gerektiği şekilde müdahale edemeyip, bastıramayan ve Osmanlı-Yunan ilişkilerinde başarılı bir politika izleyemeyen Osmanlı devlet adamları sorumludur. Bu bağlamda özellikle en çok eleştirilen isimlerden biri, dönemin Bahriye Nazırı Hasan Paşa'dır (1882-1903).

<sup>195</sup> *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.11, Ana yayıncılık ve Encyclopaedia Britannica Inc, İstanbul, s.189.

<sup>196</sup> *Edep Yahu*, Sayı:1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

*Kukuruk* da Hasan Paşa'yı eleştiren dergilerden biridir. 23 Ağustos 1324 (5 Eylül 1908) tarihli 2. sayısında Hasan Paşa'yı bir karikatür üzerinden eleştirmiştir. Altında, “Bahriye sârikı esbakı Hasan Rami Paşa'nın öğle taamları”<sup>197</sup> (Eski Bahriye Nazırı hırsız Hasan Rami Paşa'nın öğle yemeği) açıklamasına yer veren karikatürde (Resim 2), Bahriye Nazırı Hasan Paşa masada oturmuş, iştahlı bir biçimde yemek yemektedir. Tabağında ise yemek yerine gemiler vardır. Bu tablo, bu dönemde alınan gemilerin Haliç'te çürümeye bırakılmasına ve heba olmasına bir göndermedir.



**Resim 2:** Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın Öğle Yemeği

**Kaynak:** *Kukuruk*, Sayı:2, 23 Ağustos 1324 (5 Eylül 1908)

Ona yönelik eleştirilere yer veren bir diğer dergi de *Edep Yahu*'dur. Dergi, 8 Muharrem 1327-17 Kânunusani 1324 (30 Ocak 1909) tarihli 16. sayısında yayımlanan bir dörtlükte Hasan Paşa'ya yönelik eleştirilerini şöyle ifade etmiştir:

***Kıt'a***

*Merâkibdir fakat bunlar ne eşektir ne esterdir  
Birinde merkebin nâmı H... Paşa muharredir  
Peleng-i leng-i deryâyı görün cenge heves-gerdir  
Ya “Mesudiye”, “Orhaniye”, “Ejder” pek gazanferdir  
Yeter bin kerre bin Yunan gibi hınzır u maymuna.*<sup>198</sup>

Dörtlükte yer alan, “Taşıyıcıdır bunlar, ne eşektir ne katırdır. Birinde taşıyıcının adı H. Paşa yazılıdır. Denizin total kaplanı savaşa heveslidir” sözleri, eski Bahriye Nazırı Hasan Paşa'ya yönelik açık bir eleştiridir. Hasan Paşa'nın mal varlığının çok fazla olması ve görev yıllarında Osmanlı'nın denizcilikte bir hayli geriye gitmesi Hasan Paşa'ya yoğun nefret ve eleştiriyi beraberinde getirmiştir. Onun döneminde, Girit İsyanı sebebiyle gergin olan Osmanlı-Yunan ilişkileri savaş noktasına gelmiş; ayrıca Paşa'nın zırhlıları çürümeye bırakması, tersanelerle ilgilenmemesi gibi

<sup>197</sup> *Kukuruk*, Sayı:2, 23 Ağustos 1324 (5 Eylül 1908).

<sup>198</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 16, 8 Muharrem 1327-17 Kânunusani 1324 (30 Ocak 1909).



nedenlerden dolayı Osmanlı donanması bu savaş sırasında savaşın başında ümit edilen başarıyı sağlayamamıştır. *Edep Yahu*, “Mesudiye, Orhaniye ve Ejder pek muzafferdir. Yunan gibi domuz ve maymuna bin kere yeter” cümleleri ile de Mesudiye, Orhaniye, Ejder adlı gemi ve zırhlılarını överek o dönemde savaşın eşiğine gelinen Yunanistan’a karşı başarılı olacağını vurgulamıştır. Ancak belirtildiği gibi, bu beklenen başarı hiç gelmemiştir.

*Edep Yahu* 8 Muharrem 1327-17 Kânunusani 1324 (30 Ocak 1909) tarihli 16. sayısında yine Bahriye Nazırı Hasan Paşa’yı eleştiren bir dörtlüğe yer vermiştir:

***Kıt’a***

*Uğrarsa veba râhın eger semt-i Haliç’e  
Bir mûş ile tersaneye git ref’-i nikâb et  
Bul nâzır-ı Bahriyyeyi Allah’ı seversen<sup>199</sup>  
Al canını bin katle bedel bir de sevâb et.<sup>200</sup>*

Şair “Eğer vebanın yolu haliç semtine uğrarsa bir fareyle tersaneye gir, örtüsünü kaldır. Allah’ını seversen Bahriye Nazırını bul canını al, bin öldürmeye bedel sevap işle” diyerek Bahriye Nazırına olan öfkesini dile getirmektedir. Paşa’nın yaptığı işleri başarısız bulan ve eleştiren şair tersanelerin ve zırhlıların kötü oluşunu Bahriye Nazırından bilmekte ve o makamda olduğu sürece de durumun iyiye gitmeyeceğini kastetmektedir.

*Edep Yahu*, Abdülhamit’in idareciliğini ve göreve getirdiği kişileri eleştirmeye diğer sayılarında da devam etmiştir. Dergi, bu defa 23 Cemaziyülâhır 1327-29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909) tarihli, 38. sayısında yer verdiği, “Hakan-ı Sabık da Şair İmiş” başlıklı yazıda ) alaycı bir biçimde II. Abdülhamit’in atçılık, kuşçuluk, balıkçılık ve musiki gibi şeylerle uğraştığını ve şairliğinin de olduğunu; sadece yöneticilikten bihaber olduğunu ileri sürmüştür.

*Rus’a yüsri-tarik-i Yesrib ü Bathayı (Mekke ile Medine arasında bir yerin ismi) ben verdim  
Avusturya dostum Hersek’i Bosna’yı ben verdim  
Ne dersin söyle ey Viktorya (Ölen İngiliz kraliçelerinden) dersem zatına şâyet  
Sana Kıbrıs’ı, Mısır’ı bî-vefâ hercâyî ben verdim  
Cehennemlik bir adamsın beni söyletme ey İzzet (Arap İzzet)  
Sana dünya yüzünde cennet-i âlâyı ben verdim  
Babanla validen beyninde her ne var ise söyle  
Sana Cavit Bey ( Eski sadrazam Rıfat Paşa’nın oğlu maktul Cavit Bey.) bu  
rütbe-i bâlâyı ben verdim*

<sup>199</sup> Eski Bahriye Nazırı kastediliyor. (*Edep Yahu*’nun notu).

<sup>200</sup> *Edep Yahu*, Sayı:16, 8 Muharrem 1327-17 Kânunusani 1324 (30 Ocak 1909).

*Niçin Jön Türklerin idamına fetva vermezsin  
Sana Mir Cemal (Eski Şeyhülislam Cemal.)  
O hil'at-i beyzâyı ben verdim  
Hamidânısf-ı şibhe gönderdim nefyeşebâbı  
Bu mebbasda meali ellez-i esrayı ben verdim.*<sup>201</sup>

Bu gazel, Abdülhamit zamanında elden çıkan yerlere vurgu yapmış, Mekke ile Medine arasındaki yerin kaybına, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından 1908'deki ilhakına, Mısır'ın (1878 Berlin Antlaşmasıyla) İngiltere tarafından işgaline değinmiştir.

Ayrıca gazel, daha önceki örneklerde adı geçen, Abdülhamit döneminde önemli yerlere gelmiş Arap lakaplı İzzet Paşa ve Cavit Bey gibi isimlere atıfta bulunmuş, bunların Abdülhamid sayesinde iyi makamlara geldiğini vurgulamıştır. Daha önce bahsi geçtiği üzere, gazelde adı geçen İzzet Paşa, iyi bir eğitim görmüş, padişahın yanına girdikten sonra en güvenilir adamı olmuştur. Vezir, hafiye örgütünün yöneticisi gibi makamların yanında Mabeyn İkinci Kâtipliğine kadar yükselmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile halkın kin ve nefret beslediği birisi olduğundan ve başına kötü bir şey gelmesinden korktuğundan İstanbul'dan kaçmıştır. Cavit Bey ise eski Sadrazam Rıfat Paşa'nın oğlu olup, Şura-ı Devlet Üyeliği makamına getirilmiştir ancak daha sonra devlet işlerine çok müdahale etmesi nedeniyle padişah tarafından uyarılmış, padişahın gözünde kötü ve sevilmeyen biri olmuştur. 7 Ekim 1899 tarihinde de Büyük Ada'ya giderken şahsi bir mesele sebebiyle Galata Köprüsü'nde vurularak öldürülmüştür.<sup>202</sup>

Yazıya göre, Abdülhamit döneminde ve onun sayesinde bu makama gelenler, II. Meşrutiyet'in ilanı ile ya kaçtıklarından ya da öldürüldüklerinden Abdülhamit'e destek veremeyecek duruma gelmişlerdir. Hatta sadece onlar değil, Abdülhamit de eski gücünü ve şanını kaybetmiştir. Bundan dolayı, Abdülhamit bütün bu gelişmelerin müsebbibi olarak gördüğü Jön Türklerin ölmesini istemektedir. Bunun için de yine vakti zamanında kendisinin göreve getirdiği eski Şeyhülislam Cemal Efendi'den Jön Türklerin idamına dair fetva istemektedir. Bu tanımlamalardan Abdülhamit, liyakat esasını gözetmeyen, izlediği başarısız politikalar sonucu elindeki toprakları bir bir vererek, ülke topraklarının dağılmasına neden olan, kendi destek

<sup>201</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 38, 23 Cemaziyülahır 1327-29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909).

<sup>202</sup> Nurettin Birol, "Halil Rıfat Paşa," *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2003*, Cilt: 27 No: 2, s. 281-282.

verdiği adamlar tarafından bile terk edilen, üstüne üstlük bir de Jön Türk düşmanlığı yapan bir padişah olarak tasvir edilmiştir.

*Edep Yahu*, Abdülhamit'in yönetiminde yanlış isimlere yer verdiğine yönelik eleştirilerini başka sayılarda da dillendirmiştir. Ancak bu kez meseleye biraz daha farklı bir açıdan bakmış ve farklı isimler zikretmiştir. Konuyla ilgili 29 Muharrem 1327-7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909) tarihli 19. sayısında yer verdiği Şair Eşref imzalı bir dörtlükte, *onu, hem Yahudilere fazlaca yer vermekle ve onların etkisi altında kalmakla, hem de Agop Paşa gibi bir ismi ihya etmekle eleştirmiştir;*

*Agop Paşa'yı lütf et padişahım sadr-ı a'zam yap  
Dininin peyrev ü ikbali varsın bir deni olsun  
Verilmezse eğer mühr-i Sadaret bir Müslüman'a  
Yahudi'den usandık bir zamanda Ermeni olsun. (EŞREF)<sup>203</sup>*

Dörtlüğün yazarı olan Şair Eşref, “Agop Paşa'yı tayin et lütfen padişahım. Dininin arkasından giden, varsın bir alçak olsun. Eğer ki sadrazamlık mührü Müslüman'a verilmeyecekse, Yahudilerden usandık bir defa da Ermeni olsun” demektedir. Buna göre, Şair, sadrazamlığa sürekli Yahudilerden birinin gelmesinden rahatsızdır. Abdülhamid'in Müslümanları sadrazam yapmadığını belirtir ve eğer durum bu ise Sadrazamlığa bu sefer de başka bir gayr-i Müslim'in, Ermeni Agop Paşa'nın getirilmesini salık verir. Agop Paşa'nın ismini zikretmesi de boşuna değildir çünkü şiirde adı geçen Agop Paşa (D.1836-Ö.1931), Ermeni kökenli bürokratlardan biridir. İlk olarak Galata'da Ermeni Kilisesinin cizye tahsildarlığını yapmıştır. Sonrasında Bidayet Mahkemesinde görev almış, ancak 1872'de görevinden azledilmiştir. 1875'de ise Osmanlı Bankasında görev almış ve buradaki muhasebe görevi onun saraya girmesine ve Abdülhamit'in yanına geçmesine vesile olmuştur. II. Abdülhamit kendisini iki nişanla taltif etmiştir. 1877-78'de Meclis-i Mebusan'a İstanbul mebusu seçilmiştir. Padişaha mali konularda danışmanlık yapmıştır. Hazine-i Hassa görevine atanmıştır. Duyun-u Umumiye'nin kurulmasının ardından mali komisyon üyeliği yapmıştır. 1887'de Abdülhamit tarafından ilk dönem Maliye Nazırlığı görevinden alınmıştır. 1888'de başlayan ikinci dönem Maliye Nazırlığı görevinden ise 1891'de sağlık sorunları sebebiyle istifa etmiş ancak Hassa Nazırlığı görevine devam etmiştir. Agop Paşa, Sultana karşı Batılı muhaliflerle iyi ilişkiler kurmuştur. Şark kurnazlığına sahip bir bürokrattır. Almanya'ya yakın bir politika

<sup>203</sup> *Edep Yahu*, Sayı:19, 29 Muharrem 1327-7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909).

izlemiştir. Devlet işlerinde ciddi, itinalı ve jurnalliğe pirim veren kişiliği sebebiyle sarayla ilişkileri hep iyi olmuştur.<sup>204</sup>

*Edep Yahu*'ya göre mesele sadece o veya bu ismin bürokraside öne çıkması da değildir. Esas sorun, aynı isimlerin kötü etkilerine ve olumsuz politikalarına rağmen ısrarla görevde tutulmasıdır. Memlekette genel anlamda adam kıtlığı yoktur ve eski bürokratların yerine yeni isimler getirilmelidir. Bunu alaylı bir dille ele alan *Edep Yahu*, 12 Rebiülevvel 1327-21 Mart 1325 (3 Nisan 1909) tarihli 25. sayısında yayınlanan bir yazısında, *Serbesti* gazetesinde çıkan ve bizzat padişahın ağzından çıktığı ileri sürülen “Adam kıtlığı, beni bu kötü adamları devlet görevi vermeye sevk ediyor” cümlesine yer verir. Buna göre, Abdülhamit'in istibdattan kalma sabıkalı adamları, sürgündekileri bile iş başına getirip yutturması söz konusudur.<sup>205</sup>

*Edep Yahu*'ya göre Abdülhamit dönemi bürokratları genel anlamda yolsuzluğa karışmış, kötü isimlerdir. Bu yüzden onun yönetimini simgeleyen istibdat sadece baskıcı bir rejim değil, aynı zamanda “devlet memurlarının kurtulamadığı bir hastalık” ve onların namus yoksunluğudur: “İstibdâd: Memurların hâlâ kurtulamadığı bir hastalık! Namus: İstibdâd Dönemi'nde bakanlar hanesinde yanmaz bir fanus.”<sup>206</sup>

Yolsuzluğa bulaşmış ve görevini hakkıyla yerine getirmeyen paşaları ve bürokratlara yönetiminde yer vermesi dışında, Abdülhamit, II. Meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergilerinde, baskıcı yönetiminden dolayı da çokça eleştirilmiştir. Bu bağlamda özellikle onun baskıcı yönetiminin sembollerinden bir olan hafiyelere ve jurnalciliğe göndermeler yapılmıştır.

Örneğin, *Kukuruk*, 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908) tarihli 1. sayısında “Hafiyelerin Telaşı” başlıklı yazısında Abdülhamid döneminin bir diğer sembolü olan hafiyelere göndermede bulunmuş ve onlar arasındaki hayali bir konuşma üzerinden Abdülhamid'in istibdat döneminin son bulduğunu belirtmiştir:

*Hafiyelerin telaşı:*

- *Aman birader! Halimiz ne olacak! Dünya başımıza dar oldu! Yaşayacak hiçbir yerimiz yok!*
- *Acaba Tünel İdaresine girsek nasıl olur! Orası karanlıktır! Bizi kimse tanımaz!*
- *Ah Kristof Kolomb kalk! Kalk da bir Amerika daha keşfet! Şu gaddarları şu azaptan! Kurtar.*<sup>207</sup>

<sup>204</sup> Kaya Bayraktar, “Osmanlı Devleti'nde Ermeni Kökenli Bir Bürokrat: Agop Kazazyan”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 58. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2009, s.60-75.

<sup>205</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 25, 12 Rebiülevvel 1327-21 Mart 1325 (3 Nisan 1909).

<sup>206</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

<sup>207</sup> *Kukuruk*, Sayı: 1, 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908).

Yazıya göre II. Meşrutiyetin ilanı hem istibdat dönemini hem de bu dönemle özdeş hale gelen hafiyeliği bitirmiştir. Hafiyeler tanınmaktan korktukları için gizlenecek yer aramışlar ancak bulamamışlardır. O kadar çaresizdirler ki yeni bir yerin keşfedilmesinin ve oraya yerleşmenin hayalini kurmuşlardır.

*Kukuruk* 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324(29 Ağustos 1908) tarihli 1. sayısında ise bu kez “Geçim Temini İçin Tavsiye” başlıklı bir yazısında yine hafiyeliğe vurgu yapmış ve Meşrutiyetin ilanıyla önemini yitiren hafiyeler için bazı yeni işler önermiştir:

### ***Geçim Temini İçin Tavsiye***

*İki hain arasında:*

- *Birader bugünlerde sizi boş gezer görüyorum.*
- *Evet, hem boş hem de aç!*
- *Aman iki gözüüm bugünlerde sayısız o kadar iş açıldı ki.*
- *Söyleyin efendim söyleyin.*
- *Beyim Kramer Birahanesinin etrafında sürekli dolaşırsınız, oraya girip çıkan ve yaşasın hürriyet diyen bağırان Genç Osmanlıları gözetler isimlerini yazar ve hatta bir defter bile tutar, ispiyonlarsınız.*
- *Çok güzel efendim; fakat aylık ben bu işten ne alabilirim.*
- *Her bir kişiden günlük otuzar baston!<sup>208</sup>*

Konuşmaya göre II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte, hürriyet sloganı öne çıkmış, Kramer’in birahanesindeki Osmanlı vatandaşları bile “yaşasın hürriyet” diye bağırmaya başlamışlardır. Böylesi bir dönemde, Abdülhamit’in baskıcı rejiminin simgelerinden olan hafiyelik de önemini yitirmiş ve yeni bir anlam kazanmıştır. Kramer’in birahanesindeki iki kişi arasında geçen konuşmada, iki kişiden biri işsiz ve aç kalan diğerine geçimini sağlamak için hafiyelik işi tavsiye eder. Tavsiye ettiği iş, Kramer birahanesinde hürriyet diye bağırانları belirleyip, ispiyonlamasıdır. Ancak ispiyonlamanın karşılığı para yerine bastonla dayak yemektir. Dergide ismi verilmeyen iki kişi arasında geçen bu konuşmada hafiyeliğin artık Abdülhamit dönemindeki gibi itibar görmediği ve hatta kötü karşılandığı ve hafiyeliğin Meşrutiyet’le birlikte meslek olmaktan çıktığı belirtilmiştir. İstibdat döneminde hafiyeliği meslek edinenler bu iş karşılığında para alırken, Meşrutiyet’le birlikte bu işi yaptıkları anlaşılan kişilerin para ödül övgü makam yerine, hafiyelerden ve jurnallerden bıkmış kişilerin öfkesiyle karşılaşacakları vurgulanmıştır.

Hafiyelik dışında, doğrudan Abdülhamit’in baskıcı yönetimine eleştiriler yapılmıştır. Bu bağlamda özellikle *Edep Yahu*’nun farklı sayılarında yer verdiği

<sup>208</sup> *Kukuruk*, Sayı: 1, 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908).

dörtlükler veya yazılar önemlidir. Bunlardan biri, 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909) tarihli 15.sayısında yer verdiği bir dörtlüktür:

*Cevaba meclisinde hangi elhan olur kâdir  
Çıkar dehşet-nümûnâvâzlar sadr-ı muallâdan  
Nazar-pirâ-yı ibret, şeyme-i kânun-ı kudrettir  
Sığırcık lal olur şahin ötünce evc-i aladan.*<sup>209</sup>

Şair “onun meclisinde cevap vermeye kim cüret edebilir. Yüce tahtından dehşet saçan sözlerle çıkar, ibretli bakışları kudret kanunu gibidir. Şahin yüce evinden ötünce sığırcık susar” sözleriyle Abdülhamit’in despotluğundan, baskıcı yapısından yakınmaktadır. Ateş saçan sözleri ve kanun gibi bakışları ile herkesi korkuttuğu ve susturduğu dile getirilmektedir.

*Edep Yahu* 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909) tarihli 15.sayısında yer verdiği bir diğer dörtlükte ise yine Abdülhamit’in, baskıcı tutumu ve yaptıklarından dolayı halk ve hak nazarında affedilmeyeceğini belirtmiştir:

*Biz tevârihde emsalini pek çok gördük  
Eden elbette bulur ettiğini çok geçmez  
Müstebidseyf-i Hudâ’dan serini kurtaramaz  
Çünkü affetse hükümet onu millet affetmez.*<sup>210</sup>

Şair “biz tarihte örneğini çok fazla gördük. Eden elbette bulur. Baskıcı kişi Allah’ın kılıcından başını kurtaramaz, hükümet affetse de millet affetmez” sözleriyle Abdülhamit’e olan kızgınlığını, öfkesini dile getirmektedir. Dörtlüğe göre tarihte Sultan Hamit gibilerin örneği çoktur ve hepsi de ettiğini bulmuştur. Abdülhamit de Allah’ın adaletinden kurtulamayacak ve hükümet tarafından affedilse de millet tarafından affedilmeyecek ve hep lanetle anılacaktır.

Mizah dergilerinin II. Abdülhamit ve istibdatla ilgili eleştirilerinin, 13 Nisan 1909’da vuku bulan 31 Mart Olayı’ndan sonra, daha da arttığı görülür. Bilindiği üzere, Nakşibendî Şeyhi Vahdeti’nin *Volkan* gazetesi etrafında yer alan muhafazakâr kesimin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ni örgütlemesi sonucu birçok softanın ve destekçilerinin 13 Nisan 1909’da meclise yürümesiyle meydana gelen olay üzerine birçok mebus yurt dışına kaçmıştır. Kalan İttihatçılar da ya korktukları ya da olayın yatışmasını sağlamak için isyancılara şeriatın korunacağını açıklamışlardır. Ancak bu söze rağmen İTC İstanbul’da etkinliğini kaybetmiştir. Makedonya’da ise etkisini

<sup>209</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 15, 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909).

<sup>210</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 15, 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909).

sürdürmüş, isyanı bastırmak için isyancılara karşı askerî bir harekâtı da buradan başlatmıştır.

*Edep Yahu*'nun 28 Rebiyülevvel 1327 (19 Nisan 1909) tarihli 27. sayısında yayınlanan "İstibdat Alametleri" başlıklı bir yazı 31 Mart olayı sonrası yayınlanmış olması hasebiyle, bu isyandan sonra ortaya çıkan gelişmelere dikkat çekmesi açısından son derece önemlidir:

**İstibdâd Alametleri:**

*İkdam*'in – Sözlere dikkat etmesi  
*Sabah*'in – Eski tarz üzere yazı yazması  
*Serbesti*'nin – Lisanı değiştirmesi  
*Tercümanı Hakikat*'in – Yalan söylemesi  
*Tanin*'in – Duyulmaması  
*Şurayı Ümmet*'in – Yıkılıp gitmesi  
*Mizan*'in – Eski okka tartmaya başlaması  
*Kalem*'in – Yeniden açılması  
*Karagöz*'ün – Tası tarağı toplaması  
*Ahenk*'in – Akorda dikkati  
*Hezimet*'in – İhtiyatlı durması  
*Köylü*'nün – Ben tarafsızım demesi  
*İttihad*'in – Avazı çıktığı kadar bağırması  
*İbiş*'in – Bıyık burmaya başlaması  
*Edep Yâhû*'nun--Günü değiştirmesi  
*Bazı muharrirlerin* – Rozet takınması  
*Eski paşaların* – Arabalarla etrafı eskiden olduğu gibi selamlayarak gitmesi  
*Maaşlar için* – Emir beklenmesi  
*Ekser meb'ûsların* – Firar etmesi  
*Nâzım-ı umûr-ı âlemin* – Gayb erenleri sırasına geçmesi  
*Vali paşanın* – Çiçek takınması  
*Ahmet Rıza Bey*'in – Mısır'a kaçması.<sup>211</sup>

Bu alıntıda ismi geçenlerin çoğu gazete ve dergi olup, *Edep Yahu* istibdat döneminde adı geçen dergi ve gazetelerin baskı yönetimi karşısında takındıkları tavra dikkat çekmiştir. Derginin çıktığı tarih 31 Mart sonrası olduğu için dergi yazıda istibdadın tekrar gelebileceğini ima etmiştir. İstibdat yanlısı gazetelerin biraz daha rahat bir havaya bürünürken, muhalif gazetelerin daha tedbirli olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca alıntıda, devlet görevlilerinin, örneğin eski paşaların, arabalarla giderken herkese selam vermesi üzerinden onların yeniden iktidara gelişine vurgu yapılmıştır. Birçok mebusun firar etmesi, özellikle de aynı zamanda Meclis

<sup>211</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 27, 28 Rebiyülevvel 1327 (19 Nisan 1909).

Başkanı olan Ahmet Rıza'nın Mısır'a kaçması, istibdat kaynaklı korkunun tezahürü olarak öne çıkarılmıştır. Ahmet Rıza'nın, 31 Mart Vakası sonrasında isyancıların hedefinde olduğu için, Meclis Başkanlığından istifa edip kaçtığı belirtilmiştir. Bütün bu siyasî gelişmeler, 31 Mart Vakasının sonucu olduğu kadar, geri gelen istibdadın da alameti olarak sunulmuştur.

Ancak 31 Mart Olayı sonrasındaki yazılarına bakılırsa, *Edep Yahu*, bu dönemde bazılarını etkisi altına alan korku ve endişeden etkilenmemiş, istibdada ve genel anlamda baskıcı politikalara yönelik eleştirilerine devam etmiştir. Örneğin, yine 28 Rebiyülevvel 1327 (19 Nisan 1909) tarihli 27. sayısında istibdadı eleştiren bir dörtlüğe yer vermiştir:

*Bize zencîr-i esâret yaraşır ziynet için  
Vatanın mahfına zira ki bütün dış bileriz  
Değil evrâk-ı havâdiste kırâat etmek  
Levh-i Mahfuzda hürriyeti görsek sileriz.*<sup>212</sup>

Şair şiirde “Bize süs olarak esirlik zinciri yakışır. Çünkü vatanın mahvına dış bileriz. Bunu değil gazete parçalarında okumak kutsal kitaplarda bile görsek sileriz” demektedir. Yazıda istibdatla gelen baskı ve esarete dikkat çekilmekte ama *Edep Yahu* gibi bazı gazetelerin ve yazarlarının buna direnmeye devam ettiğine vurgu yapmaktadır.

Kuşkusuz *Edep Yahu*, Abdülhamit'e ve istibdada yönelik eleştiriler yapan tek dergi değildi. Başka dergiler de vardı. Bunlardan biri de *Neşter* dergisiydi. Dergi, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909) tarihli bir yazısında, doğrudan Abdülhamit'in Meşrutiyet'ten duyduğu rahatsızlığa atıfta bulunmuş ve bunu alaylı bir biçimde aktarmıştır. Yazıya göre, meşrutiyet Abdülhamit'in rahatını bozmuş, onun döneminde yasaklı olan burnu da bu yasaklara bir eleştiri olarak dönemin karikatüristleri tarafından daha da abartılı bir biçimde çizilmiş ve böylece Abdülhamit'in bizzat kendisi ve burnu meşrutiyetçilerin alay konusu olmuştur. *Neşter*'e göre, bütün bunlar sadece Abdülhamit'e duyulan öfkenin bir göstergesi değil, aynı zamanda meşrutiyet döneminde basına tanınan özgürlüğün de bir yansımasıydı. Ancak bu özgürlük Abdülhamit'in fena halde canını yaktığı için “imdat” diye bağırmaya başlamıştır.<sup>213</sup>

<sup>212</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 27, 28 Rebiyülevvel 1327 (19 Nisan 1909).

<sup>213</sup> *Neşter*, Sayı: 1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).



*Neşter*'e göre Abdülhamit, sadece basına karşı baskı uygulayan, burun gibi bazı ifadeleri yasaklayan biri değil, aynı zamanda tahta çıkmak için kendi kardeşini kurban eden veya ona baskı uygulayan biridir. Ayrıca o, milleti ezen, vatan evlatlarının kanını döken, halkın kafasını karıştırır diye bilim ve fenne ve aydınlanmaya engel olan, insanlar bir araya geldiğinde kendisi hakkında konuşurlar diye herkesin peşine hafiye takan birisidir. Bütün bunlar da istibdadın bir yansımadır.<sup>214</sup>

Abdülhamit'e yönelik bu eleştirilerin artmasının ana nedeni, daha önce bahsi geçtiği üzere, 31 Mart Vakası idi. Bu olay, Rumeli'den gelerek 24 Nisan'da İstanbul'u işgal eden Harekât Ordusu tarafından sonlandırılmıştır. Bunu takiben, sıkıyönetim ilan edilmiş, kurulan iki askeri mahkemede 31 Mart İsyanına liderlik eden Derviş Vahdeti de dâhil birçok isyancı yargılanıp idam edilmiş, yine olaya karışan Ahrar Fırkasının birçok ileri geleni tutuklanmıştır. Son olarak, 27 Nisan 1909'da Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilmiş, yerine, 3 Temmuz 1918'e kadar iktidarda kalacak, kardeşi V. Mehmet Reşat getirilmiştir. Bu hadiseden sonra hem Abdülhamid'e hem de istibdada yönelik eleştiriler daha da artmıştır.

*Neşter* 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909) tarihli 3. sayısında II. Abdülhamit, istibdat ve hürriyet üçgeninden bahsetmektedir. İstibdat diye ısrar eden II. Abdülhamit'in ne yapsa Meşrutiyet'ten ve onun en önemli meyvesi olan hürriyetten kurtulamadığı, "İstibdada Doğru" başlıklı bir karikatürde (Resim 3)<sup>215</sup> mizahi bir biçimde işlenmiştir.

Karikatürde, Abdülhamit'le sözde birisi arasında geçen hayali bir konuşmaya yer verilmiş ve bu konuşma resimlerle desteklenmiştir. Söz konusu biri, Abdülhamit'e, nereye gittiğini sorar, o da "İstibdada doğru" cevabını verir. Soruyu soran, onun aslana ters bindiğine dikkat çeker, Abdülhamid de bunun nedenini, "Hürriyete götürmek istiyorlar, ben de o tarafa gitmemek için ters bindim" sözleriyle açıklar. Öteki, o halde, "Niçin ölüme gitmiyorsun?" diye devam eder. Karikatürde Abdülhamit'in üzerine oturduğu aslan, gücü ve liderliği itibarıyla Meşrutiyet'i temsil etmekte ve hürriyet yönünde ilerlemektedir. II. Abdülhamit ise aslanın üzerine ters binerek geriye gitmeyi yani istibdada geri dönmeyi istemektedir. Ancak çabası boşunadır. Çünkü ne yaparsa yapsın aslan (meşrutiyet) geriye (istibdada)

<sup>214</sup> *Neşter*, Sayı: 1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

<sup>215</sup> *Neşter*, Sayı: 3, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909).

dönmeyecektir. Aslanın Abdülhamit'i sırtından yere atması da, Meşrutiyet'in Abdülhamit'i tahttan indirdiğini ifade eder.



**Resim 3:** İstibdada Doğru

**Kaynak:** *Nesret*, Sayı: 3, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909)

Dergilerin eleştirilerine bakıldığında, istibdat Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra bile gündemden düşmediği, hatta Meşrutiyetle birlikte gelen hürriyete vurgu yapmak için ona karşı olarak eskisi kadar ilgi görmeye ve öne çıkarılmaya devam ettiği görülür. Bu ilgi, gazetelerde sadece istibdada yönelik eleştiriler olarak tezahür etmemiş, bu rejimin en önemli sembolü olan Abdülhamid'in kişiliğinin ve hatta fiziki görüntüsünün hicvedilmesi olarak da kendini göstermiştir. Bu nedenle bunlarla ilgili yazı ve karikatürler ayrı bir başlık altında sunulmuş ve analiz edilmiştir.

### 2.1.3 Abdülhamit'in Kişiliği ve Fiziksel Özellikleri

Abdülhamit ele aldığımız dergilerde kişiliği ile çok eleştirilmiş, baskıcı yönetiminden dolayı zalim, kan dökücü ve gaddar biri olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımlamalara yer veren dergilerden biri *Neşter*'dir. Dergi, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909) tarihli 1. sayısında yer verdiği bir karikatürde (Resim 4)<sup>216</sup> ve açıklama niteliğindeki yazıda, Abdülhamit'i zalim biri olarak tasvir etmiştir:

Karikatürde, üst üste binmiş cesetler görülür. Bunlar o kadar çoktur ki kanları bir deniz misali Abdülhamit'in etrafını sarmıştır. Karikatürün altında yer alan, "Son manevra, acaba boğulacak mı?" sorusu, Abdülhamit'in döktüğü kanda boğulup boğulmayacağını, diğer bir ifadeyle yaptıklarının cezasını görüp görmeyeceğini sormaktadır. Aslında bu, sorudan çok bir temennidir de.



**Resim 4:** Son Manevra Acaba Boğulacak mı?

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı:1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

Bu tür eleştirilere yer veren dergilerden bir diğer dergi de *Edep Yahu*'dur. Gazete, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909) tarihli 28. sayısında "İstatistikçiler" başlıklı yazısında, sözde istatistiksel bir bilgi üzerinden Abdülhamit ve yaptıklarını eleştirel bir dille anlatır ve onu zalim bir hükümdar olarak tasvir eder:

#### ***İstatistikçiler***

*İstatistik meraklıları son tecrübe ve tetkikleri neticesi şunu tespit etmişlerdir: Kendi cinsinin kanını dökmekten, hayatını, bütün insanlığı rezil ve tahkir edecek cinayetler işleyerek geçirmekten zevk alan caniler ancak yirmi milyon kişide bir kişi gelirmiş.*

*Bunu bir zât idarehanemizde naklediyordu. Arkadaşlardan biri dedi ki: -Ne olurdu içimizden biri olaydı. Hepimiz hayret eylemiş bu nasıl temenni diyerek yüzüne bakmaya başlamıştık o ilave etti*

<sup>216</sup> *Neşter*, Sayı:1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

-Öyle ya. Birkaç kişiyi öldürür öldürmez onu yakalar gebertir ve kurtulurduk. Düşünün bir kere o mesela bizim başımızda bir hükümdar olsa!... (bir diğer zât)

-Evet, işte böyle otuz iki sene bizi kırar. Milyonlarca kişinin kanını su gibi döker. Memleketin büyük bir kısmını alçakça hevesleri yolunda feda eder. Yalnız bu kadar mı? Musikisini; milletin şehit evlatlarının yetim kalmış çocuklarıyla dul kalmış ailelerinin iniltilerinden teşkil eder, sefa köşkünü de mağdurların kendisine karşı yalvaran mahzun çehreleri ve hüznü gönülleriyle süslemek ister. O, cihangir yaşamış koca bir devletin şan ve şerefini yüceltmekten değil de tamamen harap ve perişan olmasından zevk duyar. Ne talihsiz bir millettir ki yirmi milyonda bir gelen bu musibet bizim başımıza geldi, hem de hükümdar olarak geldi!<sup>217</sup>

Yazıda, Abdülhamit istatistiksel verilerde sözü edilen katille eş tutulmuştur. Kan dökücü, milletini ve vatanını hevesleri için feda eden, çevresinde kendisine yalvarıp yakaran insanların varlığından hoşnut biri olarak tasvir edilmiştir. Yazıya göre, Abdülhamit vatanını yükseltmek yerine aşağı çeken biridir. Sarayında kendisine duymak istediklerini söyleyen kişilerle sefa sürmekte ve halkın acılarından beslenmektedir. Böyle birinin yönetimi altında olmak ise Osmanlı halkının başına yirmi milyonda bir gelen bir bahtsızlıktır.

*Edep Yahu*, 6 Rebiyülâhır 1327-14 Nisan 1325 (27 Nisan 1909) tarihli 28. Sayısında da Abdülhamit'i yine zalim biri olarak tanımlamış ve onu, kötülüğünden dolayı, mezarın bile kabul etmeyeceğini ileri sürmüştür:

*Meşhur şair Müstecâbîzade İsmet Beyefendi'nin idarehanemizde irticalen söylemiş oldukları kıt'adır.*

**Şiir**

*Tâcu tahtın ser-nigûn oldukda ey zâlim Hamîd  
Hâke defnetmek seni lâyük değil, insân gibi  
Yeryüzünde yok sana şâyete bir râhât mezar  
Hûn ile âteşleteşkil ettiğün ummân gibi.<sup>218</sup>*

Şair, Abdülhamid'e "zalim Hamit, tacın ve tahtın yere battığında sen insan gibi toprağa gömülmeye layık değilsin. Yeryüzünde kan ve ateşle oluşturduğun okyanus gibi sana layık rahat bir mezar yoktur" demekte ve Abdülhamit'in toprağın bile kabul edemeyeceği kişilikte biri olduğunu ileri sürmektedir.

*Edep Yahu* aynı sayıdaki bir diğer kıtada ise yine Abdülhamit'in zalimliğine ve kötülüğüne vurgu yapmış ve bunun altını çizmek için de onu Yezid'den bile kötü biri olarak tanımlamıştır: Kıt'a şu şekildedir:

<sup>217</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülâhır 1327 (27 Nisan 1909).

<sup>218</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülâhır 1327 (27 Nisan 1909).

### **Kıt'a**

*Bütün târih-i akvâmu ümemde  
Naziri yok bu cebbâr-ı anidin  
Bakar da kendine düzahdan elbet  
Bugün la'net okur ruhu Yezîdin<sup>219</sup>  
Kezâ*

Şair, şiirde “bütün millet ve ümmetlerin tarihinde bu inatçı zalimin benzeri yok. Yezidin ruhu cehennemden buna bakıp lanet okur” demektedir. Ayrıca, Abdülhamit'in çok inatçı bir insan olup, otuz üç yıldır tahttan inmediğini ve bu yönüyle tarihte hiçbir benzerinin olmadığını belirtir. Şaire göre Abdülhamit o kadar kötüdür ki, Yezit bile cehennemden ona lanet okumaktadır.

*Edep Yahu* 6 Rebiyülahir 1327-14 Nisan 1325(27 Nisan 1909) tarihli 28. sayısında yine Abdülhamit'i zalim ve kötü bir hükümdar olarak tanımlamış ve ona beddualar etmiştir:

*Ne gam gitse memalik, padişahım sen heman var ol  
Beşiktaş Cihangirinle birleştir de muhtar ol  
Zavallı millete ettiklerin gelsin o burnundan  
Yerin, yurdun yıkılsın memleketsiz bir hükümdar ol.<sup>220</sup>*

Şair, “padişahım memleket elden gitse de üzülmeye yeter ki sen var ol. Beşiktaş ve Cihangir'i birleştirip orda muhtar ol, millete yaptığın zulümler burnundan gelsin. Yerin yurdun yıkılsın memleketsiz bir hükümdar ol” sözleriyle Abdülhamit'i halkına zulmeden, zalim bir hükümdar olarak öne çıkarmış ve ona ah etmiştir.

*Edep Yahu*, Abdülhamit'e yönelik bu tür olumsuz isteklerini veya yakıştırmaları, 4 Mayıs 1909 tarihli aynı sayısında, başka bir yazıda da dile getirmiştir. Bekir Selami tarafından kaleme alınan “Lakaplar” başlıklı söz konusu yazıda, en azgın kabile olan Ad Kavmi ile II. Abdülhamit arasında benzerlik kurulmuştur. Yazıda, Ad Kavminin Safer ayının son çarşambası helak edildiğinden ve o çarşambanın uğursuz olduğundan bahsedilmiş ve Abdülhamit'in de o uğursuz gün gibi halk tarafından lanetle hatırlanacağı söylenerek ikisi arasında benzerlik kurulmuştur. Yazıya göre, Ad Kavmi, nasıl yaptıkları yüzünden helak edildiyse cezalandırıldıysa, Abdülhamit de otuz üç yıldır yaptıklarının cezasını tahttan indirilerek ve Yıldız'a veda ederek çekmiştir. Bu sebepten eski padişah olan Abdülhamit'e Allah'ın isimlerinden olan Hamit ismi yerine en büyük uğursuzluk

<sup>219</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909).

<sup>220</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909).

sıfatı yakıştırılmıştır. Bu yazı Abdülhamit tahttan indirildikten sonra yazılmış olup, Abdülhamit'in de Yıldız Sarayı'nın da uğursuz olarak tanımlanması hiç de şaşırılabilir bir durum değildir.

Abdülhamit'in kişilik özellikleri verilirken, fiziksel özelliklerine de atıfta bulunulmuş ve kişiliği ile fiziki görüntüsü, ona yönelik tasvirlerde birbirini tamamlayan öğeler olarak sunulmuştur. Diğer bir ifadeyle, görüntüsü, kişilik özelliklerini yansıtan bir durum olarak öne çıkarılmış ve bu yüzden de kişiliği kadar görüntüsü de eleştirilmiştir.

Kişiliğiyle görüntüsü arasında bu türden bir bağlantı kuran dergilerden biri *Edep Yahu*'dur. Dergi, yukarıdaki örneklere de yer verdiği 4 Mayıs 1909 tarihli sayısında, "Sultan-ı Mahlû'un Çehresi" (Tahttan İndirilmiş Sultan Hamit'in Çehresi) başlıklı bir yazıda, Abdülhamit'i, çehresinin bütün sinirleri gergin, çıplak şakakları koca bir kırmızı fesin altında saklı, kulakları gayet iri ve pek çirkin, büyük bir buruna sahip, solgun ve düşük yanaklarından sarkan ve adeta sonradan yapılandırılmış gibi görünen boyalı sakalı olan biri olarak tasvir etmiştir. Dergiye göre, son derece iri, kavisli, çene kemiği geniş ve dışarı fırlamış, alt dudağı, zalim tabiatını gösterecek surette kalın ve kıvrıktır. Gözleri ise korkunç kaşlarının altında ve pek derinlerde gizlenmiş gibidir. Bünyesi zayıf, göğsü dar, rengi solgun, elleri ise kuru, iri kemiklidir.<sup>221</sup> Bu fiziki tanımlamalar ve çehresinin bütün sinirlerinin gergin, alt dudağının zalim tabiatını gösterecek nitelikte kalın ve kıvrık, gözlerinin korkunç kaşlarının altında olduğuna yapılan vurgu dikkate alınır, onu "zalim" tabiatlı ve "korkunç" bir insan olarak tanımlayan tasvirlerdir.

*Edep Yahu*, Abdülhamit'in kişiliği ile görüntüsü arasında kurduğu bu ilişkiyi 13 Rebiyülahir 1327( 4 Mayıs 1909) tarihli 29. sayısında da tekrarlamıştır. "Yok yüzünde nûr-ı Yezdân sözde zıllullahdır. İşte nurani gölgesinde otuz üç sene emniyet ve asayiş içinde gölgelendiğimiz yüce nurlu yüz(!)"<sup>222</sup> (Yüzünde Allah'ın nuru yoktur, sözde Allah'ın gölgesinin) ifadeleriyle, Abdülhamit'in nursuz bir yüzü olduğunu, Allah'ın gölgesi olacak kişilik ve görünüşte olmadığını ileri sürmüştür. Otuz üç yıllık döneminin de asayiş ve emniyetten yoksun geçtiğini belirtmiştir. Bu çıkarımları ve görüşlerini Celal Paşa'nın (d.1867-ö.1912) bir dörtlüğü ile desteklemiştir:

<sup>221</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327(4 Mayıs 1909).

<sup>222</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909).

*Veremem saltanat u haşmetine  
Gönlümün himmet-i merdânesini  
Gölgesinden kaçırım dünyâda  
S...sâye-i şâhânesini*<sup>223</sup>

Dergi, Celal Paşa'nın, "Gönlümün yiğitçe yardımlarını senin saltanatına ve şöhretine veremem. Dünyada gölgesinden kaçırım" dizeleriyle Abdülhamit'in gölgesine bile küfretmiş, dörtlüğün sonunda yer verdiği "Ne güzeldir! İşte, otuz milyon nüfusun senelerden beri zulüm ve baskı altında inlediği uğursuz çehre!"<sup>224</sup> cümlesiyle ise Abdülhamit'in yıllardır uyguladığı zulüm ve baskıya bir kez daha dikkat çekmiştir.

*Edep Yahu*'ya göre Abdülhamit zalim ve baskıcı birisi olması dışında, inatçıdır da. 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909) tarihli 29. sayısında yer verdiği Şair Eşref imzalı bir dörtlük bunu dile getirir:

*Seni tekfir eder mutlak desen dünyâ yuvarlaktır  
Döner dünyâ o dönmez çünkü sabittir inâdında  
Sorulsa... dâna Selanik nerededir bilmez  
Bilir amma ki kaç tüy varsa Cibrilin kanadında.*<sup>225</sup>

Şair Eşref, dörtlükte "dünya yuvarlaktır desen seni mutlaka kâfirlikle suçlar; dünya döner, o dönmez çünkü inadında sabittir. Selanik nerededir diye sorulsa bilmez, Cebrail'in kanadında kaç tüy var bilir" diyerek Abdülhamit'in hem inatçı bir yapısı olduğunu hem de dünyadan bihaber olduğunu ileri sürer Ayrıca doğru söyleyen herkesi suçladığını da belirtir.

Görüldüğü üzere, *Edep Yahu*, İzmir'de İkinci Meşrutiyet döneminde çıkan dergiler arasında, Abdülhamit'e yönelik en çok eleştiride bulunandır. Önceki eleştirel yazılarına ilaveten, 16 Cemaziyülevvel 1327-23 Mayıs 1325(5 Haziran 1909) tarihli 33. sayısında Ezine'den Mehmet Kasım'a ait "Tahttan İndirilen Hakan Hakkında" başlıklı bir yazıya yer vererek, yine Abdülhamit'i eleştirmiştir.

***Tahttan İndirilen Hakan Hakkında Kıt'a***  
*Ref'edildi tâc u tahtından Hamîd-i pür-anîd  
Kalb-i Osmânîde hâsıl oldu bir şevk-i cedîd  
Mazhar-ı la 'net iken tel 'în ederdi şüphesiz  
Görmüş olsaydı eğer asr-ı Hamîdîyi Yezîd*<sup>226</sup>

<sup>223</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909).

<sup>224</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909).

<sup>225</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909).

<sup>226</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 33, 16 Cemaziyülevvel 1327-23 Mayıs 1325 (5 Haziran 1909).

Şair “İnatçı Hamit tahtından ve tacından uzaklaştırıldı. Osmanlılığın kalbinde yeni bir arzu ortaya çıktı. Şüphesiz lanete layık iken Yezit Hamit’i görse lanet ederdi.” diyerek Abdülhamit’in inatçı kişiliğini ön plana çıkarmaktadır. Artık tahttan inmiş ve halk bu durumdan çok hoşnuttur. Abdülhamit yine Yezit’e benzetilmiş ve lanete layık görülen Yezit’in bile Abdülhamit’e lanet okuduğu söylenmiş. Bu benzetme üzerinden Abdülhamit’in çok kötü, zalim, kan döken biri olduğu vurgulanmıştır.

*Edep Yahu*, Abdülhamid’e yönelik eleştirilerini ilerleyen zamanlarda da sürdürmüş, 23 Cemaziyülevvel 1327(12 Haziran 1909) tarihli otuz dördüncü sayısında yayımlanan kasidede, Abdülhamit’i Yezit’e benzetmiştir. Yezit, Emevi soyundan olup, Muaviye’nin oğluydu. Kerbela Olayı’nda Hz. Muhammed’in torunlarını katleden, kan döken kişiydi. Bu yönüyle Müslümanlar arasında bölünmelerin başlamasına da neden olmuştur.<sup>227</sup> Abdülhamid’in ona benzetilmesinin nedeni de kasideye göre, halkı birbirine katması, kardeşi kardeşe kırdırması ve kan dökmesiydi.<sup>228</sup>

Ayrıca aynı sayıda, Abdülhamit’in eski günlerine dönmek için de büyük bir istek ve arzu duyduğunu ifade etmiştir. Kasidede anlatılana göre, II. Abdülhamit musikiye düşkünlüğü ile bilinmekteydi ve padişahlığı sırasında içinde “Padişahım” kelimesinin geçtiği şarkının padişahım kısmını yasaklayıp, onun yerine, “şivekârım” denilmesini istemişti. Ancak tahttan indirildikten sonra, şarkının o kısmında yine “padişahım” demeye başlamıştı. Bu da padişahlık günlerine özlemindendi. Dergiye göre, tahttan indirilmiş bir hükümdar olarak Abdülhamit’e yakışan en güzel şarkı artık, “felek bana neler etti, padişahlık elden gitti” şarkısı olabilirdi. Bu sözlerle, II. Abdülhamit’in artık padişah olmadığı, bunu değil şarkı, hiçbir şeyin değiştiremeyeceği vurgulanmış ve padişahla açıkça alay edilmiştir.<sup>229</sup>

*Edep Yahu*, 19 Haziran 1909 tarihli 35. sayısında yer verdiği, “Gazeteler Ne Diyor” başlıklı bir yazıda, Abdülhamit’e yönelik eleştirilerin tahttan indirildikten sonra daha da arttığını ima etmiştir. *Hizmet* gazetesinin, “Tahttan indirilmiş padişah sigarayı çok severmiş. Günde yetmiş tane içermiş! Haberi yaptığı belirtilmiş; bu habere Edep Yahu, “Allah kimseyi düşürmesin. Bir vakitler başı ağrısa arş sarsılır dünya alt üst olurken şimdi içtiği sigaranı adedine varıncaya kadar yazılıyor. Aç gözlülüğünden ve yarım yamalıklığından daha nelerinden bahsedilecek” diye

<sup>227</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 34, 23 Cemaziyülevvel 1327 (12 Haziran 1909).

<sup>228</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 34, 23 Cemaziyülevvel 1327 (12 Haziran 1909).

<sup>229</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 34, 23 Cemaziyülevvel 1327 (12 Haziran 1909).



*karşılık vermiştir.*<sup>230</sup> Böylece bu kurmaca sohbet üzerinden, tahttan indirildiği için Abdülhamit hakkında her şeyin rahatlıkla yazılabildiğine vurgu yapmış ve tahttaki haliyle tahttan indirilmiş hali arasındaki farka dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, buraya kadar sunulan örneklerde de görüldüğü üzere, Abdülhamit'in hem kişiliği hem de görüntüsü, *Edep Yahu* başta olmak üzere dönemin İzmir mizah dergilerinde sert bir üslupla eleştirilmiştir. Fiziki görüntüsü, olumsuz kişilik özelliklerinin altını çizerek şekilde öne çıkarılmış ve yerilmiştir. Abdülhamit'e atfedilen olumsuz kişilik özellikleri ve yönetimiyle ilgili olumsuz değerlendirmeler bağlamında, dönemin mizah dergilerinin öne çıkardığı bir diğer konu da onun servetidir. Müteakip başlıkta, II. Meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergilerinde konuyla ilgili olarak yer verilen örnekler sunulacak ve değerlendirilecektir.

#### **2.1.4 Abdülhamit'in Serveti**

Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'ndaki ihtişamı, etrafındaki kişilerin büyük servetlere sahip olmaları da yine dönemin İzmir mizah dergilerinde eleştirilen konulardan biri olmuştur.

Örneğin *Edep Yahu*, 21 Rebiyülahir 1327 (12 Mayıs 1909) tarihli, otuzuncu sayısındaki bir yazıda, Abdülhamit'in oturduğu Yıldız Sarayı'ndan çıkan eşyalar ve paralar sayıldığını ve bunların yüksek miktarda bir nakde karşılık geldiğini belirtmiştir. Bu konuda net bir rakam vermeyen dergiye göre, padişahın normal şekilde bu kadar servet edinmesi mümkün değildir. "Rüşvet" başlıklı bir hikâyede bu servetin kaynağının rüşvet olduğu ileri sürülür. Hikâyeye göre, Haşmet, yolsuzluk yaptığı için sürekli kovulan biridir. Ancak artık iyi bir insan olacağı için Osmanlı sadrazamı Koca Ragıp Paşa'ya (asıl adı Mehmet, mahlası Ragıp'tır, d. 1698- ö. 1763) söz verip, Antalya'ya memur olarak atanır. Fakat orada da boş durmaz ve hakkında yine yolsuzluk şikâyetleri gelir. Hikâye (Ek 3) şöyledir:

*-Koca Ragıp Paşa—metin meşhur şair Haşmet'i her gittiği memuriyetten – sürekli yaptığı yolsuzluklardan dolayı – kısa zaman zarfında ya kovulur ya da çirkin bir şekilde görevden alınmıştır.*

*Son müracaatında Paşa kendisine:*

*-Rüşvet almamaya katiyen yemin edersen seni bir yere daha tayin ederim aksi takdirde göndermem. Aklını başına topla, ona göre hareket et, der:*

*O da çaresiz yemin eder. Bunun üzerine Antalya'ya memur edilerek gönderilir aradan çok geçmeden Haşmet yine geri gelir. Fakat bu defa*

<sup>230</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 35, 30 Cemaziyülevvel 1327 (19 Haziran 1909).

*yalnız gelmez beraberinde bir hayli de şikâyetçi getirir. Paşa işi onlardan anlar ve öfkelenerek Haşmet'i yanına çağırır aralarında şu şekilde bir konuşma geçer:*

*Paşa – Haşmet! Hani ya yemin etmiştin? İşte bu defa da ortalığı kasmış kavurmuşsun?*

*Haşmet – Hayır efendim. Ben öyle bir şey yapmadım.*

*Paşa – Nasıl yapmamışsın işte bu kadar Antalyalı gelmiş hepsi birden söylüyorlar.*

*Haşmet – (Artık işten tamamen Paşa'nın haberdar olduğunu anlayarak meseleyi şakaya boğmak fikriyle) aman efendim. Her şey neyse ne ama şu gelen heriflerin sözlerine inanmayınız.*

*Paşa – Neden?*

*Haşmet – Bunlar Antalyalı değil de ondan*

*Paşa – Niçin Antalyalı olmasınlar, oradan buraya gelmez mi?*

*Haşmet – Gelinir gelinir ama onlar gelemeler!*

*Paşa – Neden?*

*Haşmet – Düşününüz efendim. Antalya'dan buraya gelmek için bunların her birine en az beş yüz elliler kuruş para lazım. Ben ise sizin sayenizde onlarda beş para bırakmadım. Bu nasıl olur, der.*

*İşte bu kabilden olmak üzere otuz üç senedir millete ip kuşandıran, adeta bir parça ekmeğe muhtaç eden bir hükümdarda elbette bu büyük serveti toplamıştır. Ümit ederiz ki daha pek çok şeyler çıkar.<sup>231</sup>*

Bu tür yazılardan anlaşıldığı kadarıyla Abdülhamit'in serveti herkesin diline pelesenk olmuş, bu servetin kaynağı sorgulanmış ve ayrıca bu durum Abdülhamit'in halkın gözünden iyice düşmesine sebep olmuştur. Bu tür eleştiriler, Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden ve sürgün edilmesinden sonra da devam etmiştir.

### **2.1.5 Abdülhamit'in Hal'i ve Sürgünü**

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir süre tahtta kalan Abdülhamit, kendisine yönelik istibdada geri dönmek istiyor eleştirileri ve bunu destekler nitelikte bir isyanın, 31 Mart Vakasının patlak verilmesinden sonra (27 Nisan 1909) tahttan indirilmiş ve Selanik'e sürgün edilmiştir. Bu tez çalışması kapsamında incelenen dergilerde hem Abdülhamid'in eski sisteme geri dönem arzusu hem de tahttan indirilmesi mizahi yazılar ve karikatürlerle ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda Yıldız Sarayı, istibdadın sembolü olarak öne çıkarılmış ve onun “düşmesi,” Abdülhamit'in hal'i olarak vurgulanmıştır. Örneğin *Edep Yahu*, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909) tarihli yirmi sekizinci sayısında “Gazeteler Ne Yazıyor” başlığı altında sunduğu ve *İttihat* ve *Hizmet* gazeteleri ile *Edep Yahu* arasında geçen kurmaca bir sohbette, Abdülhamit, Yıldız Sarayı ve istibdadı özdeş

<sup>231</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 30, 21 Rebiyülahir 1327 (12 Mayıs 1909).

bir biçimde sunmuş ve Abdülhamit'e tahttan indirildikten sonra ne yapılması gerektiği konusunda görüşler öne sürmüştür:

***Gazeteler Ne Yazıyor?***

- *İttihat – Yıldız teslim bayrağını çekti.*
- *Edep Yahu – İnanmaya gelmez, yine kandırır. Artık onu dinlememeli o istibdat merkezini yerle bir etmelidir.*
- *İttihat – Ne yapmak lazım?*
- *Edep Yahu – Bize sorarsanız merhum Sultan Beşinci Murat'ın felakete uğradığı odaya tıkmak! Böyle olursa ilahi adalet yerini bulmuş olur el cezâimincinsi 'l-ame<sup>232</sup> değil mi ya!*
- *Hizmet – Kahrolsun Yıldız sakinleriyle istibdat taraftarları!*
- *Edep Yahu – Allah duanı yüce dergâhında kabule eyleye.*
- *Hizmet – Yıldız*
- *Edep Yahu– Of, bırak yahu şu kelimeyi. Bir zamanlar korkudan söyleyemiyorduk ne olur bir müddet de nefretten ağzımıza almayalım. Kıyamet kopmaz ya!<sup>233</sup>*

Konuşmaya göre gazeteler, Yıldız Sarayı'nın teslim olduğunu, diğer bir ifadeyle Abdülhamit'in tahttan inmeyi kabul ettiğini yazmaktadırlar ama buna inanmak zordur çünkü gazetelere göre Abdülhamit'in ne yapacağı belli olmazdı. Tahttan indikten sonra, ona verilecek en uygun ceza, Sultan Murat'a yaptığının aynısını kendisine yapmak; yani bir odaya hapsedmektir. Bu kurmaca konuşmada Yıldız Sarayı Abdülhamit'in baskıcı yönetiminin sembolü olarak öne çıkarılmış ve onun üzerinden istibdat lanetlenmiştir.

Benzer şekilde, *Edep Yahu*, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909) tarihli yirmi sekizinci sayısında yine Abdülhamit'in tahttan indirilmesine değinmiş ve Hafız İsmail imzasıyla yayınladığı bir yazı üzerinde konuyla ilgili görüşlerini sunmuştur. Hafız İsmail söz konusu yazısında, II. Abdülhamit'in hal'inden bahsetmiş ve onu sert bir dille eleştirmiştir. Ona birçok olumsuz vasıf ve lakap atfetmiştir. Bunları, Meşrutiyet'in ilanından önceki, sonraki ve bugünkü diye üç gruba ayırarak, Abdülhamit'e bakışın zaman içinde köklü bir biçimde değiştiğini öne sürmüştür. İlk gruptaki lakaplar, Abdülhamit henüz güçlü olduğundan ve Meşrutiyet henüz ilan edilmediğinden daha çok övgü dolu ve onu yüceltecek nitelikte iken, sonraki dönemde bunların giderek azaldığı, hatta lakapların Abdülhamid'e yönelik güçlü bir nefret içerdiği görülür. Söz konusu yazı şöyledir:

***Gazetelerde Elkâb-ı Abdülhamid Hân-ı Sâni*** (Gazetelerde İkinci Abdülhamid Hân'a Verilmiş Lakaplar)

<sup>232</sup> Arapça bir ibaredir. Manası: Cezalar yapılan amelin cinsinden olur.(*Edep Yahu*'nun notu).

<sup>233</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909).

**On ay evvel:** (On ay önce):  
Zillullahi fi'-âlem  
Halîfe-i rasûli's-sakaleyn  
Hâkân-ı güzîn-iâl-i Osman  
Nûr-ı dîde-i İslâmiyân  
Mefhar-ı şehen-şâhân-ıheft-iklîm  
Velînimet-i bî-minnet-i âlemiyân  
Nizâm-bahş-ı ümem  
Fahrü'l-Arabve'l-Acem  
Pâdişâh-ı tebe'a-i perver  
Şehen-şâh-ı maarif-güster  
Dâver-iâlî-güher  
Nihâl-i gülşen-i devlet  
Sâhib-i yegâne-i millet  
Şevketmeâb-ı kudsiyet-nisâb

**On Temmuz'dan sonra:** (Meşrutiyetin ilan edildiği tarih)

Hür Osmanlıların büyük pâdişâhı  
Cenâb-ı pâdişâh  
Abdülhamid-isânî  
Hazret-i Pâdişâh  
Pâdişâhımız Efendimiz  
Şevketli Efendimiz

**El-hâletühâzihi:** (Bu günlerde):

Hükümdar-ı gayr-i meşru  
İstibdâd pâdişâhı  
Eski Bizans. Çehre-i menhûs-ı istibdâd  
Câni-i âzam  
Hunhâr-ı muazzam  
Belâ-yı mübrem  
Yıldız Kahramanı  
Hâin-i din ü devlet.<sup>234</sup>

Görüldüğü üzere ilk grupta olup, Meşrutiyet'in 10 Temmuz 1324'teki (23 Temmuz 1908) ilanından önceki lakaplarla, Meşrutiyet'in ilanından sonraki lakaplar arasında çok fark vardır. Dergi Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan 10 Temmuz'dan önceki lakaplarda Abdülhamit'i adaletli, halkını seven Arap ve Acemlerin de sevdiği yüce, ulu gibi sıfatlarla tanımlamıştır. “Devlet bir gül bahçesiye Abdülhamit de gülfidamıdır” diyerek Abdülhamit'in devlet için önemini vurgulamıştır. Ancak bu, 10 Temmuz'dan sonra değişiklik göstermeye başlamıştır. Çünkü 10 Temmuz'la ülkede Meşrutiyet ve hürriyet dönemi başlamış; istibdat, baskı, sansür dönemi son bulmuştur. Tüm bu değişikliklerle birlikte Abdülhamit'e yönelik lakaplar da değişime uğramıştır. Başlardaki yüceltici lakaplar biraz daha kırılmış, padişah hazretleri, padişahımız efendimiz, şevketli efendimiz şekline dönüşen lakaplar, son

<sup>234</sup>Edep Yahu, Sayı 28, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909).

olarak daha da değişmiş ve II. Abdülhamit'i aşığlayan, hakarete varan bir hal almıştır. Gayrı meşru, kan dökücü devlet ve din haini, kaçınılmaz bela gibi nefret içeren bu lakapların içinde en çok tekrarlananı istibdat padişahı ve istibdadın uğursuz yüzü olmuştur. Bu lakaplar, II. Abdülhamit'in basında veya en azından bazı mizah dergilerindeki algılanma biçiminin, ülkedeki siyasî gelişmelerle paralel bir biçimde nasıl değiştiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

*Edep Yahu* aynı tarihli sayısında ise *Abdülhamit'in Hal'i Münasebetiyle* başlıklı bir yazıda, Mehmet Reşat'ın tahta çıkmış olmasına rağmen, Abdülhamit'in iktidardan vazgeçmeyeceğini ileri sürmüştür. Bu iddiasını, kendisini II. Abdülhamit zanneden bir deliyi anlatan bir tımarhane fıkrası üzerinden vermiştir. Fıkraya göre, tımarhanenin birinde delilerden en azgını, önce kendi zincirlerini, sonra diğer delilerin zincirlerini kırar ve kendisini padişah ilan eder. Etrafındaki delileri, önemli makamlara getirip bir kabine oluşturur. Durumun farkına varan tımarhaneci, neler olduğunu anladıktan sonra bir çare düşünür. Buna göre, bir tören düzenleyip söz konusu deliden kendisine de bir makam vermesini ister, sözde padişah da onu teşrifatçı yapar. Kendini kabine üyesi sanan diğer delileri bir bahane ile dışarı çağırır tımarhaneci, hepsini kısıkvrak yakalar. Sıra kendini padişah sana deliye gelince, “tüm kabine ve köleleriniz sizi bekliyor” diyerek onu da dışarı çıkartır ve kısıkvrak yakalar. Ancak tam bu esnada deli arkasına döner ve “beni bu sefer alt ettin ama tahta ikinci kez geçtiğimde ben sana gösteririm” der.<sup>235</sup> Bu fıkra sadece Abdülhamit'in tahtı tekrar ele geçirmek arzusunu ifade etmez, aynı zamanda, eğer bu gerçekleşirse, çok daha basıcı ve katı bir yönetim sergileme ihtimaline dikkat çeker.

Yazıda ayrıca, Abdülhamit'in Selanik'e sürgününden bahsedilmiş, Selaniklilerin sürgün edilen Abdülhamit'i kabul etmediği belirtilmiştir. “Sürütürler köpeği öldürene” ifadesiyle, Meşrutiyet'in ilanının ve padişahın tahttan hal'inin ilk adımının Selanik'te atıldığına dikkat çekilmiştir. Yazıya göre, II. Abdülhamit, tahttan indirildikten sonra İstanbul'da kalacağını düşünmüş ancak umduğu gibi olmamış, kendisine Selanik'e sürgün edileceği haberi verilmiştir. Selanik'e gideceğini öğrenince bayılmış ama sonra hemen ayıltılmıştır. Yazıya göre ayrıca Abdülhamit yirmi dört saat aç kalmış ve böylece vaktinde birçok insanı aç bırakan biri olarak, “etme bulma dünyası” deyişine uygun bir biçimde cezasını çekmiştir.<sup>236</sup>

<sup>235</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327( 4 Mayıs 1909).

<sup>236</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327(4 Mayıs 1909).

*Edep Yahu*, 23 Cemaziyülevvel, 1327 (12 Haziran 1909) tarihli 34. sayısında “Tahttan İndirilmiş Padişah Hakkında” başlıklı bir yazısında yine Abdülhamit’i eleştirmiş ve ona “Yezit” gibi, İslam kültüründe ve toplumunda çok kötü kabul edilen<sup>237</sup> yakıştırma ve sıfat atfetmiştir:

***Tahttan İndirilmiş Padişah Hakkında***

***Üç Kit’a***

*Yıldız’ın seyyâredir gelsen de ârâm eyleme  
Mihlanıp bir yerde kalma gitti elden çünkü post  
Baht-ınâ-sâzınla seyret dil-güşâ menfâları  
Çok yaşa çok yer dolaş tahte’l-hıfz ey eski dost!  
Mevcî*

*Halâs olduk zafer-kârâna biz devr-i Hamîdiden  
Açıldı pîşimizde şâhrâh-ı feyz-i hürriyet  
Bugün id-i mukaddestir denilse çünkü ahrâdır  
Hamîdin hal ürefi ‘iyle selamet buldu bu millet*

***Diğer Kit’a***

*Tezâhür eyledi bu milletin kim  
Adîv-i ekberi Abdülhamîd’dir  
Şehit etti dahi âl-i Rasûlü  
Anun için şüphesiz ayn-ı Yezîd’dir.  
Ezineden Mehmet Kasım.<sup>238</sup>*

Şiirde Abdülhamit milletin baş düşmanı olarak öne çıkarılmakta ve Peygamber’in ailesini katleden Yezit kadar kötü ve lanetli birisi olarak tasvir edilmektedir. Dolayısıyla böyle birinin tahttan inmesinden ve sürgün edilmesinden duyulan mutluluk dile getirilmektedir.

Verilen örneklerde görüldüğü üzere, mizah dergilerinde Abdülhamit hep kötü biçimde anılmış ve tahttan inmesi olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Onun yerine Sultan Mehmet Reşat-V. Mehmet-‘in tahta (1909-1918) geçmesi ise gazetelerde halk tarafından sevinçle ve umutla karşılanan hadise olarak lanse edilmiştir.

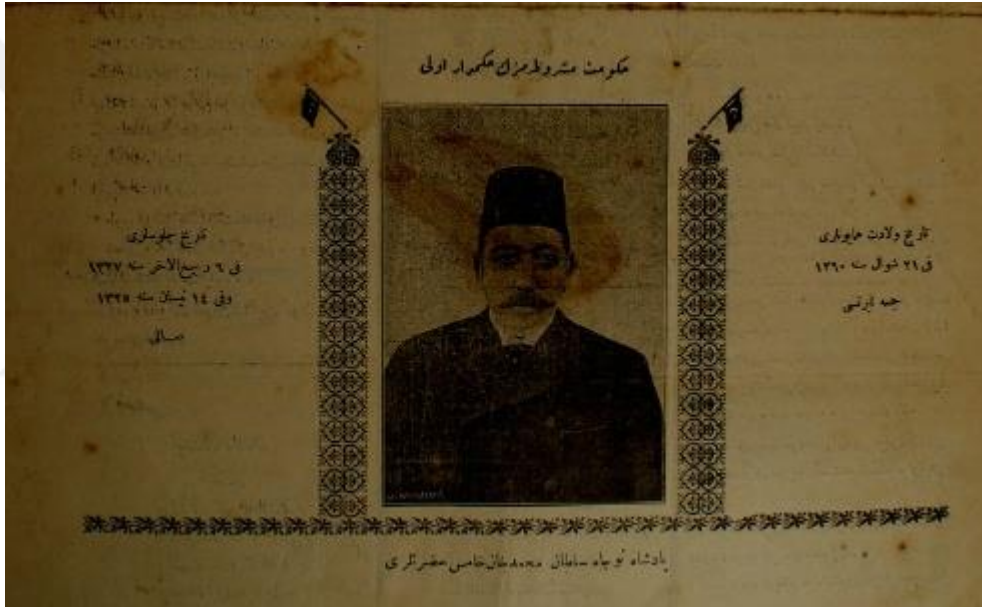
<sup>237</sup> Yezit, 26 (647) veya 27(648) yılında Dimâşk’ta doğmuştur. Emevilerden Muaviye’nin oğludur. Muaviye, öldükten sonra yerine oğlu Yezit’in geçmesini istemiştir. Muaviye Yezit’i İstanbul kuşatmasında komutan, 671’de Hac Emiri tayin etmiştir. Nisan 680’de halife olarak biat almıştır. Küfe’deki Hz. Hüseyin’in taraftarları, Hz. Hüseyin’den Küfe’ye gelip başlarına geçmesini isteyince, bunu haber alan Yezit de harekete geçmiş ve Hz Hüseyin yoldayken Kerbela’da Emevi orduları tarafından kuşatılmıştır. Kendisinden, Yezit’e biat etmesi istenmiştir, bunu kabul etmeyince de öldürülmüştür. Kerbela Olayı olarak tarihe geçen bu durum Yezit’in ismine silinmez bir leke sürmüştür. Bkz. Ünal Kılıç, “Yezit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, s. 513.

<sup>238</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 34, 23 Cemaziyülevvel, 1327 (12 Haziran 1909).

### 2.1.6. Sultan V. Mehmet Reşat'ın Tahta Geçmesi

Abdülhamit'in 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmesiyle, aynı gün yerine V. Mehmet tahta geçmiştir. Bu taht değişikliği ele aldığımız dergilerde de konu edinilmiş, onun hakkında bilgiler verilmiş, halkın onu daha iyi tanınmasına çaba gösterilmiş ve kendisinden övgüyle bahsedilmiştir.

Bu dergilerden biri olan ve özellikle siyasi konuları en çok ele alan *Edep Yahu*, bu konuyu da çokça işlemiş ve bazen içerik olarak hemen hemen aynı mealde olsalar da, konuyla ilgili birbiri ardına birçok yazıya ve karikatüre yer vermiştir. Bunların ilk örneği olan, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909) tarihli, 29. sayısında yer alan bir karikatürde ve altındaki açıklamalarda, V. Mehmet'in bir fotoğrafını (Resim 5) paylaşarak ve onun hakkında bazı bilgiler sunmuştur.



**Resim 5: Sultan V. Mehmed Reşad**

**Kaynak:** *Edep Yahu*, Sayı:29, 13 Rebiyülahir 1327(4 Mayıs 1909)

*Meşrutiyet hükümetimizin ilk padişahı*

**Resim**(Yeni tahta geçmiş padişahımız Sultan Beşinci Mehmed Hân hazretleri)

**Resmin sağında:** Padişahın doğum tarihi: 3 Kasım 1844, Cumartesi

**Resmin solunda:** Padişahın tahta çıkış tarihi: 6 Rebiyülahir sene 1327 ve 27 Nisan 1909, Salı.<sup>239</sup>

Benzer şekilde, *Edep Yahu* aynı sayısında, V. Mehmet'in tahta çıkışını ele alan bir dördlük yayınlamıştır. “Yeni Padişah” başlıklı şiir şu şekildedir:

**Yeni Padişah**

*Cülusun ey Mehmet han-ı hamis dehre fer verdi*

<sup>239</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327 ( 4 Mayıs 1909).

*Bugün Osmanlılar baştanbaşa i'lan-ı şadide  
Mübarek nam-ı şahanen gibi etmez miyiz takdis  
Görölmüş şey midir milletçe böyle id-i nadide.*<sup>240</sup>

Şair şiirde, Sultan V. Mehmet'in tahtta çıkışının dünyaya güç verdiğini, bütün Osmanlılar için mutluluğun ilanı anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ona göre, bütün millet yeni sultanı kutsamakta ve adeta bir bayram havası yaşamaktadır.

13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909) tarihli yirmi dokuzuncu aynı sayısında yine konuyla ilgili "Cülûs-ı Pâdişâhî" başlıklı bir yazı yayınlamış ve bu yazıda yeni Sultanı övmüş ve tebrik etmiştir. Yazıda, ondan önceki dört Mehmet'in iyi işler ortaya koyduğunu ve V. Mehmet Reşat'ın da diğer Mehmetler gibi ülke yararına güzel işler yapacağını ve başarılı olacağını ileri sürmüştür. Ayrıca Mehmet Reşat'ın tahta geçmesinden ve karanlık günlerin bitmesinden duyulan sevinci dile getirmiştir.<sup>241</sup>

*Edep Yahu* 16 Cemaziyülevvel 1327-23 Mayıs 1325 (5 Haziran 1909) tarihli 33. Sayısında ise yine Sultan V. Mehmet'in tahta çıkışına yer vermiş ve Ezine'den Mehmet Kasım'a ait "Yeni Padişahın Tahta Çıkışı Hakkında" başlıklı bir şiir üzerinden padişahın tahta oturmasından duyulan mutluluğu ifade etmiştir:

***Yeni Padişahın Tahta Çıkışı Hakkında Kıt'a***  
*Hamdülillah tahta iclâs eyledi Sultan Reşâd  
Etti istîlâ serâpâ kalbleri envâr u şâd  
Hedm olundu kasr-ı istibdâd esasından tamâm  
Dâhilemnü huzur oldu bugün cümle ibâd.*<sup>242</sup>

Şair şiirde "Allah'a hamdolsun ki Sultan Reşat tahta oturdu. Gönülleri baştan sona nur ve mutluluk sardı. İstibdat sarayı temelinden yıkıldı. Bugün bütün kullar huzur ile doldu" sözleriyle durumdan duyulan hoşnutluğu dile getirmiştir.

*Edep Yahu*, aynı tarihli ve sayılı baskısında bu kez de Milas'tan İlyas Sadi'ye ait olan bir şarkıya yer vermiş ve bu şarkı üzerinden tahta oturan yeni sultana övgüler yağdırmıştır:

***Şarkı***  
*Oldu câlis tahtına sultân-ı cedîd  
Cümle ihvan îdiniz olsun saîd  
Söndü yıldız düştü bak Abdülhamîd  
Nakarât*

<sup>240</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909).

<sup>241</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 29, 13 Rebiyülahir 1327(4 Mayıs 1909).

<sup>242</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 33, 16 Cemaziyülevvel 1327-23 Mayıs 1325 (5 Haziran 1909).



*Cümle ihvan îdiniz olsun saîd  
Eylesin orduyla millet iftihâr  
Bahtiyarız, bahtiyarız, bahtiyâr  
Hamdulillah şimdi olduk pür-mesâr  
Cümle ihvan îdiniz olsun saîd.*<sup>243</sup>

Şarkıda “yeni sultan tahta oturdu, bütün kardeşler bayramınız mübarek olsun, Yıldız söndü Hamit tahttan indirildi. Allah’a hamdolsun ki şimdi bahtiyarız” sözleriyle, yine Sultan Hamit’in tahttan indirilmesinden ve yerine V. Mehmet’in tahta oturmasından duyulan mutluluk ifade edilmiştir.

Şimdiye kadar sunduğumuz II. Abdülhamit ve İstibdat Dönemi’yle ilgili yazı ve karikatürlerden anlaşıldığı kadarıyla, dönemin mizah dergilerine göre istibdat, halkın hoşnut olmadığı, artık sona ermesi gereken ve rahatsız edici bir dönemdi. Bunun müsebbibi de dönemin padişahı II. Abdülhamit’in yaptıkları ve uyguladığı politikalarıydı. Bu politikaların başında sansür ve yasaklar gelmekteydi. Ayrıca, jurnalcılık, hafiyelik politikasının da önemli bir etkisi vardı. Ancak istibdadın bu dönemde bu denli öne çıkarılmasının tek nedeni bunlar değildi. Meşrutiyet’in herkesçe kabul görmemesi, eski rejim yanlılarının ona muhalefet etmesi ve hatta onu bastırmak ve ortadan kaldırmak için 31 Mart Vakasında olduğu gibi isyanlar çıkarması da önemli bir etkendi.

## **2.2. II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Gelişmelerin Yansımaları**

II. Meşrutiyet Osmanlı Devleti’nde siyasi anlamda önemli gelişmelerin olduğu bir dönem olmuştur. Bu başlık altında İzmir mizah dergilerinde II. Meşrutiyet, onunla birlikte gelen hürriyet, anayasa gibi kavramlar üzerinde durulacak, ayrıca Girit Meselesi, Avusturya-Macaristan’ın Bosna Hersek’i işgali ve meşrutiyetin ilanını takiben yapılan ilk seçimler gibi önemli gelişmelerin bu dergilerdeki yansımaları incelenecek ve değerlendirilecektir. Son olarak da 31 Mart Vakası ve bu vakanın bıraktığı etkilere değinilecektir.

### **2.2.1. II. Meşrutiyet ve Hürriyet**

II. Meşrutiyet ilan edilse de bazı kesimler tarafından kabul görmemiş, muhalefetle karşılaşmıştır. Giriş bölümünde de bahsettiğimiz gibi Meşrutiyet’in ilanı Selanik’te bir subay-aydın hareketi olarak başlamış ve Abdülhamit’e kabul

<sup>243</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 33, 16 Cemaziyülevvel 1327-23 Mayıs 1325 (5 Haziran 1909).

ettirilmiştir. Padişah ve onun etrafındaki bazı yakın kişiler ise bu durumu kabul etmekte zorlanmışlardır. Hal böyle olunca, tezimizde incelediğimiz birçok dergi de doğal olarak bu konuya çokça yer vermişlerdir.

*Kukuruk*'un 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908) tarihli 1. sayısındaki bir karikatür (Resim 6) ve yazıya göre meşrutiyete muhalefet eden bu söz konusu kişilerden biri de Zeki Paşa idi. Tophane Müşiri Zeki Paşa, Abdülhamit'in en gözde devlet adamlarından biriydi.

Karikatürde Zeki Paşa, Harbiye Mektebi'nde verdiği bir derste, "Efendiler! Sizden hürriyet, eşitlik gibi kelimeleri duyarsam emin olunuz, sizi mahvederim" demektedir. Öğrenciler de onun bu sözlerini "Yuhaaa" diyerek protesto etmektedirler. Zeki Paşa'nın ağzından çıkan bu sözler, onun gibi Abdülhamit'e yakın olanların hürriyet karşıtlığını, "yuhaa" ise, Harbiye öğrencilerinin ve askerlerin Meşrutiyet'e desteğini ifade eder.



**Resim 6:** Zeki Paşa Harbiye Mektebi'nde

**Kaynak:** *Kukuruk*, Sayı:1, 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908).

Aslında dergilerin bu tür yazılara yer vermesine bakılırsa, meşrutiyete destek veren sadece Harbiyeliler değil, bizzat gazetelerin kendileridir. Nitekim *Edep Yahu*, 9 Cemaziyülevvel 1327-16 Mayıs 1325 (29 Mayıs 1909) tarihli 32. sayısında bu desteğini Vatan başlıklı bir şiirle şu şekilde ifade etmiştir:

### **Vatan**

*Ey vatan! Sevgili Osmanlıların göz bebeği,  
Seni candan seven ister mi hakir eylemeyi  
Biz senin için bu kadar canları îsâr ettik  
Sana son aşkı, fedakârlığı izhar ettik  
Bir nefes âh aman vermedi bedhâhânın  
Gadr ile oldu nice şîrler kurbânın  
Halkı bir zalim hünkâr esir etmişti  
Müteferrik yaşatıp zâr ufakir etmişti  
Kimse şekva edemezdi o belâ havfından  
Ah ederdi gece gündüz tutuşup havfından  
Böyle her fert garibana yaşarsa yalnız  
Kim çıkar ortaya cemiyet ile söyleyiniz  
Vâdî-i aczü cehalette giderdik muzlem  
Belki de tavr-ı acîb ile esam müebkem  
Biz zavallı vatana hizmet ile belli idik  
Bu uğurda ne kadar derde tahammüllü idik  
Sinemizde açılan cerha-i şefkatti bütün  
Kalbimizden süzülen hûn-ı hamiyetti bütün  
Keşf olunmaz yine bir ah tecili öyle  
Milletin nâsiyegâhında yazılmış böyle  
Otuz üç yıl ki, metanetle vefa gösterdik  
Rûy-ı hürriyeti görmekle safa isterdik  
Gayretullah zuhur etti nihayet, yaşasın,  
Bu muazzez vatanın gençleri, millet yaşasın  
Çıktılar sevgili hürriyeti istihsâle  
Şanlı bir yol açarak âlem-i istikbâle  
Eyledi şevket ile ordu Bizans'a hareket  
Yıldız üstünde göründü âlem-i hürriyet  
Milletin öyle yüzü güldü hakikat ki, cihan  
Görmedi devredeli böyle saadetli zaman  
Pek büyüktür bu mefâhir düşünen kardeşler!  
Çünkü âsâyîş-i millimizi temin eyler  
Südüler sâika-ı kahr ile istibdâdı  
Âdem-âbâda kadar bir daha gelmez yâdı  
Ne cehennemlere ister ise gitsin yarab!  
Demini haşr-ı nedâmette akitsin yarab!  
Ne felaketlere uğrattı bizi ol alçak  
Ka'r-ı nâ-yâb-ı helâke gidiyorduk mutlak  
Çok şükür cennet-i hürriyete dâhil olduk  
Nakmetin ni'met-i bî-haddine vâsıl olduk  
Şimdi her yüzden açıktır bize bâb-ı ikbâl*

*Pek yakından görünür pertev-i lütf umüte 'âl<sup>244</sup>*  
*Uşak'tan: A. Tahir*

Şiiri kaleme alan şair A. Tahir, Abdülhamit'in zalimliğini, halkı fakir fakara bıraktığını, uyguladığı baskı sebebiyle kimsenin sesini çıkaramadığını ve bir araya gelip ona karşı koyamadığını ileri sürmüş ve istibdat ve Abdülhamit'i eleştirmiştir. Cehalet, acizlik ve zulmün kol gezdiği ve insanların korku ve baskıdan sağır ve dilsiz olduğunu vurgulamıştır. Şaire göre bu baskıcı rejim yüzünden herkes hürriyet hayali kurar duruma gelmiş ve meşrutiyet Selanik'ten İstanbul'a gelen ordu sayesinde gerçekleşmiştir.

Meşrutiyete ve onun getirdiği hürriyete bu tür övgüler düzülürken, onun karşıtı olan istibdat ve özellikle onun mimarı Abdülhamit eleştirilmeye devam etmiştir. Bunun bir nedeni de Abdülhamit'in dış siyasette izlediği başarısız politikalar ve aldığı kötü sonuçlardır. Bu bağlamda öne çıkan en önemli konu Girit Meselesi, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve Bulgaristan'ın önemli bir kısmının Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasıdır.

### **2.2.2. Girit Meselesi**

Girit Meselesi, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda toplanan Berlin Konferansında Yunanistan'ın Girit'i istemesiyle başlamış ve Girit'teki karışıklığı bahane eden Yunanistan'ın Girit'e girmesiyle birlikte 1897 yılında Osmanlı-Yunanistan Savaşı ile sonuçlanmıştır. Savaşın sonunda Girit özerklik kazanmıştır. Ancak Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Girit sorunu tekrar ortaya çıkmıştır. Bu sorunun sebebi ise Girit'in Yunanistan'a katılma isteği, Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmesidir. Bu nedenle incelediğimiz dergilerde yer alan konulardan birisi olmuştur. Bu mesele, mizah dergilerinde daha çok, Girit'e askeri müdahale ve meselenin nasıl çözüme kavuşacağı bağlamında ele alınmış ve söz konusu mesele karikatürle ve düz yazılarla değerlendirilmiştir.

Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakı (1908) ülke genelinde olduğu gibi İzmir'de büyük tepkilere yol açmıştır. İzmir'de kışla meydanında on binlerce kişinin katılmasıyla büyük bir miting gerçekleşmiştir. Mitingde nutuklarla protestolar

---

<sup>244</sup> *Edep Yahu*, Sayı 32, 9 Cemaziyülevvel 1327-16 Mayıs 1325 (29 Mayıs 1909).

yapılmıştır. Protesto telgrafnamesi sadarete çekilmiş ve ancak cevap gelince mitinge son verilmiştir.<sup>245</sup>

Dönemin dergileri, Girit meselesiyle ilgili olarak en çok sorunun nedenleri ve Osmanlı Devleti'nin Girit'te başarısız olma sebepleri üzerine değerlendirmeler yapmışlardır. Örneğin *Edep Yahu*, 27 Şevval 1326-8 Teşrinisani 1324 (21 Kasım 1908) tarihli 6. sayısında yer alan "Ciddi" başlıklı bir yazısında konuyla ilgili bazı görüşleri sunmuştur. Yazıya göre, Girit Meselesinin ve burada bir Rum isyanı başlamasının temel nedeni, *Nea Symirnea* gibi gazetelerin yazdıkları yazılarla, yıllardır kardeşçe yaşayan Rum ve Türk halkının arasına nifak tohumları ekmesidir.<sup>246</sup>

*Edep Yahu*, isyanın çıkmasındaki rolüne inancını 12 Temmuz 1909 tarihli, 38. sayısında "Ciddi" başlıklı ve "İzmir Valisi Sayın Kazım Paşa'nın dikkatine: Uyumayalım!" adlı alt başlıklı bir yazısında tekrarlamıştır. Yazıya göre, Girit'te bir sorun çıkmasının en önemli müsebbibi, "Etnik-i Eteryâ" adlı terör örgütünün propagandasını yapmak için Yunanistan'da neşredilen ve içerik bakımından da kışkırtıcı olan *Emiros*, *Petris* ve *Harunos* gazeteleriydi. Bu gazeteler, Rum çocuklarını kullanarak halk arasında düşmanlık yaratmakta, Hıristiyan vatandaşları isyana teşvik etmekteydi. Bu yüzden yazıya göre, hükümetin bu tür yayınların memlekete girmesine izin vermemesi gerekirdi.<sup>247</sup>

Benzer şekilde *Neşter* de Girit Meselesinin nedenini, Yunan gazetelerinin halk içinde nifak oluşturması ve bunun sonucunda Rum halkının sürekli imtiyaz istemesi olarak lanse etmiştir.<sup>248</sup> Bilindiği üzere, çıkan isyan sonucunda Girit, 5 Ekim 1908 tarihinde, Yunanistan'a bağlanma kararı almıştır. Yunanistan'ın bu kararı hemen kabul etmesi Osmanlı hükümeti tarafından aceleyle getirilen bir durum olarak görülmüştür. Bu yüzden, iki ülke arasında gerginlik yaşanmış ve savaş hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır.

Dönemin mizah dergilerinin bazılarında göre isyanın çıkmasından Rum gazeteleri sorumlu ise de genel olarak sorunun Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak şekilde büyümesinde, tersane ve donanmanın yetersizliğinde yanlış ve yetersiz politikaları ile Osmanlı devlet adamları sorumludur. Bu sebeptir ki devlet adamları

---

<sup>245</sup> Dursun, s. 68.

<sup>246</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 6, 26 Şevval 1326-8 Teşrinisani 1324 (21 Kasım 1908).

<sup>247</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 38, 23 Cemaziyülahır 1327-29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909).

<sup>248</sup> *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

ile birlikte tersanenin kötü ve yetersizliği de dergilerin en çok yakındıkları konulardan olmuştur.

*Edeph Yahu*, 8 Muharrem 1327-17 Kânunusani 1324(30 Ocak 1909) tarihli 16. sayısında, bu kez Şair Eşref'in bir dörütlüğü üzerinde yine tersane ve donanmanın kötü olduğuna dikkat çeker. Zırhlıların eleştirildiği dörütlük şöyledir:

*Arkadaşım: Aman birader ya Şair Eşref'in şu kıtasına ne dersin:*

***Kıta***

*Zırhlılarda ne kömür var ne kazan var ne ocak!*

*Her biri sahil-i deryada cesettir bî-rûh*

*Kalkıştırdı yine dava ile istirdâda*

*Bizdeki tekneleri görse idi Hazret-i Nûh<sup>249</sup>*

Şair Eşref'e göre, "zırhlılarda yol alacak malzeme yoktur, her biri deniz sahilinde cansız bir ceset" gibidir. Osmanlı zırhlılarının durumu o kadar kötüdür ki, Hz. Nuh Osmanlı'daki tekneleri görse gemisini geri almaya kalkışacaktır.

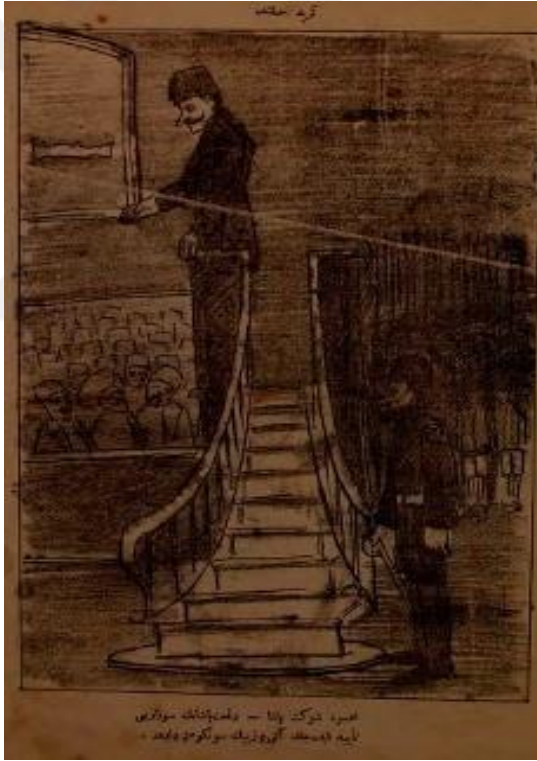
*Neşter* dergisi de Girit'teki sorunun giderek büyümesinden bazı devlet adamlarını sorumlu tutmuştur ancak onun işaret ettiği isim Bahriye Nazırı Hasan Paşa değil, Ordu Müfettişliği görevinde bulunan Mahmut Şevket Paşa'dır. (18 Mayıs 1909-Temmuz 1912).

*Neşter*, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli, 6. Sayı, 3. sayfasında yer alan ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki gerginliği konu edinen bir karikatüründe (Resim 7), esas olarak Osmanlı devlet adamlarını eleştirmiştir. Karikatürün üstünde *Girit Hakkında* yazmaktadır. Karikatürde, Mahmut Şevket Paşa, halkın karşısında Girit Meselesi ile ilgili bir konuşma yaparken görülür. Karikatürün altındaki yazıya göre, Mahmut Şevket Paşa'nın ağzından, "Rıfat Paşa'nın sözlerini teyit edecek altı yüz bin süngümüz vardır" sözleri dökülmektedir.<sup>250</sup> Burada adı geçen Mahmut Şevket Paşa (D.1856-Ö.1913), 31 Mart Olayı sebebiyle Hareket Ordusunun başında İstanbul'a gelmiş, Mehmet Reşat tahta geçtikten sonra Ordu Müfettişi olup Girit Meselesi karşısında sert tedbirler almaktan geri kalmayan birisidir. Ancak bu olumlu geçmişine rağmen, Girit konusunda eleştirilerin hedeflerinden birisi olmuştur. Bunun en önemli nedeni de, yine karikatürlerden anlaşıldığı kadarıyla, durumun vahametini anlayamamış ve Girit İsyanına gerektiği gibi müdahale edememiş olmasıdır.

<sup>249</sup> *Edeph Yahu*, Sayı:16, 8 Muharrem 1327-17 Kânunusani 1324 (30 Ocak 1909).

<sup>250</sup> *Neşter*, Sayı:6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

Karikatürde onun ağzından verilen rakamlar, Paşa'nın kendine ve Osmanlı Devleti'ne olan "yersiz" güvenini ifade etmektedir. "Rıfat Paşa'nın sözlerini teyit edecek altı yüz bin süngümüz vardır" ifadesiyle Mahmut Şevket Paşa, Yunanlılarla savaşın eşiğine gelen Osmanlı Devleti'nin savaşa hazır olduğuna ve Yunanlıları yenebilecek bir güce sahip olduğuna inanmış birisidir. Burada bahsi geçen Rıfat Paşa ise o dönemde Hariciye Nazırı olup, Aralık 1911'de Londra Büyükelçiliğine atanmıştır. Girit isyanı sırasında, gerçekte, Osmanlı Devleti'nin Girit'e kaç askerle müdahale ettiğine dair bir bilgi yoktur. Resmi ağızlardan yapılan ve bu karikatürde açıklamalarda ise olası bir savaşta Osmanlı Devleti'nin çok sayıda askeri olduğu ileri sürülmüştür. Ancak buna rağmen başarısız olununca, bu rakamların gerçeği yansıtmadığına dair imalarda bulunulmuştur.



**Resim 7:** Girit Hakkında

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

*Edep Yahu*, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909) tarihli 41. sayısında yer alan, "Gazeteler ne yazıyor" başlıklı bir yazısında Bosna-Giirt Meselesini, Bosna-Hersek ve Bulgaristan meseleleri gibi hükümetin başarısız olduğu bütün sorunlarla birlikte ele almış ve genel bir eleştiride bulunmuş; ayrıca spesifik

olarak Girit Meselesinin Osmanlı halkı nezdinde uyandırdığı tepkiye dikkat çekmiştir:

*Neyyir-i Hakikat – Pekâlâ, Mısır hıdivine bu kadar imtiyazlar verdiğimizize göre, onun buna karşı bize yapacağı şey nedir? Maalesef Mısır Komiserliği meselesinden başka bir şey bulamayız. Teessüf ederiz ki Osmanlı hükümeti bu meselede pek aldandı.*  
*Edep Yahu – Ah, a iki gözüm! Osmanlı hükümeti hangi bir meselede aldanmadı? Düşün: Bosna –Hersek, Bulgaristan meseleleri ortada. Şimdi de koca bir Girit meselesi var. Dün kışla meydanında kırk elli bin kişilik dehşetli bir miting yapıldı. Millet heyecanlı bakalım bu işin sonu nereye varacak.*<sup>251</sup>

Gazete, bu konuşma üzerinden, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ele geçirmesinden, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından ve en nihayetinde Girit meselesinden dolayı Osmanlı halkının hiç hoşnut olmadığını, hatta 40-50 bin kişilik mitinglerle bunu protesto ettiğini belirtmiştir.

Nitekim gerçekte de Girit'in Yunanistan'a bağlanma kararından sonra basında büyük protestolar olmuş, 1908 yılı içinde İzmir, Manisa ve İstanbul'da; 1909 yılında ise Sultanhisar, Diyarbakır, Turgutlu Selanik, Sivas, Demirci ve Soma'da mitingler düzenlenmiştir. Ayrıca 9 Mayıs 1910 tarihinde Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti yayınladığı beyannameyle Girit'teki muhtaçlara yardım ve Girit zırhlısı alınması için zenginleri yardıma çağırmıştır.<sup>252</sup>

*İğne* de Osmanlı Hükümeti'ni Girit Meselesi'nde başarısız bulan ve bu yüzden eleştiren diğer bir mizah dergisidir. 12 Haziran 1910 tarihli 18. sayısında, "Gazeteler Sergisi" başlıklı bir yazısında bu konuyu şu şekilde ele almıştır:

*Yine ondan: Girit meselesi niçin halledilmiyor?*  
*İğne: Halledilmek istenilmediği için!*<sup>253</sup>

*İğne*, görüldüğü üzere, *Neşter* ve *Edep Yahu* gibi, Girit meselesinin bir türlü sonuçlanmamasından hükümeti sorumlu tutmakta ama onlar gibi net bir isim vermekten kaçınmaktadır.

*Tokmak* ise Girit meselesine farklı bir açıdan yaklaşmış, isyanın nedenleri veya sorumlularına işaret etmek yerine, daha çok isyanın Müslüman halk üzerindeki etkilerini vurgulamayı tercih etmiştir. Konuyla ilgili, 19 Şaban 1328, 13 Ağustos 1326

<sup>251</sup> *Edep Yahu*, Sayı:41, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909).

<sup>252</sup> Adıyeke, s. 62-66.

<sup>253</sup> *İğne*, Sayı: 18, 3 Cemaziyelahir 1328-30 Mayıs 1326 (12 Haziran 1910).



(26 Ağustos 1910) tarihli 20. sayısında yer alan ve Girit'teki Müslümanlara yapılan zulümden bahsettiği “Basın Vitrini” başlıklı yazısı şöyledir:

*Ahenk: Girit'te zulüm artıyor. Müslümanlar yok ediliyorlar.  
Tokmak: Onu azaltacak çareler yaklaşıyor merak etme!  
(Sabah): “Girit meselesinden” mazluma zulüm isnadında bulunuluyor.  
Tokmak: Belki Avrupa yutar, fakat bize gelince zalimi çoktan anladık.  
Gerçi hesap başında görürler. Keza Bulgar mantığı.<sup>254</sup>*

Yazıya göre Girit'te Müslümanlara uygulanan zulüm giderek artmakta ve Müslümanlar katledilmektedir. Gazeteye göre bu durum karşısında Avrupa, Bulgar mantığını uygulamakta, yani şiddete dayalı, yıldırma ve yok etme politikası uygulamaktadır. Hal böyle olunca, zulmü sonlandırma işi Osmanlı Devleti'ne düşmektedir ve bu konuda adım atması da yakındır.

Girit Meselesine değinen bir diğer dergi de *Zeybek*'tir. *Zeybek*, Osmanlı Devleti'nin müdahalesi konusunda veya bunun başarılı olacağı konusunda çok da ümitli değildir. Bunu, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918) tarihli birinci sayfasında yer alan bir karikatür (Resim 8) üzerinden vermiştir. Aşağıda yer alan bu karikatürde, elinde meşale tutan bir *Zeybek* ile karşısında bir *Efe* yer alır. İkili arasında Girit hakkında şu konuşma geçmektedir:

*Efe – Aklının kırımları mı çözüldü, Kahpe Deli! Böyle güpegündüz elinde koca bir meşale ile ıssız tarlalarda تنها sokaklarda ne arıyorsun?  
Zeybek – Girit'e yüze yüze giden eski dalgıçları arıyorum. Yunanistan'a yarış varmış. Ben yüzmek bilmem ki gireyim!<sup>255</sup>*

*Zeybek*'e göre, İzmir'den Girit'e olan mesafeyi yüzerek aşmak mümkün değildir. Aslında bununla kastedilen, Girit'in Osmanlı'nın elinden çıktığı ve oraya ulaşmanın artık mümkün olmadığıdır.

*Zeybek*, aynı sayısında bir dörtlük üzerinden yine Girit meselesine değinmiş ve bu kez daha çok Yunanistan'ın meseledeki rolüne atıfta bulunmuştur:

*Girit zırhlısının hani kaptanı?  
Denize dönmüştü kışla meydanı  
Kaptı Venizelos sonunda harmanı  
Yunan nutku okur lafazan kalmamış.<sup>256</sup>*

Dörtlükte Yunanlılarla Girit yüzünden yapılan savaştan bahsedilmekte, Girit zırhlısının kaptanı nerede sorusu sorulmakta ve Venizelos'un adına da yer

<sup>254</sup> *Tokmak*, Sayı: 20, 19 Şaban 1328, 13 Ağustos 1326 (26 Ağustos 1910).

<sup>255</sup> *Zeybek*, Sayı: 1, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).

<sup>256</sup> *Zeybek*, Sayı: 1, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).

verilmektedir. Venizelos Giritli bir hukukçudur ve Girit'in anayasasını hazırlamıştır. “Venizelos kaptı sonunda harmanı” sözü Yunanistan ve Girit'in birleşme kararına ve Yunanistan'ın Girit'i ele geçirmesine bir göndermedir. Girit, 5 Ekim 1908'de Yunanistan'a bağlanma kararı almasına karşın, 1912 yılına kadar hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. 1912 yılında ise Yunanistan'a bağlanmıştır. Son tahlilde, Osmanlı Devleti, bu meselede kaybeden taraf olmuştur.



**Resim 8:** Elinde Meşale Tutan Bir Zeybek İle Karşısında Bir Efe

**Kaynak:** *Zeybek*, Sayı: 1, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, dönemin İzmir mizah dergileri, sadece Girit Meselesinin kendilerince nedenlerine değinmekle kalmamışlar, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Girit Meselesinde başarısız olduğunu vurgulamışlar ve bu başarısızlığın nedenleri konusunda bazı değerlendirmeler yapmışlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de basılan mizah dergilerinin ele aldığı bir diğer siyasî konu, Bosna-Hersek'in yine 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakıydı. Bu konu bağlamında mizah dergilerinin en çok vurguladığı konular ilhaka Osmanlı halkının tepkileri ve Avusturya mallarının boykotuna yer vermeleri olmuştur.

### 2.2.3. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İlhakı

Daha önce bahsedildiği üzere, Avusturya Macaristan, 1878 Berlin Antlaşması'yla Bosna- Hersek'i Osmanlı hükümlerinin korunması kaydıyla işgal etmiş, 5 Ekim 1908'de de ilhak etmiştir. Bu, Osmanlı halkının tepkisine yol açan önemli bir gelişme olmuştur. Halk tepkisini Avusturya mallarına boykot uygulayarak göstermiştir. Avusturya mallarını kullananlara da tepkiler yağdırmaktan geri kalmamışlardır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de çıkan mizah dergileri bu konu üzerinde de durmuşlardır. Bunu yaparken, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i neden ilhak ettiğine veya Osmanlı Devleti'nin bu konudaki politikasına pek değinmemişler, daha çok ilhaka tepki olarak Osmanlı halkının başlattığı, Avusturya malları boykotuna yer vermişlerdir. Bu bağlamda ayrıca boykottan Avusturya-Macaristan'ın veya onun vatandaşlarının uğradığı ekonomik zararı vurgulamışlardır. Bu yönüyle de, boykotun başarısının altını çizmişlerdir.

*Edep Yahu*, 28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908) tarihli 2. sayısında Avusturya-Macaristan'ın uğradığı ekonomik zararı, bu ülke ile ticaret ilişkisi olan Lazar Kramer isminde İspanyol bir iş adamının mektubundan yola çıkarak vermiştir. Mektuba göre, Lazer'in işi ticarettir. Birahaneleri vardır ve Kramer Palas Hotel'in sahibidir. Avusturya mallarına uygulanan boykottan olumsuz yönde etkilenen ticaret adamlarındandır. Osmanlı halkı Avusturya mallarını kullanmayarak Avusturya'yı boykot etmeye başlamış ve Avusturya mallarını kullananlara da cephe alarak boykotu sürdürmüştür.

Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla, boykot süresince halk, Kramer'in bütün mallarını Avusturya'dan getirdiğini söyleyerek, onun mallarını almamışlardır. Ayrıca, yine Kramer'in ifadesine göre, onun hakkında asılsız laflar çıkarmışlar, yanlış cümleler kullanmaya başlamışlardır. Tüm bunlar Kramer'i maddi ve manevi yönden zarara uğratmıştır. Kramer, Osmanlı Hükümeti'ne hitaben yazdığı mektubunda boykottan uğradığı bu zararları uzun uzun sıralamış ve boykotun sonlandırılması çağrısında bulunmuştur:

*Efendim!*

*Saygıdeğer halkımızı ticarethanemiz aleyhine kışkırtmak üzere bazı mahalli gazetelerin sayfalarında yayınlanan makaleleri üzümlere gördüm. Bendenizin İspanya vatandaşı olduğumu öncelikle arz ediyorum.*

*Birahanem ile Kramer Palas Hoteline ait ticari faaliyetlerde hissedar oldukları için Fransız, Alman ve Avusturya sermayedarlarının ticari*

*işlerde söz sahibi olduklarını inkâr edemem. Fakat gerek birahane ve gerek Hotel müesseselerinde tek imza sahibi ve yetkili benim.*

*Osmanlı halkının bugünlerde yaşanan olaylar sebebiyle gösterdikleri vatansever hisleri layıkıyla takdir ederim. Bu vesileyle bugün hayatta olmayan babamın necip Osmanlı milleti hakkında beslediği saygı ve muhabbeti beyan etmem 'malumu ilam kabilinden' sayılır. Ben de ticarethanenin idaresini üzerime aldığı zamandan beri babamın izinden gittiğimi ispat etmiş olduğumu düşünüyorum. Hürriyet çılgınlıklarının ilk önce benim ticarethanemde yankılanmış, meşrutiyetin ilanı üzerine yapılan gösterilerle kardeşlik ve eşitlik bayramları ticarethanemde icra edilmişti. Böylece istibdadın esaret zincirlerini kıran büyük bir milletin ilk sevinç tezahüratlarına ticarethanemin ev sahipliği yaptığını görmek Osmanlıları seven herkes için fevkalade iftihar ve şeref vesilesi olmuştu. Ben de bu sevinçten payıma düşeni almıştım. Ticarethaneme Avrupa memleketlerinden sekiz yüz çeşit mal getiriyorum. Bunlardan sadece iki çeşidi Avusturya'dan gelir. Birincisi Pilsen birası, ikincisi de Macaristan'dan az miktarda gelen sadeyağdır. Rokfor peyniriyle şampanya ve şaraplar Fransa'dan, Hollanda ve Gravyer peynirleri Felemenk'ten, makarna vesaire İtalya'dan, havyar Rusya'dan, bisküviler İngiltere'den getirildiği halde bütün mallarımız Avusturya'dan getiriliyor demek sanırım gerçeğe uygun olmaz.*

*Fakat şahsi fikirlerimi ve Osmanlı vatanperverlerine karşı özel sevgimi ispat için on günden beri Fransa ve İtalya fabrikatörleri ile görüşüp birayı oradan getirmeye teşebbüs ettiğimi ve yakında İtalya ve Fransa'dan gelecek birayı saygıdeğer halkıma sunmaya niyetli olduğumu arz ederim.*

*Osmanlı vatandaşlarına karşı beslediğim muhabbet ve hürmeti ispata çalışırken İspanya vatandaşı olduğum ve zaten çeşitleri sınırlı Avusturya mallarını getirmemeye niyetli iken müesseselerimize Osmanlı dostlarımız tarafından nefret gözüyle bakılması gerçekten beni derinden üzdü.*

*Bundan başka Osmanlı halkının vatansever hislerine hürmet için Pilsen Birahanesi adını iptal ederek Kramer Birahanesi olarak değiştireceğimi ayrıca beyan ederim.*

*İtibarlı ve güvenilir İttihad gazetesinin son sayılarından birinde ismi saklı ve imzası gizlenmiş biri tarafından Kramer Birahaneleri hakkında bir iddia ortaya atılmıştır. Güya birahaneleri çevreleyen camekânın renkli camları Avusturya bayrağının renklerinden ibaret olduğu iddiası ile benim Avusturya uyruğundan olduğumu ispat etmeye çalışmışlar fakat bunun büyük bir yanlış olduğu açıktır. Zira Larousse lügati ile sair lügat kitaplarında Avusturya imparatorluk renkleri sarı ile siyahtan ve Avusturya Bahriyesinin renkleri beyaz, açık kırmızı ve açık sarıdan; Avusturya-Macaristan'ın renkleri ise beyaz, açık kırmızı, açık sarı ve biraz açık yeşilden ibaret olduğu herkesçe bilinmekte iken camekândaki renkler yakut, mavi gül ve koyuya çalar sarıdır. Gerek ölmüş babamın gerek sadık Osmanlı dostu olan benim, Osmanlılık hakkındaki samimi duygularımız geçmişte olduğu gibi bugünde şu yazı ile beyan ve ilân ediyorum. Çeşitleri sınırlı Avusturya mallarının da artık getirilmemesi için gerekli tedbiri aldığımı göz önüne alarak işte bu mektubu yayınladım bu vesileyle Osmanlı halkının hakkımızdaki iyi dileklerinin devamına sebep olmasını arzu ederim.*

*Lazar Kramer*

***Lazar Kramer'in Mektubuna Ek***

*Bazı dostlarımızca, önceden İ. Kramer olan ticari unvanımızın Lazar Kramer ve Ortakları şeklinde bir unvana dönüştürülmesini arzu ettiklerini haber aldım. Ancak şimdiki ticari unvanımız bana babamın ismini hatırlatmaktadır. Yirmi sekiz sene önce bu ticarethaneyi kurup bize bırakmış, bugün ise hayatta olmayan pederimin hatırasına saygı için bu haliyle kalmasını bir evlatlık görevi olarak düşündüğümü arz ederim.<sup>257</sup>*

Lazar Kramer'in bu mektubu, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı sonucu meydana gelen boykot hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mektup, halkın Avusturya mallarını kullanmadığını, kullananlara da tepki verdiğini gösterir. Mektupta açıklandığı ve daha önce de bahsi geçtiği üzere, halk artık Kramer'e ait olan işyerlerine tavır koymuş ve Kramer'in tüm ürünlerini Avusturya'dan getirdiğini iddia etmiştir. Hatta işyerinde Avusturya renklerine yer verdiğini söyleyerek tepki göstermiştir.

Yine mektuptan anlaşıldığı kadarıyla, halkın bu nefret dolu söylemleri ve tavırları Lazar Kramer'i bazı tedbirler almaya zorlamıştır. Lazer, boykottan ekonomik olarak en az biçimde etkilenmek veya hiç etkilenmemek adına kendisi ve işyerleri için söylenenler hakkında açıklama yapmış ve Osmanlı halkından özür dilemiştir. Avusturya'dan sınırlı sayıda aldığı malları da artık almayacağı sözünü vererek durumu düzeltmeye çalışmıştır. Osmanlı halkı özellikle gençler Avusturya'nın feslerine tepki göstermişlerdir. Fes yerine kalpak giymişler ve fes giyenlerin başından fesleri alıp yırtmışlardır. Yalnızca vali ve vilayetin yüksek memurları siyaset gereği fes giymişlerdir.<sup>258</sup>

*Edep Yahu* 5 Şevval 1326-17 Teşrini evvel 1324 (31 Ekim 1908) tarihli 3. sayısında ise, "Ciddi" başlıklı bir yazıda ise boykotun niteliğine dair bazı bilgiler sunmuştur. Buna göre, *Edep Yahu* tarafından halka, Avusturya'ya tepki olarak, orada üretilen fes yerine kalpak giyilmesi için çağrıda bulunulmuştur. Çünkü bu çağrıyla yapanlara göre, "milletler şapkalarla değil, kafalarının ve zihinlerinin bilim ve fenle meşgul olmasıyla ölçülür." "Aydın bir kafa yapısına sahip ol da istersen başın açık gez. Eğer beynin boş ise onu ne kadar şık bir şapka ile örtsen de kıymeti yoktur."

<sup>257</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 2, 28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908).

<sup>258</sup> Dursun, s. 51.

Boykottan yola çıkarak akla ve bilimsel kafaya vurgu yapan *Edeb Yahu*, bu vurgusunu, aşağıdaki dizelerle biraz daha pekiştirmiştir:

*Ma'rifetsiz olan ebnâ-yı beşer  
Ekseriyâ işi cehliyle yıkar  
Eğer altında değişmezse dimağ  
Kuru tebdîl-i külâhtan ne çıkar?*<sup>259</sup>

*Edep Yahu*, 4 Zilkade 1326-15 Teşrinisani 1324 (28 Kasım 1908) tarihli 7. sayısında “Çok Oluyor” ve “Az Oluyor” başlıklı yazılarında yine fes, kalpak ve boykot konusunu ele almıştır.

*Çok Oluyor  
Me'murînin – Kalpak giymekteki tereddüdü  
Şıkların– Kalpak yakıştırmak için ihtimâmı.*

Resmi dairelerde hâlâ fes, sokaklarda ise fes yerine kalpak giyilmesi sebebiyle bir karmaşa yaşanmıştır. Memurlar bu durumdan dolayı tereddüt içindedirler. Sokakta fese yoğun tepki gösterilmektedir ama bir yandan da resmi dairelerde fes takmak zorunluluğu vardır. Bu durum memurları zor durumda bırakmaktadır.

*Az oluyor!  
Boykotaja riayetten beri – Kramer'de müşteri  
Boykot karardan beri: Kramer Birahanesinde müşteri  
Fesler atılalıdan beri kalıpçılarda: Neşe.*<sup>260</sup>

Yazı, boykotun biçimi ve sonuçları hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Buna göre, boykot kararı alındığından beri Kramer birahanesindeki müşteri sayısı azalmıştır. Halk Avusturya'ya olan tepkisini Kramer'in birahanesine gitmemekle göstermektedir. İkincisi, boykot bağlamında fes atılmış, bu da fes üretimi yapan esnafı olumsuz yönde etkilemiştir. Fes giyilmediği için fes yaptıran da yoktur ve bu durum fes üreticilerinin de işlerinin bozulmasına, dolayısıyla keyiflerinin kaçmasına yol açmıştır.

*Edep Yahu*, 29 Teşrinisani 1324-18 Zilkade 1326 (12 Aralık 1908) tarihli 9. sayısında yer alan “Boykotaj Hadiseleri” başlıklı bir yazıda bir kez daha halkın fesi boykotuna değinmiştir:

*Yaşlı başlı haysiyetli bir zatın fesi çarşıda çocuğun biri tarafından yırtılması üzerine o zat çocuğa karşı istimal-i şiddet eder. Çocuk babasının refakatiyle polis idaresine müracaat eder. Efendi de gider. Polis ile beynlerinde şöyle bir muhavere cereyan eder:*

<sup>259</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 3, 5 Şevval 1326-17 Teşrinisani evvel 1324 (31 Ekim 1908).

<sup>260</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 7, 4 Zilkade 1326-15 Teşrinisani 1324 (28 Kasım 1908).

*Polis: Şu Çocuğa karşı niçin irade-i şiddet ettiniz?*

*Efendi: Niçin mele-in –nasda fesimi başımdan kapıp yırttı ve niçin siz bu gibi taarruzata bakmıyorsunuz?*

*Polis: Bu bize taalluk etmez. Milletin bileceği bir şeydir.*

*Efendi: Mademki bu milletin bileceği bir şeydir, sizin lüzumunuz kalmaz. Ben de milletten bir ferdim. Efrad-ı milletimden biri bana karşı tecavüz etti. Ben de müdaafa-i hukuk ettim sizin şurada şimdi işe karışmanız abestir. Bırakınız biz efrad-ı millet yekdiğerimizle böyle uzlaşır gideriz.*

*Polis: Fakat bu hareketiniz hilaf-ı kanundur. Böyle yapmamalısınız.*

*Efendi: Böyle Çocukların tecavüzatına meydan vermeniz kanun mudur? Bana nasihat vereceğinize hukuk-ı umumiyeği muhafaza ve mütecaviz şu çocuğun pederine nasihat vermeniz daha evvel düşüneceğiniz bir keyfiyet değil midir? Eğer bu da doğru değil ise dediğim gibi millet işine karışmayınız. Biz aramızda uzlaşır gideriz.*

*Edep Yahu:*

*Polis, millet işine karışmamalı. Efendi fesinden vazgeçmeli, külah giymeli. Çocuk da efendinin elini öpmeli. İşe böyle nihayet verip millete uzlaşmalı.<sup>261</sup>*

Bu muhaverede yine fes konusuna değinilmiş, fes giymekte inat etmek yerine külah giyilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla polis de fes giyilmesine karşı çıkmakta, boykottan yana bir tavır sergilemektedir.

*Edep Yahu* 9 Zilhicce 1326-20 Kanunuevvel 1324(2 Ocak 1909) tarihli 12. sayısında yer verdiği “İstanbul’da Neler Oluyor” başlıklı yazısında yine boykotaja ve bunun fes üzerinden ifade edilmesine yer vermiştir. Biri külahlı diğeri fesli iki İzmirli arasında geçen tartışma ve düellodan oluşan yazı, toplumda fes ve külah tartışmasının ne boyutlara ulaştığını göstermekle kalmayıp toplumda yarattığı ayrışmaya da vurgu yapmaktadır. Kişilerin fesli ve külahlı diye isimlendirilerek ayrılması da toplumun fese karşı tepkisini ve bu konudaki bölünmeyi gözler önüne sermektedir.<sup>262</sup> Külah Avusturya’ya ve mallarına tepki gösterenleri sembolize etmekte iken, fes ise Avusturya ile siyasi ilişkileri dengelemek için hala fesi kullananları simgelemektedir.

Girit’in Yunanistan’la birleşme kararının ve Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan tarafından ilhakının en önemli nedenlerinden biri, bazı araştırmacılara göre, adı geçen bu ülkelerin II. Meşrutiyet’in Temmuz 1908’de ilanını fırsat bilmeleriydi. Hatta bazı araştırmacılara göre, Meşrutiyet’in getireceği özgürlükçü ortamdan ve özellikle de açılacak Meclis ve yapılacak seçimlerden çekinmeleriydi.

<sup>261</sup> *Edep Yahu*, Sayı:9, 29 Teşrinisani 1324-18 Zilkade 1326 (12 Aralık 1908).

<sup>262</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 12, 9 Zilhicce 1326-20 Kanunuevvel 1324 (2 Ocak 1909).

Nitekim Meşrutiyet'in ilanından üç ay sonra seçimler yapılmış, meclis açılmıştır. İzmir'de çıkan mizah dergileri bu konuya da oldukça fazla yer vermişler ve seçimleri, daha da önemlisi seçimle meclise giren milletvekillerini eleştirmişlerdir.

#### 2.2.4. 1908 Kasım-Aralık Seçimlerine Dair Değerlendirmeler

Seçimlerin yapılacağı ve Meclis-i Mebusan'ın açılacağı, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden hemen sonra açıklanmış ve basın aracılığıyla duyurulmuştur. İntihab-ı Mebusan (Mebus Seçimi Kanunu)<sup>263</sup> çerçevesinde yapılan seçimler, iki dereceli olarak gerçekleşmiş ve hepsi bir günde tamamlanmamıştır. 17 Aralık 1908 tarihinde, II. Abdülhamid tarafından II. Meşrutiyet'in ilk parlamentosu açılmıştır.

240 mebusun meclise girdiği seçim sonucuna göre (din ve mezhep fark etmeksizin) sayısal çoğunluğu elde edenlerin başında toprak ağaları gelmekteydi. İkinci sırayı din adamları almaktaydı. Din adamlarından sonraki sırayı ise serbest meslek sahipleri (doktor, avukat, tüccar) oluşturuyordu. Son olarak da memur ve asker grubu yer alıyordu. Din ve mezhep sırasına göre ise Müslüman mebusların sayısı 200, Müslüman olmayanları yaklaşık 40 kadardı. Müslüman mebusların 150'si Türk, Arnavut, Kürt, 50'si ise Arap ülkelerindendi. Müslüman olmayanlar arasında 27 Arnavut, 18 Rum, 12 Ermeni, 2 Sırp, 4 Bulgar, 3 Yahudi ve 1 Ulah görülmekteydi. İttihat ve Terakki seçimlerde büyük bir başarı gösterirken, Ahrar Cemiyeti adaylarından kazanan olmamıştı.<sup>264</sup>

Dergiler, seçimlerle ilintili olarak en çok halkın seçimlerin ilanına tepkisine, seçim için milletvekili adaylarının yürüttükleri seçim çalışmalarına ve seçilen mebusların niteliklerine değinmişler, halkın seçimleri coşkuyla karşıladığının altını çizerken, adayları ve seçilen mebusları eleştirmişlerdir. Bu anlamda, diğer birçok konuda olduğu gibi özellikle *Edep Yahu* öne çıkmıştır.

Dergi, konuyla bağlantılı olarak, öncelikle, mebus adaylarının seçimi kazanmak için hileli bazı yollara başvurduklarını ileri sürmüş ve bunu anlattığı bazı hikâyeler veya olaylar üzerinde hicvetmiştir. 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908) tarihli 1. sayısında, milletvekili olmak hevesiyle cinnet geçirecek duruma gelmiş bir

<sup>263</sup> 1908 Tarihli İntihab-ı Mebusan, Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin seçimlerine ilişkin diğer temel kanunlardan biridir. 83 maddeden oluşan kanunda, seçim şube ve bölgeleri, seçmen defterleri, sağlıklı bir seçim için sorumlu tutulan denetleme heyetinin oluşumu, görevleri ve seçmen kütüklerinin düzenlenmesi esasları belirlenmiştir. Bkz. Tan Baykal, "Türkiye'de İlk Seçimler ve Dayanakları," *Social Science Research Journal*, Vol.7, Issue 2, June 2018, s. 194.

<sup>264</sup> Karal, s. 62-63.



adayın, nüfusa kayıtlı olmayan kişileri ihbar etmek karşılığında milletvekili olabilirim ümidiyle daha çok seçmen bulmak için kapı kapı dolaştığından ve evdeki hane sayılarını öğrenip, doğmamış çocukları bile nasıl hesaba kattığından bahsetmiştir. Aynı sayıda yer alan “İki kişi Arasında” başlıklı yazıda yine seçim telaşından söz etmiştir:

*İki kişi arasında:*

- *Aman birader birkaç gündür seni pek telaşlı görüyorum.*
- *Sorma azizim sorma. Başımı kaşımaya vaktim yok.*
- *Aman ne var? Merak ettim. Bu kadar telaşınız neden?*
- *Neden olacak adaylığım için imza toplamaktan.*

Bu örnekte de görüldüğü üzere, dergilerde biraz abartılı, biraz da mizahi bir biçimde ele alınan adaylık meselesi, gerçekte seçimlere gösterilen ilginin bir tezahürüydü. Daha önce de bahsedildiği üzere, 1908'deki seçimler, halktan büyük bir ilgi ve katılım görmüştür. Bu bağlamda seçim hazırlıkları da yoğun geçmiştir.

1908 seçimlerinde önde olan iki parti vardı. Bunlardan ilki ve en önemlisi İttihat ve Terakki idi. Parti, Türkçü ve merkezîyetçi bir yapıdayken, muhalifi olan Ahrar ise Osmanlıcı ve Âdemi Merkezîyetçi idi. Seçimlere hazırlık aşamasında, Rumlar sayılarını artırmak için hilelere başvururken, İttihatçılar ise Türkleri örgütlemeye çalışmıştır. Esasen Müslüman, gayr-i Müslim herkes seçimlerin sorunsuz bir biçimde yapılmasını istiyorlardı. Buna rağmen yine de bazı Rumlar sorunlar çıkarmışlardır.<sup>265</sup> Ermeniler ise İzmit'teki Mebusan seçimlerinin kanuna aykırı olduğuna dair itiraz etmişlerdir. Ermenilerin belirlediği iki seçmeni İttihat ve Terakki'nin beğenmemesi üzerine bir tatsızlık yaşansa da görüşmeler sonunda Ermeni seçmen adaylarının kabul edilmesiyle sorun giderilmiştir.<sup>266</sup> İttihat ve Terakki'nin en büyük sorunu ise her bölgede istediği gibi bir aday bulamamasıydı. En nihayetinde Kasım ve Aralık seçimleri hükümetin çıkardığı seçim yasasına uygun bir biçimde gerçekleşmiş, Yunan Hükümeti ile Patrikliğin müdahalesi dışında olaysız geçen seçimleri İttihat ve Terakki listeleri kazanmıştır.<sup>267</sup>

Dönemin İzmir mizah dergileri, seçimlerle bağlantılı olarak, sadece adayların seçim heyecanına ve başvurdukları bazı hilelere yer vermemişler, aynı zamanda

---

<sup>265</sup> Savaş, s. 10-13.

<sup>266</sup> Recep Karacakaya, “Meclis-i Mebusan Seçimi ve Ermeniler,” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2003, s. 130.

<sup>267</sup> Savaş, s. 10-13.

onların ne gibi vasıflara sahip olmaları gerektiğine dair bazı değerlendirmeler yapmışlardır.

*Edeb Yahu*, konuya ilişkin olarak, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908) tarihli 1. sayısında, “Enzâr-ı ibrete Asâr-ı Ciddiye” (İbretli Bakışlar ve Ciddi Eserler) başlıklı bir yazı yayınlamıştır. “*Enzâr-ı ibrete, Asâr-ı ciddiye, Meb’ûsluğu nefisinden gayriye yakıştıramayan yâhût vatana hizmet imkânını bu mevkiin gayrıda göremeyen zevatın nazargâh-ı istifadesine bir mektubun bir parçasını ibret olmak üzere zîre derç ediyoruz*” sunumuyla, yayınladığı bu yazı, Ali Şefik (Eyison) Bey’e<sup>268</sup> ait konuyla ilgili bir mektuptur. Dergi, mektubu sunumunda, onu, milletvekilliğini kendisinden başkasına yakıştıramayan yahut vatana hizmeti bu makamın dışında göremeyen kimselerin ibret alması için yayımlandığını belirtmiştir. Çünkü dergiye göre vatana hizmet sadece milletvekili olmakla olmazdı. Birisi, vatan yararına çalışıp üretiyorsa, iyi şeyler yapıyorsa, vatana en iyi şekilde hizmet ediyor demektir.

Dergiye göre, mektubun sahibi Ali Şefik Bey de vatana hizmet edenlerden biriydi. “*Zekâ ve irfânıyla Pâyitaht matbuâtında senelerce serbâzâne kalem oynatmış, bunun defa’âtle cezasını görmüş, nihayet muhtelif mahallerde ve en son Amerika'nın Niyork [New York] şehri Başşehbenderliklerinde Jön Türklük âsârını bir metânet-i hârîka-nümâ ile izhâr etmiş olduğundan dolayı şerrine hâtîme çekmek fikriyle sekiz sene evvel Bitlis'e nefy edilmiş olan,*” yılmaz, çekinmez, cesur bir insandı.<sup>269</sup> Diğer bir ifadeyle, Şefik Bey, zekâ ve irfânıyla, İstanbul basınında uzun yıllar korkusuzca kalem oynatmış, bunun çok defa cezasını çekmiş biriydi. Sonunda çeşitli yerlerde ve en son Amerika'nın New York şehri Baş şehbenderliğinde Jön Türklük düşüncesini mükemmel bir şekilde temsil etmiştir ancak sekiz sene önce de Bitlis'e sürgün edilmiştir.

Yazıdan anlaşıldığı kadarıyla, Şefik Bey, İzmir mebusluğu için bir teklif almış, buna cevaben kardeşine, mebusların nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini ifade eden bir mektup yazmıştır. Derginin yayınladığı mektup da budur.

*Bendenizi İzmir'de meb'ûs intihâb (mebus seçimi) etmek istediklerini yazıyorsunuz. Meb'ûsluğa talip değilim. Fakat matlub (taleb edilen) isem reddetmem, kabul ederlerse kabul ederim. İzmir'de benden pek ziyade*

<sup>268</sup> 1865'te İzmir'de doğan Ali Şefik Eyison'un ilk memuriyeti Meclî-i İdare Başkâtipliği olmuştur. Daha sonra Hariciye Şehbenderlik işleri kaleminde ve Romanya'da görev almıştır. *Hizmet ve Muhit* gazetelerinde yazmış, New York Baş Şehbenderliği yapmış, aynı zamanda koyu bir Jön Türk'tür. New York'tan azlolunarak kendisine Maarif Müfettiş-i Umumiliği memuriyeti verilerek Bitlis'e sürgün edilmiştir. Ölüm yılı bilinmemektedir. Bkz. Hakkı Tarık Us, *Elli Yıl*, İstanbul, 1943, s.52.

<sup>269</sup> *Edeb Yahu*, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

*hararetle vatani müdafaaya muktedir gençler yetişmiş olacağından zannım da yanılmıyorsam o gibiler mevcut iken tarafımdan meb'ûsluğa intihâb için meyl gösterilmesini vatan muhabbetiyle hiç tevfik ve tatbik edemem. Bilakis böyle bir emelde bulunmaklığın ev'ema vatanıma ihanet addederim. Evet, bendeniz vatanıma hizmet edebilirim. Fakat benden ziyade vatana hizmet edebilecek adamlar mevcut iken meclis-i meb'ûsan aâzâ olmak hususunda nefsimi onlara takdim eylemek vatana ziyadeten edilecek hizmete mani olmak demek değil midir? Yok, emir böyle olmayıp da ben hizmet hususunda ebnâ-yı vatana(Vatan evlatları) faik addolunacak bir meziyette farz olunur isem şu hal vatanın tedennisini göstermiş olacağından buna arz-ı teessüfle beraber hakkımda vuku bulacak intihâb ı bil-mecburiye kabul ederim. Yani öyle bir intihâb ı reddetmeyi vatana arz-ı hizmetten kaçınmak gibi bir şi'âr-ı ihanet addederim. İşte biraderin telgrafına verdiğim kısa cevabın tefsîri yukarıdaki satırlarda görülür.*

*Meb'ûsluğa tâlip değilim demiştim. Bundan ben vatana hizmete tâlip değilim manası çıkarmak hatadır. Zira vatana hizmet için meclis-i meb'ûsâna imtiyaz verilmiş değildir. Amel-i hayr, tütün gibi inhisar altına alınamaz. Vatanın her sahası bugün bir meydân-ı hizmettir. İnsanda kâbiliyet-i hizmet ve hüsn-i niyet buldukça mukîm(bir evde oturan) olacağı bir gûşe-i hakir (en ücra köşe) bazen meclis-i meb'ûsândan ziyade bir mücellâ-yı himmet ve hizmet olur.*

*Bu mektuptan ibret almayıp da nâmzetlik dava-yı hâmindâ hâlâ ısrar eden izânsızlara, insafsızlara ne denir? Edep Yahu!<sup>270</sup>*

*Edep Yahu*, Şekip Bey'in kardeşine yazdığı mektubu üzerinden bir vekilin ne tür niteliklere sahip olması gerektiğini açıklamıştır. Buna göre, vatana hizmet etmek basit bir durum değildir. Vatanın selameti için ona ancak vatana layık kişiler hizmet etmelidir. Ama vatana hizmet sadece Meclis-i Mebusun'ın tekelinde de değildir zira vatana hizmet; hayır işleri, tütün gibi tekel altına alınamaz bir şeydir. Vatan, hizmet edilmek için vardır. Vatana hizmet edecek insanda hizmet kabiliyeti ve iyi niyet olmalıdır. Eğer öyle olursa vatanın en ücra köşesindeki biri bile Meclis-i Mebusan'daki vekillerden bile daha fazla vatana hizmette bulunabilir. Sadece koltuk sevdası ve heves ile meclis koltuğuna oturmak vatana ihanet anlamına gelmektedir.

Yine Şekip Bey'in mektuptaki cümleleri üzerinden mesaj veren *Edep Yahu*'ya göre, Şekip Bey, mebus olması için kendisine yapılan tekliften şeref duymuşsa da, bunu kabul etmemiştir çünkü ona göre, bir ülkede gençler dururken daha yaşlı kişilerin vatani yönetmek konusunda yetenekli olduğunu ileri sürmek son derece yanlıştır. Bu yüzden mecliste ve yönetimde yaşlılar yerine, çok daha kabiliyetli kişiler ve gençlere yer verilmelidir.

<sup>270</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

Yaş meselesi dışında *Edep Yahu*, mebuslarda olması gereken başka özelliklere de değinmiştir. Bu özelliklerden biri de çok konuşmak yerine, çok iş yapmaktır. Dergi, bu görüşünü, 28 Ramazan 1326-10 Teşrinî evvel 1324 (23 Ekim 1908) tarihli 2. sayısında kaleme aldığı bir Nasreddin Hoca fıkrası üzerinde şöyle sunmuştur:

*Elindeki papağanın değerini anlamaktan âciz bir köylü, papağanı ile gezerken adamın birisi satılık zannederek:*

*-Kaça satıyorsun diye sorar.*

*Laf olsun diye ağzından beş lira sözü çıkıverir.*

*Müşteri hemen parasını verip papağanı satın alır. Buna şaşırın köylü hemen gider evindeki hindiye yakalayarak müşteriye koşar.*

*Pazarlığa girer bir meciyeden fazla vermediğini görünce büsbütün şaşırır:*

*- Canım! Az önce bundan küçük bir kuşu beş liraya aldım da daha büyüğüne neden bir meciyeye fiyat veriyorsun – der.*

*Müşteri de:*

*-O konuşur da onun için değeri fazladır, cevabını verince:*

*Köylü:*

*-O konuşursa bu da düşünür diye cevap verir.*

*Saçma sapan konuşmaktan ise düşünmesi elbette daha iyidir, diye karşılık verir.*

*- Edep Yahu -*

Hikâyede, seçilecek milletvekillerinin boş konuşan değil, çok düşünüp, çok iş yapan insanlar olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Aksi halde, gazete, hem seçmenlere hem de milletvekillerine edep yahu! demekten çekinmeyeceğini belirtmiştir.

*Edep Yahu*, mebusların nasıl olması gerektiğini açıklarken, nasıl olmamaları gerektiğini de belirtmiş, onlarda yanlış gördüğü bir takım durumları eleştirmiştir. Bu eleştirilerden birisi de mebusların seçimlere hazırlık sırasında çok fazla konuşmalarına rağmen, seçildikten sonra mecliste sus pus olmalarına yöneliktir.

Konuyla ilgili olarak, gazete, 22 Teşrinisani 1324-11 Zilkade 1326 (5 Aralık 1908) tarihli 8. sayısında, “Acınır” başlığı altında şu yazıya yer vermiştir:

*Meclis-i meb ’ûsan kapısında açılması için bevvâb gibi bekleyen meb ’ûslara  
Meb ’ûs tayin olunmak için tashîh-i sinni iddiasında bulunanlara.*

*Ya meb ’ûs olurum ya intihar ederim diyenlere.*

*Meb ’ûs olduktan sonra seyyidü'l-kavm geçinerek kimseye selam vermeyenlere  
Meb ’ûs olmak için her kazayı temin yolunda çalışanlara.<sup>271</sup>*

<sup>271</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 8, 22 Teşrinisani 1324-11 Zilkade 1326 (5 Aralık 1908).

Dergi bu satırlarla, mebusların oy için, mevki için kendilerini acınası bir duruma düşürdüklerini, mevki sahibi olduktan sonra ise kimseyi tanımayacak hale geldiklerini ileri sürer.

Ayrıca *Edep Yahu*, mebusları verdikleri sözleri ve vaatleri tutmamakla, hiçbir icraatta bulunmamakla, kendi hülyaları içinde yaşamakla suçlar. 9 Kânunuevvel-28 Zilkade 1326 (22 Aralık 1908) tarihli 10. sayısında yayımladığı, Şair Eşref imzalı ve “Mebus Alay”ı başlıklı bir dörtlük bunu göstermesi açısından önemlidir:

*Çok bile böyle müvekkiler için böyle vekil  
Müddeiyi dinlemez, o kendi hülyasındadır  
Milletin kaldırmak arzu ettiği zeybekliğin  
Birtakım mebuslar ihyası sevdasındadır.*

Şair Eşref, bu dörtlüğünde vekilleri, onları oraya taşıyan milletin isteklerini göz ardı etmekle suçlamıştır. “Millet zeybekliğin kaldırılması arzusunda iken vekiller ise zeybekliği canlandırmak derdinde” sözleri ile vekillerin halkın isteklerini dikkate alıp bir çözüm arayacağı yerde, hayal dünyasına kapıldıklarından yakınmıştır.

*Edep Yahu*’nun siyasetçilere yönelik bir diğer eleştirisi de onların her yerde nutuk atmaları üzerinedir. Gazete, bunu, 3 Kânunusani 1324-23 Zilhicce 1326 (16 Ocak 1909) tarihli, 14. sayısında yer alan, “İstanbul’da Neler Oluyor? İmtiyaz Sahibimizin Seyahati” başlıklı bir yazısında yazının lahika kısmında imtiyaz sahibi Remzi Bey ile ikinci bir kişi arasında geçen şu konuşma üzerinden verir:

*-Ha! O car car öten, bize de o kadar nefes tükettiren vekillerimiz ne oldular? Onlar ki karada, denizde, vapurda, kayıkta ve hatta arabada bar bar bağıyorlardı. Şimdi neden sesleri çıkmıyor? Hiçbirinin adını Meclis-i Mebusanda; “şöyle dedi, böyle attı, böyle tuttu” diye gazetelerde okumayacak mıyız? Oraya bizi savunmak için mi gittiler yoksa ziyafetlerle(!) eğlencelerle vakit geçirmek için mi? Rica ederim şunu yaz hem de ağır bir dille yaz.*

*-Yok, hakkın yok! Köylü gazetesini okumadın mı? Manisa Mebusu Sekip Bey, valinin hakkında bu kadar şikâyet varken nasıl oluyor da hâlâ görevinde kalmasının sebebini Dâhiliye Nezaretinden sorulmasına dair önerge vermiş, meclis de bu teklifi kabul etmiş. İşte sana yeri gelince konuşur, susmaz, alınmaz, satılmaz örnek bir mebus!*

*-İyi ama! O bir tane azizim. Vilayetten tam olarak on dört mebus gönderdik. Onların sesi neden çıkmıyor?*

*-Çıkar çıkar merak etme! Onlar da konuşurlar ama sırasıyla ve yerinde. Sen onlardan daha mı iyi bileceksin.*

*Yaa! Romanya vapurunun güvertesi konuşmanın yeriydi öyle mi? Bana kalırsa onlar konuşulması gereken yerde susacaklar, anlatmaları gereken yerde de sükût edecekler. Tıpkı Nasrettin Hoca’nın hikâyesi gibi! Bilirsin ya! Hoca merhum birine:*

*Onu burada, kulağını da baba evinde deldirecektin demişti.*<sup>272</sup>

Bu konuşmayla, dergi, mebusların, oy toplarken konuştukları halde, meclise girdiklerinde sustuklarını ileri sürer. Esasen yazıda adı geçen Manisa Mebusu Şekip Bey, Vali'nin, hakkında bu kadar şikâyet varken hâlâ görevinde kalması üzerine mecliste bunun Dâhiliye Nezaretinden sorulmasına dair bir önerge vermiş, meclis de bu teklifi kabul etmiştir. *Edep Yahu*'ya göre, Manisa Mebusunun bu davranışı takdir-e şayan bir harekettir. Ancak meclisteki herkes Şekip Bey gibi değildir. Aksine çoğunluğu, sözünde durmayan, konuşacağı yerde susan kişilerdir.

*İbiş* de, milletvekillerinin sorumluluklarını ve neler yapmaları veya yapmamaları gerektiği konusunda yazılara yer veren dergilerden biridir. 2 Muharrem 1327-11 Kânunusani 1324 (24 Ocak 1909) tarihli 6. sayısında "İzmir Mebuslarına İbişten Mektup" başlıklı yazıda, İzmir mebuslarına işlerini iyi yapmaları, rüşvet, yoksulluk, düşük maaş, eşkıyalık ve jurnalciliğe bir daha göz yummamaları, meşrutiyeti korumaları, eğitimin düzeltilmesi gibi konulara eğilmeleri ve halkın sesi olmaları gibi konularda ricada bulunmuştur.<sup>273</sup> *İbiş*'in konuyla ilgili bu yazısına rağmen, milletvekillerine yönelik en çok eleştiri getiren, daha önce de bazı yazılarına yer verilen *Edep Yahu* olmuştur.

*Edep Yahu*, mebuslara yönelik eleştirilerini, 10 Kânunusani 1324-1Muharrem 1327 (28 Ocak 1909) tarihli 15. sayısında sürdürmüş, eleştirilerini, "Millet Meclisi" başlıklı bir yazıyla, bu kez de muhaliflere yakın olduğu ileri sürülen Sadrazam Kamil Paşa'yla ilgili değerlendirmeleri üzerinden vermiştir. Yazıya göre, Osmanlı devlet adamı ve Sadrazamı olan Kamil Paşa (D.1832-Ö.1913) yeniden aynı ihtişamla sadaret makamına oturmuş ve buna dair teşekkür konuşması sırasında vekillerce uzun süre alkışlanmıştır. *Edep Yahu*'ya göre, Kamil Paşa'nın hiçbir muhalefetle karşılaşmadan, milletin vekillerini etkisi altına alması şaşkıncı ve batılı siyasetçilere bile nasip olmayan bu başarısı düşündürücüdür. Dergiye göre, vekiller, milletten aldıkları alkış ve ilgiyle hemen şırmarmakta, henüz bir şey değilken kendilerini en yüksekte görmeye başlamaktadırlar. Üstelik bundan cesaret alan bazı muhalif milletvekilleri, kabineyi düşürüp, hemen yüce mevkileri ele geçirmeye heves etmektedirler.<sup>274</sup>

<sup>272</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 14, 3 Kânunusani 1324-23 Zilhicce 1326 (16 Ocak 1909).

<sup>273</sup> *İbiş*, Sayı: 6, 2 Muharrem 1327-11 Kânunusani 1324 (24 Ocak 1909).

<sup>274</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 15, 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909) .

*Edep Yahu*, meclisteki mebusların durumları ve nasıl olmaları gerektiği dışında, meclis içindeki fırkalaşmaya da dikkat çekmiştir. 24. sayısındaki “Millet Meclisi” adlı yazısında, fırkalar arasındaki ayrılmayı Rahman Suresi’nin 20. Ayeti olan “Beynehümâberzahun lâ Yebğyân” (İkisi birbirine karışmaz aralarında perde vardır) cümlesi ile açıklamıştır. Yazıya göre başından beri farklı ideolojileri sebebiyle ayrı olan partiler istibdat yanlılarının ülke içinde yarattığı gerginlikten sonra büsbütün birbirinden ayrılmıştır. Alimlerden bile bir kısmı Ahrarcı ve İttihatçı diye gruplaşmış, bunlar dışında kalanlar da diğer partilere taraf olmuşlardır.<sup>275</sup>

Yukarıda bahsettiğimiz ve *Edep Yahu*’nun eleştirdiği fırkalaşma, mebuslar arasındaki ayrılık ve bazı mebusların suskunluğu esasen Matbuat Nizamnamesi’nin tartışılması esnasında da görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde basım ve basımevi işlerini düzenleyen ilk nizamname olan Matbuat Nizamnamesi, basın üzerinde kurduğu baskı, padişah hakkında yazı yazıldığı takdirde hapis, para ve gazete kapatma cezalarının yer aldığı katı kuralları yüzünden tartışma konusu olmuştur. Öne sürdüğü bu maddelerle basında istibdat dönemine gidileceği korkusunu uyandırmıştır. 14 Temmuz 1909’da kabul edilen bu tasarı, 18 Temmuz 1909’da kesinleşmiştir. Fransız Basın Kanunu’ndan aktarılan nizamname 22 yıl yürürlükte kalmıştır. Başta liberal eğilimli olan kanun sonradan basını kısıtlayan baskı altına alan bir kanun haline gelmiş ve mecliste uzun tartışmalara sebep olmuştur.<sup>276</sup> Çoğu mebus mecliste gündeme geldiğinde, Matbuat Nizamnamesi ile ilgili konuşmak, tepkisini göstermek yerine susmuştur. İşte *Edep Yahu*, 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325 (27 Mart 1909) tarihli 25. sayısında yer alan “Mebuslarımız” başlıklı yazısında bazı mebusların matbuat Nizamnamesi konusundaki suskunluğunu, Nizamname içindeki bu katı kurallara tepki göstermemesini eleştirmiştir. Mebuslara, “siz aslında mecliste değil, bizim size uygun gördüğümüz bu mahallelerde oturmaya layıksınız”<sup>277</sup> diyerek, mebusların hiçbir işe yaramadıklarını belirtmiştir.

Siyasî partiler arasındaki gerginlik de dergilere yansıyan bir diğer konu idi. I. Meşrutiyet’le Meclis’in açılması, siyasî hayatın renklenmesine neden olmuştur. Aynı zamanda ülkedeki muhalefetin sesini duyurmasına ve güçlenmesine de vesile olmuştur. Hem siyasî hem de basın bağlamında güçlenen muhalefet, İTC hükümetinin birçok uygulamasını ve politikasını eleştirmiştir. Kabinede yapılan bir

<sup>275</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 24, 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325 (27 Mart 1909).

<sup>276</sup> Topuz, s. 85.

<sup>277</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 25, 12 Rebiyülevvel 1327-21 Mart 1325 (3 Nisan 1909).

değişiklik, örneğin, muhalefet partilerinden Ahrar Fırkasına yakınlığıyla bilinen Kamil Paşa'nın görevden alınarak, yerine Hüseyin Hilmi Paşa'nın getirilmesi veya Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve cenazesinde İTC aleyhine propagandalar yapılması, hem siyasî gerginliği hem de hükümete eleştirileri artırmıştır.

*Edep Yahu* 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325(27 Mart 1909) tarihli 25. sayısında, bu gerginliği dile getirmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası ile Ahrar Fırkasının arasının açıldığından bahsetmiştir. İki fırka arasındaki gerginlik, gerçekte seçimler sebebiyle ön plana çıkmış ve devam etmiştir. Ülkede yaşanan siyasî gelişmeler de gerginliği artırmıştır. Bu gelişmelerden biri de 13 Nisan 1909'da yaşanan 31 Mart Vakasıdır. Bu olay da dergilerde en çok ele alınan konulardan biri olmuştur.<sup>278</sup>

### 2.2.5. 31 Mart Vakası

31 Mart Olayı Meşrutiyet'e karşı olanların istibdadı geri getirme girişimi olarak patlak vermiştir. Bu önemli olaya geçmeden önce 31 Mart Vakasının zeminini hazırlayan Kör Ali Olayına değinmekte fayda vardır.

31 Mart Vakasının provası olan bu olay aslında Batıcılar ve İslamcılar arasındaki kadın hakları, Müslim, Gayrimüslim eşitliği gibi konular yüzünden patlak vermiştir. 7 Ekim'de Kör Ali isimindeki bir kişi kendini yetkili biriymiş gibi gösterip "din elden gidiyor, kadınlar yüzleri açık geziyor, tiyatro ve meyhaneler kapanmalı, Kanun-i Esasi'yi istemeyiz, şeriat isteriz" şeklindeki vaazlarıyla halkı kışkırtmıştır. Kalabalık hiçbir polis engeliyle karşılaşmadan Yıldız Sarayının önüne kadar gelmiş, aynı cümleleri burada da sarf ederek sağa sola zarar vermişlerdir. Kör Ali'nin geçmişte sarayla da bağı olmuştur. Olayın ertesinde Kör Ali tutuklanıp müebbet hapis cezası almıştır.<sup>279</sup>

*Edep Yahu* da, 13 Şevval 1326-26 Teşrinievvel 1324 (8 Kasım 1908) tarihli 4. sayısında 31 Mart Vakasına zemin hazırlayan tabanını oluşturan Kör Ali Olayına değinmiş, konuyla ilgili olarak Şair Eşref'in bir şiirini yayınlamıştır:

*İstanbul'da idama mahkûm olan meşhur Kör Ali için başyazarımız Eşref Beyefendi'nin söylediği*

**Kıta 1**

*Haddini bildirmek üzere haddini bilmezlere  
İndirir lâ-yenkati' dest-i adâlet silleyi*

<sup>278</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 25, 12 Rebiyülevvel 1327-21 Mart 1325 (3 Nisan 1909).

<sup>279</sup>Doğan Duman, "31 Mart Vakasının İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları," *International Journal of Social Science*, Number 42, Winter III 2016, s.103-106.



*Eski istibdâdı seyretmek dilerken Kör Ali  
Pençe-yi kânûna kaptırdı beyinsiz kelleyi  
Kıta 2  
Ağlamaz kendi düşen ağlarsa da beyhûdedir  
Kimse aldırılmaz abes cârî olan gözyaşını  
Eski istibdâdı görmek kastederken Kör Ali  
Kör yanından dest-i hürriyet kopardı başını.<sup>280</sup>*

Şair Eşref, bu şiirinde Kör Ali'yi ve etrafındakileri haddini bilmez kimseler olarak tasvir etmiştir. Ona göre, Kör Ali istibdat peşinde koşarken, kanunun pençesine düşmüştür. Kör Ali'nin başına gelenler, şairin imasına göre, istibdadı geri getirmek ve meşrutiyete son vermek isteyen herkes için güzel bir derstir.

Daha önce bahsedildiği ve malum olduğu üzere 31 Mart Vakası, II. Meşrutiyet Dönemi'nde, İTC'ye muhalefet eden, muhafazakâr kesimden Nakşibendi Şeyhi Vahdeti'nin öncülüğünde patlak vermiş, Vahdeti ve destekçileri, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni de örgütleyerek, 13 Nisan 1909 tarihinde, çok sayıda softayla birlikte meclis binasına yürümüştür. Şeriatın geri getirilmesini amaçlayan ve tarihe 31 Mart Olayı diye geçen Nisan 1909 karşı devrimi, İTC safında büyük bir şaşkınlık yaratmıştır ve bu şok gelişme üzerine birçok ittihatçı yurt dışına kaçmıştır. İttihatçılar, bu beklenmedik gelişme karşısında, bir yandan şeriatın korunacağı yönünde bir açıklama yapmışlar, bir yandan da hadiseyi bastırmak ve dâhil olanları ele geçirmek için harekete geçmişlerdir. İstanbul'da yaşanan bu şeriat ve hürriyet kapışması Selanik'e ulaşmış ve orada büyük bir endişeye sebep olmuştur. Selanik'ten İstanbul'a telgraflar gönderilmiş ancak padişah bu telgraflara kulak asmamıştır. En sonunda III. Ordu birlikleri İstanbul'a doğru yürümeye başlamıştır. Orduya Edirne'de II. Ordu Birlikleri, Resne'de ise birlikleriyle Resneli Niyazi katılmıştır. Selanikli sivillerin de katılımıyla büyüyen III. Ordu Birliği'nin başında Yüksek Komutan Mahmut Şevket Paşa, Komutan Hüseyin Hüsnü Paşa ve Kurmay Başkanı olarak da Ön Yüzbaşı (Kolağası) Mustafa Kemal (Atatürk) yer almaktaydı. Selanik Redif Tümeni de bu ordunun içindeydi. Oluşan bu güçlü kuvvete Mustafa Kemal, Hareket Ordusu adını vermiştir. Ordu 14-19 Nisan tarihleri arasında İstanbul'u çevrelemiş ve Mustafa Kemal'in devrimci bir biçimde yazdığı bildiri Komutan Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından okunmuştur. Ordu, 23-24 Nisan gece İstanbul'a girmiş ve önce İstanbul'u isyancılardan kurtarmış, ardından Yıldız'a

<sup>280</sup> *Edep yahu*, Sayı:4, 13 Şevval 1326-26 Teşrinievvel 1324 (8 Kasım 1908).

yürümüştür. İki günlük kuşatma sonucu 27 Nisan'da Hareket Ordusu saraya girmiş ve kontrolü eline almıştır.<sup>281</sup>

Tezimizde incelediğimiz dergiler, 31 Mart Vakasını, Meşrutiyet'in bekası için tehlikeli bir durum olarak ele almışlardır. Onun, istibdat dönemini geri getireceğinden korkmuşlar ve isyanı çıkaran kişilere lanetler yağdırmışlardır. İsyanı bastıran Hareket Ordusu'nu ise yüceltmişlerdir.

Bu dergilerden olan, *Edep Yahu* 28 Rebiyülevvel 1327(19 Nisan 1909) tarihli 27. sayısında, derginin önemli yazarlarından Hafız İsmail'in bir yazısına yer vererek, bu yazı üzerinden 31 Mart olayını, istibdat yanlılarının dini kullanarak çıkardığı bir isyan olarak nitelmiş ve tarihte din kullanılarak bu türden birçok hadisenin vuku bulunduğunu, gelecekte de bulmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ancak yazıya göre, 31 Mart'ta vuku bulan olay, Hareket Ordusu'nun gücü sayesinde, sonlandırılmış ve "istibdat yanlıları ve şeriat isteriz diye nara atanlara karşı" önemli bir zafer kazanılmıştır."<sup>282</sup>

*Neşter* de 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909) tarihli 1. sayısında yer verdiği bir karikatürde (Resim 9) 31 Mart Olayını ele almış, *Edep Yahu* gibi bu isyanın bastırılmasında Hareket Ordusu'nun oynadığı role göndermede bulunmuş, ilaveten isyandan Abdülhamit'in sorumlu olduğunu ileri sürmüştür.

Karikatürde, Abdülhamit, tahtında, kollarına yılan dolanmış bir halde resmedilmiştir. Kollarında dolanmış olan yılanlar, Abdülhamit'e destek veren, onu sarıp sarmalayan isyancıları veya onun/onların zehirli ve öldürücü görüşlerini, başı kesik asker ise isyanı bastırmak için yaşamını yitiren askerleri veya genel anlamda Hareket ordusunu simgelemektedir. Abdülhamit'e karşı duran, elini ve kolunu, onu tanımadığını ifade eder bir biçimde tutan genç ve güzel kadın ise hürriyeti temsil etmektedir. Etrafına sarılan yılanlarla, 31 Mart Olayının çıkmasında Abdülhamit'in payı olduğunu vurgulayan karikatürün altında yer alan, "Hırsızlara şer'an kat'-ı yed lazım gelir" (Hırsızlara el kesmek lazım gelir) cümlesi ise isyana katılanların cezasız kalmayacağını belirtir. Nitekim Abdülhamit'in asker tarafından kesilen eli de bunu vurgular.

---

<sup>281</sup> Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs-Kasım 2006, s. 34-41.

<sup>282</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 27, 28 Rebiyülevvel 1327 (19 Nisan 1909).



**Resim 9:** “Hırsızlara şer’an kat’-ı yed lazım gelir.”

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı: 1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

*Neşter*, 31 Mart Vakasına değinen bir diğer İzmir dergisidir. O da 31 Mart Vakasını, istibdat yanlılarıyla meşrutiyet ve hürriyet yanlıları arasındaki bir kapışma olarak lanse etmiş ve ilk gruba eleştiriler yağdırırken, meşrutiyet yanlılarını göklere çıkarmıştır. Örneğin, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909) tarihli 1. sayısında yer alan “Curcuna” başlıklı yazısında istibdadı, kıyamet olarak tanımlamıştır. Dergiye göre, II. Abdülhamit’in sultanlıktan düşmesi, halkın isteği ve düşüncesi doğrultusunda gerçekleşen bir durumdur. 31 Mart Olayı ise onu geri getirmek için bir kesim halk tarafından çıkarılan gerici bir ihtilaldir. Ama “ışığa” benzeyen hürriyet ve Meşrutiyet varken, karanlığın geri gelmesi mümkün değildir.<sup>283</sup>

31 Mart Vakası II. Meşrutiyet’in varlığına gölge düşüren ve halkın bazı kesimlerinde telaşa ve korkuya sebep olan bir olaydır. Böylesi bir olaydan kimin sorumlu olduğu ele aldığımız dergilere yansıyan bir diğer konu olmuştur. Derviş Vahdeti ve çevresindekiler baş sorumlular olarak eleştirilmiştir.

*Edep Yahu*, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909) tarihli 28. sayısında “Gazeteler Ne Yazıyor” başlığı altında, 31 Mart vakasına değinmiş ve özellikle onun mimarı Derviş Vahdeti’yi sert bir dille eleştirmiştir. Dönemin gazetelerinden olan *Hizmet* ile kendisi arasında kurmaca bir konuşmaya yer veren *Edep Yahu*, Vahdeti’yi “Maskara, rezil, alçak herifin biri” olarak tanımlamıştır. Ayrıca onun Volkan gazetesini çıkaran kişi olduğuna da dikkat çekmiştir.<sup>284</sup>

<sup>283</sup> *Neşter*, Sayı: 1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

<sup>284</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülahir 1327 (27 Nisan 1909).

İstibdat dönemini geri getirmek isteyenlerin çıkardığı 31 Mart Vakası, meşrutiyet yanlılarını endişeye düşürse de Hareket Ordusu duruma el koymuş ve isyanı bastırarak, Meşrutiyet'in önünü açmıştır. Bu durum incelediğimiz dergilere Hareket Ordusu'nun yüceltilmesi şeklinde yansımıştır.

*Edep Yahu*, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909) tarihli 29. sayısında, Hafız İsmail imzalı olup, "Velehû" ibaresi ile sunduğu *Şanlı* "Hürriyet Ordusuna Tazmîn" başlıklı bir şiir ile Hareket ordusuna övgüler yağdırmıştır:

*Eyledin tathîr-i istibdâddan bahr u beri  
bir gazâ ettin ki hoşnûd eyledin Peygamberi  
Hak da takdis eylesin ref' eyle Allah aşkına  
Arşa as şimdengirü tîğ-ı süreyyâ-cevheri.*<sup>285</sup>

Şaire göre Hareket Ordusu, yeryüzü ve denizleri istibdattan temizlemiş, bu yaptığıyla Peygamberi bile hoşnut eylemiştir. Bu yüzden de bütün iyi dilekleri hak etmektedir.

Konuyla ilgili, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909) tarihli 3. sayısında ise bir karikatür (Resim 10) yayımlamıştır. Karikatürde, 31 Mart Vakasını çıkaran Derviş Vahdeti zincirle bağlanmış, yenilgiyi kabul etmiş bir şekilde resmedilmiştir. Vahdeti'nin bakışları yenilginin verdiği üzüntüyü ifade eder niteliktedir. İsyanı bastırmaya gelen Hareket Ordusu'ndan bir asker ise bir eliyle Vahdeti'nin bağlı olduğu zinciri, diğer eliyle de bir kırbacı tutmaktadır. Askerin bu duruşu, hürriyetin geri alınış biçimini anlatır. Asker, "Hürriyet verilmez, alınır. Biz önce aldığımız gibi yine aldık" mesajını verir. Karikatürün altındaki yazıda ise Derviş Vahdeti'ye hitaben söylenmiş, "La'inpelid! (Lanetli pis herif!) Çabuk söyle hürriyet alınır mı, verilir mi?" sözlerine yer verilir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Vahdeti'nin istibdadı, askerinin ise meşrutiyeti temsil ettiği ve kazanan tarafın, Hareket ordusu sayesinde meşrutiyet yanlıları olduğu ima edilir.

---

<sup>285</sup>*Edep Yahu*, Sayı:29, 13 Rebiyülahir 1327( 4 Mayıs 1909).



**Resim 10:** Hürriyet Verilmez Alınır

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı:3,1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909).

*Neşter*, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909) tarihli 3. sayısında yayımladığı karikatürde (Resim 11), yine 31 Mart Olayına değinir ve yine istibdat yanlılarının yenilgisi, meşrutiyet taraftarlarının galibiyetini vurgular. Karikatürde büyük bir terazi ve terazinin bir kefesinde 31 Mart Olayını çıkaran istibdat yanlısı isyancılar, diğer kefesinde ise sadece bir asker görülür. Terazide ağır basan taraf, askerin ayak bastığı yerdir. Bununla *Neşter*, askerin bir adımını atmasıyla isyancıların tepetaklak olduklarını ima eder. Karikatürün altındaki yazıda ise “Bugün elli bin kişiyi topladık, istikbalimiz emindir diyen hainler? Kuvvetinizi tanıdınız mı?”<sup>286</sup> sözleri yer alır. Bununla, isyancıların sayılarının çokluğuna ama buna rağmen yenilgilerine işaret edilir.

<sup>286</sup> *Neşter*, Sayı: 3, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909).



**Resim 11:** Kuvvetinizi Tanıdınız mı?

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı: 3, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909).

*Edep Yahu* da konuyla ilgili olarak yer verdiği, ileri tarihli bir başka yazıda, yine 31 Mart Vakasına değinmiş ve *Neşter* gibi o da Hareket Ordusu'nun başarısına vurgu yapmıştır. 10 Recep 1327 (28 Temmuz 1909) tarihli 40. sayısında görülen, “Mebde-i Saadet-i Osmaniyyan” (Osmanlılarının Mutluluklarının Başlangıcı) başlıklı yazısında, Meşrutiyet'i kurtarmak için yola çıkan Hareket Ordusu'nu, “işinin ehli usta bir doktora” benzetmiş ve onun, hürriyet serumu ile Abdülhamit ve İstibdat döneminin zulüm ve gaddarlıkla dolu mikrobunu kırdığını belirtmiştir. Yazıya göre, bu müdahale ile Meşrutiyet, bedenini tazelemiş ve bağımsızlık kazandığı için daha güçlü bir hale gelmiştir. Bu değerlendirmelerinden sonra dergi, İstibdat döneminin izlerini daha hızlı bir biçimde silmek için çağrıda bulunmuş ve bunu başaracak kurum olarak da “faal, çalışkan ve milli” olarak tanımladığı Meclis'e işaret etmiştir.<sup>287</sup>

Görüldüğü gibi dergiler, Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet, adalet, eşitlik kavramlarını öne çıkarmışlar, Meşrutiyet'i, bir ışık olarak tanımlamışlar, ona gölge düşürmeye çalışan 31 Mart Vakasını ise bir daha tekrarlanmamasını istedikleri, istibdadı geri getirmeye çalışan karanlık bir hadise olarak tanımlamışlardır. Bununla

<sup>287</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 40, 10 Recep 1327 (28 Temmuz 1909).

birlikte, 31 Mart Vakası bağlamında yücelttikleri Meşrutiyet Dönemi'ni, müteakip bölümde ayrıntılı bir biçimde görüleceği üzere, bu dönemde vuku bulan sosyo-ekonomik gelişmeleri ele aldıkları sayfalarında eleştirmekten de geri kalmamışlardır.



### III. BÖLÜM

## İZMİR MİZAH DERGİLERİNDE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUM

Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve sosyal durumdaki olumsuzluklar aslında siyasî alanda görülen gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Siyasî alandaki bozulmalar ve gerilemeler Osmanlı Devleti'nde hem sosyal hem ekonomik yaralar açmıştır. Art ardına yaşanan toprak kayıpları; göçler, göçlerle gelen hastalıklar, asayiş sorunu, yoksulluk ve eğitimde aksamalar gibi olumsuz gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler karşısında zayıf duruma gelmesi borçlanmalara ve tabi bu da ekonomik ve sosyal alanda sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak bu olumsuzlukların yanında II. Meşrutiyet döneminde, basın, kadın hakları, işçi hakları ve tiyatro gibi alanlarda da olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Olumlu ve olumsuz bütün bu gelişmeler de incelediğimiz dergilerde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bunlar, ekonomik gelişmelerden başlayarak sırasıyla sunulacak ve analiz edilecektir.

### 3.1. Ekonomik Durumun Yansımaları

Dergilerde ekonomik gelişmelerle ilgili olarak en çok öne çıkan konular halkın yoksulluğu ve bununla bağlantılı bir biçimde rüşvet, padişahın lüks içindeki yaşamı, ekonomiyi düzeltme çabalarının yetersizliği olmuştur. Ayrıca dergilerde çok az ve kısa da olsa, imtiyazlar ve borsa konusuna da değinilmiştir.

#### 3.1.1. Ekonomik Sıkıntılar ve Nedenleri

Giriş bölümünde de verdiğimiz üzere, yaşanan savaşlar sonundaki toprak kayıpları ve borçlar sebebiyle II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti ekonomik bir çıkmazda, Osmanlı halkı da uzun süredir yoksulluk içindeydi. Dergilerde yoksullukla ilintili olarak en çok yoksulluğun nedenleri ve emareleri üzerinde durulmuştur.

Halkın yoksulluğu meselesine bu dönemde ilk değinenlerden *Tokmak* dergisi, 19 Şaban 1328, 13 Ağustos 1326 (26 Ağustos 1910) tarihli 20. sayısında "Lügatlerimiz" başlıklı yazısında çiftçilerin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara dikkat çekmiştir:



*Çiftçi – Bizde himaye ve destekleme gibi iki asıl cevherden mahrum kalmış, kendi kendine çalışır ve başının çaresine bakmak zorunda kalan kimselerdir.*

*Borç – Ziraatçıların boynuna asılmış bir sefalet levhasıdır.*<sup>288</sup>

Yazıdaki çiftçi ve borç tanımlamalarında, çiftçiler devlet tarafından desteklenmeyen, yalnız kalmış, bunca emeklerine rağmen borç içinde yüzen bir kesim olarak tasvir edilmiştir.

*Edep Yahu* ise yoksulluğun vurduğu kesimlerden ziyade, nedenleri üzerinde durmuş ve 1324 (16 Ekim 1908) tarihli 1. sayısında yer verdiği bir şarkı üzerinden siyasetteki bazı tercihleri bunlardan biri olarak öne çıkarmıştır:

*Zirde muharrir şarkı (II. Meşrutiyet'in ilanı ile yurt dışına kaçan, memlekette olup bitenler hakkında haber sağlayan ve hükümdarın gizli işlerini yürüten Mabeyn ikinci kâtibi) firari Arap İzzet'in icâd-gerdesi olup hürriyetin istirdâdıyla lağv edilen Maliye Komisyon-ı Âlisinincümle-i mukarrerâtından olan usûl-i merkeziyet darbesiyle aceze-i mütekâidîn tarafından sûznâk olarak bestelenmiştir.*

*Züğürtlükten kül olduk, gayrı yandık  
Usûl-i merkeziyetten usandık  
Bu hâli biz yine evvelki sandık  
Usûl-i merkeziyetten usandık  
Kabul eyler miyim ben nush u pendi  
Tahammül kalmadı sabrım tükendi  
Yetiş imdâda defterdâr efendi  
Usûl-i merkeziyetten usandık  
Bugün bir parasız kaldık, süzüldük  
Dolanmaz oldu bakkallar üzüldük  
Züğürtlükten büzüldükçe büzüldük  
Usûl-i merkeziyetten usandık*<sup>289</sup>

Şiire göre esas konu, yoksulluk değil, merkeziyetçi yönetimdir. Abdülhamit devrinde taşra memur maaşlarının da merkez memur maaşlarıyla verilmesi, bir iradeyle usul ittihaz edilmiş ve buna usul-i merkeziyet denmiştir.<sup>290</sup> Halk bütün işlerin merkezileşmesi, bir merkezden idare edilmesi ve maaşların merkezi olarak verilmesi olan usul-i merkeziyetten usanmıştır. Maaşlar merkezi usulle verilmeye başlayınca gecikmiştir ve bu gecikme halkı ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya bırakmıştır. Halk parasızlıktan alışveriş yapamaz hale gelmiş, beslenmeleri kötüye gitmiş ve bedenlen de çökmüştür. Tüm bu olumsuz şartlara tahammül edemez hale gelen halk mali işleri

<sup>288</sup> Tokmak, Sayı: 20, 19 Şaban 1328, 13 Ağustos 1326 (26 Ağustos 1910).

<sup>289</sup> Edep Yahu, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

<sup>290</sup> Edep Yahu, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

yürüten defterdardan medet ummuştur. Şarkıda, halkın yoksulluğunun müsebbibi olarak öne çıkarılmış ise de merkezîyetçi usulün buna nasıl etki ettiğine dair hiçbir açıklama veya ipucu yoktur.

Maaşları geç ödenmesi ve bundan mütevellit ekonomik sıkıntılar, *Edep Yahu*'nun 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908) tarihli 1. sayısındaki “Ekmek Kavgası. Fırın Önünde Oruçlular Arasında” başlıklı bir yazıya da konu olmuştur. Yazıda ekmek almak için kuyrukta bekleyen insanlar arasında bir diyalog geçmektedir. Diyaloga göre insanlar parasızlıktan ve maaşlarının ödenmemesinden dolayı veresiye alışveriş yapmaktadırlar. Kalabalık içindeki herkes ekonominin kötüye gittiğinden dert yanmaktadır. Ayrıca kuyruktaki insanlar dilencilerin sayıca çokluğundan da şikâyet etmektedirler. Dilencilerin çokluğu toplumdaki yoksulluğun kanıtı durumundadır.<sup>291</sup>

Dergilere göre yoksulluğun bir diğer sebebi de padişahın lüks içindeki yaşamıdır. *Edep Yahu*, bunu, 21 Rebiyülahir 1327-29 Nisan 1325 (12 Mayıs 1909) tarihli 30. sayısında II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'ndaki mal varlığından bahsettiği bir yazı üzerinden vermiştir. Yazıya göre Abdülhamit'in serveti, saraydaki bir deftere kayıtlı olduğu kadarıyla, bankalardaki bir milyondan fazla para, dört yüz elli bin liralık banknot, yetmiş dört bin lira kıymetinde bir tesbih, yüz otuz altı bin liralık Bank-ı Osmani kâimesi, marangoz odasında zuhur eden üç yüz bin liralık banknot, bir milyon liralık mücevherât, bir çanta elmastan ve bunlardan başka antika ve kıymeti, takdiri bilinmeyen bir kılıç ile sayısız elmas, inci vesaire mücevherat ve silahlardan müteşekkildir. Bundan başka Abdülhamit'in daha birçok serveti vardır. *Edep Yahu*'ya göre saraydaki israfa rağmen bu kadar servetin yapılmış olması da ayrıca şaşırtıcıdır.<sup>292</sup>

Dergiler, II. Abdülhamit'in lüks yaşamı ve “şaşırtıcı” serveti dışında, ülkede, özellikle devlet memurları arasında yaygın olan rüşvet ve adam kayırmayı da ekonomik sıkıntıların hem diğer bir nedeni hem de yansıması olarak öne çıkarmışlardır. *Edep Yahu*, bu görüşünü 28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908) tarihli 2. sayısında, derginin başyazarı Şair Eşref'in manzum eseri üzerinden vermiştir:

*Başyazarımız, Kırkağaç ilçesi kaymakamı iken ilçe hâkimini şikayet maksadıyla valilik makamına yazdığı manzûm şikayet mektubu:*

<sup>291</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 1, 3 Teşrinievvel 1324 (16 Ekim 1908).

<sup>292</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 30, 21 Rebiyülahir 1327-29 Nisan 1325 (12 Mayıs 1909).

### **Şikâyetnâme**

*Kırkağaç nâ'ibi olsun meşhûd  
Görmeyen varsa sarıklı haydûd  
Hırsızın bir koca tırnaklısıdır  
Eşkiyânın eli bayraklısıdır  
İsmi Hakki 'ysa da kendi haksız  
Tuttuğu meslek onun mantıksız  
Biri para diye oynar göbeği;  
Çoban almaz sürüye ol köpeği.  
Karnını görse bunun der ebesi  
Haml-i rüşvet ile halkın gebesi  
Toplayıp başına birkaç hazele  
Fukarayı soyuyorlar acele  
Fukara toplanarak bir araya.<sup>293</sup>*

Şair Eşref'e göre ilçe hâkimi halktan aldığı rüşvetlerle karnını şişirmiş ve fakir fukara halktan para toplamıştır. Bu sebepten adı "Hakki" ise de yaptığı işler hakka hukuka sığmamaktadır. Ona göre, hırsızlık sadece mal, mülk, para yemek değil, aynı zamanda hak yemektir.

*Edep Yahu*, rüşvet konusuna ileri tarihli sayılarında da değinmeye devam etmiştir. 27 Safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909) tarihli 23. sayısında yer verdiği bir yazısında, rüşvet ve iltimasın ülkedeki her kurumda yer aldığı vurgu yapmış ve *Serbesti* gazetesinin yayınladığı "Rüşvet yalnızca şeyhülislamlık makamına uğramamıştır" cümlesinin sonuna koyduğu ünlem işaretiyle, söz konusu kurumun da rüşvetten nasibini aldığını ima etmiştir.<sup>294</sup>

Benzer şekilde, 27 Safer 1327-7 Mart 1325(20 Mart 1909) tarihli 23. sayısında yer verdiği "Büyük Sözler" başlıklı bir yazıda memuriyetlerdeki rüşvet, iltimas ve işin layıkıyla yapılamayışını konu edinmiştir:

### **Büyük Sözler**

*Mevrudât, mersûlât memurları vazifelerine dikkat ettiler de ben mani mi oldum? Müvezzi 'lerin okumak bilmemesi bir kabahat midir?  
Posta Müdürü  
Tahsilâtta tahsilâtta gayret gösterdiler de para mı tahsil olunmadı?  
Ahali kendiliğinden para gönderdiler de vezneye girmedi mi?  
Tahsil Müdürü  
Tensikât icra edildi de maiyetim kabul mü etmedi? Kırk yıllık âdeti ben nasıl bozayım? Verilen alınmaz olur mu?  
Gümrük Müdürü.<sup>295</sup>*

<sup>293</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 2, 28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908).

<sup>294</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 23, 27 safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909).

<sup>295</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 23, 27 safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909).

Yazıya göre en tepeden en aşağıya kadar memurluk içindeki bozulmaların sebebi, “böyle gelmiş böyle gider mantığı” ve “vardı da biz mi yapmadık” düşüncesidir.

*İbiş* de, *Edep Yahu* gibi, memurların rüşvet yediğinden bahseder ve konuyla ilgili görüşlerini 25 Şevval 326 (19 Kasım 1908) tarihli 1. sayısında yayımladığı bir yazıyla sunar. Yazıya göre rüşvet alan kadar, nadir de olsa rüşvete el sürmeyen memurlar da vardır. Ancak rüşvet ve iltimas oldukça yaygındır. Yazının devamında yer verilen “İnanmayınız” başlığı ise derginin, bozuk gidişatın düzeleceğine dair hiçbir inancı olmadığını ima eder.<sup>296</sup>

*Neşter* de rüşveti ele alan bir diğer dergidir. 10 Nisan 1325(23 Nisan 1909) tarihli 1. sayısında yer verdiği bir yazıda, sözde rüşvetin devlet tarafından yasaklandığını ama gerçekte rüşvetin, gümrük simsarları ve memurlar arasında dostane alışverişler adı altında devam ettiğini belirtir.<sup>297</sup>

*Kukuruk* da rüşvet konusuna değinmiş ve onun yaygınlığını eleştirmiştir. 5 Eylül 1908 tarihli 2. sayısında yer verdiği bir karikatürle(Resim 12) vermiştir. Karikatürde, bir doktor ile hastası arasında geçen bir konuşma yer alır. Konuşmadan anlaşıldığı kadarıyla doktor, kendisine muayeneye gelen bir hastasının cebini karıştırmaktadır. Bunun üzerinde hasta, “*Doktor cebimi ne karıştırıyorsun?*” diye sorar? Doktor da, “*Orada da rahatsızlığınız var mı diye bakıyorum, eğer varsa tedaviniz gayr-i mümkündür!*” der. Hasta da doktora, “*Eee... bir şeyler yolabildiniz mi?*” sözleriyle cevap verir. Bu, rüşvetin sadece hâkimler arasında değil, sağlık sektöründe de yer aldığını ileri sürmesi ve yaygınlığına işaret etmesi açısından önemlidir.



**Resim 12:** Rüşvet

**Kaynak:** *Kukuruk*, Sayı:2, 5 Eylül 1908.

<sup>296</sup> *İbiş*, Sayı: 1, 25 Şevval 326(19 Kasım 1908).

<sup>297</sup> *Neşter*, Sayı: 1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

*Edep Yahu*, rüşveti ülkedeki ekonomik sıkıntıların bir yansıması olarak ele alırken, rüşvet alınmadan da çalışılabileceğini vurgular. Diğer bir ifadeyle kendisince rüşvete ve ekonomik sorunlara bir çözüm önerisinde bulunur. Buna dair görüşlerini sunduğu, 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909) tarihli 15. sayısında yer alan bir dörtlük şöyledir:

*İbzâl-i mesâide kusur etme ki olmuş  
Vâbeste bu âlemde sükûnun harekâta  
Mevtâ yaraşır var ise rahat döseğinde  
İkdâm ü tahammül gerek erbâb-ı hayata.*<sup>298</sup>

Şair şiirinde, “çalışırken bir kusur etme, bu dünyada duruşun hareketine bağlıdır. Ölüye rahat döseğinde yatmak, canlıya ise gayret ve sabır yakışır” der ve böylece çalışanların rüşvet ve hak yeme gibi kusurlarda bulunmaması gerektiğini belirtir.

Şimdiye kadar verilen örnekler, II. Meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergilerinde en çok ele alınan konunun yoksulluk ve ondan da çok rüşvet olduğunu gösterir. Ancak bunlar tek konu değildir. Bunlara ilaveten az da olsa, ekonomik yaşamla ilgili olarak imtiyazlar, borsa ve at yarışları gibi konulara da değinmişlerdir. Bunlar diğer ekonomik meseleler başlığı altında sunulacaktır.

### 3.2.2. Diğer Ekonomik Meseleler

Ekonomiyle ilintili olarak dergilerin bahsettiği bir başka konu da imtiyaz konusu olmuştur. İmtiyaz meselesi, gerçekte Osmanlı Devleti’ni en çok uğraştıran meselelerden biriydi. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’nde, milliyetçilik fikirlerinden etkilenen bazı gayr-i Müslimler, özellikle de Osmanlı’daki ticari hayatta etkin olan ve yabancı devlet vatandaşlarıyla Osmanlılar arasındaki ticari faaliyetlerde bir aracı olarak işlev gören Rumlar, bazı hukuki ve ekonomik imtiyazlar talep etmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti, ekonomisinin kötü olması sebebiyle kentsel alt yapı hizmetlerini imtiyaz usulünü uygulayarak sağlamıştır. Bu anlamda İzmir’in, su, elektrik, hava gazı ve tramvay imtiyazlarının tamamı yabancı sermaye ile hayata geçmiştir. Yabancı sermayenin ön planda olmasında ise kapitülasyonlar etkili olmuştur. Avrupalı sermayedarlar kapitülasyonlar ile Osmanlı Devleti’nde geniş yatırım imkânı bulmuşlar ancak yerli girişimciler kapitülasyonların yabancılara

<sup>298</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 15, 1 Muharrem 1327-10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909).

sağladığı bu imkânlar karşısında sermaye bağlamında yetersiz kalmışlardır.<sup>299</sup> Bilindiği üzere, kapitülasyon, İslam ülkelerinde geçici veya kalıcı bulunan Hristiyan kişilere can ve mal güvenliğine sahip olarak yaşamaları amacıyla Müslüman hükümdarların verdiği imtiyazlardır.<sup>300</sup>

Kelime anlamı “ayrıcalık üstünlük” olan imtiyaz ise bir devletin kendi ülkesinde özellikle yabancı kişi, zümre, kurum veya devletlere verdiği bazı iktisadi hak ve ayrıcalık anlamına karşılık gelmekle birlikte,<sup>301</sup> Osmanlı Devleti’nde daha çok kapitülasyon manasında kullanılmıştır. Kapitülasyon, Osmanlı Devleti’nde daimi ya da geçici Hristiyan devlet tebaasına sağlanan imtiyaz (üstünlük, ayrıcalık) olarak kullanılmıştır. Başlangıçta küçümseyici bir lütuf olarak ihsan edilen imtiyazlar, Batının güçlenip Osmanlı Devleti’nin zayıfladığı dönemlerde Osmanlı Devleti’nin aleyhine bir ayrıcalık ve dokunulmazlık sistemi haline gelmiştir. Bu yüzden bu tezde de ekonomik gelişmelerin yansımaları başlığı altında yer almıştır.<sup>302</sup>

*Neşter*, incelediğimiz dergiler arasında imtiyaz konusuna değinen tek dergidir. 13 Haziran 1325(26 Haziran 1909) tarihli 6. sayısında özellikle Rumların imtiyaz taleplerine değinmiş ve bunu bir hikâye aracılığıyla eleştirmiştir. Hikâyede 3 saatlik yolu olan ve odunlarını kasabaya satmaya götüren oduncu ile şehre iletilmesi gereken mektubu olan bir tüccarın karşılaşması ve konuşması anlatılmaktadır. Tüccar oduncuya, odunlarının değeri olan 3 kuruş yerine 5 kuruş vereceğini söyler. Ama bunun karşılığında da ondan odunlarını eşekten indirip, yerine kendi mektubunu koymasını ister. Oduncu ise “benim odunlar ne olacak” diye sorar. Tüccar, “üç yerine beş kuruş verdim, sen hala odunum diyorsun” deyince, oduncu yine, “benim odunlar ne olacak” der. Yazıya göre, Rumlar da oduncu gibidirler. Kendilerine istediklerinden fazla haklar verilmesine rağmen, hala çok daha fazlasını talep etmektedirler. Oysa yazıya göre, istibdat bitmiş, Meşrutiyetle birlikte kardeşlik, eşitlik gelmiştir ve böyle bir ortamda Rumların hala “imtiyaz istiyoruz” demeleri son derece anlamsız ve yanlıştır.<sup>303</sup>

II. Meşrutiyet Dönemi mizah gazetelerinde ağırlıklı olarak yer verilen rüşvet ve sadece bir kez söz edilen imtiyazlar dışında, ekonomiyle ilintili olarak ele alınan

<sup>299</sup> Zafer Atar, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Kamu Hizmeti İmtiyazları*, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa 2012, s. 9-10.

<sup>300</sup> Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, (OTAM) Dergisi*, Sayı:6, Ankara 1995, s. 326.

<sup>301</sup> Cengiz Kallek, “İmtiyazat,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22, s. 242.

<sup>302</sup> Türkmen, s. 327-331.

<sup>303</sup> *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

son bir konu da at yarışlarıdır. At yarışlarına dair sadece bir atıf bulunmaktadır. Bu da *Edep Yahu*'nun, 5 Rebiyülevvel 1329 14 Mart 1325(27 Mart 1909) tarihli 24. sayısında yer verdiği çok kısa bir yazıdır. Söz konusu yazı, İzmir'deki borsanın faaliyet gösterdiğinden, at meraklıları ve at tüccarları arasında gerginlik olduğundan bahsetmiştir.<sup>304</sup> Bunun dışında hiçbir malumat verilmeyen konunun gerçek boyutuna bakıldığında daha fazla bilgi vermek mümkündür. Modern çalışmalarda aktarıldığı üzere, o dönemde İzmir'de at koşuları yalnızca ecnebiler tarafından yapılmakta ve halk, sadece seyirci olarak katılmaktaydı. Koşular ecnebilere bir heyet tarafından idare edilmekteydi. Halkın yarışlara ilgisi çok fazla olduğundan İzmir Valisi Kâmil Paşa'nın teşebbüsü ile Manisa'nın Gediz köprüsünde, Tepeköy ve Söke'de yarış meydanları yapılmış ve her yıl at yarışları düzenlenmiştir.<sup>305</sup>

Bu ekonomik gelişmelere ilaveten, II. Meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergilerinin ele aldığı diğer konular ise o dönemde hem ulusal düzeyde Osmanlı Devleti'nde hem de yerel düzeyde İzmir'de, göçler, salgın hastalıklar, eğitim, sanat, hukuk, idari yapı ve basın gibi alanlarda görülen gelişmelerdir. Hepsi, birbirinden esas itibarıyla ayrı konular olsa da, sunum açısından, bu konularla bağlantılı olarak dergilerde yer alan yazı, şiir, şarkı, karikatür vs. genel olarak "Sosyal ve Kültürel Gelişmelerin Yansımaları" başlığı altında incelenmiş ve analiz edilmiştir.

### **3.2. Sosyal ve Kültürel Gelişmelerin Yansımaları**

Dergilerde sosyal gelişmelerle ilgili öne çıkan en önemli konular savaşlar sonunda artan göçler, salgın hastalıklar, yetim sayısı, dinin çıkarlar için kullanılması, eğitim ve tiyatro olmuştur. *Edep Yahu*, mizah dergileri arasında bu konulara en çok değinen gazete olarak öne çıkarken, *Zeybek* ve *İbiş* de bu konulara az da olsa sayfalarında değinen diğer dergilerdir.

#### **3.2.1. Toplumsal Sorunlara Dair Değerlendirmeler**

İncelediğimiz dergilerde ele alınmış, rüşvet, yoksulluk gibi bazı sorunlar hem ekonomik hem de sosyal boyutu olduğu için iki anlamda da ve kategoride de değerlendirilmiş ve bu başlık altında aynı sorunların toplumsal yönüne dair örnekler verilmiştir.

<sup>304</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 24, 5 Rebiyülevvel 1329 14 Mart 1325 (27 Mart 1909).

<sup>305</sup> Dursun, s. 41.

Bunlardan yoksulluk genel anlamda toplumsal anlamda yaygın ve çözümünü zor bir mesele olarak tanımlanmıştır. Ancak bu konuyu ele alan dergilerden *Zeybek*'e göre, yoksulluk, tek başına bir sorun olmayıp, ülkede genel anlamda görülen bozulma ve yoksunluğun sadece bir parçasıdır. Bu görüşünü ifade ettiği, 22 Teşrinisani 1334(22 Kasım 1918) tarihli 1. sayısındaki “Zamane Destanı” adlı şiirde, sosyal düzenin ve sosyal adaletin bozulduğunu, bacaları yıkık, dumanı tütmeyen hanelerden, çobanların terk ettiği dağlara kadar halkın refah yaşamından oldukça uzak kaldığını belirtmiştir. Şiire göre, yoksulluğa ilaveten, ülkede, vatan erlerinin fermansız asılması olarak tecelli eden bir adaletsizlik, din adamlarının mesleklerinin gereğinden farklı bir biçimde davranmaları ve siyasete bulaşmaları şeklinde tecelli eden genel ahlaki bozulma da söz konusudur. Bir de bunların üstüne, Girit İsyanı vs. ile devletin askeri ve siyasi gücünü sarsan gelişmeler vardır. Ayrıca, dönemin önemli hastalıklarından olup, çaresi olmayan Frenginin yaygınlaşması da ciddi bir sorundur. Bütün bunlar göz önüne alındığında Osmanlı devleti, “derdine derman kalmamış,” umutsuzluğun hüküm sürdüğü bir devlet görünümündedir.<sup>306</sup>

Bunlar dışında, dergilere yansıdığı kadarıyla, öne çıkan bir diğer önemli sosyal ve ekonomik sorun da, halk arasında giderek büyüyen eşitsizliktir. Dergilere göre, bir kesim refah, para ve bolluk içindeyken, diğer tarafın yokluk ve sıkıntı içinde varlığını sürdürmeye çalışması önemli bir sorundur. Bu konuyu ele alıp değerlendiren dergilerden birisi de *Zeybek*'tir.

Dergi, konuyu, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918) tarihli 4. sayısında yer verdiği büyük bir karikatür (Resim 13) aracılığıyla sunmuştur. Karikatürde açık havada ağaçlar altında oturmuş bir insan kalabalığı göze çarpmaktadır. Bir yanda ateşte kuzu çeviren insanlar, bir yanda da elinde müzik aletleriyle kalabalığa eşlik eden insanlar bulunmaktadır. Karikatürün üstünde “Zeybeklerin Cümbüşü” ifadesi yer alır. Altında ise Efe karakterinin ağzından çıkan şu sözler yazılıdır: “Kızanlar, bu pişirdiğiniz kuzu pek semiz değil. Daha bir yağlısını kesin de bunu Kaymakam Bey'e götürüp benden selam söyleyin. Memurlar çoktan beri et yüzü görmemişlerdir.”<sup>307</sup> Karikatür iki farklı insan grubuna yer vererek, Osmanlı toplumunda bir kesimin refah ve bolluk içinde yaşarken, diğer bir kesimin sadece onlara seyirci olarak eşlik ettiğini ileri sürmüştür. Efe'nin ağzından çıkan sözlerle de, ekonomik anlamda sıkıntılı olan kesimin, ifade edilenin aksine, memur sınıfı olmadığını ima etmiştir.

<sup>306</sup> *Zeybek*, Sayı: 1, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).

<sup>307</sup> *Zeybek*, Sayı: 4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).





**Resim 13:** Zeybeklerin Cümbüşü

**Kaynak:** *Zeybek*, Sayı: 4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).

Müteakip bölümde görüleceği üzere, incelediğimiz dergilerde yer edinen bir diğer bir sosyal konu da eğitim ve eğitimdeki aksaklıklardır.

### 3.2.2. Eğitime Dair Değerlendirmeler

Eğitim, Osmanlı Devleti'nde Batılı ülkelere göre hep eksik kalsa da II. Abdülhamit döneminde bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, özellikle Anadolu'daki eğitim ve eğitim kurumlarında bazı yenilikler yapılmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen eğitim amaçlandığı kadar kaliteli ve yaygın olmamıştır. Ele aldığımız dergiler, sayfalarında bunun nedenlerine dair bazı ipuçları sunmuşlar ve genel anlamda eğitimde yaşanan sorunlara değinmişlerdir.

Bu bağlamda ele alınan konulardan biri, eğitimde şiddet ve hocaların öğrencilerinden rüşvet almasıdır. *İbiş* dergisi, 25 Şevval 1326 (19 Kasım 1908) tarihli 1. sayısında bu konuyu “Bir Zamanlar Mekteb-i İdadide Arapça Dersleri” adlı bir hikâyeye üzerinden sunmuştur. Hikâyede, hocaların bile rüşvet yediğini, öğrencilerin devamsızlıklarını bir paket birinci sigarasıyla veya bir kutu incirle sildirebildiklerini ileri sürmüştür. Ayrıca eğitimde öğrencilere yönelik şiddetin de olduğuna değinmiştir:

### **Bir Zamanlar Mekteb-i İdadide Arapça Dersleri**

Hoca- Kâle “dedi”... Otur yerine donuz...

Talebenin biri- Aman hoca efendi dışarı çıkacağım.

Hoca- Sus köpek! Kâle “dedi”. Neden dedi hezâ “şu” el-firâk “ayrılık”...

Otur otur...

Diğer Talebe- Hoca efendi yirmi sekiz numaralı arkadaş burnuma kalemi sokuyor.

Yirmi sekiz numaralı talebe- Yalan vallahi hoca efendi.

Hoca- Eşek... İki kez izinsiz.

Yirmi sekiz numaralı talebe - Yazma hoca efendi vallahi iftira ediyor.

Hoca- İnné“tahkik” ez-zamîr “zamir.”

(Yirmi sekiz numaralı talebe hocanın eteğini öperek yalvarır)

- Kuzum hoca efendi Allah aşkına yazmayınız bu hafta iki paket sigara getiririm! Hoca Sınıf başkanına işaret ederek at şu köpeği dışarı, dışarı.

Yirmi sekiz numaralı talebe - Rica ederim.

Hoca- Sus alçak domuz... Yirmi sekiz dışarıya direğin dibine.

Hoca derse devam (vav) harf-i atıf, atıf kelime birbirine üstündeki...

Altındakine (vav) yani bu vav (vâv-ı âtıfa) harf-i cer de olur. (Bu terimler Arapça gramer kurallarında geçen terimlerdir.)

Şiişt... Kim o kim o hırlanır kim o şiişt baksana...

Arkadan biri- Hoca efendi elli beş numaralı talebe uyuyor.

Hoca- Tevkîf iki tevkîf (iki ceza)! Uyandır domuzu alçak...

Elli beş numaralı talebe- Yalan hoca efendi.

Hoca- Af yok af yok eşek! Derse devam. El-insan “insan”

Bir talebe- Hoca efendi bizim kitapta el-hayvan yazıyor.

Hoca- Off! Ne eşeksin sen ne hayvansın sen

Yine o- Vallahi öyle yazıyor hoca efendi.

Hoca- At şu köpeği... At! Duymuyorsan. Şiişt... Cık cık... Çağır... Çağır gözetmeni.

Saat kaç oldu?

İki üç kez birden- Bir çeyrek kaldı hoca efendi.

Hoca- Eline kalemi alarak not defterine boylu boyuna beğendiğine aferin beğenmediğine tevkîf, izinsiz yazdıktan sonra sınıfa seslenir:

- Çalışın

Çocuklar hep birden: - Allah razı olsun... Allah bizden ve sizden razı olsun.

Mehmet bırak şu kitabı vallahi şimdi başlayacağım senin (ya 'lemûnya 'lemûn)üne Allah razı olsun... Pat küt!

Hoca- Kim o türkü çağırıyor... O sırada nasılsa teneffüs için trampet vurulur. Hoca türkü çağıranı aramaksızın defteri şiddetle çarptığı gibi haydi dışarıya... Talebe defterin başına üşüşür:

Biri- Vay bana aferin vermiş.

Öteki- Canım ne bu rezalet beni derse kaldırmadı üç sıfır bir de tevkîf.

Öbürü- Beş numara! Oh! Şükür bu hafta izinsiz yok.

Daha öbürü- Vallahi şikâyet edeceğim üç haftadır birbiri ardınca izinsiz yazıyor. Bu arada dışarıda direk dibinde bekleyen yirmi sekiz içeriye girer. O da deftere hücum eder. Allah kahretsin ver şu silgiyi şu (af

*yok)ları sileyim be! Korkmayın bir paket birinci sigarası alır sildiririm.  
Mehmet sende bir kutu incir getir be! İşte Arapça dersleri!*<sup>308</sup>

Bu hikâyede, eğitimde genel bir yozlaşmaya dikkat çekilmiş, hocaların öğrencilerinden aldıkları rüşvet, öğrencilerine uyguladıkları dayak ve korku, hocaların öğrencileriyle konuşurlarken kullandıkları kaba ve hakaret dolu sözler de, bu bozulmaların emareleri olarak öne çıkarılmıştır.

Eğitimde şiddet meselesine değinen bir diğer dergi de *Edep Yahu*'dur. *Edep Yahu* 21 Rebiyülahir 1327-29 Nisan 1325 (12 Mayıs 1909) tarihli 30. sayısında bu konuyu bir hikâyeyle yansıtır. Hikâyeye, arkadaşını döven bir öğrencinin, arkadaşını dövmesi yüzünden hocasından yediği dayacağı anlatır ve eğer öğrenci arkadaşını dövdüğü için hocasından dayak yedi ise, öğrenciye dayak atan hocayı kim dövecek sorusunu sorar. Böylece, dayak konusunun yanlışlığına dikkat çeker.<sup>309</sup>

Dergilere yansıdığı kadarıyla, II. Meşrutiyet döneminde eğitimde öne çıkan bir diğer sorun da, ders programlarında pozitif bilimler yerine, ağırlıklı olarak dini içerikli derslerin yer alması ve bunu değiştirmek için çok köklü bir adım atılmaması ve adım atmak isteyenlerin önüne de bazı engellerin çıkarılmasıdır.

*Edep Yahu*, konuyla ilgili olarak, 24 Kanunisani 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909) tarihli 17. sayısında yer verdiği bir yazısında, eski Sadrazam Vani Mehmet Efendi'nin tekkeleri kapatmak isteyince, memleketi Van'a sürüldüğünü belirtmiştir.<sup>310</sup> Yazı, konunun ayrıntılarına yer vermemiş ancak tekkeler dini eğitim veren kurumlar olduğu için, bunlara dair adım atanların cezalandırıldığına dikkat çekmiştir.

Devletin okumak isteyen öğrenciye maddi destek sağlamaması da eğitimle ilgili bir diğer sorun olarak öne çıkarılmıştır. *Edep Yahu*, 24 Kanunisani 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909) tarihli 17. sayısında bu soruna, Karantina'da Mekteb-i Sanayi'ye kayıt yaptıramadığı için intihar etmiş ve kurtulmuş bir gencin haberine yer vererek dikkat çekmiştir. Yazı, canından bezecek kadar yoksulluğa düşmüş olan bir masum talebeye koca memlekette karnını doyuracak, ilk eğitimini verecek, yiyip içmesini temin edecek bir yuva bulunamamasını eleştirmiştir. Dergiye göre, kabahat mektepte değil, memleketin imkânlarından yararlanan ancak başkasına yardımları esirgeyen zenginlerdedir. Diğer kabahatli ise eğitimin kıymetini

<sup>308</sup> *İbiş*, Sayı: 1, 25 Şevval 1326 (20 Kasım 1908).

<sup>309</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 30, 21 Rebiyülahir 1327-29 Nisan 1325 (12 Mayıs 1909).

<sup>310</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 17, 24 Kanunisani 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909).

anlamaktan aciz olan; his ve hassasiyetten yoksun, merhameti az olan memurlardır. Görüldüğü gibi dergi eğitim meselesinin ülkede ciddiye alınmamasından, eğitime destek verecek ve düzelmesine yardımcı olabilecek kesimlerin elini taşın altına koymamasından yakınmıştır.<sup>311</sup>

Dergilerde yer bulan, eğitimle ilgili bir diğer sorun da okulların yetersizliğidir. *Edep Yahu*, bu soruna, 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325 (27 Mart 1909) tarihli 25. sayısında yer verdiği bir yazıyla parmak basmıştır. Yazıda, dergi, Çin’de Mekteb-i Osmani’nin açıldığını belirtmiş ve ne olur burada da açılrsa diyerek Osmanlı topraklarındaki mektep eksikliğine dikkat çekmiştir. Birazcık da İslam tarihi diyen *Köylü* gazetesine cevap olarak da, azıcık da Avrupa tarihi, coğrafya ve iktisat diyerek, eğitimde pozitif bilimlerin eksikliğine vurgu yapmıştır.<sup>312</sup>

Mizah dergileri, sayfalarında sadece sorunlara değinmekle kalmamışlar, aynı zamanda II. Meşrutiyet Dönemi’nde hem genel olarak Osmanlı Devleti’nde hem de özellikle İzmir’de yaşayan bazı kültürel ve sosyal gelişmelere de yer vermişlerdir. Müteakip bölümde bu gelişmelere değinilecektir.

### 3.2.3. Sosyal ve Kültürel Gelişmelere Dair Değerlendirmeler

Giriş bölümünde açıklandığı üzere, II. Meşrutiyet Dönemi, kadın ve işçi hareketleri, tiyatro gibi sanatsal faaliyetler ve basın açısından önemli sosyal ve kültürel gelişmelerin yaşandığı bir dönemdi. Hal böyle olunca, bu gelişmelerin o dönemdeki mizah dergilerinde yansımaları da kaçınılmazdı. Bu bölümde bu yansımalar ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Diğer başlıkların aksine, dergiler bu bölümde, Osmanlı Devleti’ndeki genel durumdan ziyade, yerel düzeyde, İzmir’deki gelişmeleri konu edinmişlerdir. Bu gelişmeler içinde tiyatro, özellikle *Edep Yahu*’da en çok üzerinde durulan konu olmuştur.

İzmir şehri tiyatro konusunda İstanbul kadar renkli olmasa da Selanik Adana ve Bursa’dan daha renkli bir görünüme sahip olmuştur. Bilinen ilk tiyatro temsili 1657’de Fransız Konsoloslugu’nda oynanan *Corneille Nicomede* adlı oyunla başlamıştır. Bu tarihten sonra Levantenlerin, Yahudi, Rum ve Ermenilerin elinde olan tiyatroya Müslümanların da ilgisi artmaya başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren Fransız, İtalyan ve Yunan tiyatroları İzmir’e gelmiştir. Türkiye’de ilk tiyatro 1830’da

<sup>311</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 17, 24 Kanunisanı 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909).

<sup>312</sup>*Edep Yahu*, Sayı: 25, 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325 (27 Mart 1909).

İzmir’de yapılmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi İzmir birçok tiyatro faaliyetinin görüldüğü şehir haline gelmiştir. Açık hava tiyatroları ve cafe-cocert denilen gazinolar da tiyatroların sergilendiği yerler arasında olmuştur. Bu gelişmelerde Rumlar aktif olmuştur.<sup>313</sup>

1908 yılında Sahne-i Bedayi Tiyatro Cemiyeti, 1909’da da Sahne-i Osmani Heveskaran Cemiyeti kurulmuştur. Bunlar dışında Sahne-i Âlem Heveskaran ve Temsil-i Vekayi Heveskaran Cemiyetleri İzmir’deki tiyatro faaliyetlerinde önemli rol üstlenmişlerdir. İzmir’deki bu tiyatro şöleni 1. Dünya Savaşı ile sönmüştür. Ancak Mütareke yıllarında yeniden canlanmaya başlamıştır.<sup>314</sup>

*Edep Yahu*, 23 Şaban 1327-26 Ağustos 1325 (8 Eylül 1909) tarihli 46. sayıda “Muhavere” başlıklı bir yazıda İzmir’de bulunan tiyatrolara yönelik tiyatronun önemine ve nasıl izlenmesi gerektiğine dair bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Yazıda, dönemin ünlü tiyatroları olan Sezai ve Kukuli tiyatrolarından ve buralarda oynanan oyunlardan ve oyuncularından, rollerini başarılı bir şekilde ortaya koyduklarından söz edilir. Ayrıca tiyatronun bir ders niteliği taşıdığına ve mesaj verdiğine dikkat çekilerek, oyunların boş boş izlenmemesi gerektiği vurgulanır.<sup>315</sup>

*Edep Yahu*, 15 Şevval 1327-17 Teşrinievvel 1325(30 Ekim 1909) tarihli 52. sayısında ise Sultan Mahmut döneminde yeniçerileri anlatan bir tiyatro oyununun gösterileceğini duyurur ve piyesle ilgili bilgiler aktarır. Tiyatroyu hem konu hem görsellik konusunda başarılı bulmakta ve akşam oynanacağını da ilan eder. Dergiye göre, tiyatro, kostüm konusunda da görsel bir şölen sunmakta, dekorları ile etkilemektedir. Bando, opera parçası, incesaz alaturka ile de izleyicileri çok memnun edecek niteliktedir. Son olarak, dergi, milli Osmanlı tiyatrosunun bu gibi piyesleri büyük fedakârlıklarla halka sunmasını takdir ettiğini ve devamını beklediğini yazar.<sup>316</sup>

*İbiş* de tiyatroyla ilgili olarak, 6 Muharrem1326-10 Kanuni Sani 1324 (23 Ocak 1909) tarihli 10. sayısında, üç perdelik bir tiyatroya yer verir. Tiyatro, gelin ve damat ile ilgili eğlenceli, komik olayları ele alırken aynı zamanda şarkılara da yer vererek bunu okuyucuya daha keyifli bir biçimde sunmaktadır. Dergi bu üç perdelik tiyatro ile okuyuculara tiyatroyu tanıtmaya ve tiyatro sevgisini aşıladığını göstermekle

---

<sup>313</sup> Huyugüzel, s. 64-66.

<sup>314</sup> Huyugüzel, s. 80-81.

<sup>315</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 46, 23 Şaban 1327-26 Ağustos 1325 (8 Eylül 1909).

<sup>316</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 52, 15 Şevval 1327-17 Teşrinievvel 1325 (30 Ekim 1909).

kalmaz aynı zamanda kültür ve sanat için önemli bir görev üstlendiğini ortaya koyar.<sup>317</sup>

Dönemin önemli tiyatro gösterileri, gösterilerin tarihi ve halkın katılımının sağlanması da dergilerde tiyatro ile ilgili yer verilen konular arasında idi. *İbiş* 22 Kânunusani 1324-13 Muharrem 1327(4 Şubat 1909) tarihli 11. sayısında yer verdiği bir yazıda, İstanbul'dan İzmir'e Heveskaran adlı bir Osmanlı tiyatrosunun geldiğini ve İzmir'de on beş gün kadar kalacağını belirtmiş ve bu süre zarfında *Akif Bey*, *Sabah Hürriyet*, *Vatan*, *Gülnehal Zavallı Çocuk*, *Efendi Ava Gidiyor*, *Şehbal* ve *Harbiyeli* isimli piyeslerini gösterime koyacağını belirtir.<sup>318</sup>

Yukarıda mizah dergilerinden verilen bilgilerin de işaret ettiği üzere, II. Meşrutiyet ile birlikte tiyatro büyük bir gelişim göstermiş, İzmir ise bu gelişimin önemli adreslerinden olmuştur. 1908'de Gümrükçü Cevdet "Sahne-i İzmir" adlı tiyatro Cemiyetini kurmuş, bir yıl sonra da Sami Bey'in başkanlığında "Sahne-yi Osmani Heveskaran Cemiyeti" adlı tiyatro faaliyetlerine başlamıştır. Cemiyetlerin önde gelen üyeleri Gümrükçü Cevdet, Eczacı Mehmet Lütfü, Polis Kemal, Karşıyakalı K. Kemal, Maliye memurlarından Naki Beyler olmuştur. İlk temsilini Beyler sokağındaki Milli Kütüphane Sineması olan binada verirken, Meclis-i Mebusan açıldığı zaman ilk tiyatrosunu Kordon'da "Pate Frer" sinemasında vermiştir. Burada Hamid'in "Tezer" adlı eseri sahnelenmiştir. "Aile Saadeti", "Efendi Ava Gidiyor" adlı eserler de gösterime girmiştir. Heveskaran Cemiyeti, hem oyuncularını hem de gayretli çalışmaları ve iyi bir iş yapmaları ile her zaman takdir toplamış ve uzun ömürlü olmuştur.<sup>319</sup>

*İbiş*, 20 Muharrem 1327-29 Kânunusani 1324 (11 Şubat 1909) tarihli 12. Sayısında, Heveskaran Cemiyeti'nin İzmir'deki faaliyetlerine şahitlik eder. Cemiyetin, Hüseyin Rahmi Bey'in (Gürpınar) tiyatroya tahvil edilen, Mürebbiye isimli eseriyle, *Zavallı Çocuk* adlı tiyatroyu gösterime sunduğunu belirtir ve kumpanyanın gösterdiği çabayı ve başarıyı takdir ettiğini yazar.<sup>320</sup>

*Edep Yahu* da, 24 Kanunusani 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909) tarihli 17. sayısında, Osmanlı Milli Tiyatrosu ve Heveskaran Cemiyeti adlı tiyatro şirketinin İzmir'de oyun sergileyeceğini ilan eder. Yazıya göre, İstanbul'da yirmi sekiz defa

<sup>317</sup> *İbiş*, Sayı: 10, 6 Muharrem 1326-10 Kanunusani 1324 (23 Ocak 1909).

<sup>318</sup> *İbiş*, Sayı: 11, 22 Kânunusani 1324-13 Muharrem 1327 (4 Şubat 1909).

<sup>319</sup> Güneş, s.154-156.

<sup>320</sup> *İbiş*, Sayı: 12, 20 Muharrem 1327-29 Kanunusani 1324 (11 Şubat 1909).

sahnelenen *Sabah-ı Hürriyet* adlı oyun, akşam saatlerinde de İzmir’de sahnelenecektir.<sup>321</sup> Bu haber veya duyuru, İzmir’deki sanat yaşamına dair bilgiler sunduğu için değil, aynı zamanda o dönemde hangi tiyatro gruplarının var olduğunu ve bunların ne tür oyunlar sergilediğini de göstermesi açısından önemlidir.

Tiyatro gösterileri dışında; tiyatroya halkın bakış açısı, ilgisi, katılımı Türk tiyatrosunun Batı tiyatrosundan eksikliği de dergilerde tiyatroyla ilgili ele alınan konular arasındaydı. Bu konuya değinen dergilerden biri yine *Edep Yahu* idi.

Dergi, 4 Ağustos 1325-30 Recep 1327 (17 Ağustos 1909) tarihli 43. sayısında *Tiyatro* başlıklı yazısında İzmir’deki tiyatrolar hakkında önemli bilgiler sunar. Yazıya göre, Osmanlı’daki tiyatrolar Batı tiyatrolarıyla kıyaslandığında, bazı eksiklikler dikkat çeker. Bu eksiklikler, Osmanlı toplumunun yapısı, eğitimin eksikliği, sanata ve kültüre verilen önemin azlığından kaynaklanmaktadır. Dergi, söz konusu eksikliklerin ne olduğunu açıklamaz ancak yazının devamında buna dair bazı ipuçları sunar. Mesela, Keçecilerdeki Sezai Efendi’nin tiyatrosunda sahnelenen *Mithat Paşa -yahut- Hükm-i İdam* adlı dram oyunu üzerinden, oyuncuların başarısızlığından dem vurur. Yazıya göre tiyatro, bir eğitim işidir ve eğitim olmadan tiyatro ilerleyemez, hak ettiği yeri bulamaz. Hem tiyatrocular hem de izleyiciler bu eğitimi almalıdır. Batı tiyatrosu ile Osmanlı tiyatrosu arasındaki fark işte bu gerçekleştiği zaman kapanacaktır.<sup>322</sup>

Esasen derginin eleştirisi çok da yersiz değildir çünkü Osmanlı Devleti’nde istibdatçı kesim tiyatroları Batı işi, kötü bir icat olarak görmüş ve kapatılmasını talep etmiştir. 31 Mart Olayı esnasında da isyancıların tiyatrolar kapatılmalı dedikleri bilinmektedir.<sup>323</sup> Buna rağmen, genel anlamda tiyatro gelişmeye devam etmiş ve Meşrutiyet dönemindeki özgürlükçü ortamdan da faydalanarak önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişimde, tiyatroya kucak açan İzmir’in ve İzmir seyircisinin de önemli bir katkısı olmuştur.<sup>324</sup>

İncelediğimiz dergilere yansıyan bir diğer toplumsal mesele de hukuk olmuştur. Hukuk İzmir’de basılan dergilerde en çok eleştirilen konular arasında yerini almıştır. Hemen her dergi adaletsizlikten dem vurmuş, kadırlarla ve hukukun işleyişi ile ilgili aksaklıklardan dert yanmıştır.

<sup>321</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 17, 24 Kanunisanı1324-15 Muharrem1327 (6 Şubat 1909).

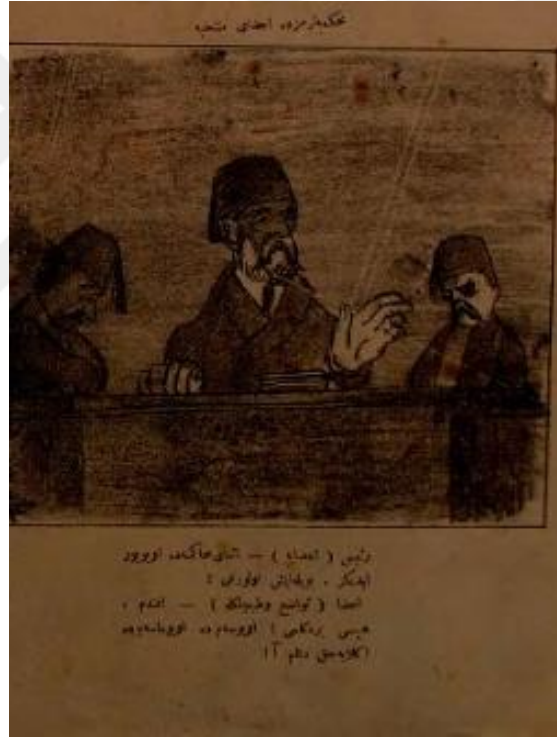
<sup>322</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 43, 4 Ağustos 1325-30 Recep 1327 (17 Ağustos 1909).

<sup>323</sup> Aysal, s. 19-21.

<sup>324</sup> Huyugüzel, s. 25.

*İbiş* de, 29 Zilhicce 1326-8 Kânunusani 1324 (21 Ocak 1909) tarihli 9. sayısında, “Muhavere” başlıklı bir yazısında İbiş ile Memiş arasında geçen konuşma üzerinden mahkemeler ve hukuk konusuna değinmiştir. Konuşmada kanunların yetersizliğinden yakınılmakta ve kısasa kısas olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca cezaların yetersizliği sebebiyle dökülen kanların fazlalığına da dikkat çekilmektedir.<sup>325</sup>

Benzer şekilde, *Neşter* de, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli 6. sayısında yer verdiği bir karikatür (Resim 14) ve altındaki yazılar aracılığıyla Osmanlı mahkemelerini eleştirmiştir. Söz konusu karikatürde, bir mahkeme salonu ve bu salonda üç kişinin oturduğu görülmektedir. Bu üç kişiden biri uyuklarken, bir diğeri son derece ciddi ve hatta asık suratlıdır. Konuyla ilgili ve net bir biçimde görülen tek kişi, ortada konuşandır.



**Resim 14:** Mahkemelerimizde Seçilmiş Üyeler

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı:6, 13 Haziran 1325(26 Haziran 1909).

Karikatüre göre mahkemeler, nasıl olsa anlayan yok mantığıyla işini düzgün yapmayan, niteliksiz, boş vermiş, yaptığı işi ciddiye almayan kişilerle doludur. Karikatürün üstünde yer alan, “Mahkemelerimizde seçilmiş üyeler” yazısı da bunu görüşü alaylı bir biçimde desteklemektedir. Karikatürün altındaki yazıda ise,

<sup>325</sup> *İbiş*, Sayı: 9, 29 Zilhicce 1326-8 Kânunusani 1324 (21 Ocak 1909).



Mahkeme Başkanı ile üyeler arasında geçen ve yine yukarıdaki görüşü destekleyen konuşmalara yer verilmiştir. Yazıda, Reis (mahkeme üyesine), “Mahkeme sırasında uyumaya başladınız böyle iş olur mu?” diye sorarken, mahkeme üyesi de (Alçak gönüllülük ve tabiilikle), “Efendim, Hepsi bir değil mi? Uyusam da uyumasam da anlayacak yok ya!” diye cevap verir.<sup>326</sup>

Hukuk dışında, dönemin İzmir mizah dergilerinde ele alınan ve eleştirilen bir diğer konu basındır. Daha önce Giriş Bölümünde de bahsedildiği ve bu tezde de görüldüğü üzere, II. Meşrutiyet’le süreli yayınların sayısında önemli bir artış meydana gelmiş, basındaki görece özgürlükten dolayı siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok gelişme basında cesur bir dille ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Müteakip bölümde, bu canlılığın bir emaresi olarak, mizah dergilerine yansıdığı kadarıyla, II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan dergi ve gazetelere değinilecek, ayrıca dergilerin kendileri gibi diğer basın organlarına yönelik eleştirilerine yer verilecektir.

#### **3.2.4. Basına Yönelik Değerlendirmeler**

II. Meşrutiyet süreli yayınların yeniden doğduğu dönemdir. Bu dönemde ülkenin birçok yerinde gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Dönemim İzmir mizah dergileri, yayın hayatına başlayan bu gazetelerin isimlerini vermişler, böylece dönemin basında nasıl bir gelişme gösterdiğine de şahitlik etmişlerdir.

*Edep Yahu*, 15 Muharrem 1327-24 Kânunusani 1324(6 Şubat 1909) tarihli 17. sayısında İstanbul’da *Efkâr-ı Millet*, Trabzon’da *Haber Anası* gazetelerinin çıktığını ilan etmiş ve bu yeni gazeteleri tebrik etmiştir. Her yıl kutlanan dana bayramlarında *Maddi* adlı bir gazetenin çıkması için de izin istemiştir.<sup>327</sup> Söz konusu “dana bayramı,” Osmanlı Devleti’ne Afrika’nın çeşitli yerlerinden, farklı kabilelerden köle olarak getirilen Afrika kökenli Türklerin (Afro-Türkler), her mayıs ayında yaptıkları kutlamalara verilen bir isimdir. Aynı kutlamalar İstanbul’da “Arap düğünü” olarak adlandırılmaktadır.<sup>328</sup>

Benzer şekilde, *Edep Yahu* 6 Safer 1327-14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909) tarihli 20. sayısında *İkbal-i Millet* ve *Şems* adlı gazetelerin,<sup>329</sup> 27 Safer 1327-7 Mart

<sup>326</sup> *Neşter*, Sayı:6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

<sup>327</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 17, 24 Kanunusani 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909) .

<sup>328</sup> Mustafa Olpak, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68-1, s.130-132.

<sup>329</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 20, 6 Safer 1327-14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909).

1325 (20 Mart 1909) tarihli 23. sayısında da *Manisa* gazetesinin yayın hayatına başladığını belirterek, bu gazeteleri tebrik etmiştir.<sup>330</sup> 6 Rebiyülahir 1327-14 Nisan 1325 (27 Nisan 1909) tarihli 28. sayısında ise Filibeli Ahmet Mithat tarafından Hafya'da *Şümendifer* isimli ve İstanbul'da ise ve *Şikâyet* adlı yeni bir gazete çıktığını,<sup>331</sup> 2 Cemaziyevvel 1327-9 Mayıs 1325 (22 Mayıs 1909) tarihli 31. sayısında ise *Muharrir* gazetesinin baskıya çıktığını belirtmiştir.<sup>332</sup> Bütün bu ilanlar ve tebrikler, Meşrutiyet'le birlikte basına gelen özgürlükle süreli yayınların sayısındaki artışı göstermesi açısından önemlidir.

Gazete sayısındaki artışın yanı sıra, dönemin mizah dergilerinde basınla ilintili olarak öne çıkan bir diğer konu da basın üzerindeki sansür ve baskıya yönelik eleştirilerdir. Basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalara veya denetime en çok eleştiri yağdıran dergi *Edep Yahu* olmuştur. Dergi, yazılarında bir yandan Matbuat Nizamnamesini, bir yandan da bazı gazetelerin yersiz haber yapmalarını ve bazı gazetecilerin de haksızlığa uğramasını eleştirmiştir.

28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908) 2. sayısında yer verdiği, "*Kalem gazetesinin sorumlu müdürü Salah Bey'in tutuklanması*" başlıklı bir yazıda, "Kalem" gazetesinin sorumlu müdürü Salah Bey'in<sup>333</sup> Almanya İmparatoru hakkında yazdığı bir yazı sebebiyle İstanbul'daki Almanya Büyükelçisi'nin müracaatı üzerine Zaptiye Nezareti tarafından tutuklanmasını eleştirmiştir:

*Biz sansürü kaldırdık diye sevinip dururken şimdi başımıza bir de sansür olarak Almanya sefiri çıktı. Bizim bildiğimiz eski sansürler efkârı hapsederdi. Şimdikiler hem efkârı hem insanı hapsediyorlar. Edep Yahu!*<sup>334</sup>

Yazıya göre eski dönemde (istibdat döneminde) sansür, fikri hapsederken, yeni dönemdeki insanı hapsedmektedir. Fikirlerin de kişilerin de özgür olmaması basın açısından kabulü zor ve üzücü bir durumdur. Çünkü basın Meşrutiyet'le özgürleştiğini düşünmüştür ve bu özgürlüğün tekrar elinden alınması, endişe verici bir durumdur.

<sup>330</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 23, 27 Safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909).

<sup>331</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 28, 6 Rebiyülahir 1327-14 Nisan 1325 (27 Nisan 1909).

<sup>332</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 31, 2 Cemaziyülevvel 1327-9 Mayıs 1325 (22 Mayıs 1909).

<sup>333</sup> Salah Cimcoz, İstanbul (1877-15.10.1947) Gazeteci, oyun yazarı ve politikacıdır. *Kalem* adlı mizah dergisini yayımlamıştır. Baskı ve sansürle yaptığı mücadeleden dolayı siyasal iktidarla ters düşmüştür. İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Darülbeydi 'de edebi kurul üyeliğinde bulunmuştur. Bkz. Çeviker, s.83.

<sup>334</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 2, 28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908).

*Edep Yahu*, 3 Kânunusani 1324-23 Zilhicce 1326 (16 Ocak 1909) tarihli 14. sayısında, yine basındaki sansürü eleştirmiş ve özellikle yeni çıkan Basın Kanunu'na<sup>335</sup> yönelik bu eleştirilerini bir dördlük üzerinden sunmuştur:

*Hem sözü hem fikri nâsın kontrol altındadır  
Kimseler Türkiye'de bu hâle mânî olmuyor.  
Eskiden derlerdi kim gümrük alınmaz laftan  
Şimdi sansür yüzde yüz gümrükle kani olmuyor.*<sup>336</sup>

Şiire göre insanların hem sözü hem fikri kontrol altındadır. Kimse özgürce düşünemez, düşündüğünü de dile getiremez ve yazıp çizemez hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu durumu kimse engellememektedir. Şair, “eskiden sözden gümrük alınmaz derlerdi. Şimdi sansür, yüzde yüz gümrük almaya doymuyor” diyerek basına gelen sansürden yakınmıştır. Basın kanunu ile gelen sansür ve para cezalarını eleştirmiştir.

*Edep Yahu*, benzer şekilde, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani (13 Şubat 1909) tarihli 18. Sayısında yer verdiği, “Gazeteler Ne Yazıyor” başlıklı bir yazısında, dönemin diğer gazeteleri *Ahenk*, *Hizmet*, *Köylü*, *Saadet*, *Serbesti*, *İkdam* gazeteleri ile gazetecilik ve Matbuat Nizamnamesi hakkında yapılan kurmaca atışmalarla üzerinden yeni Matbuat Nizamnamesini eleştirmiştir. Bu yazıya göre, Matbuat Nizamnamesinin tekrar gözden geçirilmesi ve onun aleyhinde gazete ve tiyatrolarda isyan, memnuniyetsizlik, tezahürleri yapılması gerekmektedir. Bunun için de halkın destek vermesi lazımdır.<sup>337</sup> “Matbuat Nizamnamesinin Yeni Bombaları” başlıklı yazısında ise basınla ilgili cezaları açıklamıştır. Buna göre, “Herhangi bir gazete padişah hakkında bir şey yazarsa bir ila üç yıl arasında hapis cezası alacak ve gazete yayını duracak, ayrıca beş yüz lira depozito verecekti. Kanun aleyhine yazılan yazı için de her gazeteden on lira alınacaktı.” *Edep Yahu*, bu maddeleri, “tütün içme” fıkrasıyla desteklemiş ve yeni basın kanununa eleştirilerini tekrarlamıştır:

<sup>335</sup> 1909 tarihli Matbuat Nizamnamesi, Fransa liberal yasası örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu kanuna göre ruhsatsız gazete çıkarılabilecekti. Ancak devletin düzenini bozacak, ayaklanmaya yol açacak kışkırtıcı yayınlar, hükümet tarafından açılan dava sonuçlanıncaya kadar kapatılacaktı. Ayrıca, Heyet-i Vükela, yabancı ülkelerde çıkan gazetelerin ülke içindeki dağıtımını yasaklama hakkına sahip olacaktı. Bunların yanı sıra, kanunla gazete imtiyazı almak için depozito şartı, devlet memuru ve askerlerin siyasi yazılar yazmasının yasaklanması, devletin iç ve dış güvenliğini tehdit edici yayın yapan gazetelerin Meclis-i Vükela'nın alacağı bir kararla kapatılması ve askeri sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleri ile ilgili yazılar yazılmaması gibi basın özgürlüğünü kısıtlayan kurallar da getirilmiştir. Bkz. Nevin Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü”, *AÜHFD*, C.51, 2002, Sayı 3, s.78.

<sup>336</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 14, 3 Kânunusani 1324-23 Zilhicce 1326 (16 Ocak 1909).

<sup>337</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 18, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani (13 Şubat 1909).

*Dördüncü Murat zamanında malum olduğu üzere tütün içmek kesinlikle yasaklanmış ve buna cesaret edenler de idam edilmiştir. Tiryakilerden üç ihtiyar yeniçeri, bir gece mezarlıklardan birine giderler ve bir kabir içine girerek gizlice tütün içmeye başlarlar. O sırada kıyafet değiştirerek şehri dolaşmakta olan merhum Sultan kendilerine rast gelir. Aralarında şu şekilde konuşma geçer:*

- Babalar! Gecenin yarısından sonra burada ne işiniz var?

- Ne olacak görüyorsun ya; üçümüzde ihtiyarız. Serde ise dehşetli tiryakilik var. Tütün içmeye cesaret edenlerin boyunları vuruluyor. Ne yapalım şuraya sokulduk. Bir iki çubuk çekiştiriyoruz.

*Bu sözler üzerine Dördüncü Murat de yanlarına oturarak bir hayli hasbihal ederler. Gideceğine yakın bir bahaneyle yeniçerilerin isimlerini sorar. İçlerinden biri şüphelenerek:*

- Ya sizin isminiz?

- Murat

- Önünde Dört'ü var mı?

- Var ya.

*Öyle ise buyurun cenaze namazına, der. Kabrin içine uzanır. Şüphesiz ki şu muzır maddeleri içeren söz konusu nizamname tatbik edilirse her gazete bunu der: Buyurun cenaze namazına!<sup>338</sup>*

Görüldüğü üzere bu maddeler, basının dönemin olaylarını eleştirel ve özgür bir biçimde kaleme almasının önüne geçecek niteliktedir. Bu yönüyle istibdat günlerine dönüleceği korkusunu da beraberinde getirmiştir.

Dönemin dergilerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu korku o kadar güçlüdür ki, yeni basın kanununun mitinglerle protesto edilmesine neden olmuştur. *Edep Yahu*, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani (13 Şubat 1909) tarihli 18. sayısında, bu mitinglerden birisine değinmiştir. Söz konusu yazıya göre, silahını hürriyet için kullanan asker, şimdi de basın özgürlüğü mitingine engel olmaktadır. Dergiye göre, “basın özgür olmazsa, hürriyet de ayakta kalamaz.” Bu yüzden basın üzerindeki baskı sonlandırılmalıdır.<sup>339</sup>

*İbiş* de 27 Muharrem 1327-5 Şubat 1324(18 Şubat 1909) tarihli 13.sayısında benzer şekilde basın özgürlüğüne ket vuran Matbuat Nizamnamesi ile ilgili eleştirilerde bulunur. Söz konusu yazıda basın özgürlüğünü kısıtlayan bu kanunun özellikle para cezaları ile ilgili kısmı eleştirir. Para cezasının çok oluşu ve halkın bunu nasıl ödeneceği kaygısını öne çıkarır; aynı zamanda bu kanunun hürriyet yine elden gidecek mi korkusunu da beraberinde getirdiğini belirtir.<sup>340</sup>

<sup>338</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 18, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani (13 Şubat 1909).

<sup>339</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 18, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani (13 Şubat 1909).

<sup>340</sup> *İbiş*, Sayı: 13, 27 Muharrem 1327-5 Şubat 1324 (18 Şubat 1909).

Nitekim yeni kanun gereği bazı gazetecilere ve edebiyatçılara cezalar kesilmiş, *Edep Yahu*'nun kadrosunda yer alan Şair Eşref de bu cezalardan nasibini almıştır. *Edep Yahu*, 29 Muharrem 1327-7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909) tarihli 19. sayısında, Şair Eşref'e hicivlerden dolayı Matbuat Nizamnamesi gereğince verilen cezaya dair gönderilen bir mektup yayınlamıştır. Mektupta yer verilen ve cezaya temel oluşturan “Yirmi altıncı madde” şu şekildedir:

– Osmanlı hanedanı, hükümet memurları, resmi heyetler, Osmanlı topraklarında ikamet eden diplomatlar ve konsoloslar aleyhinde kötöleme yapıldığı takdirde sorumlu müdür ve makale sahibinden... Yüzer altından ikişer yüz altına kadar ve eleştirel yazı yazıldığında... Kendilerinden ellişer altından yüzer altına ve halktan biri hakkında eleştirel yazı yazılması durumunda yine bunlardan... Yüzer altından ikişer yüz altına ve kötöleme yapıldığında yirmi beşer altından yüzer altına kadar para cezası alınır.”

Mizahi bir anlatımla sunulan mektupta özellikle mektuba karşılık Şair Eşref bir dördlük sunar:

**Kıt'a**

Gördün şu müthiş maddeyi inşâd-ı hicve tevbe et!  
Ne nazm ile ne nesir ile tezyîfe etme ictirâ  
Mâzîdeki eş'ârına mahsûben isti'câl ile  
Sen şimdilik aç keseyi hazırla bir milyon lira!  
Dua ve selam  
Edep yâhû.<sup>341</sup>

Dördlüğe göre bu madde karşısında birisini hicvetmek, şiir ya da düz yazı ile biriyle dalga geçmek artık korkulması bir durum haline gelmiştir. Bu, tıpkı geçmişteki şairlere uygulanan cezalar gibidir. Bu ceza karşısında yapacak bir şey yoktur, kesenin ağzı açılacak ve para verilecektir.

*Edep Yahu*, 9 Cemaziyülevvel 1327-16 Mayıs 1325 (29 Mayıs 1909) tarihli 32. sayısında, *Sabah*'tan aldığı konuyla ilgili bir dördlük aracılığıyla yine basının sansür içeren kanunla ilgili korkusuna değinmiş ve meclisten medet umduğuna dikkat çekmiştir.

Çâre-sâz olmaz ise Encümen-i Meb'ûsân  
İşimiz kaldı bizim merhamet-i a'yâna  
Zemmü kadhi ederek vasıta-i te'dibât  
Atacaklar bizi de nevbet ile zindana (*Sabah*).<sup>342</sup>

<sup>341</sup>*Edep Yahu*, Sayı:19, 29 Muharrem 1327-7 Şubat 1324(20 Şubat 1909).

<sup>342</sup>*Edep Yahu*, Sayı:32, 9 Cemaziyülevvel 1327-16 Mayıs 1325(29 Mayıs 1909).

Bu dörtlükte basın kanununun değiştirilmesi veya ilgası için meclisten destek beklendiği, eğer Mebuslar Meclisi çare olmaz ise işin ayanların merhametine kalacağı endişesi dile getirilmektedir.

*Edep Yahu*, hkmetle basın arasındaki gerginliğe başka yazılarında da yer vermiş; 7 Cemaziyelahir 1327 - 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli 36. sayısında, “İstanbul’da Neler Oluyor” ve “Mebuslarımız” başlıklı yazılarında basın üzerindeki baskıyı dile getirmeye devam etmiştir. Söz konusu ilk yazıda, mebusların basından intikam aldığını ileri sürmüştür. Yazıya göre basın mebusları aylarca yazmış, çizmiş, dalga geçmiştir. şimdi sıra mebuslardadır ve basının sesini keseceklerdir ve basına meydan okumaktadırlar. Bu durumda basın çaresizdir. Oysa düşünce özgürlüğüne esaret zinciri vurulacağına, ülkenin kalkınmasına vesile olacak işler yapılmalıdır. “Mebuslarımız” başlıklı, ikinci yazıda ise mebusların basın kanununu kabul edip, Ayan meclisine göndermesi eleştirilmiştir. Yazıya göre bu kanun, yeni yetişmeye başlayan, sesi daha yeni yeni çıkan basının ölüm fermanı niteliğindedir.<sup>343</sup> Matbuat Nizamnamesi ve basına getirilen sansüre yapılan bu eleştiriler söz konusu nizamnameye karşı alınan tavrı ve direnişi de göstermesinin yanında, Matbuat Nizamnamesinin basın içine saldığı korku ve paniğin de en iyi göstergesidir.

Basın konusuna yer veren ve yeni basın kanununu eleştiren bir diğer dergi de *Neşter*’dir. Dergi, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli sayısında bu konudaki görüşlerini bir karikatürle (Resim 15) ifade etmiştir. Karikatürde bir tabut ve bu tabutu taşıyan insanlar göze çarpar. Bununla dergi, yasaklarla sansrlerle ve dönemin en çok eleştirilen konusu Matbuat Nizamnamesinin basını susturmaya ve hatta ortadan kaldırmaya çalıştığını ileri sürmüştür. Nitekim karikatürün altındaki, “ldrlen basın zgrlğnn İstanbul gazeteleri müdürleri tarafından özel bir cenaze töreni ile defnedilmesi” açıklaması da bu görüşü destekler niteliktedir:

---

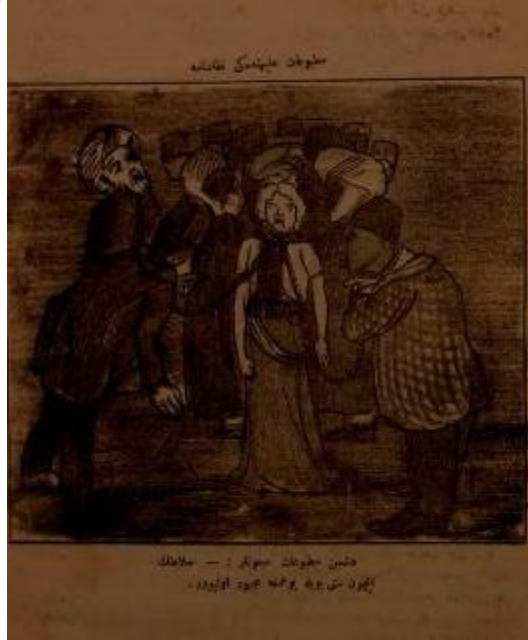
<sup>343</sup> *Edep Yahu*, Sayı:36, 7 Cemaziyelahir 1327 - 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).



**Resim 15: Öldürülen Basın**

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

*Neşter*, aynı tarihli aynı sayısında, konuyla ilgili bir karikatür (Resim 16) daha paylaşmış ve bununla yine basının elinden alınmaya çalışılan özgürlüğüne değinmiştir:



**Resim 16: Basın Aleyhindeki Yeni Kanun**

**Kaynak:** *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

Karikatürün üzerinde yer alan, “Basın aleyhindeki yeni kanun” ve altındaki yazı: “Basın düşmanı mebuslar: - Selametın için seni böyle boğmaya mecbur oluyoruz”

sözleri, gazetenin yeni kanundan haklı olarak meclisi sorumlu tuttuğunu gösterir. Karikatürde erkekler tarafından zincirlerle bağlanan kadın, basını; onu zincirleyen erkekler de meclisteki mebusları simgelemektedir.<sup>344</sup>

İzmir mizah dergileri, yeni matbuat kanunundan veya genel olarak basın üzerindeki sansür ve baskıdan dolayı sadece hükümeti ve özellikle kanunu çıkaran meclis üyelerini topa tutmakla kalmamış; aynı zamanda bazı gazetecilerin bu genel havaya katkı yapacak nitelikteki tavır ve davranışlarını da eleştirmiştir.

Basın mensuplarının eleştirisine neden olan bu tavır ve davranışlardan biri, gazetecilerin hafiyeye gibi davranmalarıdır. *Edep Yahu* 24 Zilkade 1326-5 Kânunuevvel 1324 (18 Aralık 1908) tarihli 10. sayısında, tam da bu konuya değinmiş ve “İnsaf Yahu” başlıklı yazısında, gazeteciliği jurnalciliğe benzetmiştir. Gazetelerin Vali Rauf Paşa<sup>345</sup> hakkında yazı yazmalarını eleştirmiş ve bu tavrını Şair Eşref’in bir dörtlüğü ile desteklemiştir:

*Olmadık gitti bu âlemde beladan hali  
Bizce yok mu acaba kurtuluşun imkânı  
Eskiden korkar idik nerde hafiyeye görsek  
Korkutur şimdi milleti gazete erkânı.*<sup>346</sup>

Dörtlüğe göre, bazı gazeteciler kendi yakınlarını önemli devlet kademelerine getirmek için bazı memurlar hakkında kasıtlı olarak olumsuz haberler yayımlamışlardır. Hal böyle olunca, artık jurnallere gerek de yoktur çünkü gazeteciler de izledikleri yanlı politikalarla jurnalcilerden geri kalmayacak biçimde, hafiyelik yapma boyutuna ulaşmışlardır.<sup>347</sup>

Benzer şekilde, *Edep Yahu* da, 6 Safer 1327-14 Şubat 1324(27 Şubat 1909) tarihli 20. sayısında basın mensuplarını siyasete karışmakla ve daha da önemlisi partizanca davranmakla eleştirmiştir. Yazıya göre gazetelerin bazıları partiye tabi olup, parti yanlısı yayın yapmakta ve partiyi müdafaa etmekte; bazıları da bağımsızlık iddialarıyla sağa sola şiddetli biçimde saldırmaktadırlar. Kimileri de

<sup>344</sup> *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

<sup>345</sup> Şerif Mehmed Rauf Paşa, 1838 İstanbul doğumludur. Bosna Valisi (1868-1869) Şerif Osman Paşa’nın oğludur. Paris’te eğitim gördükten sonra Tercüme Odası’nda görev almıştır. Beyrut, Bitlis, Elazığ, Şam, Erzurum ve Selanik valiliklerinde bulunmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’da Belediye başkanlığı, sonrasında ise Halep ve Aydın valisi olarak görev yapmıştır. Ahmet Tevfik Paşa hükümetinde Dâhiliye Nazırlığı yapmış sonrasında Şura-ı Devlet başkanı olmuştur. Son olarak da Ayan Meclisi başkanı olmuştur. 1923 yılında vefat etmiştir.  
Bkz. [https://www.wikiwand.com/tr/%C5%9Eerif\\_Mehmed\\_Rauf\\_Pa%C5%9Fa](https://www.wikiwand.com/tr/%C5%9Eerif_Mehmed_Rauf_Pa%C5%9Fa) (29.07.2019).

<sup>346</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 10, 24 Zilkade 1326-5 Kânunuevvel 1324 (18 Aralık 1908).

<sup>347</sup> Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2007, s. 214.



ılımlı politika izlemekte, bir kısmı da gelişigüzel ne bulursa onu yazmaktadır.<sup>348</sup> Görüldüğü üzere bazı gazeteler siyasete karışmış ve gazeteler taraf oldukları siyasî gruba hizmet eder hale gelmişlerdir. Bu da tarafsız basın anlayışını ortadan kaldırmış ve basın dünyasında bölünmelere, gazeteler arasında gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu gerginliklerden birisi de *Tanin* ve *İkdam* arasında yaşanmıştır. Bilindiği üzere, *Tanin*, meşrutiyet yanlısı İttihat ve Terakki Partisine yakın, *İkdam* ise II. Abdülhamit yanlısı ve sarayla iyi ilişkileri olan bir gazeteydi. İki arasındaki çekişme, *Edep Yahu*'nun 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325(27 Mart 1909) tarihli 24. sayısındaki bir yazıya da konu olmuştur. Yazıda, *Tanin* ile *İkdam* gazeteleri arasında siyasi görüşlerinin farklılığından mütevellit bir düşmanlık olduğu belirtilmiştir. Bu da göstermektedir ki, basın siyasetle iç içe geçmiş ve karşı siyasî görüşte olan gazeteler de birbirlerine düşman kesilmişlerdir.<sup>349</sup>

Benzer biçimde, *Zeybek* de 13 Aralık 1918 tarihli dördüncü sayısında, *Sada* gazetesi ile Ali Hikmet Bey<sup>350</sup> arasında bir gerginlik olduğundan ve tarafların mahkemelik olduğundan bahsetmiştir. Mesele *Zeybek* tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

#### ***Koli Vagon Davası***

*Sadâ gazetesi ile Ali Hikmet Bey'in davasına geçen Pazar günü de bakıldı fakat şahitler "ma'hud" kelimesinin kitapta yerini bulamadıklarından dava sonraki celseye bırakıldı. Ciddi ciddi düşünülecek olursa, İzmir'imize ait olup zamanın sosyal bir meselesi haline gelmiş olan bu davayı hakkıyla sonuçlandırarak merci 'in kamuoyundan başkası olmadığı aşikârdır. Zeybek gazetesi de halka hitap ve müracaat ediyor:*

- 1- *Sadâ gazetesi diyor ki: Aynasızlara kadar birçok hakkı olmayanlara Koli vagon verilerek tüccarın hakkı gasp edildi ve bu suretle Ali Hikmet Bey vazifesini kötüye kullanmış oldu...*
- 2- *Ali Hikmet Bey tarafı diyor ki Koli vagon; tüccara, esnafa verildiği gibi bu memleketin Cihan Harbi'nde muhtaç kalmış birçok evladına ve halkına da verildi. Bazı uygunsuz kişilere de verilmiş diyelim. Bunlar layık kimseler değilse hocalar, emekli askerler, savaşta sakat kalmışlar vesaire gibilerde kayık değil miydi? Ellerinizi vicdanınıza koyunuz: bu memlekette gerek doğrudan doğruya, gerek dolayısıyla Koli vagon ekmeği yememiş kaç kişi çıkar?*

<sup>348</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 20, 6 Safer 1327-14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909).

<sup>349</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 24, 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325 (27 Mart 1909).

<sup>350</sup> Ali Hikmet (Ayerdem) (Mart 1877-21 Mart 1939), 1896'da girdiği Harp okulundan 1898'de Teğmen, devam ettiği Harp Akademisi'nden 1902'de Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1904'te Kıdemli Yüzbaşı, 1907'de Kurmay Binbaşı, 1914 Kurmay Yarbay, 1918'de Kurmay Albay, 1922'de Mirliwa(Tümgeneral) ve 1926'da Korgeneral olmuştur. 1917'de İzmir Şimendiferleri İşletme Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. 1918'de görevinden azledilip Divan-ı Harp'e verilmiştir. <https://www.biyografya.com/biyografi/20213> (02.08.2019)

Koli-Vagon Davası<sup>351</sup> olarak geçen bu mesele konusunda, dergi taraflardan hangisinin haklı olduğuna dair bir halk oylaması başlatmıştır.<sup>352</sup> Bu, *Zeybek*'in popüler bir konuda oylama yaparak okuyucunun katılımı sağlamayı ve böylece okuyucu kitlesini arttırmayı amaçladığını gösterir.

Buraya kadar açıklandığı üzere, II. Meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergileri, bu dönemde ortaya çıkan çok önemli sosyal ve ekonomik gelişmelere değinmişler, basın kanunu veya rüşvetin yaygınlığı gibi konuları sık sık yayımladıkları yazılarla cesur bir biçimde eleştirmişlerdir. Aynı mizah dergileri, yerel düzeyde dönemin İzmir'i hakkında da önemli bilgiler sunmuşlardır. Müteakip bölümde bu bilgiler sunulacak ve değerlendirilecektir.

### **3.2.5.İzmir'de Çıkan Mizah Dergilerinde İzmir'e Dair Haberler ve Değerlendirmeler**

İzmir, Osmanlı Devleti'nin en önemli liman şehirlerinden biri olarak tarih boyunca ayrı bir yere sahip olmuş, kozmopolit yapısı, jeopolitik durumu itibarıyla her dönemde yerli ve yabancı halkın ilgisini çekmiştir. Tezimizde ele aldığımız dergiler, İzmir'de basılan dergiler olduğundan II. Meşrutiyet döneminde İzmir'in karşılaştığı bazı sorunlar veya burada meydana gelen bir takım gelişmelerden bahsetmişler, bu yönüyle o dönemin İzmir'ine ışık tutan birer ayna vazifesi görmüşlerdir.

Bu bağlamda öne çıkan en önemli konular, Meşrutiyet'in ilanının ve seçim havasının İzmir'deki yansımaları, yerel basın, o dönemde belediyenin sağladığı veya eksik bıraktığı hizmetler ve halkın karşılaştığı sorunlardır. Bu konulardan, seçimler ve mebuslar meselesi, bu konuda çok fazla örnek olmadığından ayrı bir alt başlık altında olmaksızın sunulurken, diğer konular, dergilerde daha çok yer verildiğinden ayrı başlıklar altında sunulacak ve değerlendirilecektir.

II. Meşrutiyetin ilanı ve seçimler, genel anlamda mizah dergilerinin en çok ele aldığı konular olmasına karşın, İzmir özelinde, birkaç örnek dışında, mizah

---

<sup>351</sup> Birinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomik durum iyice kötüleşmiştir. Savaş ekonomisinden dolayı un, şeker yağ, süt, peynir gibi temel gıdalar halkın alamayacağı kadar yüksek fiyata ulaşmıştır. Bu dönemde fırıncılar gibi bazı meslek grupları veya kişiler, gıda maddelerini stoklamış ve artan talep karşısında kazanç sağlamışlardır. Ayrıca vagonla mal alıp satanların çoğaldığı bu dönemde birçok savaş zengini de türemiştir. Bu durum "Vagon Koli" olarak adlandırılmıştır. Bkz. Fatma Bulut, *I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s. 90-91

<sup>352</sup> *Zeybek*, Sayı: 4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).

dergilerinde bu konuya hemen hiç değinilmemiştir. Nadiren değinmiş tek mizah dergisi de *Edep Yahu*'dur.

Dergi, 5 Şevval 1326-17 Teşrini evvel 1324 (31 Ekim 1908) tarihli 3. sayısında “Daire-i Belediyeden” başlıklı söz konusu yazısında, İzmir halkına milletvekili seçim kanuna göre yapılacak seçimler hakkında bilgiler sunmuş, kanuna göre kimlerin oy kullanıp kullanamayacağını belirtmiş ve İzmir halkından seçimlere katılmasını rica etmiştir. Ayrıca aynı sayıda yer verdiği, yine seçimlerle ilgili “Açık Mektup” başlıklı yazısında, seçimlerde Aydın sancağı adayı olan Cemil Bey'i<sup>353</sup> eleştirmiştir. Onun, geçmişi bu kadar karanlık iken, hakkında bu kadar bilinmezlik varken, adaylıkta kalmamasını ve çekilmesini isteyen dergi, hapisten nasıl bu kadar kolay çıktığı konusunda da kamuoyuna hesap vermesi gerektiğini belirtmiştir. Dergi, konuyla ilintili verdiği bir dörtlük üzerinden, sadece Cemil Bey değil, birçok adayın, mebusluğa uygun olmadığını ileri sürmüştür:

*Etmiyor namzedlerimiz çoğu  
Keff-i yed, ahvâle mahrem çıkmıyor  
Düştü ârâ-yumûma tefrika  
İçlerinden hiçbir âdem çıkmıyor.*<sup>354</sup>

Dörtlüğe göre milletvekilliği için kaliteli, işinin ehli, vatana hizmeti görev bilecek bilinçte adaylar bulmak çok zordur.

*Edep Yahu*, mebus adaylarına yönelik eleştirilerini ve adaylardan beklentilerini 20 Şevval 1326-2 Teşrinisani 1324 (15 Kasım 1908) tarihli 5. sayısındaki bir yazıda da yinelemiştir. “İzmir'den Meclis-i Mebusan'a Doğru” başlıklı bu yazıda, mebus adaylarının bir kısmını bir şey bilmezken çok şey bildiğini düşünmekle suçlamıştır. Yazıya göre dinin ve devletin koruyucusu olan milletin meclisi, mebuslardan ilim, irfan, olgunluk ve meziyet beklemektedir. Ancak aday olan mebuslar arasında bu istekleri karşılayacak kapasitede hiç bir kimse yoktur. Mebuslar veya adaylar, görünüşte bütün ilim irfanı, nezaketi, kısacası iyi ve güzel olan ne varsa her şeyi kendilerinde toplamışlar gibi görünmekte ama gerçekte hiçbir şey bilmemektedirler.<sup>355</sup>

<sup>353</sup> Cemil Bey hakkında da hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

<sup>354</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 3, 5 Şevval 1326-17 Teşrini evvel 1324 (31 Ekim 1908).

<sup>355</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 5, 20 Şevval 1326-2 Teşrinisani 1324 (15 Kasım 1908).

Meşrutiyetin ilanının ve seçimlerin İzmir'deki yansımalarına dair bu iki örnek dışında, İzmir mizah dergilerinde konuya dair hemen hiç yazı yokken, belediye hizmetleri ve şehrin sorunları gibi yerel konularda birçok yazı, şiir veya karikatür mevcuttur. Bu nedenle müteakip sayfalarda, konuyla ilintili olarak, ulaşımdaki aksaklıklar/yetersizlikler ve çevre temizliği gibi sorunlara ve bu ve diğer konularda belediyelerin sağladığı aydınlanma, temizlik, ulaşım ile ilgili hizmetlere dair dergilerde yer alan haber, yazı, şiir, karikatür vs. sunulacak ve değerlendirilecektir. Ancak bu örneklere ve değerlendirmelere geçmeden, onların muhatabı olan, dönemin İzmir yerel yönetimi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde yerel yönetim düşüncesi 19. yüzyılda Tanzimat reformları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Osmanlıdaki belediyeçilik olgusu güçlendirilmeye çalışılan merkezin etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin ikinci büyük merkezi olan İzmir'in yapılandırılması çalışmaları başlamıştır. İzmir şehircilik faaliyetleri Batı tarzı model alınarak gerçekleşmiştir. Ancak birçok sorun da olmuştur. Bunlardan ilki ulaşım yollarının yetersizliğidir. İzmir'in artan nüfusu şehircilik hizmetlerinde yetersizliğe yol açmıştır. Sokak ve pazar yerlerinin bakımsızlığı ve şehrin sürekli büyümesi sonucu belediye teşkilatı kurulmuştur. 1868 yılında İzmir belediyesi kurulmuştur. Şehrin sağlık ve temizlik sorunlarına yönelik çalışmalar yapılmış ve ulaşım sorunu tramvayların yapımıyla çözüme kavuşturulmuştur. Halkapınar'ı Punto'ya bağlayacak olan hat ve Karşıyaka'ya ulaşımı sağlayacak hatlar kurulmuştur. Kokaryalı'dan Narlıdere'ye olan hat ise II. Meşrutiyet'le oluşturulmuştur.<sup>356</sup> İzmir'de şehrin hızla büyümesi suların pisliği ve beraberinde getirdiği hastalıklar sebebiyle halk İzmir Osmanlı Anonim Su Şirketi'ne yönelmiştir ve bu şirket ile İzmir'in su şebekesinde hızlı bir yükselme görülmüştür.<sup>357</sup> Aydınlatma ise tıpkı su örneğinde olduğu gibi imtiyazla kurulan havagazı şirketleri ile gerçekleşmiştir. İzmir'in elektrikle aydınlanan ilk semti Buca olmuştur. Bunu Karşıyaka takip etmiştir.<sup>358</sup>

---

<sup>356</sup> Hasan Taner Kerimoğlu, "19. Yüzyılda Reformlar ve İzmir," *İzmir Ansiklopedisi*, Tarih Cildi, 2013, s. 82-84.

<sup>357</sup> Atar, s. 76.

<sup>358</sup> Atar, s. 241.

### 3.2.6. Belediye Hizmetleri (Aydınlatma, Ulaşım, Temizlik vs.) ve Sorunlarına Dair Değerlendirmeler

İzmir'deki beledi sorunlar bağlamında, II. Meşrutiyet döneminin mizah dergilerinde yer alan ilk konu, aydınlanma ve aydınlatmadır. Konuyu dillendiren ise *Tokmak* dergisidir. Dergi, 2 Temmuz 1326, 8 Recep 1328, (15 Temmuz 1910) tarihli 15. sayısında yayımladığı bir yazıda, belediyenin görevini eksik yaptığından şikâyet etmiştir. Yazıya göre, asansör binasının bulunduğu yerden (Karataş) Karantina mevkiine (bugün Konak ilçesine bağlı bir semt) kadar olan mıntıkada, fakir halk, sokak lambalarının eksikliği yüzünden karanlık gecelerde sıkıntı çekmektedir. Aynı halk, belediye yöneticilerinin kalabalık ve fakir sokaklara hizmet etmek yerine, daha hatırlı kişilerin yaşadığı, köşklerin bulunduğu mahallere hizmet verildiğinden dert yanmaktadır:

*İstibdat devrinde emsali görülmemiş şekilde para biriktirip zengin olan ve güya devletin mutlak sahibi gibi tavır takınan meşhur yazı işleri müdürü Ahmet Rıfat Bey'in köşkü ve akar olarak yaptırdığı binaların çevresine, bayındırlık hizmetleri olan şose yollar, hava gazı tesisleri ve sokak lambaları dikilmesi gibi belediyenin gösterdiği cömertliğin (!) onda birini daha kalabalık binaların olduğu garip semtlerden esirgediklerine şahit olduk.<sup>359</sup>*

Yazı, bu satırlarla hem belediye, hizmet konusunda semtlere göre ayrımcılık yaptığını vurgulamakta hem de bu ayrıcalıktan istifade edenlerden biri olan Yazı İşleri Müdürü Ahmet Rıfat Bey'i eleştirmektedir. Burada adı geçen Ahmet Rıfat Paşa hakkında bir bilgiye ulaşamadığı için eleştirilerin sebebi hakkında yorum yapamıyoruz.

Özelde aydınlatma genelde beledi sorunlara değinen bir başka dergi de *Zeybek* idi. Konuya, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918) tarihli 4. sayısında yer verdiği büyük bir karikatürde (Resim 17) değinmiştir. Söz konusu karikatürün üstünde Türkçe ve Rumca bir yazı vardır. Türkçe yazıda, "İzmir'in beş vakti: Sabah: afet, öğle: susuzluk, ikindi: belediyesizlik, akşam: mihnet, gece: fenersizlik."<sup>360</sup> Burada bahsi geçen ifadeler, o dönemde İzmir'in sadece aydınlatma sorunuyla karşı karşıya kalmadığını; aynı zamanda su sıkıntısı da çektiğine işaret eder. Ayrıca 1908 yılına ait bir önceki örnekle, 1918'deki bu örneği birlikte ele alırsak, aradan geçen 10 yıla rağmen, Meşrutiyet döneminde aydınlatma meselesinin hala çözülememiş olduğunu söyleyebiliriz.

<sup>359</sup> *Tokmak*, Sayı: 15, 2 Temmuz 1326, 8 Recep 1328, (15 Temmuz 1910).

<sup>360</sup> *Zeybek*, Sayı: 4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).



**Resim 17:** İzmir'in Beş Vakti

**Kaynak:** Zeybek, Sayı: 4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).

Ulaşımındaki aksaklıklar, dergilerde ele alınan bir diğer sorundu. Bu bağlamda özellikle bitmek bilmeyen, ulaşımı aksatan ve İzmir halkına sıkıntı veren yol çalışmaları öne çıkmıştır.

Konuyla ilgili olarak, *Edep Yahu* 24 Zilkade 1326-5 Kânunuevvel 1324 (18 Aralık 1908) tarihli 10. sayısında, Çorakkapısı Kavağı (Bugün Basmane'ye karşılık geliyor) ile Kasaba (bugünkü Turgutlu) Şimendifer istasyonu (Basmane-Turgutlu tren yolu ) arasındaki yolun bozukluğundan bahsetmiştir.<sup>361</sup>

*İbiş* ise 22 Kânunusani 1324-13 Muharrem 1327(4 Şubat 1909) tarihli 11. sayısında "Muhavere" başlıklı yazısında, İzmir yolunun bataktan farkı olmadığına ve geçilemeyecek kadar kötü durumda olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca, yetkililerce verilen hiçbir sözün tutulmadığını ve yolların imar edilmediğini belirtmiştir.<sup>362</sup>

*Edep Yahu*, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani 1324 (13 Şubat 1909) tarihli 18. sayısında ise İzmir-Urla yolunun inşasına değinmiş ve inşa masraflarının bir kısmının Çeşme, Urla ve Seferihisar halkından karşılanacağını bildirmiştir. Dergi bu

<sup>361</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 10, 24 Zilkade 1326-5 Kânunuevvel 1324 (18 Aralık 1908).

<sup>362</sup> *İbiş*, Sayı: 11, 22 Kanunusani 1324-13 Muharrem 1327(4 Şubat 1909).

yolun önceden de halkın parasıyla yapıldığını, toplanan paraların da yolsuzluğa gittiğini yazmış ve halk bunun hesabını soracaktır diye de eklemiştir.<sup>363</sup>

*Edep Yahu*, 15 Şevval 1327-17 Teşrinievvel 1325(30 Ekim 1909) tarihli 52. sayısında yine yol yapımına değinmiştir. Söz konusu sayısında, Sındırgı'dan Akhisar'a giden yolun 18 saat olmayıp, 12 saat olduğunu, bu yüzden bu hattaki Gördes yolunun inşasının daha az masrafa mal olacağını, hatta Simav ve Demirci'nin de bu yola katılması mümkün olacağından, Meclis-i Umumiye'nin bu konudaki kararının isabetli olduğunu ifade etmiştir. Yazıya göre, bu yol yapımı ile bu dört kaza birbirine bağlanacak ve söz konusu kazaların ulaşımına çok büyük katkı sağlayacaktır; hatta Akhisar Sındırgı yerine, Sındırgı ile Kırkağaç arasındaki yolun yapılmasının talep edilmesi daha mantıklı olacaktır.<sup>364</sup>

Ulaşım ilintili olarak öne çıkan bir diğer konu da, İzmir'deki deniz ulaşımı ve bunu sağlayan vapur şirketleriyle ilgili sorunlardır. Konuya dair öne çıkartılan başlıca sorunlar, vapurların iyi işletilmemesi, sık sık arızalanması ve son olarak da bu şirketlerin işletmesinin yabancılara verilmesidir.

Bu meseleyle alakalı ilk örneklerden birisine yer veren *Kukuruk* dergisi, 5 Eylül 1908 tarihli 2. sayısında, sorunu Süreyya ve Mecidiye Vapuru üzerinden (Resim 18) ele almıştır:



**Resim 18:** Gemiler

**Kaynak:** *Kukuruk*, Sayı: 2, 5 Eylül 1908.

*Karikatürün altındaki yazı:*

-“Süreyya” vapurunu niye çeke çeke götürüyorlar?

-Kendisi gidemiyor da!

<sup>363</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 18, 22 Muharrem 1327-31 Kânunusani 1324 (13 Şubat 1909).

<sup>364</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 52, 15 Şevval 1327-17 Teşrinievvel 1325 (30 Ekim 1909).

*-Ha! "Mecidiye" vapurunun geleceğini işitmiş olmalı ki gitmek istemiyor. O sebeple zorla götürüyorlar galiba!<sup>365</sup>*

Karikatürde ve içindeki açıklayıcı yazılarda, Süreyya vapuru arızalanmış ve başka bir vapur tarafından çekilerek ilerlerken resmedilmiştir. Süreyya gemisi Balkan Harbi sırasında istifade edilen ve Şirket-i Hayriye'ye bağlı bir ticaret gemisidir.<sup>366</sup> Karikatürde adı geçen Mecidiye Vapuru ise merkezi İstanbul olan ve Şirket-i Hayriye'den hemen önce kurulan Fevaid-i Osmaniye'ye bağlı bir vapurdur ve büyük bir gemi olma özelliği ile bilinmektedir.<sup>367</sup> Bu iki gemiden Süreyya vapuru, arızalı haliyle Şirket-i Hayriye'ye bir eleştiri iken, Mecidiye, yerli bir Osmanlı şirketine ait bir gemi olarak, milli olan iyidir görüşünü nitelemektedir.

*Edep Yahu* da Hamidiye Şirketini ve onun çatısı altında hizmet veren vapurları eleştiren bir dergidir. Konuyla ilgili olarak 5 Şevval 1326-18 Teşrinievvel 1324 (31 Ekim 1908) tarihli 3. sayısında yer verdiği ve uyarılar da içeren uzun bir yazıda, maddeler halinde hem sorunlardan hem de bunlar karşısında alınması gereken tedbirlerden bahsetmiştir:

*Hamidiye Şirketi Vapurları şayet Karşıyaka'ya sefere başlayacak olursa aşağıdaki hatırlatmalarımızı halkımız göz önüne almalıdır.*

- 1.- Mutlaka hayat sigortasına yaptırmalı.*
- 2.- Muntazam bir vasiyetname düzenlemeli.*
- 3.- Sabahleyin kalkınca çoluk çocukla helalleşmeli.*
- 4.- Akşam ailelerine kavuşunca çok şükür bugün de sağ kaldık diye düğün bayram etmeli.*
- 5.- Kesendire Vapurunun -ah o afacanın- geleceğini araştırarak o gün vapurla değil şimendifer, araba, katık ile bunlar da bulunamazsa en sağlamı yaya olarak gidip gelmelidir.<sup>368</sup>*

Yazıda, mizahi bir yolla, Hamidiye Şirket Vapurları ile yapılacak yolculukların, gemilerin sorunlarından dolayı, korku dolu oldukları ve yolcuların can güvenliğinin olmadığı vurgulanmıştır.

*Edep Yahu*, deniz ulaşımındaki bu sorunların nedenleri konusunda açıkça bir neden belirtmemiştir ama kötü işletildiklerini ima etmiş ve bu bağlamda özellikle onların yabancı şirketlerin eline geçmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Konuyla ilgili olarak, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909) tarihli 41.

<sup>365</sup> *Kukuruk*, Sayı: 2, 5 Eylül 1908.

<sup>366</sup> Bülent Durgun, "Ülke savunmasında Deniz Yolu Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Deniz Yolu Ulaştırması", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 7, Sayı 14, s. 152.

<sup>367</sup> Tanju Demir, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Yıl 2005, C. 17, Sayı 17, s. 3.

<sup>368</sup> *Edep yahu*, Sayı: 3, 5 Şevval 1326-18 Teşrinievvel 1324 (31 Ekim 1908).



sayısında yer verdiği, vapur şirketlerinde çalışanlardan birinin gönderdiği “Açık Mektup”ta, şirket Osmanlı Devleti’ne aitken yabancıların idaresine geçtiğinden ve bu durumun halkı rahatsız ettiğinden Şirketin el değiştirmesinden sonra, birçok Türk istifa etmiş ve ecnebilerin sayısı artmıştır. *Edep Yahu*’ya göre bu, endişe verici bir durumdur ve bunun önlenmesi birlik beraberlik içinde hareket etmek gerekmektedir.<sup>369</sup> Bu ifadelerden, derginin şirketlerin yabancıların eline geçmesine milli bir mesele olarak baktığı görülür. Bunda, vapurlarla ilgili sorunlar kadar, II. Meşrutiyet Dönemine damgasını vuran Türkcülük veya milliyetçilik akımının etkisi olduğu da söylenebilir. Burada bahsi geçen Hamidiye Şirketi, 1851 yılında kent içi ulaşım açısından ilk düzenli örnek ve aynı zamanda ilk Osmanlı anonim şirkettir. Merkezi İzmir olan şirket, şehirdeki karayollarının ulaşımındaki yetersizliği sonucu oluşmuştur. Şirketin imtiyaz hakları, Müslüman-Türk olması sebebiyle Hayati Yahya Efendi’ye verilmiştir.<sup>370</sup>

Ancak daha sonra ortaya çıkan bazı gelişmeler yüzünden şirket el değiştirerek Belçika’dan birinin sahipliğine geçmiştir. 30 Eylül 1908’de, Hamidiye şirketlerine bağlı İstanbul vapuru ve Kesendire vapurunun çarpışması sonucu İstanbul vapuru batmış, çoğunluğu Rum olan ve içinde az da olsa Türklerin de olduğu 63 kişi boğulmuştur. Bu olay Hamidiye şirketine yönelik olumsuz tepkilere neden olmuştur. Buna tepki olarak İzmir’de Karşıyaka iskelesi yakılmıştır ve vapurların işleyememesi şirketi ekonomik zarara uğratmıştır. Bunun üzerine Belçikalılar şirkete 10 bin Osmanlı lirası borç vermiş ve şirket 1895’den sonra ise İzmir’deki etkinliğini artıran Belçikalıların eline geçmiştir.<sup>371</sup>

*Edep Yahu*, Hamidiye Şirketi ve vapur ulaşımıyla ilgili olumsuz eleştirilerini 23 Recep 1327-28 Temmuz 1325 (10 Ağustos 1909) 42. sayısında, muhavere başlığı altında yinelemiştir. Buna göre, Osmanlı’ya bağlı Hacı Davut Vapurunda ecnebi mürettebattan biri Osmanlı yolcusuna kötü davranışta bulunmuştur. Bu halkı rahatsız eden bir durum haline gelmiştir ve herkes buna benzer durumların yaşandığından dert yanmaktadır. Çok şikâyet edilen bu durum *İttihat* ve *Köylü* gazetelerine de konu olmuştur.<sup>372</sup>

<sup>369</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 41, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909).

<sup>370</sup> Sadık Kurt, “İzmir Hamidiye Vapur Şirketi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1991, C.1, Sayı 1, s. 71-75.

<sup>371</sup> Kurt, s. 98-103.

<sup>372</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 42, 23 Recep 1327-28 Temmuz 1325 (10 Ağustos 1909).

*Edep Yahu* 15 Şaban 1327-18 Ağustos1325(1 Eylül 1909) tarihli 45. sayısında ise muhavere başlıklı yazısında, ulaşım ile ilgili olarak okurlardan gelen şikâyet mektuplarına yer vermiştir. Mektuplarda halk, Hacı Davut Vapur Şirketi ile ilgili şikâyetlerini ve rahatsızlıklarını dile getirmiştir. En önemli şikâyet konusu vapur ücretlerine dairdir. Halk bu vapurlarda gidiş geliş için önceleri az bir miktar öderken, şimdi daha fazla ücret ödemektedir ve bu durumun düzeltilmesini istemektedir. *Edep Yahu*, halkın sesi olarak, ilgili mercilere bu konuda bir şeyler yapılması için çağrıda bulunmuştur. Halkın vapur şirketleri ile ilgili sıkıntıları bununla da kalmamaktadır. Yine aynı sayıda, Hikmet adlı vapurun İzmir limanından Karşıyaka'ya geçerken yan yattığından, halkın korku içinde kaldığından ve vapurlarla yapılan yolculuklarda can güvenliğinin olmadığından bahsetmiştir.<sup>373</sup>

Zeybek dergisinin, Aralık 1908 tarihli bir sayısında yer alan bir ilandan anlaşıldığı kadarıyla, Hamidiye Şirketi vapurlarıyla ilgili bir diğer sorun da İzmir'deki bazı sefer saatlerinin değiştirilmesiydi. Derginin, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918) tarihli 4. sayısında yer alan bu ilan şu şekildedir: “*Körfez şirket vapurlarının Karşıyaka'ya akşamdan son seferi saat sekizde icra olunmakta iken yavaş yavaş altı buçuğa indirildi. Vapurun bu kadar erken hareket etmesine karşı şikâyetler edilmekte olduğundan bunun önceden olduğu gibi yedi buçuğa çevrilmesi rica olunuyor.*”<sup>374</sup>

İlana göre vapur saatlerindeki değişiklik halkın canını sıkımsı ve işini zorlaştırmıştır ve dergi de halk adına bu değişikliğin son bulmasını ve eski usule dönülmesini talep etmektedir.

Kara yolu, demiryolu ve deniz ulaşımı ve bunları sağlayan kurum ve şirketlerle ilgili sorunlar dışında, İzmir'deki çöp ve temizlik meselesi de dergilerin temas ettiği konulardan biri olmuştur. Konu, hem belediye hizmetleri hem de onun eksikliğinin şehrin görüntüsüne verdiği zarar bağlamında ele alınmıştır. Kötü kokular, pis sular, çöpler gibi İzmirliilerin yakındığı ve çözüm aradığı meseleleri özellikle *Edep Yahu* ve *Neşter* eleştirmiştir.

*Edep Yahu* 27 Safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909) tarihli 23. sayısında “Ne Var Ne Yok” başlıklı yazıda belediyenin pek icraatı olmadığından bahsetmiştir. Yazıya göre İzmir halkı Kordon'daki çöplerden ve belediyeden şikâyet etmektedir.<sup>375</sup>

<sup>373</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 45, 15 Şaban 1327-18 Ağustos1325 (1 Eylül 1909).

<sup>374</sup> *Zeybek*, Sayı: 4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).

<sup>375</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 23, 27 Safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909).

*Edep Yahu*, 19 Rebiyülevvel 1327-28 Mart 1325 (10 Nisan 1909) tarihli 26. sayısında ise belediye hizmetlerinin temizlik vs. konusundaki yetersizliğinin İzmir'in görüntüsüne kötü etkisine yer vermiştir:

*Âsâr-ı Afkadan Ma'dûddur*  
*Çorakkapısı 'ndaki ulu ve uyuz çınar*  
*Hora Sokağı 'ndaki yıkık minare*  
*Maltızlar 'daki karakol*  
*Hastane önünde kâin hapishane-i umûmi*  
*Baş oturak 'taki pis sebil*  
*İzmir'in vech-i dilârâsında çehre-i Yâveri andıran*  
*Siyah bir ben gibi mer'î olan Yahudi Mezarlığı*  
*Ali Paşa meydanının murdarlığı.*<sup>376</sup>

Şiirde İzmir'de Çorak kapısı, Hora sokağı, Maltızlar, Baş oturak ve Ali Paşa meydanı anlatılmaktadır. İzmir'in bakımsız ve pis oluşundan duyulan şikâyet dile getirilmektedir. Yahudi Mezarlığı ile yüzdeki ben arasında benzerlik kurmuş ve Yahudi mezarlığının İzmir'in güzel yüzünde bir ben gibi durduğunu, İzmir'in güzelliğine leke düşürdüğünü vurgulamıştır.<sup>377</sup> Bu dönemde Yahudi Mezarlığı Bornova'dadır. Bornova, havası suyu verimli topraklarıyla Yahudilerin en çok yerleştiği yerlerden birisidir. Buradaki mezarlık, 1880 yılında Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olan Alexander Sidi tarafından inşa edilmiş ve Yahudilerin hizmetine sunulmuştur.<sup>378</sup> O döneme ait kaynaklarda Yahudi mezarlığının bu özelliği dışında, İzmir'in güzel yüzünde bir ben gibi durmasına neden olabilecek, olumsuz bir özelliğine dair hiçbir atıf ya da bilgi bulunmamaktadır.

*İbiş* de, 27 Teşrinisani 1324-16 Zilkade 1326(10 Aralık 1908) tarihli 4. sayısında "Sual-El Cevap" başlıklı bir yazıda belediye hizmetlerinin eksik ve kötü oluşuna vurgu yapmıştır. Yazıya göre Gürhane Sokağı (Bugünkü Narlıdere'de Gürhan Sokak bulunmaktadır ancak söz konusu Gürhane Sokağı'nın bu sokak olduğuna dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır) su içindedir ve belediye konuya kayıtsız kalmaktadır. Neden kayıtsız kaldığına yönelik soruya ise mizahi bir biçimde, "gidenler beline kadar çamura batsın da, akli başına gelip bir daha gitmesin"

<sup>376</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 26, 19 Rebiyülevvel 1327-28 Mart 1325 (10 Nisan 1909).

<sup>377</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 26, 19 Rebiyülevvel 1327-28 Mart 1325 (10 Nisan 1909).

<sup>378</sup> Siren Bora, "İzmir Bornova Yahudi Mezarlığı", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2(39-83), 2015, s. 44-48.

denilmekte ve sokağın çok kötü olduğuna dikkat çekilmektedir. Dergiye göre, sokak o kadar sulu ve çamurludur ki sokakta kayıkla bile gezmek mümkündür.<sup>379</sup>

*Edep Yahu* ise 3 Zilhicce 1326-14 Kânunuevvel 1324 (27 Aralık 1908) tarihli 11. sayısında, İkiçeşmelik'teki yol bozukluğundan yolun çamur ve su içinde olduğundan bahseder. Yazıya göre o sokağı geçebilene çok büyük bir iş başarmış gözüyle bakılmaktadır. Ayrıca Mısırlı caddesinde fenerler yanmamakta, sokaklarda karanlık sebebiyle insanlar birbirine çarpılmaktadır. Dergi biraz da abartılı ve mizahi bir biçimde dile getirdiği bu sorunlarla, belediyenin işini layıkıyla yapmadığını da ima eder.<sup>380</sup>

*Neşter de*, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli 6. sayısında İzmir'in belediye hizmetlerinin yetersizliği yüzünden ortaya çıkan kötü resme dikkat çekmiştir. Balonlarla semada dolaşan birinin ağzından önce İzmir'in aslında çok güzel, manzarası hoş bir şehir olduğunu vurgulamış; sonra da aynı kişinin ağzından bu hoş görüntüsünün, çok dar ve pis sokakları ve rahatsız edici kötü kokular yüzünden bozulduğunu, bu kötü görüntünün bir sebebinin de Halkapınar'daki bataklığın hala kurutulmamış olması olduğunu belirtmiştir.

Ulaşımındaki aksaklıklar ve sorunlar ve çevre temizliği ile ilgili sorunlar dışında, bazı dergiler, bozuk ekmek, kirli su gibi sorunlara da değinmişler ve bunların halkın sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkilere dikkat çekmişlerdir. Örneğin *Edep Yahu*, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909) tarihli 41. sayısında yer verdiği uzun bir yazıda bu iki konuya birden değinmiştir:

### ***Konuşma***

- *Birader! Dikkat ediyor musun? Ortalıkta bir mide hastalığı var. Herkes mideden şikâyet ediyor. Acaba aşılama kayasuyu diyerek içtiğimiz buzlu sularla midelerimizi üşütüyor muyuz nedir?*

- *Yok, canım sende! Yılın en sıcak günlerinde içilen soğuk sudan zarar gelir mi?*

- *Peki, ama bu mide şikâyetleri neden? Neden kaynaklanıyor?*

- *Neden olacak, ekmeklerden.*

- *Ekmeklerden mi?*

- *Evet, hiç şüphe etme ki ekmeklerden. Zira belediye ekmeği fırınlarda terazi ile sattırmaya başlayalı fırıncılar hamur çıkarmaya başladılar. Tartıdan çalamadıkları miktarı ekmeği hamur olarak yani pişirmeden çıkarıyorlar. Dikkat etmiyor musun mide daima yemekten yarım saat sonra ağrımaya başlıyor. Artık o hamur eriyip hazmedilinceye kadar rahatsızlık devam ediyor.*

<sup>379</sup> *İbiş*, Sayı: 4, 27 Teşrinisani 1324-16 Zilkade 1326 (10 Aralık 1908).

<sup>380</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 11, 3 Zilhicce 1326-14 Kanunuevvel 1324 (27 Aralık 1908).

- *Şu halde bunun çaresine bakmak lazım değil mi? Belediye çavuşları bunları kontrol etmiyorlar mı?*
- *Her ne kadar ediyorlarsa da her fırındaki ekmekleri birer birer kontrol etmek için mevcut olan belediye çavuşlarının adedini çoğaltmak lazım değil mi ya! Esasen sayısı az olan belediye çavuşları fırındaki ekmeklere mi baksınlar yoksa çevre temizliğine, yapılara, arabalara, manavlara, kasaplara ve sokak satıcılarına mı baksınlar? Şimdiki durumda şikâyete hakkın yok. Çavuşların adedi çoğalır da yine kontrol etmezlerse o vakit kıyameti koparmaya hakkın olur. Hem bu mide rahatsızlıkları yalnız ekmeklerin pişmemiş olmasından ileri gelmiyor. Osman Ağa ve Vezir sularının pisliğinden de ileri geliyor.*
- *Sularda ne var ki mideyi bozsun?*
- *Ne olacak! Bu suların lağımın içinden geçen künkleriyle membalarını bir kere görseydin bu pis suları içenlerin tifodan ölmediğine hayret ederdin.*
- *Pekâlâ, haydi fırınlardaki ekmeklere belediye baksın. Ya bu suların yollarıyla membalarına kim bakacak?*
- *Kim bakacak ne demek! Evkaf Dairesinin vazifesi ne? Yoksa eskisi gibi hala bir varlık gösteremeyecek mi?*
- *İş Evkaf Dairesine kalırsa işimiz zor.*<sup>381</sup>

Yazıda, belediyenin hem fırıncıların yaptığı ekmeği kontrol etmediği, hem de içme suyuna lağımın karışarak, tifo gibi hastalıklara sebebiyet verilebileceği belirtilmiştir. Bilindiği üzere, Osmanlı'da fırıncıların yaptığı ekmeğin kontrolü belediyenin sorumluluklarından biriydi. Osmanlı Devleti'nde, ekmeğin ve fırın denetimi, fırınların temizliği, bakımı, ekmeklere uygulanan narh gibi belediyelik işlerden sorumlu kişi kadı idi. Ancak kadılar, II. Mahmut döneminden itibaren işlevini yitirmeye başlamışlar ve onların yerini 1850'lerden itibaren belediye teşkilatı almıştır. Şehrin altyapı ve imar işleri temizlik, lağım inşa etmek, yol ve kaldırım yapımı gibi işlerden sorumlu olan modern belediyelerin hizmet alanı iktisadi sosyal ve fiziki koşulları düzenlemek ve iyileştirmek yönündeki faaliyetler idi. Belediyeler ayrıca lokanta, tiyatro gibi halka açık yerlerin denetimi, esnafın teftişi, sağlığa aykırı maddelerin satışını yasaklamak, ölçüleri ayarlamak, ekmeğe narh koymak ve fiyatlardaki ölçsüzlüğü gidermek, pazar yerleri tashihi ve mezbaha inşası gibi düzenleyici roller üstlenmişlerdir.<sup>382</sup> Yukarıdaki yazıda, İzmir belediyesinin bu görevlerin önemli bir kısmını hakkıyla yerine getirmediği ileri sürülmüştür.

Ayrıca, yazıda bahsi geçen tifo 19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı'da görülen en yaygın hastalıklardan biriydi ve hastalığın temel sebebi, içine lağım suları karışan pis su kaynaklarıydı. Ancak yazıda hiç sözü edilmemesine rağmen, Osmanlı

<sup>381</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 41, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325.(3 Ağustos 1909).

<sup>382</sup> Nursen Gürboğa, "Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi(1914-1915)", *ÇTTAD*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s. 166-170.

topraklarında yaşanan savaşlar ve göçler sonucunda kitlelerin hareketliliği de, veba, kolera, tifo, sıtma ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıkların hızla yayılmasının bir diğer nedeniydi. Osmanlı Devleti, bu hastalıklara tedbir alma konusunda çaresiz kalmıştır. En belirgin tedbirler sağlıklı kişiyi hasta kişilerden uzaklaştırmak yönünde olmuştur. Bunun için de karantina uygulaması başlatılmıştır. Karantina çiçek, tifo, kolera, veba gibi bulaşıcı hastalıklar geçiren kişilerin belli bir şehir veya ülkeye girmeden geçirdiği tecrit süresi ve uygulanan önlemlerin tümünü içine almaktadır. Karantina adlı mekânlarda hasta kişilere tedavi uygulanmış ve kıyafetleri dahi dezenfekte edilmiş ve böylece bulaşıcı olan bu hastalıklara karşı önlem alınmıştır.<sup>383</sup>

Asayiş meselesi de dergilerde ele alınan bir diğer konu idi. Bilindiği gibi savaşlar sonunda gelen göçler asayişin bozulmasında etkili olmuştur. Ayrıca hürriyet kavramının yanlış anlaşılması ve haklara saygının gösterilmemesi de asayiş sorununa etki eden nedenler arasındadır.

*Edep Yahu*, 3 Zilhicce 1326-14 Kanunuevvel 1324 (27 Aralık 1908) tarihli 11. sayısında İzmir'in mahallelerindeki asayiş sorunundan yakınıyor. Sokaklarda hırsızlığın ve çatışmaların arttığını, kimsede huzurun kalmadığını belirtir ve zabitanın bu duruma hemen çare bulması gerektiğinin altını çizer.<sup>384</sup>

*Edep Yahu*, 13 Safer 1327-21 Şubat 1324 (6 Mart 1909) tarihli 21. sayısında da, "Zabitasızlığın Tesiri" başlığı altında yayınladığı yazıda yine sokaklarda güvenlik sorunu yaşandığını dile getirmiştir. Bu durumu mizahi bir üslupla ele aldığı yazısına göre, zabıta dikkatsiz ve neredeyse yok gibidir. Hürriyet yanlış anlaşılabilir ve sokaklarda bin bir türlü olay görülmektedir. Sabahı sağ salim gören şanslıdır çünkü sokaklarda olaylar hiç bitmemektedir. İnsanlar korku içindedirler; sokaklardaki bu güvensizlik ortamı insanların rüyalarına bile girmekte ve rahat bir uyku uyumalarını bile engellemektedir.<sup>385</sup>

*İğne* de, 26 Mart 1326-27 Rebiülevvel 1328 (8 Nisan 1910) tarihli 9. sayısında asayiş meselesine farklı bir açıdan yaklaşmış ve sokaklarda başıboş ve neredeyse sürü halinde gezen köpeklerin insanlara ve esnafa verdiği zarar ve korkudan

---

<sup>383</sup> Müesser Özcan-Rahime Aydın Er-Oğuz Polateli, "XX Yüzyıl Başlarında İzmit'te Salgın Hastalıklarla Mücadelede Aşı Çalışmaları," *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, 2014, Kocaeli, s. 955-957.

<sup>384</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 11, 3 Zilhicce 1326-14 Kanunuevvel 1324 (27 Aralık 1908).

<sup>385</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 21, 13 Safer 1327-21 Şubat 1324 (6 Mart 1909).

bahsetmiştir. Ayrıca, zabıtalara bu konu ile ilgili bir önlem almaları gerektiğini belirtmiştir.<sup>386</sup>

İzmir'deki asayiş sorununun bir diğer müsebbibi ve aynı zamanda göstergesi de eşkıyalık, dağa çıkan efeler ve zeybeklerdir. Aslında, zeybekler Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahiptiler. Osmanlı belgelerinde zeybekler cesur yiğit haksızlıklara karşı duran hak ve adalet duygusu gelişmiş kimseler olarak kabul edilmişlerdir. Özellikle 19. yüzyılda savaşlarda gösterdikleri başarılar ile Osmanlı Devleti'nin övgüsünü kazanmış ve madalyalar bile almışlardır. 20. Yüzyılda ise dağdan inerek savaşlarda önemli katkılar sağlamışlardır. Özellikle Kuva-yı Milliye'ye katılarak önemli başarılar imza atmışlardır. Ancak zamanla Osmanlı Devleti'nin yerel yöneticilerinin haksız uygulamaları devletin halkla ilişkilerinin zayıflaması, köylünün yaşam şekline ters yönetim politikası ve köylüye hor davranışlarda bulunulması, halkın zeybekleri korumasına ve sevmesine yol açmıştır. Böylece zeybekler halk için yerel yöneticilerin zorbalığa varan tavırlarına karşı bir kalkan görevi görmüş ve güven veren kimseler olmuştur.<sup>387</sup> Dönemin İzmir mizah dergileri, bir yandan özellikle asayiş sorunu bağlamında zeybekleri eleştirirken, bir yandan da onların savaşta kahramanlıklarına ve katkılarına dikkat çekmişlerdir.

*İbiş*, meseleyi, 23 Ramazan 1327-25 Eylül 1325 (8 Ekim 1908) tarihli 8. sayısında yer verdiği, "Mühim Bir Konferans" başlıklı yazısında ele almıştır. Yazıya göre, farklı millet ve şehirlerden katılan kişilerin bulunduğu söz konusu konferansta Çakırcalı Mehmet Efe hakkında konuşulmaktadır. Toplantıda bulunan herkes Çakırcalı ile ilgili şikâyette bulunmakta ve Çakırcalı'nın herkesi dağa kaldırdığından yakınmaktadır. Ancak aynı kişiler, Çakırcalı hakkında atıp tutarken, Çakırcalı'yı nasıl yakalayabileceği konusunda cesurane laflar ederken, bir tıkırtı duyar duymaz, anında ve korku içinde toplantıyı terk etmişlerdir. Oysa tıkırtının sebebi, Çakırcalı değil, sadece bir kedidir. Bu mizahi hikâye ile dergi, halkın Çakırcalı'dan ne kadar korktuğuna dikkat çekmektedir.<sup>388</sup>

Benzer şekilde, *Edep Yahu* da, 14 Zilkade 1327-14 Teşrinisani 1325 (27 Kasım 1909) tarihli 56. sayısında Çakırcalı hakkındaki bir konuşmaya yer verir. Konuşmaya göre Çakırcalı'nın asıp kestikleri saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Kaçtırmadık kaymakam, yıldırmadık mutasarrıf, tebdiline sebep olmadık vali ve takip

<sup>386</sup> *İğne*, Sayı: 9, 26 Mart 1326-27 Rebiülevvel 1328 (8 Nisan 1910).

<sup>387</sup> Ercan Haytoğlu, "Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler," *BELGİ*, Sayı 1(Kış 2011/I), s. 52-53.

<sup>388</sup> *İbiş*, Sayı: 8, 23 Ramazan 1327-25 Eylül 1325 (8 Ekim 1908).

kumandanı bırakmamıştır. Bunlardan sonra sıranın gazetecilere gelmesinden endişe duyulmaktadır. Ancak bu konuşmayı yapanlar, Çakırcalı Efe'den korktuklarından, “ite dalanmaktansa, çalya dolanmak iyidir” mantığı ile hareket etmektedirler ve onun arkasından atıp tutsalar da yüzüne karşı hiçbir şey söyleyecek ya da ona karşı duracak cesarete sahip değildirler.<sup>389</sup>

*İbiş* de 9 Zilkade 1326-20 Teşrinisani 1324(3 Aralık 1908) tarihli 3. sayısında “Allah İçin Okuyun” başlıklı yazıda, Çakırcalı ve onun gibi dağa çıkan eşkıyaların yaptıklarından dert yanar. Yazıda Ödemiş'te türeyen bu eşkıyaların meydanı boş bulduklarından, zalimlikleri ile çok ocak söndürdüklerinden ve birçok can aldıklarından bahseder ve tüm bu hadiselerin eşkıyalara yönelik gerekli tedbirlerin alınmamasından kaynaklandığına vurgu yapar.<sup>390</sup>

*İbiş*, 6 Muharrem1326 -10 Kânunusani 1324 (23 Ocak 1909) tarihli 10. sayısında yine Çakırcalı Efe'yi eleştirmiştir. Dergi eleştirisini bu defa şu şiirle dile getirmiştir:

*Ah Çakıcı çıktı yine dağlara  
Tecavüz ediyor tarlalara bağlara  
Vah neler çekiyor o zavallı Ödemiş  
Sakın oralara gitme sen Memiş  
Of şimdi o sevgili Nazilli  
Olmasın Çakıcı'nın menzili  
Adam aman kuzusu anasının kuzusu  
Def olacakmış Bergama'nın mevzusu.<sup>391</sup>*

Şiir, Çakıcı Mehmet Efe'nin yine dağlara çıktığından, halka ve halkın malına verdiği zarardan yakınmakta ve özellikle Ödemiş halkının bu durum karşısındaki mağduriyetine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Ödemiş'in başına gelen şeyin Nazilli'nin başına da gelmesinden duyduğu endişeyi dile getirmektedir.

II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre *Edep Yahu*, 8 Şaban 1327-11 Ağustos 1325 (24 Ağustos 1909) tarihli 44. sayısında yer verdiği, “Sermuharririmizin Kasabadan Gönderdiği Mektup” başlıklı bir yazıda ise zeybeklerden şikâyet etmiştir. Yazıya göre zeybekler vahşi tavırlar sergilemekte, cinayetler işlemektedirler. Hükümet de, zabıta da bu konuda yeterince tedbir almamakta, hatta adeta eli kolu bağlı bir tutum sergilemektedir.<sup>392</sup> Vahşi tavırların nedenleri konusunda hiçbir ipucu vermeyen bu olumsuz eleştiri dışında, II. Meşrutiyet dönemi mizah dergilerinde

<sup>389</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 56, 14 Zilkade 1327-14 Teşrinisani 1325 (27 Kasım 1909).

<sup>390</sup> *İbiş*, Sayı: 3, 9 Zilkade 1326-20 Teşrinisani 1324 (3 Aralık 1908).

<sup>391</sup> *İbiş*, Sayı: 10, 6 Muharrem1326-10 Kanunusani 1324 (23 Ocak 1909).

<sup>392</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 44, 8 Şaban 1327-11 Ağustos 1325 (24 Ağustos 1909).



zeybeklere veya efelere dair başka hiçbir olumsuz örnek yoktur. Aksine, özellikle I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru *Zeybek* dergisinde yer alan yazılarda, zeybeklerin hem bu son savaştaki hem de önceki savaşlardaki olumlu katkılarına ve kahramanlıklarına vurgu yapılmıştır.

Dergi, zeybeklerin II. Abdülhamit dönemindeki savaflara, özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda düzenli ordu birliklerine destek olarak, önemli katkılar yaptıklarını ancak hem bu katkılarının karşılığını alamadıklarından hem de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden bir fayda göremediklerinden tekrar dağa çıktıklarını belirtmiştir.<sup>393</sup>

*Zeybek* dergisi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yayımlanan, 2 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918) tarihli 1. sayısında, Osmanlı Devleti'nin zeybeğe haksızlık ettiğine değinmiştir. Şiire göre zeybekler boş yere damda yatan, yanlış ve haksız eleştirilere maruz kalan bir kesimdir ve bu durum insafsızlıktır.<sup>394</sup> Bu olumlu eleştirinin kaynağı, muhtemelen zeybeklerin savaş sırasında düşmana karşı sergilemiş olduğu mücadele ve kahramanlıklardır. Çünkü modern çalışmaların işaret ettiği üzere zeybekler, savaş sırasında siper usulü savaş tekniği ile cephelerde başarı kazanılmasında katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca cesur ve atik yapılarıyla da olumlu katkılar sağlamışlardır. Nitekim *Zeybek*'in müteakip sayılarında yer verdiği bazı yazılar da bu tezi destekler niteliktedir.

*Zeybek* dergisi 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918) tarihli aynı sayısında "Piyer Loti Hazretlerine" başlıklı yazıda, Piyer Loti'nin Çanakkale muharebesi hakkında yazdığı bir esere atıfta bulunarak, bu eserde verilen bazı bilgilerin yanlış olduğunu belirtmiş ve bu yanlışlığı düzeltirken de zeybeklere değinmiştir. Söz konusu yazıya göre, I. Dünya Savaşı'nda, Piyer Loti'nin ileri sürdüğü gibi, siper usulünü Almanlar bulmamıştır. Esasen, Almanlar siper usulünü zeybeklerden öğrenmiş ve kendilerine mâl etmişlerdir. Yazıya göre Almanlar böcek devşirmek bahanesiyle Cunda ve Bozdağlara gelmişler ve zeybeklerden siper usulünü öğrenmişlerdir. Çünkü asırlardan beri sacayağı siper kurup, başlarına çalı sarıp seymenler, zaptiyeler ve kır serdarları ile harp edegelmekte olanlar, Aydın vilayeti zeybekleridir.<sup>395</sup> Görüldüğü üzere, dergi, zeybekleri her dönemde, cesur, atılgan ve

---

<sup>393</sup> Ercan Uyanık-Ali Özçelik, "Zeybek Kültüründe Yüze Çıkma ve Kır Serdarlığı", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Tükoloji Dergisi*, yıl 2014, Sayı 2, s. 14-15.

<sup>394</sup> *Zeybek*, Sayı: 1, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).

<sup>395</sup> *Zeybek*, Sayı:1, 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).

savaşçı yanlarıyla savaşlarda katkılarda bulunan yerel kahramanlar olarak tanımlamıştır.

II. Meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergileri, İzmir’le ilintili olarak, buraya kadar sunulan örneklerde de görüldüğü üzere, şehrin karşılaştığı sorunlar ve belediyenin sağladığı hizmetler konusunda önemli bilgiler sunmuşlardır. Bunların yanı sıra, sayfalarında o dönemde İzmir’de görülen sosyal durumlar, sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmeler hakkında da bazı bilgiler sunmuşlar ve değerlendirmeler yapmışlardır. Müteakip alt başlık altında bunlara yer verilecektir.

### 3.2.7. Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Yaşamla İlgili Değerlendirmeler

II. meşrutiyet dönemi İzmir mizah dergilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamla ilgili olarak ele aldığı spesifik bir konu yoktur. Bununla birlikte incelememiz sonucunda bu kategoriye dahil ettiğimiz birkaç konu bulunmaktadır. Bunlar, o dönemde ve aslında her dönemde dikkat çeken kahvehane kültürü, tiyatro, şehirdeki Rum halk ile Müslüman halk arasındaki ilişkiler, dergilerdeki ilanlardan yola çıkarak çıkarım yaptığımız o dönemde İzmir’deki ekonomik yaşama dair bazı bilgilerdir. Ayrıca toplumsal anlamda, eski İzmir ile dönemin İzmir’i arasında yapılan bazı karşılaştırmalara da yer verilmiştir.

Bu konulardan ilk ele alınanlardan birisi şehirdeki kahvehane kültürüne dair olanıdır. *Edep Yahu*, *konuyla ilgili*, 14 Şevval 1327-16 Teşrinievvel 1325 (29 Ekim 1909) tarihli 52. sayısında yer verdiği, “Musahabe-Kahvede Bir Gece ve Muhitimiz” başlıklı bir yazıda, kahvehane kültürünü bir tablo çizer gibi başarılı bir şekilde tasvir etmiş ve kahvehaneleri, şehirdeki bazı erkeklerin sabahtan akşama kadar vakit öldürdükleri bir yer olarak tanımlamış ve bunun bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir.<sup>396</sup>

*Neşter* de 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli 6. sayısında yer verdiği bir yazısında aynı soruna dikkat çekmiş, kahvehanelerin fazlalığı ve içinde boş boş oturup kahve içenleri eleştirmiştir.<sup>397</sup>

Bu genel sorun dışında, dönemin İzmir mizah dergilerinin şehirdeki sosyal yaşam bağlamında ele aldığı bir diğer konu da buradaki sanatsal bazı faaliyetlerdir. Tezimizin, daha önceki sayfalarında, kültürel gelişmeler bağlamında bahsettiğimiz gibi, hem Osmanlı genelinde hem de İzmir özelinde tiyatrodaki bir canlılık yaşanmış,

<sup>396</sup> *Edep Yahu*, Sayı: 52, 14 Şevval 1327-16 Teşrinievvel 1325 (29 Ekim 1909).

<sup>397</sup> *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325(26 Haziran 1909).

bu sanat dalına olan ilgi ve alaka artmıştır. İzmir’de çıkan ve tezimizin kaynağı olan dergiler de tiyatro sanatına önem vermişler, sayfalarında tiyatrolarla ilgili açıklayıcı yazılar yayınlamışlar ve yer verdikleri tanıtımlar ve reklamlar ile halkın tiyatroya ilgisini çekmeye çalışmışlardır.

Bunlardan biri de *Edep Yahu*’dur. Dergi, 24 Kanunisanı1324-15 Muharrem1327 (6 Şubat 1909) tarihli 17. sayısında, Osmanlı Milli Tiyatrosu ve Heveskaran Cemiyeti adlı tiyatro şirketinin İzmir’de düzenleyeceği tiyatro oyununun ilanını yayımlamıştır. İlanda, “sahasında uzman ve usta oyuncularından oluşan” bir tiyatro şirketi olarak tanımladığı, Osmanlı Milli Tiyatrosu ve Heveskaran Cemiyeti’nin İzmir’de on oyun sahneleyeceğini bildirmiştir. Ayrıca, “Güzel sanatlardan ve edebi zevkten anlayan” İzmir halkının bu milli tiyatroya çok büyük bir rağbet gösterdiğini belirtmiştir. Dergiye göre, sahnelenecek oyunların hepsi, konuları itibarıyla birbirinden güzeldir.

Rumların Meşrutiyet döneminde çıkan bazı kanunlara verdikleri tepkidir. Bilindiği üzere, İzmir, Rum, Yahudi ve Müslüman halkın birlikte yaşayageldiği, kozmopolit bir şehirdi. Rumların, kilise Kanunu gibi bazı gelişmelere tepki vermesi, dergilerde toplumsal huzur bozan ve sosyal yaşamı etkileyen bir mesele olarak lanse edilmiştir.

Esasen şehirdeki bazı Rumlar ile Müslüman halk arasındaki ilişkiler, daha önce de bahsedildiği üzere, yüzyılın sonu ve başında gündemi meşgul eden Girit meselesi yüzünden zaman zaman gerilmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti’ndeki her inanç ve milletten insana anayasal temsil ve eşitlik vadeden II. Meşrutiyet’in ilanı ile bu ilişkiler yerini ortak sevinç ve dostluk gösterilerine bırakmıştır. Ama bu ortak uzlaşma hali, dergilere yansıdığı kadarıyla Kiliseler ve Mektepler Kanunu gibi bazı gelişmeler yüzünden yine sarsılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere dört millet bulunmaktaydı. Osmanlı’da millet sistemi din ve mezhep aidiyetine dayanmaktaydı.<sup>398</sup> Milliyetçilik akımının etkisiyle bu sistem geçerliliğini yitirmeye başlamıştı. Bulgar burjuvazisinin, Bulgar ulus oluşturma isteği Rum Patrikhanesinin Ortodokslar üzerindeki etkisini kaybetmek istemediği için reddediliyordu. Osmanlı Devleti bu mücadeleye 11 Mart 1870 tarihindeki ferman ile Bulgar Eksarhlığının kurulmasını onaylayarak son verdi. Bunun üzerine Bulgarlar Rum patrikhanesindeki

---

<sup>398</sup> Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, Sonbahar 2011, s. 61-62.

Bulgarları kendi eksarhlığına çekmek için şiddet kullandı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Bulgar Prenslığı'nin kurulması ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesi iki taraf arasındaki şiddeti iyice artırdı. Kiliseler arasındaki bu üstünlük mücadelesini II. Meşrutiyet'in ilanı bile çözmeye yetmeyince, İttihat ve Terakki çözümü "Kilise ve Mektepler Kanunu"nu çıkarmakta bulmuştur. Mecliste yoğun tartışmalara sebep olan yasa sonuçta kabul edilmiş ve yasanın uygulanma kararı alınmıştır. Kanuna göre bir çiftlik köy veya kasabada çoğunluk tarafından kullanılan kilise veya mektepler o tarafa verilecek (2. Madde), ahalsinin bir kısmı Patrikhane'ye bir kısmı Eksarhane'ye bağlı olan yerlerde kilise veya mektep hangi taraf adına yapılmışsa onlara ait olacak (3. Madde), kilise ve mekteplerin inşasında hükümetçe gerekli yardımlar yapılacak (5. Madde), Bulgar ve Rumlar arasında dönüşümlü kilise kullanımına son verilecekti.<sup>399</sup> Rumlar, bu kanun bağlamında, özellikle Bulgar ve Ulahlara bazı kilise ve okulların verilecek olmasından rahatsızlık duymuşlar ve Rum Siyasi Kulübü aracılığıyla yasayı protesto için miting yapma girişiminde bulunmuşlardır. Sıkıyönetimden dolayı gerekli izni alamazlar da mitingler düzenlemişlerdir. İzmir'de Aya Fotini Kilisesi'nde yapılan mitinge on bin kişi katılmış ve bu mitingde İzmir Mebusu Karolidi Efendi de bir konuşma yapmıştır. Karolidi Efendi konuşmada "...hakku adlden uzak ve şimdiye kadar cari olan ahkamı fikriye ve şer'iyemize münafi olarak idarei sabikai mel'uneyi teşhis ve temsileden bir idare-i maslahata müsteniden tanzim edilmiş olan bu nizamname layihası bu maksadı hayrı acaba temin edebilir mi? demekteydi."Ancak İzmir halkından bazıları Karolidi Efendi'ye tepki göstermiş ve onu kürsüden indirmişlerdir.<sup>400</sup>

Esasen, Kiliseler ve Mektepler Kanunu, Ortodoks toplumlar arasında barış ortamı yaratmak isteyen ve Osmanlı'ya bağlı unsurlar arasında birlik sağlamak amacıyla Osmanlı hükümeti ile İttihat ve Terakki'nin çıkardığı bir kanundu. Rumların tepki gösterdiği bu kanun, İttihatçılar için Osmanlılık açısından gerekli idi.<sup>401</sup> Netice itibariyle, taraflarca farklı algılanan ve Rumların tepkisine yol açan bu kanun, dönemin İzmir mizah dergilerine de konu olmuştur.

*Tokmak* dergisi, 2 Temmuz 1326, 8 Recep 1328, (15 Temmuz 1910) tarihli 15. sayısında konuyla ilgili olarak bir karikatür (Resim 19) paylaşmış ve bu karikatürde, yukarıda bahsi geçen, Kilise Kanunu'nu protesto mitingine yer

<sup>399</sup> Hasan Taner Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı Rum İlişkileri", *ÇTTAD*, VI/14, (2007 Bahar), s. 5-13.

<sup>400</sup> Kerimoğlu, s. 5-13.

<sup>401</sup> Kerimoğlu, s. 20-21.

vermiştir. Karikatürün altında yer alan yazıda, Karolidi Efendi'nin ağzından, “*Ey Osmanlı Rumları! Kiliseler Kanunu pek doğrudur, bizim lehimize, bizim açımızdan hiçbir fenalığı yoktur*” ifadelerine yer vermiş; onu dinleyenlerin de, “Kötü, kötü, aşağı, aşağı” şeklinde tepki verdiği belirtilmiştir.<sup>402</sup> Karikatürde de belirtildiği üzere, gerçekte de, İzmir Mebusu Karolidi Efendi, mitingdeki konuşmasında, Kilise Kanunu hakkında olumlu cümleler sarf etmiş ancak bu sözleri, onu dinleyen Rumlar tarafından protesto edilmiştir.



**Resim 19:** Kilise Kanunu

**Kaynak:** *Tokmak*, Sayı: 15, 2 Temmuz 1326, 8 Recep 1328, (15 Temmuz 1910).

*Tokmak* dergisi, 19 Şaban 1328, 13 Ağustos 1326 (26 Ağustos 1910) tarihli 20. sayısında “Hayal Ne Diyor” başlıklı yazısında yine Kiliseler ve Mektepler Kanunu’na değinmiş; bu kez de kanuna muhalefet eden Rum Patrikhanesi’ni eleştirmiştir. Dergiye göre, Rum Patrikhanesi, kanun karşısında hırs ve hasetten tutuşmuş, etrafa saldırmaktadır. Bu haset ve hırs ateşini, söz konusu yazıda ateşli sıtma hastalığına benzetmiş ve iyileşmesi için de hayali bir doktorun verdiği bir reçeteyi paylaşmıştır:

*Venizelos macunu 10 gram*  
*Ralli reçeli 15,20 gram*  
*İlhak mahlûlü 5 gram*  
*Panhelenizim ruhu 20 gram*  
*Etnik-i Eteryâ hülasası 15 gram*

<sup>402</sup> *Tokmak*, Sayı: 15, 2 Temmuz 1326, 8 Recep 1328, (15 Temmuz 1910).

*Bizans serumu 3 gram.*<sup>403</sup>

Reçetede geçen, “Venizelos macunu,” Etnik-i Eyerya hülasası” ve “Bizans serumu” gibi ifadeler, derginin, Rumların söz konusu kanuna tepkisini siyasi bir tepki olarak nitelediğini ve bu tepkiyi, Giritli Hukukçu Venizelos’un destek verdiği, Büyük Yunanistan veya yeniden Bizans olma planının bir parçası olarak gördüğünü gösterir. Dergi, ilacın yatağın karşısındaki Yunan bayraklı resme bakmadan önce alınması gerektiğini, yoksa ilaçtan hiçbir şekilde fayda görülemeyeceğini belirtir; bununla da Yunanistan’la birlikte hareket etme veya ona katılma hayallerinin boşa çıkacağını ima eder. Rüyasında Osmanlı bayrağı görenlerin ise ilacı asla almamasını salık verip, alırsa yan etki yapacağını belirtir. Bu uyarıyla da Rumların, kanuna tepkisinin ve ona muhalefetin Osmanlılık anlayışıyla uyuşmadığına işaret eder.

*İbiş* de, 2 Zilkade 1326-13 Teşrinisani 1324(26 Kasım 1908) tarihli 2. sayısında “Muhavere” başlıklı yazısında, yine *İbiş* ile Memiş arasında geçen bir konuşma üzerinden, Rumlarla Türkler arasındaki ilişkiye dair bazı değerlendirmeler yapmıştır. Yazı, Kilise ve Mektepler Kanunu sebebiyle Aya Fotini Kilisesi önündeki gösterilerin Yunan gazeteleri tarafından kınandığını belirtmiştir. Rumlar ise bu kınama için Türklerin Yunan gazetelerine para verdiği şeklinde hezeyanda bulunmuşlardır. Rumlara göre Türkler, Bulgarlardan gördükleri onca hakarete bir şey demezken, Rumların gösterilerine hemen müdahale edilmemesinden rahatsızlık duymaktadırlar. Rumlara göre, Türklerin bu tavrının nedeni Girit meselesidir. Onlara göre Girit’in Yunanistan’a geçmesi Türklerin içine oturmuştur ve bu sebepten Türkler, Bulgarlar ile uğraşmadıkları kadar Yunanlılar ile uğraşmaktadırlar. Bu yazı Rumların nazarında Türklerin yerini göstermekle kalmayıp, Türk-Rum ilişkilerindeki gerginliğe de ayna tutmaktadır.<sup>404</sup>

Dergiler, buraya kadar değindiğimiz toplumsal-siyasi bu ana konular dışında, sayfalarında yer verdikleri ilanlarda, o dönemdeki ekonomik yaşamla ilgili bazı ipuçları da sunmuşlardır.

Örneğin *Neşter* 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909) tarihli 1. sayısının son sayfasında yer verdiği bir ilanda, “*Maltızlarda Franko’ların taş ve hurûfât matbaası her türlü kitap ve resâ’il ve levâzım-ı kırtasiye ve etiket tab’ edildiğini*”<sup>405</sup> belirtmiş; 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909) tarihli 3. sayısında ise yeni açılan bir kunduracının

<sup>403</sup> *Tokmak*, Sayı: 20, 19 Şaban 1328, 13 Ağustos 1326 (26 Ağustos 1910).

<sup>404</sup> *İbiş*, Sayı: 2, 2 Zilkade 1326-13 Teşrinisani 1324 (26 Kasım 1908).

<sup>405</sup> *Neşter*, Sayı: 1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).

ilana yer vermiştir. İlanda, Yoda Bişum isimli bir Yahudi vatandaşın, İzmir’de Keçeciler içinde karakolun yanı başında açtığı kunduracı dükkânında, uygun fiyatlarda hem ısmarlama hem de hazır ayakkabı imal ettiği belirtilmiştir.<sup>406</sup> 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909) tarihli 6. sayısında yayımladığı bir ilanda ise, yazı ve danışma işlerinin yürütüldüğü, “*Meşhur Dava Vekillerinden Mihail Kaçarunas Efendi’nin Peştamalcılar Hanı’nda bir yazıhane açtığını*” duyurmuştur.<sup>407</sup> Bu ilanlar, sadece II. Meşrutiyet döneminde İzmir’deki ekonomik yaşam içerisinde yer alan bazı mesleklerin ve bunu icra edenlerin isimlerini ve yerlerini vermekle kalmaz, aynı zamanda mizah dergilerinin yayımladıkları ilanlarla ekonomik yaşama bir anlamda katkıda bulduklarını da gösterir. Bu yönleriyle, çok daha ayrıntılı bir biçimde incelendiklerinde, yerel tarih çalışmalarına da katkı yapabilecek bir kaynak niteliği de taşırlar.

---

<sup>406</sup> *Neşter*, Sayı: 3, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909).

<sup>407</sup> *Neşter*, Sayı: 6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

## SONUÇ

*II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de Yayımlanan Mizah Dergilerinde Sosyo-Ekonomik, Siyasî ve Kültürel Yansımalar* adlı bu tezde, II. Meşrutiyet döneminde meydana gelen bazı önemli gelişmelerin İzmir'de basılan, *Edep Yahu, Neşter, Kukuruk, Zeybek, Efe, Tokmak, Dellâl, İbiş, İğne gibi* mizah dergilerine nasıl ve ne ölçüde yansıdığı ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Tezimizin giriş bölümünde; II. Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan koşullar üzerinde durulmuş ve II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı Devleti'nin siyasî ekonomik ve sosyal durumu hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Devamında ise II. Meşrutiyetin ilanı ile ilgili bilgiler sunulmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm halk için önemli bir gelişmeydi. Osmanlı için geç kalınmış bu gelişme dönemin aydın-subay işbirliği ile gerçekleştirilmiş bir süreçti. İlham kaynağı elbette ki tüm dünyayı etkisi altına alan Fransız İhtilali ve bu ihtilalin getirdiği hürriyet, eşitlik ve kardeşlik kavramlarıydı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Osmanlı topraklarında yaşayan herkes için umut ışığı olmuştur.

Ayrıca bu bölümde, Avrupa'nın genel durumu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Avrupa'nın Osmanlıya yaklaşımı ve Osmanlı Devleti ile ekonomik siyasi ilişkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca hızla güçlenen Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'nin nasıl bir siyaset izlediği de ele alınmıştır.

Birinci bölümde ise II. Abdülhamit dönemi ile II. Meşrutiyet dönemi ve bu dönemlerde meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeler ele alınmıştır. Ayrıca genel olarak basına dair değerlendirmeler yapılmış ve basın siyasetle ilişkisine değinilmiştir. Sansür ve baskının en çok etkilendiği yer olan basın Meşrutiyetle hayat bulmuştur. Çünkü II. Abdülhamit döneminde sansür ve baskıdan etkilenen en önemli alan mizah olmuştur. Bu olumsuz etkilenmede Abdülhamid'in hem görüntüsü hem de devleti yönetme şekli ile ilgili eleştiri korkuları etkili olmuştur. Bu sebepten basının diğer alanlarında olduğu gibi mizah alanında da durgunluk olmuştur. Bu da maalesef bizi Abdülhamit ve İstibdat dönemi hakkında önemli bilgiler elde etmekten mahrum bırakmıştır. Mizahî gazete ve dergiler, yurt içinde yazıp çizemese de yurt dışında Abdülhamit'i yeren sert eleştirilerde bulunmuşlardır. İşte bu sebeplerden basın, II. Meşrutiyet ile hayat bulmuştur diyebiliriz.

Bunların dışında mizah basınına da dikkat çekilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile basında büyük ilerleme meydana gelmiştir. İstibdat döneminin getirdiği suskunluk



sona ermiş, düşünce özgürlüğü basının rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Meşrutiyet'le özellikle İstanbul basınında büyük bir hareketlilik gözlenmiş ve ilerleme kaydedilmiştir. Gazete ve dergi gibi birçok süreli yayın piyasaya çıkmış ve süreli yayınların sayısında hiç olmadığı kadar bir artış gerçekleşmiştir. Ama en çok artış mizah alanında olmuştur. Bu süreli yayınların çoğu kısa süreli olsa da bu artış ve hareketlilik dönemin basını için sevindirici bir durum olmuştur. II. Abdülhamit'in uyguladığı yasak kelimeler kullanılmaya başlanmış, kadınlara ve çocuklara yönelik süreli yayınlar basında yerini almıştır.

Ayrıca İzmir'deki basına da dikkat çekilmiştir. Süreli yayınların artışındaki bu önemli gelişmeler İstanbul dışındaki şehirlerde de görülmüştür. Bu artışın görüldüğü şehirlerden birisi de İzmir şehri olmuştur. İzmir basın konusunda gözle görülür bir ilerleme ortaya koymuştur. Tıpkı İstanbul'da olduğu gibi İzmir'de de kısa süreli olan gazete ve dergiler olsa da bu hareketlilik düşünce özgürlüğü ve basındaki gelişim açısından önem teşkil etmektedir. Tezimizde ele aldığımız *Edep Yahu*, *Neşter*, *Kukuruk*, *Zeybek*, *Efe*, *Tokmak*, *Dellâl*, *İbiş*, *İğne* adlı dergiler o dönemdeki gelişmelere ayna tutmuş önemli kaynaklardır.

Tezimizin ikinci bölümünde dergilerin siyasi konuları nasıl ele aldığı ve en çok hangi konuları ön plana çıkardığı işlenmiştir. Söz konusu bu dergiler siyasi meseleler başlığı altında İstibdat dönemi ve bu dönemin başkahramanı gördükleri II. Abdülhamit'i, Girit Meselesi, Bosna-Hersek Meselesi, II. Meşrutiyet'in İlanı, Kasım-Aralık 1908 Seçimleri, 31 Mart Olayı, II. Abdülhamit'in hal'i ve yerine V. Mehmet Reşat'ın tahta oturması, Abdülhamit'in Selanik'e sürgün edilişi gibi dönemin önemli siyasi meselelerini sayfalarında işlemişlerdir. Bunlar içinde en çok değindikleri konu, istibdat ve II. Abdülhamit olmuştur. Çünkü Abdülhamit ile neredeyse aynı anlama gelen istibdat o dönem halkını en çok rahatsız eden durum olmuştur. Herkesin korkulu rüyası olan istibdadın geri gelişinin habercisi olan 31 Mart olayı da bu nedenle en çok yer verilen konulardan olmuştur. 31 Mart Olayı, istibdat ve II. Abdülhamit'i ve en çok ele alan dergiler *Edep Yahu* ve *Neşter* olmuştur.

Bununla birlikte tezimizde kullandığımız diğer dergiler de Abdülhamit'i fazlaca eleştirirken, İttihat ve Terakki'ye, Tatil-i Eşgal Kanunu ve Matbuat Nizamnamesi dışında fazla bir eleştiride bulunmamışlardır.

Ayrıca seçimler de dergilerde en çok işlenen konular arasında yer almıştır. Anayasanın ilan edilmesiyle birlikte halkın hukuk önünde eşit olma hakkını kazanması ve tabi demokrasinin vazgeçilmezi siyasi seçimler Meşrutiyet'i önemli

kılan diğerk önemli bir gelişmedir. Bu gelişmeler dergilere Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kasım sonu aralık başında gerçekleşen siyasî seçimlere katılan halkın ve basının ilgisi, ülkenin her yerinden mebus adaylarının belirmesi ve bu mebusların halk tarafından coşkuyla karşılanması şeklinde yansımıştır. Oy toplama telaşı, mebus adayları tarafından atılan nutuklar da dönemin sokaklarında tatlı bir seçim telaşı olarak görülmüş ve dergilerin değindiği konulardan olmuştur. Seçimler konusuna en çok yer veren dergi *Edep Yahu* olmuştur.

Üçüncü bölümde ise dergilerin dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelere bakışı ele alınmıştır. İncelediğimiz dergiler, en çok boykot meselesi, halkın yoksulluğu gibi konuları ön plana çıkarmışlardır. Bunlar dışında işçiler, eğitim, tiyatro gibi konuları da işlemişlerdir. Ele aldığımız dergiler İzmir'de çıktıkları için İzmir'in sosyo-kültürel, ekonomik sorunlarına da ayna tutmuşlardır. Bu meseleler, yoksulluk, hastalıklar, eğitimdeki aksaklıklar, belediye sorunları ve Avusturya'ya uygulanan boykot sonrası ortaya çıkan ekonomik sorunlardır. Özellikle ekonomik yönden Osmanlı ticaretini kötü etkileyen, dönemin tüccar ve işadamlarına zarar veren bu duruma sıkça yer vermişlerdir. Boykot dışında, yoksulluğa adaletsizliğe, rüşvete değinmişlerdir.

Ayrıca söz konusu bu dergiler az da olsa kültür olaylarına da sayfalarında yer açmışlardır. Tiyatro, dergilerin en çok bahsettiği konudur. Sordukları bilmeceleer karşılığında kazanan okuyucuya ödül olarak kitaplar vermeleri de onların kültür köprüsü görevi gördüklerini, eğitim ve kültüre katkıda bulduklarını göstermektedir.

Tezimizin ana kaynağını oluşturan dergiler siyasî ve ekonomik gelişmelere çok yer verirken İzmir'deki gelişmelere az yer vermiştir. Bununla birlikte resim, müzik, spor gibi konulara hiç yer vermemişlerdir. Ayrıca dönemin önemli gelişmelerinden olan kadın hareketlerinden de bahsetmemişlerdir.

Bu dergiler içinde yayın hayatı en uzun olanı *Edep Yahu* olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra çıkmış ve bir yıldan fazla bir yayın hayatı geçirmiştir. Ele aldığımız dergiler içinde en uzun ömürlü olanıdır. Bu bağlamda başarılı sayılabilecek bir yayın hayatı sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Dönemin siyasî, soysal, ekonomik ve kültürel olaylarına yaptığı mükemmel tanıklığın yanı sıra ele aldığı gazel, şiirlerle de edebî yönü ağır basan ve incelenmeye değer bir dergi olmuştur. *Edep Yahu* dönemin olaylarını ele alırken karikatür kullanmamış, gelişmeleri düz yazılar, hikâyeler ve fıkralar yoluyla, daha çok ince esprilerle, mizahi

bir biçimde kaleme almıştır. *Edep Yahu* daha çok siyasî konuları ele almış, dönemin önemli siyasî gelişmelerini sayfalarına taşımıştır. Bu konular arasında en çok ön plana çıkardığı siyasî konu Meşrutiyet'in ilanı ve Meşrutiyet'le gelen siyasî seçimler ile mebus-seçmen ilişkisi yönünde olmuştur.

Bunun yanında II. Abdülhamit ile iç içe geçmiş olan İstibdat dönemi ve 31 Mart Olayı, Girit Meselesi, Bosna-Hersek ve Boykot meselesine de değinmiştir. Bu meselelerin ülkeyi nasıl etkilediği konusunda önemli yazılar ve örnekler sunmuştur.

Ayrıca dönemin tiyatro gösterileri ve tiyatrolarla ilgili gelişmelere de yer vererek kültür ve sanatın da nabzını tutan bir dergi olarak hafızalara kazınmıştır. *Edep Yahu* sayfalarında yer verdiği tüm bu olayların İzmir'de nasıl vuku bulduğuna değinmekle birlikte, İzmir'deki belediye sorunlarına, İzmir halkının sıkıntılarına, İzmir'in siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelerine de yer vermiştir. Bu yönüyle de önemli bir dergi olmuştur.

Bunun dışında diğer önemli bir dergi *Neşter* dergisidir. Dergi olayları karikatürlerden faydalanarak ele almıştır. Karikatürü dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylarını yansıtmak için önemli bir araç olarak görmüş ve sayfalarında karikatüre bolca yer vermiştir. *Neşter* de siyasî konulara yer vermiş bunlar içinde de daha çok Girit Meselesini ön plana çıkarmıştır. II. Abdülhamit de derginin eleştirilerinden nasibini almıştır.

Ayrıca sosyal ve ekonomik konulara da yer vererek halkın durumu hakkında önemli ipuçları sunmuştur. Bu sosyal meseleler *Neşter*'in sayfalarına Matbuat Nizamnamesi ile hissedilmeye başlanan sansür ve baskı, eğitimin yetersizliği, hukuk ve adaletin işlemez hale gelmesi, işini ciddiye almayan ve görev ahlakından yoksun memurların fazlalığı, açlık ve yoksulluktur. Bunlar dışında İzmir'in güzelliğine rağmen sokaklarının pisliği ve belediyenin yetersizliği de *Neşter*'in sayfalarına yansıttığı önemli sosyal ve ekonomik meselelerdir. *Neşter*'in yayın hayatı kısa süreli olmuştur.

Sayfalarında II. Meşrutiyet dönemine ayna tutan bir diğer dergi de *Zeybek* olmuştur. *Zeybek* de dönemin gelişmelerine karikatür yoluyla ışık tutmuş ve mizahi bir biçimde okuyucularına sunmuştur. Dergi daha çok zeybek kavramı üzerinde durmuş, Aydın zeybeklerinin kalitesinden, zekâsından, askeri başarılarından bahsetmiş ve övgüler sunmuştur. Bunun dışında daha çok sosyal ve ekonomik konulardaki yazıları ve karikatürleri ile dikkat çekmiştir. Yazılara konu olan bu meseleler, yoksulluk, hastalıklar, İzmir Belediyesi'nin yetersizliği ve asayiş

sorunuydu. Ayrıca sayfalarında dinin çıkarıcı ellere düştüğünü ve kullanıldığını ileri sürmüş, toplumdaki bozulmalara dikkat çekmiştir. Ancak *Zeybek* de kısa ömürlü dergiler arasında yerini almıştır.

Dönemin daha çok sosyal ve ekonomik gelişmelerini sayfalarına taşıyan bir diğer mizah dergisi de *İbiş* olmuştur. Tezimizde daha çok eğitimi konu edindiği yazısından faydalandığımız *İbiş*, ayrıca diğer bazı dergiler gibi rüşvet, yolsuzluk ve adaletsizlik gibi dönemin önemli sorunları üzerinde durmuştur. Ayrıca etnik unsurlar arasındaki nefreti ve bundan duyduğu rahatsızlığı işleyip, tek bir çatı altında mutlu yaşanması gerektiğini vurgulamış, bunu öne çıkarmayı kendisine bir görev addetmiştir. Dönemin tüm bu gelişmelerini *İbiş* ve *Memiş* adlı iki karakterin konuşması üzerinden mizahi bir biçimde ele almıştır. *İbiş* de kısa ömürlü bir dergi olmuştur.

*Tokmak* ise karikatürü bolca kullanan dergiler arasında yer almıştır. Yalnızca iki sayısına ulaşabildiğimiz dergi, sosyal, kültürel, siyasi gelişmelere yer vermiştir. Ancak en çok Rumlarla olan ilişkiler ve özellikle Kiliseler ve Mektepler Kanunu'na Rumların tepkisine yer vermesi açısından önemlidir.

Bunların dışında *Dellal* de İzmir'de kısa da olsa basında yerini almış dergiler arasındadır. Ancak sayılarına ulaşamadığı için hakkında bazı teknik bilgiler dışında; dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel meselelerine nasıl baktıklarına dair hiçbir malumat yoktur.

Dergilerin öne çıkardıkları gelişmeler o dönemin önemli gelişmeleriyle paralellik göstermiştir. II. Meşrutiyet dönemi değişimlerin, gelişimlerin ve beraberinde birçok sorunun olduğu bir dönemdir. Savaşlar göçler, hastalıklar, açlık, yoksulluk, siyasî gerilimler vs. dönemin gerçekleri idi. Gazete ve dergiler de bu gerçeklerin en önemli tanığı olmuş ve onları kendi üslupları, görüşleri doğrultusunda yansıtmışlardır. Cesur duruş ve güçlü söylemleriyle dönem hakkında bize önemli bilgiler sunmuşlardır. Söz konusu dergiler bu cesaretini ve gücünü mizahtan almıştır. Çünkü mizah draje gibidir; dışı renkli, tatlı bir çikolata görünümündedir ancak içi zehir gibi acıdır. Tezimizde ele aldığımız dergiler de mizahı kullanarak, dönemin sorunlarını hem eleştirmişler hem de trajikomik bir biçimde yansıtmışlardır. Olayları, taşlama, sitem ve yerme gibi farklı yollar kullanarak işlemişlerdir.

Tezimizde kullandığımız dergilerin İstibdat ve Abdülhamit döneminin temeli olan baskı ve sansürü cesurca eleştirmeleri, istibdat döneminin yarattığı, eleştiriye, konuşmaya ve tartışmaya kapalı suskunluk duvarını yıktıklarının en güzel

örneğidir. Meşrutiyetle sansür ve baskı duvarı yıkılmış ve basın aydınlığa çıkmıştır. Meşrutiyet döneminin ürünü olan söz konu dergiler, Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ile hem ülkedeki hem de İzmir'deki gelişmeleri okuyucularıyla buluşturmuşlardır. Dönemin iyi, kötü ve bozuk bütün meselelerini özgürce işlemişler ve döneme tanıklık etmişlerdir. Bu yönüyle o dönemi, özellikle de kamuoyu ve basını çalışacaklar için önemli birer kaynaktırlar.

Sonuç olarak, ele aldığımız dergiler II. Meşrutiyet döneminde hem Osmanlı devleti genelinde hem de İzmir özelinde meydana gelen gelişmelere ışık tutmuş, bu anlamda hem dönem hem de yerel tarih çalışmaları için önemli birer kaynak olmuşlardır. Ele aldığımız dergiler İzmir'de çıkmalarına rağmen, İzmir'den çok ulusal düzeyde meydana gelen olaylara değinmeleri, yalnızca belli konular üzerinde durmaları açısından da eksiktir.

## KAYNAKÇA

### Birincil Kaynaklar

- Edep Yahu*, Sayı:1, 3 Teşrinievvel 1324-20 Ramazan 1326 (16 Ekim 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:2, 28 Ramazan 1326-11 Teşrinievvel 1324 (24 Ekim 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:3, 5 Şevval 1326-17 Teşrinievvel 1324 (31 Ekim 1908).  
*Edep yahu*, Sayı:4, 13 Şevval 1326-26 Teşrinievvel 1324 (8 Kasım 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:5, 20 Şevval 1326-2 Teşrinisani 1324 (15 Kasım 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:6, 26 Şevval 1326-8 Teşrinisani 1324 (21 Kasım 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:7, 4 Zilkade 1326-15 Teşrinisani 1324 (28 Kasım 1908)  
*Edep Yahu*, Sayı:8, 22 Teşrinisani 1324-11 Zilkade 1326 (5 Aralık 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:9, 29 Teşrinisani 1324-18 Zilkade 1326 (12 Aralık 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:10, 24 Zilkade 1326-5 Kanunuevvel 1324 (18 Aralık 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:11, 3 Zilhicce 1326-14 Kanunuevvel 1324 (27 Aralık 1908).  
*Edep Yahu*, Sayı:12, 9 Zilhicce 1326-20 Kanunuevvel 1324 (2 Ocak 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:14, 3 Kânunusani 1324-23 Zilhicce 1326 (16 Ocak 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:15, 1 Muharrem 1327-10 Kanunusani 1324 (23 Ocak 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:16, 8 Muharrem 1327-17 Kanunusani 1324 (30 Ocak 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:17, 24 Kanunusani 1324-15 Muharrem 1327 (6 Şubat 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:18, 22 Muharrem 1327-31 Kanunusani (13 Şubat 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:19, 29 Muharrem 1327-7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:20, 6 Safer 1327-14 Şubat 1324 (27 Şubat 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı 21, 13 Safer 1327-21 Şubat 1324 (6 Mart 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:23, 27 Safer 1327-7 Mart 1325 (20 Mart 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:24, 5 Rebiyülevvel 1327-14 Mart 1325 (27 Mart 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:25, 12 Rebiyülevvel 1327-21 Mart 1325 (3 Nisan 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:26, 19 Rebiyülevvel 1327-28 Mart 1325 (10 Nisan 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:27, 28 Rebiyülevvel 1327 (19 Nisan 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:28, 6 Rebiyülahir 1327-14 Nisan 1325 (27 Nisan 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:29, 13 Rebiyülahir 1327 (4 Mayıs 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:30, 21 Rebiyülahir 1327-29 Nisan 1325 (12 Mayıs 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:31, 2 Cemaziyelevvel 1327-9 Mayıs 1325 (22 Mayıs 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:32, 9 Cemaziyelevvel 1327-16 Mayıs 1325 (29 Mayıs 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:33, 16 Cemaziyelevvel 1327-23 Mayıs 1325 (5 Haziran 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:34, 23 Cemaziyelevvel, 1327 (12 Haziran 1909).

*Edep yahu*, Sayı: 35, 30 Cemaziyelevvel 1327 (19 Haziran 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:36, 7 Cemaziyelahır 1327-13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:38, 23 Cemaziyelahır 1327-29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:40, 10 Recep 1327-15 Temmuz (28 Temmuz 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:41, 16 Recep 1327-21 Temmuz 1325 (3 Ağustos 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:42, 23 Recep 1327-28 Temmuz 1325 (10 Ağustos 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:43, 4 ağustos 1325-30 Recep 1327 (17 Ağustos 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:44, 8 Şaban 1327-11 Ağustos 1325 (24 Ağustos 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:45, 15 Şaban 1327-18 Ağustos1325 (1 Eylül 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:46, 23 Şaban 1327-26 Ağustos 1325 (8 Eylül 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:52, 15 Şevval 1327-17 Teşrinievvel 1325 (30 Ekim 1909).  
*Edep Yahu*, Sayı:56, 14 Zilkade 1327-14 Teşrinisani 1325 (27 Kasım 1909).

*İbiş*, Sayı:1, 25 şevval1326-7 Teşrinisani 1324 (19 Kasım 1918).  
*İbiş*, Sayı:2, 2 Zilkade 1326-13 Teşrinisani 1324 (26 Kasım 1908).  
*İbiş*, Sayı:3, 9 Zilkade 1326-20 Teşrinisani 1324 (3 Aralık 1908).  
*İbiş*, Sayı:4, 27 Teşrinisani 1324-16 Zilkade 1326 (10 Aralık 1908).  
*İbiş*, Sayı:6, 2 Muharrem 1327-11 Kânunusani 1324 (24 Ocak 1909).  
*İbiş*, Sayı:8, 23 Ramazan 1327-25 Eylül 1325 (8 Ekim 1908).  
*İbiş*, Sayı:9, 29 Zilhicce 1326-8 Kanunusani 1324 (21 Ocak 1909).  
*İbiş*, Sayı:10, 6 Muharrem1326-10 Kanunusani 1324 (23 Ocak 1909).  
*İbiş*, Sayı:11, 22 Kanunusani 1324-13 Muharrem 1327 (4 Şubat 1909).  
*İbiş*, Sayı:12, 20 Muharrem 1327-29 Kanunusani 1324 (11 Şubat 1909).  
*İbiş*, Sayı:13, 27 Muharrem 1327-5 Şubat 1324 (18 Şubat 1909).

*İğne*, Sayı:9, 26 Mart 1326-27 Rebiyülevvel 1328 (8 Nisan 1910).  
*İğne*, Sayı:18, 3 Cemazeyilahir1328-30 Mayıs 1326 (12 Haziran 1910).

*Kukuruk*, Sayı:1, 1 Şaban 1326-16 Ağustos 1324 (29 Ağustos 1908).  
*Kukuruk*, Sayı:2, 8 Şaban 1326-23Ağustos 1324 (5 Eylül 1908).  
*Kukuruk*, Sayı:3,15 Şaban 1326-30 Ağustos 1324 (12 Eylül 1908).  
*Kukuruk*, Sayı:4, 22 Şaban 1326-6 Eylül 1324 (19 Eylül 1908).

*Neşter*, Sayı:1, 10 Nisan 1325 (23 Nisan 1909).  
*Neşter*, Sayı:3, 1 Mayıs 1325 (14 Mayıs 1909).

*Neşter*, Sayı:6, 13 Haziran 1325 (26 Haziran 1909).

*Tokmak*, Sayı:15, 2 Temmuz 1326, 8 Recep 1328 (15 Temmuz 1910).

*Tokmak*, Sayı:20, 19 Şaban 1328, 13Ağustos 1326 (26 Ağustos 1910).

*Zeybek*, Sayı:1, 22 Teşrinisani 1334(22 Kasım 1918).

*Zeybek*, Sayı:4, 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).

### **Basılmış Eserler**

Acar, K. (2004). *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın.

Adıyeke, A. N. “Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması(1908-1913)”,İstanbul, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1,Sayı:1,İzmir 1991,SS. 47-70.

Akşin, S. (2009). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 1789-1980, Ankara: İmaj Yayınevi.

Akağündüz, Ü. , (2016). “II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Hareketi ve Şukufe Nihal'in Bugünün Genç Kadınına Adlı Yazısı”, *Fe Dergi* 8, (1): 111-117.

Akyüz, Y. “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim Ve Öğretim Dergisi/* 2011, C.1, Sayı:2, SS. 9-22.

Aysal, N. (2006). “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, (37-38): 15-53.

Alemdar, K. (2017) *II. Meşrutiyet'te Kitle İletişimi(1908-1918) Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın*, C.1, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti

Altın, H. (2014). *II. Meşrutiyet Devri, Osmanlı Mizah Basını*. Ankara: Grafiker Yayınları.

*Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: Ana yayıncılık ve Encyclopaedia Britannica Inc.

Arabacı, H. M. “1783'ten II. Dünya Savaşına Kadar Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri ve Sonuçları)” 38. *ICANAS Kongresi* (SS.227-241) Ankara. 10-15 Eylül 2007.

Arıkan, Z. (2006). *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*. Bornova-İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları

Armaoğlu, F. *20.yy Siyasi Tarihi (cilt 1-2: 1994-1995)*. Ankara-İstanbul: Alkım yayınevi.

Arslan, S. (2008) *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslan, T. (2009). “II. Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri ve Bu Hareketlerin Meydana Getirdiği Sorunlar Üzerine Bir Deneme”, *OTAM*, (25): 33-66.



- Atar, Z. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Kamu Hizmeti İmtiyazları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Aydın, M. (2011). "II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere", *BELGİ*, (I): 15-49
- Baş, E. (2014). "Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin II. Meşrutiyet'i Hazırlayan Sebepleri Tahlili", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (1): 1-21.
- Baykal, T. (2018) "Türkiye'de İlk Seçimler ve Dayanakları", *Social Sciences Research Journal*, 7 (2): 190-205.
- Baykara, T. (1974). *İzmir Şehri ve Tarihi*. Bornova-İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktar, K. (2009). "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Kökenli Bir Bürokrat: Agop Kazazyan", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 58. Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları: 59-87.
- Birecikli, İ. B. (2008). "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme". *Akademik Bakış*, 2(3): 211-226.
- Biröl, N. (2003). "Halil Rifat Paşa". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 27 (2): 267-288.
- Bolat, M. (2014). "I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1): 16-28.
- Bora, S. (2015). "İzmir Bornova Yahudi Mezarlığı", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, (2): 39-83.
- Bozaslan, M. 2016. "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Gazeteciliğine Bir Örnek: Eşek Gazetesi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2(3).
- Bulut, F.(2010). *I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Buluş, A. Mercan, B. (2002). "Son Dönem Osmanlı İktisat Politikaları," *Liberal Düşünce*, (28): 247-
- Çağın, Ş. (2010). "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Çıkmış Olan Mizah Gazeteleri-Edep Yahu", *TÜBAR*, (XXVIII): 117-144.
- Çağın, Ş. (2007). *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*. İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Çelebi, N. Asan, H. T. (2014). "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimi ve İnsan Birey Yetiştirme Paradigma Analizi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(25): 262-270.
- Çelik, H. (2008). "Ermeni Tehciri ve Tehcir'den Dönen Ermenilerin İskân Sorunu", *ÇTTAD VII*(16-17): 143-163.
- Çeviker, T. (1908). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Demir, N.Ö. (1999). "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 16(2): 107-116.
- Demir, S. (2012). "20. Ve 21. Yüzyılların başlangıç dönemlerinin Karşılaştırılması. Örtüşen ve Ayırışan Olguların Bir Analizi", *Akademik Bakış*, 5 (10): 207-228.

- Demir, T. (2005). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 17(17): 1-17.
- Demirtaş, M. (2011). “Osmanlı’ya Gelen Kırım ve Kafkasya Göçmenlerinin Sorunları”. *Bilig*.(57): 17-44.
- Deschamps, H. (1965). *Sömürgeciliğin Sonu*, (Çev. J. ve F. Orsan), İstanbul: Yükselen Matbaası.
- Doğan, C. (2012). “Türk İş Hukuku ve Uzlaştırma Kurulunun Girişi: Tatil-i Eşgal Kanunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (31): 273-296.
- Duman, D. (2016). “31 Mart Vakasının İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları”, *International Journal of Social Science*, (42): 95-112.
- Durgun, B. “Ülke savunmasında Deniz Yolu Ulaşımının Önemine Bir Örnek: Balkan Harbi’nde Osmanlı İmparatorluğu’nun Deniz Yolu Ulaştırması”, *Güvenlik Stratejileri*, 7(14): 143-167
- Dursun, M. K. (1994). *İzmir Hatıraları*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Elmacı, M. E. (1997). “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri”, *Kebikeç*, (5): 155-162.
- Gezgin, S. (2008). *Gazeteciliğin Türkiye’deki Serüveni (Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim)*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Gözütok, T. (2011). “Eşkiyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe’nin Türk Edebiyatına İzdüşümü”, *Türkbilig*, (21): 49-72.
- Güçlü, M. (2013). “Cumhuriyet Dönemi Süreli Yayınlarda Ali Suavi İle İlgili Yayınlanan Makalelerin Değerlendirilmesi”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 11(2): 169-184.
- Gülaçar, A. G. (2018). “II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. (3): 105-128.
- Güler, İ. (2000). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2): 121-158
- Güneş, G. (2005). “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir’de Tiyatro Yaşamı”. *OTAM*, 18(18): 151-170.
- Gürboğa, N. (2008). “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi(1914-1915)”, *ÇTTAD*, VII(16-17): 165-185.
- Haytoğlu, E. (2011). “Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler”, *BELGİ*, I(1): 51-72.
- Heinzelmann, T. (2004). *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908-1914*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Heper, M. (2016). *Dünden Bugüne Türkiye Tarih Politika Toplum ve Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Huyugüzel, (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları(1850-1950)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Huyugüzel, Ö. F. (2004). *İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- İmamoğlu, H. V. (2016). “XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Dönüşüm ve Siyasi Bloklaşma”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Karabük Üniversitesi, 6(1): 112-125.
- Kalabak, A. Y. (2014). “Osmanlı’nın Son Döneminin Sosyo Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 14(27): 304-326.
- Kallek, C. (2000). “İmtiyazat” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22.
- Kaplan, M. Ün, S. (2014). “Bir Kent Geleneği: Ankara’da Sahafılık”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2): 133-154
- Karal, E. Z. (1988) *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri(1876-1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. *Büyük Osmanlı Tarihi V. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karabulut, U.- Özkul, Ö. F. (2017). “II. Meşrutiyet’in İlanından Tatil-i Eşgal Kanunu’na (1909) Osmanlı Payitahtında İşçi Hareketleri”, *BELGİ*, 14(II): 568-579.
- Karbi, B. (2016). “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan Askeri Yardımlarına Bir Örnek: Osmanlı Birliklerinin Galiçya Cephesine Gönderilmesi Kararı Etrafındaki Tartışmalar”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 14(20): 193-206.
- Keleş, E. (2008). “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*. (21): 123-139.
- Kerimoğlu, H. T. (2007). “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı Rum İlişkileri”, *ÇTTAD*, VI(14): 3-25.
- Kerimoğlu, H. T. (2013). “19. Yüzyılda Reformlar ve İzmir”, *İzmir Ansiklopedisi*, Tarih Cildi:81-89
- Kılıç, Ü. (2013).“Yezit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı’da Kamuoyu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları
- Köse, O. (2004). “Osmanlı-Amerikan İlişkilerinde Bir Kriz: Hacı David Vapur Kumpanyası Boykotu (1911)”. *Türk Tarih Kurumu Belleten*. LXVIII(252): 1-19.
- Kurt, S. 1991). “İzmir Hamidiye Vapur Şirketi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1(1): 71-106.
- Kurtaran, U. (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (8): 57-71.

- Kuzucu, K. (2017). “Balkanlarda Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*. 2(2): 1-39.
- Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maden, F. (2014). *II. Abdülhamit Dönemi*. İstanbul. Tarihçi Kitabevi Yayınları.
- Manav, N. (2017). “II. Meşrutiyet’e Abdülhamit Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(1): 240-260.
- Martal, A. (1993). “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir’in Sosyo Ekonomik Yapısında Gerçekleşen Değişimler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 1(3): 117-131.
- Moreav, O. (2010). *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri Yeni Düzenin İnsanları ve Fikirleri(1826-1914)*, İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oasımova, S. (2017). “19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler. Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV(VIII): 589-624.
- Olgun, S. (2015). “Mahmut Muhtar Paşa’nın Aydın Valiliği (1909-1910)”, *Tarih Okulu Dergisi TOD*, 8(XXI): 213-238.
- Olpak, M. (2013). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(1): 123-141.
- Oral, M. (2011) “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (47): 585-597.
- Ortaylı, İ. Erdinç, E. Ş. (2016), *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğunda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ortaylı, İ. Küçükkaya, İ. (2012), *Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı (1923-2023)*. İstanbul : Timaş Yayınları.
- Osmanlı Ansiklopedisi* (1999), cilt 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Örs, O. (2013). “Kuruluşunda Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (51): 679-716.
- Özcan, M. Aydın Er, R. Polatel, O. (2014) “XX Yüzyıl Başlarında İzmit’te Salgın Hastalıklarla Mücadelede Aşı Çalışmaları,” *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli. (SS.955-969).
- Özdağ, A. (2017) “Doğu Afrika’da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere’nin Sudan’ı İşgali(1896-1898)”. *OTAM* . (42): 117-147.
- Özgen, M. (2004). *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Özkiraz, A. Arslanel, N. (2011). “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 3(1): 1-10.

- Özkorkut, N. Ü. (2002). “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *AÜHFD*. 51(3): 65-84.
- Özyüksel, M. (2008). “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi”, *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38): 239-264.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, N. H. (2003). “II. Meşrutiyet Devri Türk Kültür-Edebiyat ve Basın Hayatının Bir Yansıtıcısı Olarak Rübap Dergisi”. *TÜBAR* (XIV): 7-41.
- Sander, O. (1993) *Ankara’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Savaş, M. (1998). *İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki ve Basın*, Ankara: kendi yayını.
- Serbestoğlu, İ. (2013). “1897 Türk- Yunan Savaşı’nda Ecnabilerin zararlarının Tazmini meselesi”, *OTAM*. (34): 223-243.
- Sizgen, B. A. (2017). “Silahçı Tahsin’in Girid Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, (59): 201-227.
- Şahin, N. (2015). *Osmanlı Ermenileri ve II. Meşrutiyet*. Konya: Çizgi Kitabevi
- Şahin, Z. B. (2019). “Karikatür ve İfade Özgürlüğü”, *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 10(17): 2210-2244.
- Şeber, N. İ. (2012). “Namlunun Ucundaki Padişah II. Abdülhamit’e Karşı Planlanan Suikâstler”, *Türkiye Mecmuası*. 22: 32-59.
- Tabak, S. (2005). “İzmir’de II. Meşrutiyet Dönemi’nin Başlarında İç Siyaset”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX(2): 113-132.
- Topuz, H. (2003). *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunçay, M. Koçak, C. Özdemir, H. Boratav, K. Hilav, S. Katoğlu, M. Ödekan, A. (1997). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)* İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tural, E. II. (2008). “Meşrutiyet Döneminde Adliye ve Mezahip Nezareti’nde Bürokratik Reform”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi AÜHFD* 57(2): 223-252.
- Turan, M. (2006). “David Harvey’e Göre Yeni Emperyalizm: Gücün Ülkesel ve Kapitalist Mantıkları Arasındaki Diyalektik İlişki”, *Mülkiye Dergisi*, XXX(250): 197-203
- Türkmen, Z. (1995). “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi,(OTAM) Dergisi*, (6): 325-341.
- Us, H. T. (1943): *Elli Yıl*. İstanbul: Kendi Yayını.
- Uyanık, E. Özçelik, A. (2014). “Zeybek Kültüründe Yüze Çıkma ve Kır Serdarlığı”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, (2):1-26.
- Varlı, A. K. M. (2010) “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, (9): 127-142.

Yıldız, M. (2012). “İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme”, *Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 4(13): 36-54

Yılmaz, M. (2018). “II. Meşrutiyet Devri İzmir Basınında Mizah: Kukuruk ve Neşter Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXXIII(2): 545-573.

Yücebaş, H. (1984) *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*, İstanbul: Dilek Yayınevi.

Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

[https://www.wikiwand.com/tr/%C5%9Eerif Mehmed Rauf Pa%C5%9Fa](https://www.wikiwand.com/tr/%C5%9Eerif_Mehmed_Rauf_Pa%C5%9Fa) (29.07.2019).

<https://www.biyografya.com/biyografi/20213> (02.08.2019).



## **EKLER**









EK:3 Zeybek, Sayı: 4.









